

ATATÜRK

MUHALİFLERİNDEN

PORTRELER 1

YALÇIN TOKER

Mustafa Kemal Atatürk

İsmail Hakkı Ziya

Mehmed Vahidî

Mehmed Süreyya Paşa

Mustafa Kemal Atatürk

TOKER YAYINLARI

TOKER YAYINLARI

**ATATÜRK
MUHALİFLERİNDEN
PORTRELER-1**

YALÇIN TOKER

TOKER «GENEL DİZİ» No: 342
YALÇIN TOKER'in
Kitapları No. 48

•
TOKER YAYINLARI Ltd. Şti.
Cennet Mah. Yavuz Selim Cad. 25
Küçükçekmece - İSTANBUL
Tel-Fax: 212-6010035

e-mail: tokeryayinlari@tokeryayinlari.com

ISBN (Takım) 978-975-445-174-0
ISBN - 978-975-445-175-7

o Dizgi : Toker
o Baskı: Alemdar Ofset
Davutpaşa Cad. 20/19-Topkapı
İstanbul
Cilt: Savaş Ciltevi
Davutpaşa Cad. 20/18-Topkapı
o İstanbul - 2011

ÖNSÖZ

Yakın tarimizi ve özellikle Millî Mücadele dönemi olaylarını ele aldığım birçok çalışmalarım oldu. Bunların bir bölümünü kitaplar halinde yayınladım.. **Yeşil Ordu, Cumhuriyet Kavgaları, Malta Sürgünlerinden Portreler, 150'liklerden Portreler, Millî Mücadelede İç İsyanlar ve Son Ermeni Olayları, Atatürk'ün Kürt Politikası** ve son olarak da Nutuk sadeleştirmem ile 4 ciltte tamamladığım **Atatürk'ün Açık ve Gizli Celselerde Meclis Konuşmaları** bunlar arasındadır..

Sözünü ettiğim bu kitaplarımı kaleme alırken ve özellikle de Atatürk'ün Meclis Konuşmalarıyla Nutuk'u sadeleştirirken, büyük Gazi'ye muhalefet eden, Meclis'te ve çeşitli platformlarda kendisine sözlü veya fiili muarızlıklar sergileyen, sivil-asker bir çok kişinin var olduklarını gözlemlemiştim..

Bu gözlemlerim üzerine, bu gibi kişileri **"Atatürk Muhaliflerinden Portreler"** adını vereceğim ayrı bir kitapta ele almayı kararlaştırmıştım. İşte elinizdeki kitap, o zaman düşünmüş olduğum ve şimdi de plânlayıp ortaya çıkardığım kitabın 1. cildidir.

Ancak konuya girmeden önce, yaşamım boyunca kendime değişmez ilke edindiğim ve bir çok kitabımın önsözünde de vurguladığım bir kanaatimi bir kere de burada açıklamalıyım. O da şudur; her insanın doğruları da vardır, yanlışları da.. Hatasız kul olmaz.. İnsanların topluma hizmetleri ve iyilikleri de vardır, kötülükleri de.. Onun için ben, hiç kimse hakkında, şu adam

iyidir, çünkü şu şu hizmetleri vardır veya şu adam kötüdür şu şu yanlışları vardır, şeklinde kesin hüküm verme yanlışsı olmadım..

Daima şöyle derim: Bu adamın, şunlar iyi taraflarıdır, kötü tarafları ve yanlışları ise şunlardır..

Bunu niçin mi tekrar etme gereği duydum? Çünkü bu kitapta ele alacağım Atatürk muhaliflerini anlatırken onları genellikle kötüleyeceğim ama, her zaman yaptığım gibi *“bunlar hâindirler”* deyip kestirip atmayaacağım.. Hizmetlerini de anlatacağım. Yukarıdaki açıklamayı işte bu gerçeğin bilinmesi için yaptım.

Mesela bir örnek vereyim.. Kitabın ilerleyen sayfalarında **Selahaddin Köseoğlu**’nu tanıyacaksınız.. Balkan Harbi’nde çarpışıp yaralanmış, I. Dünya Savaşında çeşitli cephelerde savaşmış, Millî Mücadelenin başlatılması ve vatanın işgalcilerden kurtarılarak bağımsızlığımızın kazanılması ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması sürecindeki en önemli dönüm noktamız olan Sivas Kongresinin toplanmasında hizmeti geçmiş bir kahramandır. Ordu’ya ek kaynak arandığı en sıkıntılı günlerde, maaşlarımızda kısıntı yapılsın diyebilmiş bir kişidir.. Ama Meclis açıldıktan sonra, hemen her meselede muhalif olup Mustafa Kemal’in karşına dikilmiş, hatta Gazi’nin milletvekili seçilememesi için seçim kanununa sinsice maddeler ekleyenler arasında yer alma gaflet ve dalaletinde de bulunmuştur. Tamam bu yönü ile o bir hâindir ama, ya vatana yaptığı öteki hizmetler.. Onlar bir kalemde silinip atılamaz ki.. Tıpkı Çerkez Ethem konusunda olduğu gibi.. Adam Anzavur hareketini durdurdu, Yozgat isyanını bastırdı, Ankara’ya Mustafa Kemal Paşa’nın makam arabasıyla girdi ve Meclis’te ayakta alkışlandı.. Ama sonunda isyancı oldu.

Milletler için de düşünce tarzım böyledir ve değişmez. Bütün Ermenileri soykırım yalancısı, bütün Rumlar’ı Pontusçu, Mavri Miracı, bütün Kürtleri PKK’lı hâin olarak görmem..

"Ermeni'dir, Rumdur, Kürttür, dolayısı ile kötüdür, hâindir" diye kestirip atmam. Rum'un da, Ermeni'nin de, Kürdün de iyisi de vardır, kötüsü de, tıpkı Türk'ün olduğu gibi, diye düşünür öyle konuşur, öyle yazarım..

Atatürkün Kürt Politikası isimli kitabımın önsözünde de vurguladım. İşgalci Fransızlar'a karşı **Karayılan** lakabıyla tanınan Molla Mehmet isimli Kürt çıkmış, gösterdiği kahramanlıklarla Antep şehrinin "Gazi" unvanı almasında büyük hizmetler yapmıştır ve Antepliler onun adına türküler yakmışlardır. (*)

Bugün ise Kürtlerin içinde bir başka Karayılan var.. Bu Karayılan da şimdi PKK içinde terör kusmakta, masum insanların kanını akıtmaktadır.

Zamanında Atatürk, bir Kürt aşireti olan Mutki

**Diyap Ağa Atatürkün arasında
O'nun yanında..**

aşireti reisi **Hacı Musa**'ya mektup yazarak onu da yanına, Milli Mücadeleye çağırdı, hatta onu Kurtuluş Savaşını yönetecek olan Erzurum Temsil Heyetine bile seçtirdi.. Fakat o adam ne yaptı? Gitti isyancı

Kürt Azadi cemiyetinin başkanı olarak isyancıları yönetti.. Şeyh Sait ve Ağrı isyanlarında rol oynadı.

Bir başka Kürt aşireti Reisi **Diyap Ağa** ise Dersim milletvekili sıfatıyla, en kritik günde ortaya atıldı.. Yunan Ordusu'nun Polatlı'da başkent Ankara'ya dayandığı, başkent Ankara'dan Kayseri'ye taşınmasının görüşüldüğü korkulu günlerde Meclis kürsüsüne çıktı.

(*) **Atatürkün Kürt Politikası**/Yalçın Toker, Toker Yayınları, sa. 70-75.

“Biz buraya kaçmağa değil, savaşımaya geldik!” diye bağırdı. Korkuya kapılmış olan milletvekillerine moral vermeye çalıştı.

Sonunda da Ankara başkentimiz olarak kaldı.

Demek ki, iyi Kürt de vardır, kötü Kürt de.. Kötüler yüzünden tüm Kürtleri kötü, hâin diye damgalayamayız.. Benim bu düşünce tarzım, milletler için olduğu gibi şahıslar hakkında da değişmez, Atatürk muhalifleri konusunda da değişmeyecektir. Bu muhalif kişilerden her birinin kötü sözlerini, kötü yanlarını ortaya çıkarırken, hizmetlerini ve iyi hareketlerini de gözler önüne sermekten geri durmayacağım.

Şu noktaya da işaret etmeliyim; **Atatürk'ün Açık ve Gizli Celse Meclis Konuşmalarını** okuyan bazı okuyucularım diyorlardı ki, *“Atatürk'ün bu konuşmalarını veriyorsunuz ama, Atatürk'ün o sözleri kime karşı söylediği pek anlaşılmıyor..”* İşte elinizdeki bu çalışmam bu gibi sorulara da cevap teşkil edecektir. Atatürk'ün o konuşmalarında da tarih var, bu kitaptaki muhaliflerin konuşmalarında da .. Aynı tarihli konuşmaları yan yana getirerek, muhalif Atatürk'e ne demiş, Atatürk onlara ne cevap vermiş bulmak mümkün olacaktır.

Tarih ve kültür dağarcığımızda bu eserimin de yer alabilmesi dileğimle..

İTHAF

Atatürk'ün Meclis konuşmalarının dört cildinin her birini dört torunumun adı ile Türk çocuklarına armağan etmiştim. Bu kitabımı da, o torunlarımı bana kazandıran oğlum Serhat ve kızım Mine'nin anası olan eşim **Serpil Toker**'in adı ile Türk analarına armağan ediyorum.

Yalçın Toker

GİRİŞ

(Kısa Kronolojik Bilgi)

Ele aldığım bu konuya isabetle girişebilmem için, Millî Mücadele öncesindeki Osmanlı dönemi olaylarını kısaca satır başları halinde hatırlayıp okuyucuya da hatırlatmakta yarar görmekteyim..

Bu hatırlama sırasında, öyle fazla uzaklara gitmeye, tarihimizin derinliklerine dalmaya falan da gerek bulunmamaktadır. Osmanlı Devleti'nin yıkılışıyla sonuçlanan I. Dünya Savaşı ve öncesindeki son 30-40 yılı anımsamamız yeterli olacaktır.

1877-78 Osmanlı Rus Savaşı: Adına “**93 Harbi**” dediğimiz bu savaş, Türk milletine, etkileri kolaylıkla onarılamayacak olan en felâketli iki yılını yaşattı. Kafkaslardan ve Balkanlar'dan inerek vatanımıza saldıran Rus Orduları, Trakya ve Balkanlardaki evladı fâtihan yâdigârı topraklarımıza çiyneğe çiyneye, yaka yıka ilerlediler.. Batıda Filibe, Edirne diye diye önlerine çıkan şehirlerimizi işgal ederek geldiler ve İstanbul'da Ayestefanos'ta (Yeşilköy) durdular..

Doğu'da Kafkaslar'dan aşağılara inerek Kars'a girdiler.. Bu Rus belâ ve fecaatlerinden, başımız eğik olarak imzaladığımız 3 Mart 1878 tarihli **Ayestefanos Muahdesiyle** kurtulabildik.. Tabii buna kurtulduk denilirse..

Sonrasındaki **Berlin Muahdesi** Balkanlar'dan sürülüp atılışımızın tescil belgesi oldu. Bal-

kan topraklarımız üzerinde yeni yeni devletçiklerin kuruluşuna zorunlu olarak onay verdik. Bu sonuç, artık Avrupa kıt'asından kesin tasfiyemizin gerçekleştirilmesi demek oluyordu.

Padişah 2. Abdülhamit'in 32 yıllık Saltanatının son dönemlerinde bu göz yaşartıcı gelişmeler biraz duraklar gibi olduysa da II. Meşrutiyetten ve Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonraki Sultan Reşat döneminde yeniden hız kazandı. 1911-1912'deki **İtalya Savaşları** sonunda Libya, Rodos ve 12 Adalar elimizden gitti..

8 Ekim 1911'de de **Balkan Harbi** patlak verdi.. Bu harbin sonunda Arnavutluk'un bir bölümü dışında Balkanlar'da hiçbir yerimiz kalmadı. Bulgar Orduları İstanbul yakınlarında Çatalca'ya kadar geldiler.. Bereket ganimet paylaşımında Rum, Sırp, Bulgar aralarında anlaşamayarak birbirlerine girdiler de Edirne'mizi Bulgarlar'ın elinden kurtarabildik.

.. Ve geldik 1914 yılına.. Yâni başımıza en büyük felâketleri açan **I. Dünya Savaşı** günlerine.. Tarihte bir çağı kapatıp yeni bir çağ açmış olan Osmanlı İmparatorluğu'nun tarih sahnesine gömülüğü sonucunu doğuran bu harbe ister istemez bizi de soktular..(*) Müttefiki yapıldığımız Almanların ve ortaklarının güdümünde Ordularımız cephelerden cephelere sürüklendiler.. Çanakkale'de, Galiçya'da, çeşitli cephelerde kahramanlıklar gösterip zaferler kazandık ama şehitlerimizin oralar da akıttığı kanlar hep boşa gitti.

(*) Genel bilgi için Bkz. **İttihatçı ve Nazi Çılgınlıkları**/Yalçın Toker, Toker Yayınları, sa: 253-314.

Çünkü yenilen müttefiklerimizle birlikte biz de savaş mağlubu sayıldık ve ölüm hükmümüzün belgesi olan Mondros'a imza koymaya mecbur edildik. Mütareke sonrası İngiliz, Fransız, İtalyan, Yunan, dört bir yandan vatan topraklarımızı işgal ettiler. Böylelikle, yıllardır "*hasta adam*" dedikleri Osmanlı Devletini öldürüp kanlı katilleri oldular.

Sonuçta 622 yıllık Osmanlı İmparatorluğu yıkıldı ve onun tarih sahnesindeki yerini Ay-yıldızlı bayrağı ile Türkiye Cumhuriyeti aldı.. Zaten tarihimiz boyunca hep böyle olmuştur. Her yıkılış, yeni bir Devletimizin doğuşu ve Türklük sancağını teslim alması sonucunu getirmiştir.. Hunlar, Siyenpiyer, Avarlar, Göktürkler, Uygurlar, Karahanlılar, Selçuklular, Osmanlılar, Türk bayrağını her biri kendinden öncekinden teslim alıp taşıyarak en sonunda getirmişler, sonsuza kadar dalgalanacağı bu vatanda Mustafa Kemal Atatürkün Türkiye Cumhuriyetine emânet etmişlerdir..

Bir çok kitabımda, bu tarihî seyrin kesitlerinden söz ettim, bu konudaki görüş ve düşüncelerime yer verdim..(*)

Neyse, ben şimdiki konumu dağıtmamak ve bu kitabımın asıl konusuna bir an önce girebilmek için, gelişmelerin devamını hatırlatmayı çok kısa tutacağım..

1 Kasım 1918 günü, Osmanlı Devleti'ni I. Dünya savaşına sokan **İttihat ve Terakki**'nin Genel Kurulu toplandı ve partinin fesih kararını aldı.

(*) **Milliyetçiliğin Yasal Kaynakları**/Yalçın Toker, Toker Yayınları, S: 71-203.

Hareketin önderleri **Talat, Enver ve Cemal Paşalar**’la **Dr. Nazım ve Bahattin Şakir**, bazı bürokratları da yanlarına alarak 2 Kasım sabaha karşı bir Alman denizaltısıyla ülkeden kaçtılar..

Vatan topraklarımız, Çanakkale’yi silah gücüyle geçemeyen düşmanların, Mondros sayesinde ellerini kollarını salaya sallaya gelip yaptıkları işgallere sahne oldu..

Pekii bu Millet artık, yokluk ve çaresizlikler içinde, işgalcilerin esâreti altında mı yaşayacaktı?.. Hayır.. Bu büyük millet boynuna geçirilmeye çalışılan esâret zincirini hangi şartlar altında bulunursa bulunsun kırar atar.. Bu millet ölür ama asla esaret altında yaşamaya razı olmaz..

Nitekim işte vatanın her köşesindeki insanlarımız, işgalci düşmanı topraklarımızdan kovmak üzere, eline ekin biçtiği orağını, tırpanını, av tüfeğini, ne bulduysa onu almış harekete geçmiştir bile.. Böylelikle vatanın her köşesinde kendi çapında direnişler başlatılmış, **Redd-i İlhak, Müdafaa-i Hukuk, İstihlas-ı Vatan** gibi cemiyetler ve **Kuvva-yı Milliye** örgütleri kurulmuş ve bunlar kısa sürede bir çığ gibi yayılmıştır.

İlk olarak, Mondros Mütarekesinin imzalanmasının haftasında, 7 Kasım 1918’de **Trakya-Paşaili Müdafaa Heyet-i Osmaniye Cemiyeti** kuruldu.. Amacı, Trakya’nın Yunanistan’a bırakılmasını önlemek ve düşmanları vatandan kovmaktı.. Cemiyetin adı sonra **Trakya Paşaili Müdafaa-i Hukuk** olarak değişti. Bunu şunlar izledi:

1-2 Aralık 1918: Yunan işgaline karşı halkı örgütlemek amacıyla İzmir’de kurulan **Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti**.. Daha önce Kasım

ayı içinde Manisa'da kurulmuş olan *İstihlas-ı Vatan* (*Vatanın Kurtarılması*) cemiyeti ile, İzmir'de kurulan *Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi* de bu cemiyetin çatısı altında birleştiler.

4 Aralık 1918: Ermeniler'in Doğu Anadolu'daki hâinliklerine karşı başlatılacak direnişi örgütlemek amacıyla İstanbul'da **Şark Vilayetleri Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye** Cemiyeti kuruldu..

21 Ocak 1919: Dörtyol'un Fransız işgaline uğraması üzerine Mersin, Tarsus ve Osmaniye'de **Adana Cephesi** oluşturuldu.

12 Şubat 1919: Pontusçuların hâin plânlarını önleme amacıyla Trabzon'da **Trabzon Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye** cemiyeti kuruldu..

3 Mart 1919: İstanbul'daki *Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyetinin Erzurum şubesi* açıldı..

Evet.. Mondros Mütarekesinin imzasının üzerinden henüz üç ay geçmişti ve esirliğe razı olmayan millet, bütün olanaksızlıklara, kış şartlarının güçlüklerine, açlık ve çaresizliğe fedârca göğüs gerecek, “*önce canım değil vatanım*” demiş, davaya baş koyup bu tür cemiyetler içinde örgütlenmişti.

Bu yerel örgütlerinin hepsinin ortak amacı ise tekti ve aynıydı:

“*Düşmanı vatan topraklarından atmak..*”

Peki düşmanı vatandan attıktan sonra ne olacaktı? İşte bundan sonrasına ait fikirler ve amaçlar çok değişik ve çeşitliydi.. Birçoğu çeşitli artniyetlerle doluydu. Şöyle ki;

* **Osmanlı Devletini diriltmek** ve Padişah'ı yeniden egemen kılmak isteyenler çoğunluktadır..

* İkinci sırada, “*artık Osmanlı Devleti diriltile-*

mez, onun yerine yeni bir **millî Türk Devleti** kurulmalıdır” diyenler gelmektedir..

* **Mandacılar:** Bu arada pek çok aydın ise, “yenilmiş ve silahları elinden alınmış Türk Ordusunun karşımızdaki büyük Devletlerin Ordularıyla savaşıacak gücünün kalmadığını” düşünmektedirler. Bu düşüncede olanlar ise, yapılması gerekenin Osmanlı Devletinin İngiliz, Amerikan veya başka bir büyük Devletin “**manda**”sı altına girmek olduğunu öne sürmektedirler..

4 Ocak 1919’da yazar *Halide Edip Adıvar*, *İç İşleri Bakanı Ali Kemal*, *Hüseyin Avni Bey* ve arkadaşları tarafından kurulan **Wilson Prensipleri** Cemiyeti’nin amacı, Amerika’nın mandaterliği altına girmemiz yönünde çalışma yapmaktır. Nitekim aralarında Refik Halit Karay’ın da bulunduğu ilk yönetim kurulu, Amerikan Başkanı Wilson’a başvurmuş ve mandaterliği kabul etmesini istemişlerdi. Fakat Amerika, o sırada Türkiye’de incelemelerde bulunmuş olan Amerika’lı General Harbord’un “*Türk halkının çoğunluğu Amerikan mandası istemektedir, fakat Amerika bu sorumluluğu kabullenemez..*” yönündeki raporu doğrultusunda, öneriyi kabul etmedi.

* 20 Mayıs 1919’da kurulan **İngiliz Muhipleri** ise, kurtuluş çaresini, İngiliz mandası altına girmemizde görüyorlardı. İngiliz ajanı rahip Frew, Sait Molla(*) gibi kişilerin yönetiminde 20’den fazla şubesi açılan bu derneğe Padişah Vahdettin, Sadrazam Damat Ferit, Ali Kemal de üye idiler.

(*) İngiliz Muhipleri ve Sait Molla için Bkz. **150’liklerden Portreler**/Yalçın Toker, Toker Yayınları, sa: 186.

* **Yeşil Ordular:** Mandacılara karşı olan diğer bir fikir ise, “kurtuluşumuzun batı emperyalizminden beklenemeyeceği, doğu devrimi ile ilişkiye girip emperyalistlerle savaşta Rus desteğini arkamıza almanın daha doğru olacağı..” tezini savunan **Yeşil Ordular**dı(*)).

Bütün bu yanlış düşüncelere hizmet eden ve kişisel çıkarları peşinde koşanlar kadar, Kuvva-yı Milliye hareketini kösteklemeye çalışan Vahdettin ve Damat Ferit'in güdümünde kurulan başka hâlin örgütler de vardı;

Çopur Hakkı'nın **Nigehban Askeri Cemiyeti**, Ticaret Nazırı Remzi Paşa'nın **Kızılhançer Cemiyeti**, Kiraz Hamdi'nin **İlâ-yı Vatan** ve **Tarik-i Salâh** cemiyetleri, **Teali-i İslâm**'cılar.. Kendisine slogan olarak pasif direnişi seçen Prens Sabahattin yanlısı, yâni adem-i merkezîyetçi **Sulh ve Selâmet-i Osmaniye**... Bunlar say say bitmez.

İstanbul'da Fener Rum Partîği, işgalci düşmanların da yardımlarıyla **Mavri Mira** (Kara kader) örgütünü kurdu. Amacı, İstanbul ve hak iddia ettikleri diğer şehirlerimizin Yunanistan'a bağlanmasını sağlamaktı. Bunun için Rum milislerinden çeteler oluşturdu. Yunanistan'dan getirilen silah ve cephaneleri Rum Kiliselerine doldurarak buraları silah deposu haline getirdi..

Pontuşçular, Trabzon'dan Zonguldak'a kadar Karadeniz bölgesinin Rum toprağı olduğu iddiasıyla isyanlar plânlayıp, milis örgütleri kurdular ve Rum devleti ilan etmek için isyan başlattılar..

(*) Bilgi için Bkz. **Yeşil Ordu**/Yalçın Toker, Toker Yayınları, sa. 108-123 ve 150-256.

Doğu Anadolu ile Adana ve Çukurova'da bağımsız Ermeni Devleti kurma sevdasıyla harekete geçen Ermeniler, Fransızlar'ın da desteği ile **Hınçak, Taşnaksütyun** örgütlerinde hâinliklerini azgınlılaştırdılar..

Ermeni ve Rumlar gibi Kürtler de, Wilson Prensipleri'nin 12. maddesinde yer alan, “*azınlıklar, çoğunlukta oldukları bölgelerde bağımsız devlet kurabilirler..*” meâlindeki hükümden yararlanmak üzere İngilizler'in de kışkırtmasıyla Doğu ve Güney Doğu Anadolu topraklarımız üzerinde bir Kürt Devleti kurma amacı taşıyan çeşitli derneklere örgütlendiler.. **Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti, Kürdistan Teâli Cemiyeti, Kürt Hivi ve Neşr-i Maarif, İstihlas-ı Kürdistan, Kürt Azadi, Kürdistan Mühibban** ve **Hoybun** cemiyetleri bunlar arasındaydı.

Rum ve Ermeni azınlıklarla Kürtler'in bu hâinlikleri neyse ne ama, içimizi asıl yakan hıyanet içindeki Türklerin kötülükleriydi.

Başlangıçta Pontusçular'ın Trabzon Rum İmparatorluğu'nu kurma çalışmalarını önleme amacıyla kurulan **Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet** cemiyetinin, daha sonra bölgesel bir bağımsız yönetim kurmaya kalkışması, sözünü ettiğim kötülük örneklerinden biriydi.

14 Mayıs 1919: Foça ve Urla'daki istihkâmlarımız Yunan ve İngiliz birlikleri tarafından işgal edilince, İzmir'de “*Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi*” kuruldu. Bu cemiyetin ilk beyannamesi şu idi:

“*Ey talihsiz Türk! Wilson prensipleri bahanesiyle senin haklarını elinden alıyorlar ve namusunu kirletiyorlar. Güya burada çok Rum varmış ve güya*

Türkler, Yunanlıların gelişini sevinçle karşılamışlar, şimdi sana soruyorum: Burada Rum sayısı senden çok mudur? Yunan egemenliğini kabul ediyor musun? Artık kendini göster ve maşatlıkta toplanalım!”

O akşam İzmir’de muhteşem bir miting yapıldı, ama ertesi sabah yâni **15 Mayıs günü İzmir Yunanlılar tarafından işgal edildi.**

Mustafa Kemal Paşa, Bandırma vapuru ile işte bu ahval ve şerâit içinde Anadolu’ya hareket etmişti.. Ve 19 Mayıs 1919 günü **Samsun**’da karaya ayak bastı.. Milli Mücadelenin meş’alesini orada ateşledi.

Öncelikli amacı, vatanın her köşesinde işgalci düşmana karşı Milli Mücadele başlatmış olan dağınık durumdaki Kuvva-yı Milliye örgütlerini bir araya toplamak ve onların tek merkezden yönetilmelerini sağlamaktı.

28 Mayıs 1919’da, Millette Millî Mücadele bilincinin doğru ve sağlam oluşmasını sağlamak amacıyla, Samsun’u güvenli bulmadığı için karar-gâhını taşıdığı Havza’dan **Havza Genelgesi**ni yayınladı. Ordu birliklerine ve devlet yetkililerine gönderdiği genelgede, “millî bilincin oluşması için ülkenin her yerinde coşkulu mitingler düzenlenmesi, millî hareket konusunda halkın aydınlatılması ve İstanbul Hükümetine her yerden telgraflarlar çekilmesi..” isteğini bildirdi.

21-22 Haziran gecesi Amasya’dan, “Vatanın bütünlüğü ve milletin bağımsızlığı tehlikededir, İstanbul Hükümeti bu sorumluluğu yerine getiremeyecektir. Milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır..” diye başlayan ve yerel

Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak cemiyetleri ile Belediyeler tarafından seçilecek delegelerin Sivas Kongresinde toplanmalarını öngören **Amasya Tamimi**'ni yayınladı. Böylelikle, Sivas Kongresinin seçeceği millet temsilcilerinden oluşacak Temsil Heyeti'nin yönetiminde Milli Mücadelenin başlatılması plânını uygulamaya geçirmek istiyordu.

8-9 Temmuz 1919'da Mustafa Kemal Paşa, **"sine-i millete dönme"** kararını vererek askerî görevlerinden ve ordudan ayrıldı. Sonra 23 Temmuz 1919 günü Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk cemiyetinin **Erzurum Kongresi** Kazım Karabekir Paşa'nın da büyük desteği sonucu toplandı. Doğu illerinin temsil edildiği Kongrenin başkanlığına Mustafa Kemal Paşa seçildi. Bunun üzerine Damat Ferit Hükümeti, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Orbay'ın tutuklanarak İstanbul'a gönderilmeleri yönündeki kararını uygulamaya koydu. Tabii bu emri Anadolu'da dinleyen olmadı.. İç İşleri Bakanı Ali Kemal Bey'in Sivas Kongresini dağıtma göreviyle bölgeye gönderdiği Harput Valisi Ali Galip de bu işte avucunu yaladı..

4 Eylül 1919'da **Sivas Kongresi** toplandı. Mustafa Kemal Paşa, Erzurum Kongresi'nde seçilen **Temsil Heyeti** üyeleri ile birlikte Sivas'a geldi. Kongre'ye Temsil Heyeti üyeleri ile, İstanbul ve Anadolu illerinin temsilcileri katıldılar. Kongrede, önemli kararlar alındı. Milli direnişin tek elden yönetilebilmesi için bütün millî cemiyetlerin, **Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti** bünyesinde toplanması, yerel bütün derneklerin onun şubesi olması, alınan kararlar arasındaydı.

Sivas Kongresi'nde Amerikan ve İngiliz man-

dası konusunda da tartışmalar yapıldı. İleri gelen bir çok delege manda yönünde görüş belirttiler. Fakat sonunda, Amerikan mandası değil, Millî Mücadelede Amerikan yardımının istenmesi fikri benimsendi ve milletin bağımsızlığını bizzat milletin kurtarması kararında birleşildi.

“Vatan bütündür bölünemez..” denilerek, alınan bu yöndeki önemli kararların uygulanması görevi Mustafa Kemal Paşa başkanlığında seçilen **Temsil Heyeti**'ne verildi. Bunun anlamı artık **Anadolu'da yönetimi fiilen Temsil Heyeti'nin ele almış olduğu** gerçeği idi.

Sonraki olaylar da kısaca şöyle gelişti:

Temsil Heyeti'nin önerisini kabul eden Osmanlı Hükümeti seçimlerin yenilenmesine karar verdi. Yeni seçimler yapıldı. Çoğunluk, Meclis'in Ankara'da toplanmasını istemekteydi. Fakat Karabekir ve Rauf Orbay gibi bazı kişilerin görüşü ağır bastı ve Meclis İstanbul'da toplandı. Bununla birlikte, Temsil Heyeti'nin görüş ve kararlarının kendilerine tebliğ edilmesi amacıyla, milletvekillerinin önce Ankara'da bir toplantı yapması istendi. Bunun için Mustafa Kemal paşa ve Temsil heyeti 27 Aralık 1919 tarihinde Ankara'ya geldiler.

12 Ocak 1920: Osmanlı Mebusan Meclis'i İstanbul'da toplandı. **Misak-ı Millî** Beyannamesini kabul etti.

16 Mart 1920: İstanbul işgal edildi.

18 Mart 1920: **İstanbul Meclis-i Mebusan'ı son toplantısını yaptı** ve sonra da Padişah tarafından resmen feshedildi..

19 Mart 1920: Mustafa Kemal Paşa, Millet Meclisi'nin Ankara'da toplanması istediğini açıkla-

yan bildiriği yayınladı. İllere, bağımsız sancaklara, Kolordu komutanlıklarına gönderilen bu genelgede, Meclis'in olağanüstü yetkilerle Ankara'da toplanacağı, bunun için her sancaktan beş kişinin seçilerek Ankara'ya gönderilmesi gerektiği duyuruldu. İstanbul Mebusan Meclisi üyeleri de Ankara Meclisinin doğal üyeleri idiler.

Yayınlanan bildiri üzerine İstanbul'dan Ankara'ya doğru siviller, askerler, milletvekilleri gizli gizli kaçmaya başladılar.

Bu gelişmeler Padişah'ı ve İstanbul Hükümetini çok rahatsız ediyordu. Bunun üzerine Hükümet, Millî hareketi engellemek için açıkça mücadele etmeye karar verdi.

18 Nisan 1920: İstanbul'da işgalci düşmanın oyuncağı hâline gelmiş olan Padişah ve Hükümet tarafından, Millî Harekete karşı **Hilafet Ordusu** adı verilen **Kuvva-i İnzibatiye**'nin oluşturulması kararlaştırıldı. **Anzavur** isyanı başlatıldı. Bu da yeterli olmayınca, Millî Mücadeleyi baltalamak amacıyla halk kışkırtılarak pek çok yerde millicilere karşı Padişah yanlısı ayaklanmalar çıkarıldı.

21 Nisan 1920: Mustafa Kemal Paşa Büyük Millet Meclisi'nin 23 Nisan tarihinde Ankara'da toplanacağını bütün dünyaya ilan etti. İdarî ve askerî makamlara, bundan sonra **tek başvuru merkezinin T.B.M.M. olduğunu** yazı ile bildirdi.

Ve.. 23 Nisan 1920 tarihinde B. Millet Meclisi Ankara'da toplandı..

Böylece ben de, asıl konuma geçebilmek için yaptığım bu girişi tamalamış oldum.

İLK MECLİS VE ETKİNLİKLERİ

23 Nisan 1920 Cuma günü öğleden sonra 1. B. M. Meclisi Ankara'da törenle açıldı. 387 üyeden sadece 115'inin Ankara'ya gelebilip katıldığı bu ilk oturumu en yaşlı üye olan Sinop milletvekili Şerif Bey idare etti. 24 Nisan 1920 günkü ikinci oturumda Ankara milletvekili Mustafa Kemal Paşa oybirliği ile Meclis Başkanlığına seçildi.

Sonraki bazı önemli gelişmeler kısa kısa şunlardı:

Mustafa Kemal Paşa, Balıkesir ve Alaşehir Kongrelerine başkanlık yapan Hacim Muhittin Bey'i (Çarıklı), isyanları önlemek üzere Bursa valiğine atadı.

Meclis'e bir önerge veren Mustafa Kemal Paşa, vatanın geleceğine el koyan ve millî iradeyi temsil eden Meclis'in, yasama ve yürütme gücüne sahip olduğu, geçici olarak Hükümet Başkanı ve Hükümet üyelerinin seçilmesi gerektiği, TBMM'nin üstünde bir gücün bulunmadığı gerçeklerinin kabul edilmesini istedi. Önergeye şu not da eklenmişti: Padişah ve Halifenin baskı altından kurtulduktan sonra, durumları Meclis'in düzenleyeceği esaslara göre belli olacaktır.

25 Nisan 1920'de TBMM, milleti birlik ve beraberliğe çağıran, düşman propagandalarına kapılmamasını isteyen bildirisini yayınladı ve 6 kişi-

den oluşan Geçeci İcra Encümenini seçti. Bunun anlamı Meclis'in yürütme gücünü de bu vekilleri aracılığıyla kullanacağıydı. Mustafa Kemal başkanlığındaki 6 Kişilik **Geçeci İcra Heyeti**'ne şu kişiler seçilmişlerdi: Hamdullah Suphi (*Tanrıöver*), Hakkı Behiç (*Bayiç*), Dr. Adnan Bey (*Adıvar*), Şeyh Servet Efendi, İsmet Bey (*İnönü*).

26 Nisan 1920: Ali Fuat (*Ceseboy*) ve Fevzi (*Çakmak*) Paşalar İstanbul'dan kaçarak Ankara yolunda Lefke'ye geldiler.

28 Nisan 1920: Adapazarı, Bolu, Düzce, Sapanca, Gerede'de halktan bazı ileri gelenler, milli kuvvetleri Padişah'a şikayet ederek, kendisine bağlı olduklarını bildirdiler. Padişah, Kuvva-yı Milliye'ye karşı savaşıacak **Kuvva-yı İnzibatiye**'nin komutanlığına **Süleyman Şefik Paşa**'yı atadı.

29 Nisan 1920: TBMM, isyana sebep olacak söz, yazı ve davranışlara karşı ölüm cezası getiren **Hıyanet-i Vataniye Kanunu**'nu kabul etti.

3 Mayıs 1920: Mustafa Kemal Paşa Başkanlığındaki **ilk Bakanlar Kurulu**'nun 9 üyesi seçildi: Dış İşleri: Bekir Sami Bey (*Kunduh*), İç İşleri: Cami Bey (*Baykut*), Milli Savunma: Fevzi Bey (*Çakmak*), Adalet: Celalettin Arif Bey, Din İşleri: Mustafa Fehmi Bey (*Gerçekker*), Sağlık: Dr. Adnan Bey (*Adıvar*), Bayındırlık: İsmail Fazıl Paşa (*Cebesoy*), İktisat: Yusuf Kemal Bey (*Tengirşenk*), Genel Kurmay Başkanı: İsmet Bey (*İnönü*). 4 Mayıs günü de diğer iki üye seçildi. Maliye: Hakkı Behiç (*Bayiç*), Milli Eğitim: Dr. Rıza Nur.

10 Mayıs 1920: **Anzavur** Adapazarı'nı ele geçirdi, Geyve'ye saldırdı. İsyancılar Düzce'de Kuv-

va-yı Milliyecileri tutukladılar.

11 Mayıs 1920: Nemrut Mustafa Divan-ı Harbi, Mustafa Kemal ile birlikte, Kara Vasıf, Ali Fıat (*Cebesoy*) Dr. Adnan Bey (*Adıvar*) gibi Kuvva-yı Milliye ileri gelenleri hakkında gıyaplarında **ölüm cezası** verdi.

19 Mayıs 1920: TBMM, **Sadrazam Damat Ferit Paşa'yı** vatandaşlıktan çıkardı ve yargılanmasına karar verdi.

20 Mayıs 1920: Siirt Garzan'da **Cemil Çeto isyanı** başladı.

23 Mayıs 1920: **Çerkez Ethem** kuvvetleri, Kuvva-i İnzibatiye'yi mağlup ederek Sapanca ve Adapazarı'nı isyancılardan kurtardı.

Türk çemberini yararak G. Antep'e giren Fransız kuvvetlerine Kuvva-yı Milliye'nin yaptığı gece baskını sırasında **Karayılan** adıyla tanınan Molla Mehmet şehit oldu.

24 Mayıs 1920: Ankara Hükümeti, İstanbul Hükümetinin 16 Mart 1920'den sonra yaptığı ve bundan sonra yapacağı bütün atamaların geçersiz sayılmasını kararlaştırdı.

27 Mayıs 1920: **Refet Bele** ve Binbaşı Nazım'ın komuta ettiği millî kuvvetler Bolu'yu isyancıların elinden kurtardı.

6 Haziran 1920: İstanbul Divan-ı Harbi, aralarında **İsmet (İnönü), Bekir Sami, Yusuf Kemal, Hamdullah Suphi, Mustafa Fehmi, Rıza Nur** gibi Bakanlarla **Albay Selahattin** başta olmak üzere bir çok askeri daha idam cezasına çarptırdı.

8 Haziran 1920: **Millî Aşireti**, Viranşehir ve Siverek'te isyan çıkardı.

13 Haziran 1920: **Kazım Karabekir** Paşa Do-

ğu Cephesi komutanlığına atandı.

18 Haziran 1920: **Ali Fuat** (Cebesoy) Paşa Batı Cephesi komutanlığına atandı.

28 Haziran 1920: Mustafa Kemal Paşa, Yozgat isyanını bastıran **Çerkez Ethem**'i kutladı.

8 Temmuz 1920: Yunanlılar Bursa'yı işgal etti.

11 Temmuz 1920: **Rıza Tevfik** (Bölükbaşı)^(*) *Alemdar Gazetesi*'ndeki yazısında, Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa hakkında çok ağır ifadeler kullandı ve açıkça küfür etti. "*Anadolu'da halkın Kuvva-yı Milliyeden lânet ettiği, İstanbul Hükümeti'nin başa çıkamağı bu zararlılardan Anadoluyu, Avrupalılar'ın temizleyeceği..*" şeklinde hafifleterek kaydedebileceğim sözler sarfediyordu.

12-13 Temmuz 1920: Gölcük, İzmit, Gebze İngilizler tarafından işgal edildi.

27 Temmuz 1920: Yunanlılar Kırklareli de dahil bütün Trakya'nın işgal işlemini tamamladılar. **Cafer Tayyar Bey** esir düştü.

10 Ağustos 1920: Osmanlı İmparatorluğunun sonu olan **Sevr Anlaşması** Paris'te imzalandı. Üç imzacıdan biri de Rıza Tevfik'ti.

1 Eylül 1920: Batı Cephesindeki Yunan ilerlemeleri üzerine Genel Kurmay Başkanı Albay **İsmet Bey** (İnönü), Batı Cephesi Komutanı **Ali Fuat Paşa**'ya (Cebesoy) telgraf çekerek, "*Meclis ve Hükümet merkezini Sivas'a nakletmeye karar verdiklerini, düşmana bırakılan topraklardaki taşıt araçlarının geri bölgelere taşınmasını ve tren hatlarının tahrip edilmesini..*" bildirdi.

(*) Bilgi için Bkz. **150liklerden Portreler**/Yalçın Toker, Toker Yayınları, sa. 93-100.

11 Eylül 1920: *Hıyâneti vataniye* (Vatan hâinliği) kanununa aykırılıkları yargılayacak olan **İstiklal Mahkemeleri** kurulması kanunu Meclis'te kabul edildi.

22 Eylül 1920: Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın Başkanı olarak Ankara'ya gelen ve Meclis 2. Başkanlığı ile Adalet Bakanlığına seçilen Erzurum milletvekili **Celalettin Arif Bey, Mustafa Kemal Paşa ile anlaşmazlığa düştü.** 9 Ağustos günü Mustafa Kemal Paşa'nın savaş durumu hakkında Meclis'e bilgi sunduğu kapalı celseyi yönettikten sonra, hastalığını öne sürerek iki ay izin aldı, Erzurum'a gitti. Oradan telgraf çekerek, Erzurumlular'ın, *Muhafaza-i Mukaddesât ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* önderliğinde bir **Halk Hükümeti** kurmak istediklerini, kendisinin vali vekilliği yaptığını bildirdi ve yine kendisi gibi izinli olarak Erzurum'da bulunan **Hüseyin Avni Bey'in** (Ulaş) 24 saat içinde valiliğe atanmasını talep etti. Böylelikle ihtilâf daha da büyümüş oldu. (Konu Nutuk'tan alıntılarla 40. sayfada ayrıntılı anlatılıyor.)

24 Eylül 1920: Adalet Bakanı **Celalettin Arif Bey**, Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'dan Ankara'ya geri dönmesi isteğini kabul etmedi.

25 Eylül 1920: Kuvva-yı Seyyare komutanı **Demirci Mehmet Efe**, Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf göndererek, "Bu savaş böyle devam ettikçe bu vatan kurtulamaz" dedi.

2 Ekim 1920: Konya'da **Delibaş** isyanı başladı.

7 Ekim 1920: Ankara **İstiklal Mahkemesi**, Sevr Antlaşmasını TBMM'nin onayı olmaksızın kabul eden Damat Ferit ve imzalayanlar Rıza Tevfik ve iki kişiyi idam cezasına çarptırdı.

15 Ekim 1920: **Rusya**'nın gönderdiği silah ve cephanenin ilk partisi teslim alındı.

20 Ekim 1920: Konya isyanında isyancıbaşı **Delibaş**'la işbirliği yapmaktan yargılanan Konya milletvekilleri Abdülhalim Çelebi ve Kazım Hüsnü Bey, Konya İstiklal Mahkemesi tarafından *Erzurum'a sürgün edilme* cezasına çarptırıldılar.

30 Ekim 1920: **Kars** Ermeniler'den geri alındı. Mustafa Kemal Paşa, Kazım Karabekir ve askerlerini telgrafla kutladı.

9 Kasım 1920: Batı cephesi ikiye ayrıldı. **Batı Cephesi** komutanlığına Albay İsmet Bey (İnönü), **Güney Cephesi** komutanlığına Albay Refet Bey (Bele) atandılar.

21 Kasım 1920: **Ali Fuat Paşa** (Cebesoy) Moskova Elçiliğine atandı.

22 Kasım 1920: **Konya isyanı** bastırıldı, Demirci Mehmet Efe Isparta'ya döndü.

2-3 Aralık 1920: Kazım Karabekir Başkanlığındaki Türk Heyeti Ermenistan'la **Gümrü Anlaşmasını** imzaladı.

3 Aralık 1920: **Bilecik Buluşması**. Mustafa Kemal Paşa İstanbul Hükümetini temsil eden Ahmet İzzet ve Salih Paşa'larla heyette bulunan diğer Bakan ve yetkililerle görüştü. Konu, Sevr Anlaşmasının Ankara Hükümetince onaylanması ve Ankara ile İstanbul arasında iyi ilişkiler kurulması idi. Görüşmelerden sonra Heyet üyelerinin İstanbul'a dönmelerine izin verilmediğinden Ankara'ya getirildiler ve kendilerinden Milli Mücadeleye katılmaları istendi.

30 Aralık 1920: Düzenli Ordunun emrine girmeyi reddederek isyancı olan Demirci Efe kuvvet-

leri dağıtıldı ve kendisi de teslim oldu.

9-11 Ocak 1921: **I. İnönü Savaşı** yapıldı ve Yunan kuvvetleri geri çekilmeye başladılar.

20 Ocak 1921: **Yeni Türkiye'nin ilk Anayasası** kabul edildi. 23 maddelik Anayasa'da, egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu, milletin geleceği hakkında ancak kendisinin karar verebileceği, Meclis başkanının aynı zamanda Hükümetin de başkanı olduğu, seçimlerin iki yılda bir yapılacağı gibi önemli maddeler vardı.

22 Ocak 1921: Düzenli Orduya uyum sağlamayı reddeden **Çerkez Ethem** isyancı oldu. Yunanlılardan geçiş hakkı istedi. Kuvvetleri Yunan Ordusuna sığındı.

30 Ocak 1921: Celalettin Arif Bey'in istifası üzerine Adalet Bakanlığına Yusuf Kemal Bey (**Tengirşenk**) seçildi.

6 Şubat 1921: **Londra Konferansı**na katılacak Ankara delegeleri, Dış İşleri Bakanı Bekir Sami Bey (Kunduh) başkanlığında yola çıktı.

23 Şubat 1921: Londra Konferansı'nda İstanbul delege heyetinin başkanı olan Sadrazam Tevfik Paşa, "**Türkiye'nin tek temsilcilerinin Ankara delegeleri olduğunu**" söyleyerek söz hakkını Bekir Sami Bey'e bıraktı.

26 Şubat 1921: **Moskova'da Türk-Sovyet görüşmeleri** başladı. Türk tarafını Ali Fuat Paşa (**Cebesoy**), Yusuf Kemal (**Tengirşenk**) ve Rıza Nur temsil ettiler. Rus temsilciler Çiçerin ve Korkmazoftu.

1 Mart 1921: **Türk-Afgan antlaşması** imzalandı. Böylelikle Afganistan Ankara Hükümetini tanıyan ilk devlet oldu.

5 Mart 1921: **Koçgiri isyanı** başladı.

12 Mart 1921: Mehmet Akif tarafından yazılan **İstiklal marşı** TBMM tarafından millî marş olarak kabul edildi. 1 Mart günü marşı Maarif Bakanını Hamdullah Suphi Bey (*Tanrıöver*) Meclis'te okumuş ve çok büyük alkış almıştı.

15 Mart 1921: **Talat Paşa** Berlin'de Teyleryan isimli Ermeni tarafından öldürüldü.

16 Mart 1921: Sovyet Rusya ile TBMM Hükümeti arasında **Moskova Antlaşması** imzalandı.

27-31 Mart 1921: **II. İnönü Savaşları** başladı Afyon cephesinde şiddetli çarpışmalar oldu. 1 Nisan'da zafer kazanıldı.

23 Nisan 1921: TBMM açılış tarihi olan 23 Nisan'ı **Millî Bayram** olarak kabul etti. (*Meclis'teki müzakereler sırasında karşı çıkanlar oldu. Bu konu 47. sayfada ayrıntılı ele alınmıştır.*)

28 Nisan 1921: Moskova'dan dönen Yusuf Kemal Bey (*Tengirşenk*) yanında **Rus yardımı olan 4 milyon altını** getirdi.

10 Mayıs 1921: TBMM'nde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu (**Birinci Grup**) kuruldu. Başkanlığını Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı 1. Grubun Başkan vekilliklerine Abdullah Azmi ve Şeref Bey'ler getirildiler.

24 Temmuz 1921: **Eskişehir ve Afyon** Yunanlılar'ın eline geçti. Yunan uçaklarından atılan bildirilerde, "Amacımız Türk askerini öldürmek değil milleti Mustafa Kemal'in işkencesinden kurtararak Anadolu'da huzuru sağlamaktır" yazılıydı.

7 Ağustos 1921: 3 ay süre ile **Başkomutanlığa seçilen Mustafa Kemal Paşa** Meclis'in yetkilerine sahip oldu. *Tekalif-i Milliye (Millî Yükümlülükler)* emirlerini yayınladı.

23 Ağustos 1921: 22 gün 22 gece sürecek **Sakarya Meydan Savaşları** başladı.

13 Eylül 1921: **Sakarya Zaferi** kazanıldı. İşgalci Yunan'lılar Sakarya nehri doğusuna atıldı.

19 Eylül 1921: Sakarya Meydan Savaşının kahramanlarını kutlayan TBMM, Mustafa Kemal Paşa'ya **Gazilik ve Mareşallik** unvanı verdi.

20 Ekim 1921: Fransa ile **Ankara Antlaşması** imzalandı ve Fransızlar savaştan çekildiler. Böylelikle Ankara Hükümeti ilk kez bir Batı Devleti tarafından da kabul edilmiş oldu.

13 Kasım 1921: Mustafa Kemal Paşa Doğu Cephesi komutanı **Kazım Karabekir Paşa**'ya gönderdiği telgrafla Meclis'te oluşan **İkinci Grup** hakkındaki düşüncelerini açıkladı.

11 Aralık 1921: **Birinci Grup**'ta yönetim seçimi yapıldı. Buna göre; Mustafa Kemal'in Başkanlığı devam etti, 2. Başkanlıklara: Rauf(Orbay) ve Abdullah Azmi Beyler getirildiler.

12 Ocak 1922: Milli Savunma Bakanlığı görevinden istifa eden **Refet Paşa**'ya (Bele), çoğunluğunu 2. Grup milletvekillerinin oluşturduğu öneri üzerine **Meclis takdîrnamesi** verilmesi kabul edildi.

13 Ocak 1922: **Kara Vasıf** Bey, Müdafaa-i Hukuk'tan (1. Grup) ayrıldı.

9 Mart 1922: Mustafa Kemal Paşa Batı Cephesini denetledi ve İsmet Paşa ile buluştu.

4 Mayıs 1922: **Başkomutanlık Kanununun** 3 ay daha uzatılmasını isteyen Hükümet teklifi Meclis gizli oturumunda görüşüldü ve 2. Grubun karşı çıkmasına rağmen kabul edildi.

6 Mayıs 1922: Meclis'te Başkomutanlık Kanu-

nunun uzatılması aleyhinde konuşanlara Mustafa Kemal Paşa cevap verdi.

20 Temmuz 1922: Mustafa Kemal Paşa, Başkomutanlık süresinin 4 Ağustos'tan itibaren 3 ay daha uzatılması üzerine yaptığı konuşmada, “*Ordunun manevî kuvvetinin en yüksek düzeyde olduğunu*” söyledi.

26 Ağustos 1922: 20 Ağustos günü gizlice Konya'ya giden ve Ankara'dan ayrıldığı belli olmasının diye *Hakimiyeti Milliye Gazetesinde* kordiplo-matiğe ziyafet vereceği haberini yayınlatan Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle **Büyük Taarruz** Kocatepe'den yapılan topçu ateşiyle başladı.

30 Ağustos 1922: **Başkomutanlık Meydan Muharebesi** (Dumlupınar) zaferi kazanıldı. Yunan Genelkurmay Başkanı Trikopis esir alındı.

9 Eylül 1922: **İzmir kurtarıldı** ve Yunanlılar denize döküldü.

11 Ekim 1922: İtilaf Devletleriyle **Mudanya Mütarekesi** imzalandı.

1 Kasım 1922: Halifelik Saltanattan ayrıldı ve **Saltanat kaldırıldı**.

17 Kasım 1922: Bir İngiliz gemisi ile Padişah **Vahdettin Malta'ya kaçtı**.

2 Aralık 1922: **Milletvekili Seçimi Kanununda değişiklik** önergesi müzakere ve reddedildi.

24 Temmuz 1923: Müzakereleri 27 Ekimde başlayan **Lozan Barış Anlaşması** imzalandı.

13 Ekim 1923: Ankara'nın Başkent olması kanunlaştı.

29 Ekim 1923: **Cumhuriyet ilan** edildi.

Artık, yukarıdaki kronolojide geçen olaylardan konumuza girenleri ele almaya başlayabiliriz.

1. MECLİSTE 2.GRUBUN OLUŞMASI VE GRUBUN MİLLETVEKİLLERİ

Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı 23 Nisan 1920 tarihinde Osmanlı Devletinin hukukî varlığı İstanbul'da devam etmekte olduğu için, milletvekilleri, açılış gününde Padişah ve Halife olan Vahdettin'e (VI. Mehmet) bağlılık yemini ederek göreve başladılar.

Meclisi, İstanbul Mebusan Meclisi'nden gelmiş olanlarla, Müdafaa-i Hukuk örgütlerince yeni seçilen milletvekilleri oluşturmaktaydı. Bu milletvekilleri arasında farklı siyasal düşünceye mensup, farklı sosyal kesimlerden gelen insanlar bulunuyordu. İttihatçısı itilafçısı, liberal düşüncelisi sosyalisti, şariatçısı batıcısı, kısaca her görüşten insan vardı. Aşiret reisleri, din adamları, askerler yan yana Meclis'in tahta sıralarına oturmuşlardı.. Aşiret reislerinin sayısı 32 idi.

Bu değişik düşünceli insanlar, Meclis'in açılışından itibaren, gündeme gelen her konuda farklı görüşler ortaya atıyorlar, bu yüzden müzakereler gereksiz yere uzayıp gidiyor ve kararların alınması gecikiyordu.

Milli Mücadeleye zarar vereceği düşünüldüğünden, başlangıçta Meclis'te partileşmeye olanak tanınmamıştı. Bu yüzden Milli Mücadeleyi yöneten Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin de bir siyasi parti kimliği kazanması isten-

miyordu. Ne var ki, kısa zaman içinde Meclis'te, Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekilerle, ona muhalif olanlar şeklinde fiili bir bölünme durumu ortaya çıktı. Özellikle de Erzurum ve Trabzon yörelerinin milletvekilleri hemen her konuda muhalif konuşmalar yapıyor, Meclis'in çalışmalarını aksatıyorlardı. Meclis'te "ıslahat", "istiklâl" gibi grupların ortaya çıktığı da görülmekteydi.

Bu olumsuz gelişmeler üzerine, Mustafa Kemal'e yakın bazı milletvekilleri Paşa'nın da isteğiyle 10 Mayıs 1921 tarihinde Meclis'te "**Müdafaa-i Hukuk Grubu**" adı altında bir grup oluşturdular. Meclis çalışmaları sırasında birlikte hareket etme ve böylelikle Meclis çalışmalarını hızlandırma amacıyla kurulan bu grup, siyasî literatürde **Birinci Grup** olarak yerini almış oldu.

Bu gelişme, Meclis içinde baştan beri var olan muhalefetin ister istemez yoğunlaşması ve bunların da bir araya gelip örgütlenmesi sonucunu doğurdu. Muhalifler de 1. Gruba tepki olmak üzere ilk adımlarını 13 Kasım 1921'de attılar. Bir yıl kadar muhalefetlerini örgütsüz olarak sürdürmüşlerdi. Başkomutanlığın üçüncü kez uzatıldığı Temmuz 1922'de grup resmen ortaya çıktı. Bu grup siyasî literatüre **İkinci Grup** adıyla geçti. Önderleri **Hüseyin Avni Bey** (Ulaş), **Ali Şükrü Bey**, **Emin Şükrü Bey** (Gevelioğlu), **Süleyman Necati** (Güneri) Beyler gibi çoğunlukla Doğu Anadolu ve Karadenizli milletvekilleri idi.

Muhalif Grup, özellikle Meclisin yetkilerinin 15 kişilik Fevkalâde Harp Komisyonuna devredilmesi, İstiklal Mahkemelerinin denetlenme biçimi, Başkomutanlık Kanunun uzatılması, Bakanlar

Kuruluna üye seçimi, Lozan Konferansına gidecek delegelerin ve savunulacak ilkelerin belirlenmesi, Mustafa Kemal'in milletvekili olamaması sonucunu doğuracak Seçim Kanunu değişikliği, Saltanatın kaldırılması gibi hemen hemen bütün temel konularda ortaya çıkmaktaydı. Fakat yoğun çabalara rağmen, bu muhalif grubun sayısı hiç bir zaman 70 kişiyi bile bulamadı. Meclis'te genellikle 1. Grubun savunduğu tezler ve kanun teklifleri kabul edildi.

Bunun tek istisnası vardı, o da muhalif grubun önderi olan Erzurum milletvekili **Hüseyin Avni Bey**'i (Ulaş) Meclis 2. Başkanlığına seçtirmeyi başarmasıydı. İkinci grup zaman içinde Cumhuriyetin ilanına ve Saltanatın kaldırılmasına bile karşı çıkmaktan çekinmedi.

İkinci Grubun önderlerinden olan **Mersinli Selahattin Bey** (Köseoğlu) amaçlarını şöyle dile getirmişti: *"Her türlü şahıs istibdadını önlemek, ülkede şahıs hâkimiyeti değil, kanun hâkimiyetini kurmak, şahıs değil Meclis diktatoryası oluşturmak.."*

Muhالیfler bu sözleriyle, Mustafa Kemal Paşa'nın *"diktatör olacağı"* iddiasını yaymaya çalışıyorlardı. Bu yüzden de Mustafa Kemal Paşa'nın milletvekili seçilmesini engellemek için Seçim Kanununda değişiklik öngören tasarıyı getirdiler, ama bu saçma tasarıyı kanunlaştıramadılar.

İleride 2. Grubun önde gelen üyelerinin Meclis konuşmalarını ele alırken göreceğimiz üzere, bu kişiler, fert hak ve hürriyetlerini tesis etmenin öncelikli amaçları olduğunu savunmaktaydılar. Ekonomide de Liberalizmi öngörüyorlardı.

Dine karşı daha hoşgörölü davranılması isteğindeydiler. Ne var ki bazı üyeler bunda abartıya kaçtılar.. Bu yüzden aralarına şeriatçılar ve Yeşilorducular da sızdı.. Ancak ne var ki, bu muhalif 2. Grubun üyeleri, Mustafa Kemal'e karşı yoğun muhalefet sergilemelerine rağmen, işgal ordularının vatandan kovulması ve bağımsızlığımıza kavuşmamız ilkesinden hiç bir zaman sapmadılar.

İkinci Grubun ileri gelenlerinden **Ali Şükrü** Bey, 1923 yılında Mustafa Kemal Paşa'nın muhafız Alayı komutanı **Topal Osman** tarafından öldürüldükten sonra, grup çözülmeye başladı. 63 üyesi olan grubun üye sayısı 23'e düştü.

1923 seçimlerinde 2. grup üyelerinin milletvekili olması 1. Grup tarafından engellendi. Bu sebeple 2. Gruptan yalnız Ali Rıza Efendi (Özdarendede) Amasya'dan milletvekili seçilebildi.

Sonuçta 2. grup 1. Meclis'in sona ermesiyle dağıldı.. Daha sonra *Terakkiperver ve Serbest Cumhuriyet Fırkalarının* temelini oluşturdular.

İkinci Grubu Oluşturan Milletvekilleri:

1. Hüseyin Avni Bey (Ulaş, Erzurum)
2. Ali Şükrü Bey (Trabzon)
3. Ahmet Hamdi Bey (Apaydın, Amasya)
4. Ömer Lütfi Bey (Yasan, Amasya)
5. Halil İbrahim Bey (Özkaya, Antalya, 1960 ihtilalcilerinden Şükran Özkaya'nın babası)
6. Mustafa Bey (İbrişim, Antalya)
7. Edip Bey (Dinç, Batum)(*)

(*) 16 Mart 1921 Moskova Antlaşması üzerine Batum elimizden çıkınca Artvin kazası milletvekili olarak kaldı.

8. Hafız Hamdi Bey (*Dumrul, Biga*)
9. Yusuf Ziya Bey (*Koçoğlu, Bitlis*)
10. Mehmet Akif Bey (*Ersoy, Burdur.*)
11. Emin Bey (*Gevelioğlu, Samsun. Atatürk'ün milletvekili olamaması için Seçim kanunu tasarısını hazırlayanlardan.*)
12. Ahmet Nafiz Bey (*Özalp, Samsun*)
13. Süleyman Mümtaz Bey (*Boşnak, Samsun*)
14. Mehmet Şükrü Bey (*Fırat, Samsun*)
15. Neşet Bey (*Akkor, Çankırı*)
16. Abdurrahman Dursun Bey (*Yalvaç, Çorum*)
17. Mustafa Zeki Bey (*Saltuk, Dersim: Tunceli*)
18. Mehmet Emin Bey (*Ergani: Diyarbakır*)
19. Sırrı Bey (*Özata, Ergani: Diyarbakır*)
20. Emin Bey (*Lekili, Erzincan*)
21. Hüseyin Bey (*Aksu, Erzincan*)
22. İsmail Bey (*Arslan, Erzurum*)
23. Mehmet Salih Efendi (*Yeşiloğlu, Erzurum*)
24. Nusret Efendi (*Son, Erzurum*)
25. Süleyman Necati Bey (*Güneri, Erzurum*)
26. Mehmet Celâl Bey (*Silifke*)
27. Hacı Ali Sabri Efendi (*Güney, Silifke*)
28. Haydar Lütfi Bey (*Aslan, Silifke*)
29. Saim Bey (*Arıkan, Silifke*)
30. Mersinli Cemâl Paşa (*Isparta*)
31. Hacı Tahir Bey (*Kucur, Isparta*)
32. İsmail Remzi Bey (*Berkün, Isparta*)
33. Mehmet Nadir Efendi (*Süldür, Isparta*)
34. Yenibahçeli Ahmet Şükrü (*Oğuz, İstanbul*)
35. Sırrı Bey (*Bellioğlu, İzmit*)
36. Mehmet Şükrü Bey (*Koç, Afyon*)
37. Hulusi Bey (*Kutluoğlu, Afyon*)
38. Ömer Lütfi Bey (*Argeşo, Afyon*)

39. Mehmet Vasfı Bey (Seçer, Şebinkarahisar)
40. Mustafa Bey (Atay, Şebinkarahisar)(*)
41. Abdülgafur Efendi (Iştın, Balıkesir)
42. Mehmet Besim Bey (Fazlıoğlu, Kastamonu)
43. Osman Bey (Uşşaklı, Kayseri)
44. Rifat Bey (Çalıka, Kayseri, Adalet Bakanı)
45. Rıza Bey (Silsüfür, Kırşehir)
46. Arif Bey (Baysal, Konya)
47. Cemil Bey (Altay, Lazistan)(**)
48. Abidin Bey (Atak, Lazistan)
49. Ziya Bey (Hurşit, Lazistan)
50. Hasip Bey (Aksöyek, Maraş)
51. Selâhattin Bey (Köseoğlu, Mersin)
52. Yusuf Ziya Bey (Eraydın, Muş)
53. Abdülgani Bey (Ertan, Muş)
54. Kazım Bey (Dede, Muş)
55. Ömer Lütfi Bey (Ünlü, Manisa)
56. Hakkı Hami Bey (Ulukan, Sinop)
57. Kara Vasfı Bey (Karakol, Sivas)
58. Mehmet Sırrı Bey (Tayanç, Siverek)
59. Mustafa Lütfi Bey (Azer, Siverek)
60. Hamdi Bey (Mütevelliöğlu, Tokat)
61. Mehmet Rifat Bey (Arkun, Tokat)
62. Yusuf Bahri Bey (Tathıoğlu, Yozgat)
63. Feyyaz Ali Bey (Üst, Yozgat)

(*) Şebinkarahisar: Giresun.

(**) Lazistan: Artvin, Rize ve Trabzon'un bir bölümünü içine alan bölge.

ATATÜRK, NUTUKTA İKİNCİ GRUBU ANLATIYOR

Atatürk, Nutuk'ta, Mecliste bulunan muhalifler ve İkinci Grubu oluşturan üyelerin yıkıcı faaliyetlerinden sık sık söz eder.

İkinci grubun oluşumu, ileri sürdüğü iddia ve amaçları gibi bir çok konuya ışık tuttuğu bu konuşlarına Nutuk'tan bir örnek örnek sunayım: (*)

“İkinci Grup Kuruluyor

Efendiler, yeri geldiğinde belirtmiştim ki, Mecliste kurduğumuz *Müdafaa-i Hukuk Grubu*, Meclis görüşmelerinin düzenli geçmesine ve Bakanlar Kurulu çalışmalarının aksamadan yapılmasına sonuna kadar yardımcı oldu. Fakat, bir yandan da, muhalif duygu ve düşüncede olanlar, hergün kendilerine biraz daha yandaş buldukları, Grubun çalışmalarını güçleştirmeye başladılar. Muhalefet fikrinin ana kaynağı, Müdafaa-i Hukuk Grubu Tüzüğü'nün ilk maddesindeki ikinci nokta idi. Yâni Hükümetin, Anayasa'ya göre kurulmuş olması...

Programın ilk maddesinin son bölümü, duygu ve düşüncelerde tam bir uyum sağlanmasına sürekli bir engel olarak kaldı. Bu yüzden Grup içinde de görüş ayrılıkları ve düzensizlikler baş gösterdi. Bazı kişiler Gruptan ayrıldı. Bu ayrılanlar, dışarda kalanlarla birleşerek Grubu yıkmaya çok uğraşırlarsa da, alınan önlemler bunu önledi. Sonunda *İkinci Grup* adıyla bir grup kuruldu. Bu grubu kuranlar, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne üyeliklerini koruduklarını ve Kongreler'de kararlaştırılan amaçları izlediklerini iddia ediyorlardı.

(*) *Nutuk/Sadeleştiren Yalçın Toker, Toker Yayınları sa: 530-333*

İkinci Gruba görünüşte önyak olanlar, **Salahattin (Köseoğlu)** ve **Hüseyin Avni Beylerdi**. Birinci plânda etkin ve kışkırtıcı rol oynayanların ise **Rauf** ve **Kara Vasıf** Beyler oldukları anlaşıyordu.

Bu grubun, hareketli ve inatçı üyesi olan Samsun Milletvekili **Emin Bey (Gevelioğlu)**, son zamanlarda bir vesile ile Ankara'ya gelmişti. İşin içyüzünü tümüyle anlamış, kışkırtıcı ve fesatçı olanları lânetliyordu. Emin Bey, bana şunları anlattı:

Rauf Bey, İkinci Grubu kışkırtıp aşırı hareketlere yönlendiriyormuş... Emin Bey, Rauf Bey'e demiş ki:

“Sizin, bizi sürüklediğiniz bu iş sehpaye kadar gider... O zaman da bizimle birlikte olacak mısınız?”.

Rauf Bey şu cevabı vermiş: “Birlikte olmazsam alçağım..!”

Efendiler, bildiğiniz gibi, o zaman yürürlükte olan kanuna göre, bakanlıklar için ben Meclis'e aday gösterirdim. Milletvekilleri, gösterdiğim adaya olumlu veya olumsuz oy verirler ya da çekimser kalırlardı. İkinci Grup, benim adaylarımı dikkate almayıp, kendi Grupları adına gösterdikleri adaylara, kanuna aykırı şekilde oy vererek, Hükümet'in kurulmasına engel olmaya başladılar.

Efendiler, Mecliste ordu aleyhine de bir hareket yaratılmıştı. Diyorlardı ki, *“Sakarya Savaşı'ndan sonra aylar geçtiği halde, ordu niçin taarruz etmiyor? Derhal taarruz etmelidir! Hiç olmazsa, sınırlı ve belli bir cephede bir taarruz yapılmalıdır ki, ordumuzun taarruz gücünün olup olmadığı anlaşılın!”*

Bu akıma karşı çıktık. Amacımız, bütün hazırlıklarımızı tamamlayarak genel ve sonuç alıcı bir taarruz yapmaktı. Onun için, sınırlı bir taarruz fikrini kabul edemezdik. Bunda bir yarar yoktu.

Muhaleflerde beliren izlenim, ordumuzun taarruz gücünü kazanamayacağı noktasında yoğunlaştı. Bunun üzerine ordunun taarruza geçirilmesi şeklindeki çıkışlarını durdurdular. Taktik değiştirerek, başka bir görüş ortaya atıldılar. Bu defa dediler ki, “bizim asıl düşmanımız Yunanlılar, Yunan ordusu değildir. Zaten Yunan ordusunu tamamen yensek de, bununla bizim davamız son bulmaz. İtilaf devletlerini, özellikle İngilizler'i fiilen yenmek gerekir. Bunun için, Yunan ordusuna karşı bir perde hattı bırakmak, asıl orduyu Irak'ın kuzey sınırına yığarak, İngilizler'e taarruz etmek gerekir. Eğer, davamızı savaş yoluyla çözeceksek, yapılacak iş budur.”

Ordu Saflarına Kadar Yayılan Bozguncu Fikir Aşılamaları..

Efendiler, bu anlamsız ve mantıktan yoksun fikirlere değer vermedik. Bunun üzerine muhaliflerin ileri gelenleri, yeni bir propaganda başlattılar:

“Nereye gidiyoruz? Bizi kim, nereye sürüklüyor? Bilinmezlerle? Koskoca bir millet, belli olmayan karanlık hedeflere, şaşkınca sürüklenir mi?..”

Bu propaganda, Meclis binasından, Ankara çevrelerinden ordu saflarına kadar yayıldı. Bu bozguncu aşılama, her araç kullanılarak yayılıyor, Ordu yıpratılmaya çalışılıyordu.

Rauf Bey, sık sık ve gizlice diyordu ki:

“Hiç olmazsa gerçek durumu bana söyle. Ordu ne durumdadır? Gerçekten taarruz edemiycek mi?”

4 Mart 1922 günü akşamı cepheyi teftiş etmek için, Ankara'dan ayrılmaya karar vermiştim. Bu nedenle o gün Mecliste gizli oturumda bazı açıklamalarda ve ricalarda bulundum. Anlattım ki, Sakarya Meydan Savaşı'ndan sonra, düşman ordusunu Eskişehir-Seyitgazi-Afyonkarahisar genel hattına kadar izleyen kuvvetlerimiz, bütün Ordu olmayıp, yalnız süvarilerimiz ve süvari birliklerimize destek olarak ileri sürdüğümüz bazı tümenlerimizdi.”

.....

Atatürk, sözlerinin devamında başarı için dış cephe kadar, iç cephenin de sağlam olması gereğini anlatırken şunları ekliyor: “Tam üç şeyin hazırlığının yeter derecede olduğunu görmek gereğini duyuyordum.

Bunlardan *birincisi* ve en önemlisi ve en şart olanı, doğrudan doğruya milletin kendisidir. Milletin, hayatı ve bağımsızlığı için yüreğinde, vicdanında doğarak gelişmiş olan dilek ve emellerin çok sağlam olmasıdır. Millet, içten gelen bu dileğini ne kadar kuvvetle duyar, bu amacının gerçekleşmesi için, ne kadar bilinçli ve inançlı olursa, düşmanlara karşı başarı için, o kadar güçlü bir araca, itici güce sahip oluruz. Ben buna inanırım. *İkinci araç*, milleti temsil eden Meclis'in, millî amacı ortaya koymakta ve bunun gereğine inanarak, uygulamada göstereceği kararlılık ve cesarettir. Meclis ne kadar çok dayanışma ve birlik içinde millî amacı ortaya koyarsa, düşmana karşı o kadar güçlü bir üstünlük aracına sahip oluruz.”

NUTUK'TA, CELALETİN ARİF VE HÜSEYİN AVNİ BEYLER MESELESİ..

Meclis içindeki en önemli muhaliflerden Celalettin Arif Bey ile 2. Grubun önderi Hüseyin Avni Bey'in sebep oldukları önemli meseleye, Atatürk Nutuk'ta şu sözlerle temas eder ve konuya açıklık kazandırır:

“Celalettin Arif ve Hüseyin Avni Beyler'in

Erzurum'a Gidişleri ve Çıkardıkları Sorunlar:()*

Birinci Büyük Millet Meclisinin 2. Başkanı Erzurum Milletvekili Celâlettin Arif Bey, 15 Ağustos 1920 tarihli bir önergeyle, Meclis'ten iki ay süreyle izin aldı. İleri sürdüğü özür, ruhsal yorgunluk sonucu tutulduğu sürekli başağrısı idi. Aynı zamanda, çoktandır görmediği seçim bölgesinde inceleme de yapmak istiyordu.

Celâlettin Arif Bey, Erzurum milletvekillerinden Hüseyin Avni Bey'in de kendisiyle birlikte gönderilmesini, özel olarak benden rica etti. Hüseyin Avni Bey'in Meclis'ten izin alması için belirli bir mazereti yoktu. Kendisini ben, özel bir görevle gönderecektim. Bunu, 18 Ağustos 1920'de Meclis'ten rica ettim. Kabul edildi.

Celâlettin Arif ve Hüseyin Avni Beyler'in Erzurum'a varışlarından sonra, Celâlettin Arif Bey'den 10, 15 ve 16 Eylül 1920 tarihlerinde üç şifre telgraf aldım. Bu telgraflara göre; Erzurum halkı içinde bir gerginlik ve kaynaşma varmış.. Fakat, Celâlettin Arif Bey'in Ankara'dan Erzurum'a hareketini haber alınca, halk beklemeye başlamış. Kaynaşmanın sebebi de ordu depolarında, tüfek ve cephane kaybolması ve süt dağıtımıyla ilgiliymiş..

(*) Nutuk/Sadeleştiren Yalçın Toker, Toker Yayınları sa: 401-409

Celâlettin Arif Bey, bazı memurların değiştirilmesi ve cezalandırılması gibi bir takım uygulamalarda çabuk davranılmasını istiyordu. Değiştirilip cezalandırılması istenilen memurlar arasında, Erzurum Vali Vekili olan Albay Kâzım Bey (*Dirik*) başta geliyordu. Celâlettin Arif Bey, halkla görüşmeler yaptığını, eski Adana valisi Nazım Bey'in Erzurum valiliğinde görevlendirilmesinin kararlaştırıldığını, Trabzon yoluyla haberleşme yapmak istediklerini ve Nazım Bey'in gelişine kadar halkoyuna başvurularak bir vekil seçilmesini anlatıyordu. Sonra da, *"olumlu cevap verilerek halkın git-tikçe artan galeyânı acele yatıştırılmazsa, ortaya çıkacak sonucun tehlikelerinden korkulduğunu"* bildiriyordu.

Son telgrafta ise, *"Ankara şikayeti önemsemezse, sorun Ankara'ya olan güvenin sarsılmasına dönüşecektir"* denilmekteydi.

Efendiler, Doğudaki Kolordumuzda korkunç kötü işler ve yolsuzluklar oluyormuş. Kötülükler o kadar yüksek boyutlara ulaşmış ki, halkın onuruna dokunmuş.. Müthiş bir galeyân yaratmış.. Fakat, bu kadar büyük ve yatıştırılması zor galeyânı Erzurum'da ne Vali Vekili, ne Kolordu Komutanı anlayamamış!.. Böyle bir galeyanın farkına, hiçbir görevli, hiçbir ilgili varamamış, Hükümete haber verecek hiç kimse çıkmamış. Bununla birlikte halk, Celâlettin Arif Bey'in ruhsal yorgunluğundan dolayı izinli, Hüseyin Avni Bey'in de benim sağladığım üzere görevli olarak Erzurum'a geldiklerini haber alınca, bu gerginlik ve heyecanlarını firenlemiş.. Milletvekili beyler oraya gelir gelmez bunu açığa vuruyorlar...

Doğrusu Efendiler ben, bu bilgilere asla inanmadım. Celâlettin Arif ve Hüseyin Avni Beyler'in birer bahaneyle Ankara'dan Erzurum'a gitmelerini anlamlı buldum ve çok şaşırdım. Özellikle halkoyu ile vali atanması önerisinin, hukuk profesörlüğü yapmış, kanun adamı olarak tanınmış, Meclis-i Mebusan Başkanlığı'ndan, Türkiye Büyük Millet Meclisi ikinci başkanlığına geçmiş Celâlettin Arif Bey'den geldiğini görmek, şaşkınlığımı büsbütün artırdı.

Erzurum'da Büyük Millet Meclisi İkinci Başkanlığına, 16/17 Eylül 1920 tarihinde, *"telgraflarının Bakanlar Kurulu'nda okunduğunu ve bu konuda Cephe Komutanlığı ile haberleşildiğini"* bildirdim. Doğu Cephesi Komutanlığına da, Celâlettin Arif Bey'in yazdıklarını özetledikten sonra bildiklerini ve düşüncelerini sordum.

**Karabekir Paşa, Celâlettin Arif Bey'e, Geniş Yetkiyle
Doğu İlleri Valiliği Öneriyor**

Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın da, 14 Eylül 1920'de, benim telgrafımdan önce yazılmış bir şifre telgrafını, 19 Eylülde aldım. Bu telgrafta;

"Celalettin Arif Bey'in Lazistan (Rize), Trabzon, Erzurum, Erzinçan, Van, Bayazıt (Ağrı) illerini ve yüce Meclis'ce uygun görülecek diğer bölgeleri içine almak üzere Doğu İlleri Valiliğine atanmalarını arz ve teklif ederim" denildikten sonra, şu düşünceler ekleniyordu:

"Bu öneri onaylanıp uygulanırsa, askerî ve idarî her iki görevin gerektirdiği önem ve dikkatle yapılması yararından başka, gerektiği zaman önemli işleri görüşmek ve hızla uygulamak için milletvekili olarak bir kişi daha bulunmuş olur. Yukarda sunulan konuların Büyük Millet Meclisi tarafından gereken önemle dikkate alınarak kabul buyurulacağını ümit ve bu konuda Zâtîlîlerinin aracılık ve yardımlarını dilerim. Durum, ana hatlarıyla, Celâlettin Arif Beyefendi ile görüşülmüş ve kendilerince de yerinde bulunmuş ise de, bu konudaki kararın Millet Meclisinin kabul ve onayına bağlı olduğu ortadadır."

.....

Nutuk'ta daha sonra, Kazım Karabekir Paşa'nın, meselenin gerçeğini anlamaya başladığına işaret edilir ve şu satırlara yer verilir:

"Kazım Karabekir Paşa'nın 16/17 Eylül tarihli telgrafıma 18 Eylülde verdiği cevapta;

Celalettin Arif Bey'in bildirdikleri, birkaç kişinin vali vekili Albay Kazım Bey'i Erzurum'dan uzaklaştırmak için yaptıkları dedikoduya dayanmaktadır. Halkın galeyânı ve halkoyu ile vali seçilmesi gibi konuların da, Celalettin Arif Bey'in yanlış bir yol tutmasından başka bir şey olmadığını sanıyorum. Küçük büyük herkesin, bütün Doğunun büyük saygı ve güvenini kazanan bendenize söz konusu şikayetlerin yapılmaması, iş çevirmek isteyenlerin başarılı olamayacaklarını anlamaları sonucudur.."

denilmekteydi.

Celalettin Arif Bey Kendi Kendine Erzurum Vali Vekili Oluyor

Kazım Karabekir Paşa'nın 14 ve 18 Eylül tarihli telgraflarına 20 Eylülde verdiğim cevapta;

“Büyük Millet Meclisi üyeliği ile memurluk görevinin aynı kişi üzerinde birleşemeyeceği” hakkındaki 5 Eylül 1920 tarihli kanunun ilgili maddesini aynen yazdıktan sonra, *“Celalettin Arif Bey'in Erzurum Valiliğine atanması olanaksızdır. Milletvekilliğinden istifa ettiği takdirde, söz konusu göreve atanması Bakanlar Kurulu'na önerilebilir”* dedim.

Oysa Efendiler, Kazım Karabekir Paşa'nın son telgraf tarihi olan 18 Eylül günü, bizim 20 Eylülde bildirdiğimiz Kanun'a aykırı olan durum, Erzurum'da zaten gerçekleştirilmiş... Kanuna aykırı bu hareketi, aynı zamanda yeni Türkiye'nin Adalet Bakanı da olan Celalettin Arif Bey'in, 18 Eylülde yazılıp 21 Eylül'de gelen telgrafıyla öğrendim.....

Celalettin Arif Bey'in Ültimatomu

Erzurum Vali Vekilliğini üzerine alan Büyük Millet Meclisi 2. Başkanından da aynı tarihte, yâni 22 Eylül 1920 günü bir telgraf aldım. Telgrafta deniliyordu ki: “Silah, cephane ve araçgereçle, kullanım dışına çıkarılmış malların hesaplanmasında yapılan yolsuzluklar, kanunsuz ve belirsiz vergi toplanması, kanunsuz baskı ve zorbalıklar, halkın moralini tamamen bozmuş.. Erzurum halkının güvensiz ve ümitsiz bir duruma düşerek, artık kendi elleriyle yönetilmeleri gereğini, tek kurtuluş çaresi saydığı bir zamanda buraya geldik. Karabekir Paşa'nın hareketi de, ülke çıkarlarına uygun düşmedi. Bu sebeple, açıktan yapılan kötülüklere hemen son vermek ve suçluları cezalandırmak gerektiğinde halk topyekün directti. Güven verici önlemlerin çok acele alınması isteği ve vali vekilliğini bizzat kabul etmekliğim, Paşa da içlerinde olduğu halde halk tarafından istirham edildi. Vekilliğin Hüseyin Avni Bey'e verilmesi gerektiğini yazmıştım. Erzurumluların kendilerinden sayarak güven duydukları Milletvekili Hüseyin Avni Bey'in yirmi dört saate kadar görevlendirildiğinin tebliğ edilmesi...” Celâlettin Arif

Saygıdeğer Efendiler, halkın kendi eliyle kendini yönetmesi ilkesini ortaya koyan bizdik. Fakat bundan, her ilin veya her bölge-

nin ayrı ayrı birer idare kurmasını asla istemedik. Amacımızı, Büyük Millet Meclisi'nin ilk günlerinde açık olarak ortaya koyduk.

Meclis'in de kabul ettiği amaç ve gayemiz, millî iradenin gerçekleşeceği tek yer olan Millet Meclisi'nin bütün vatanın kaderine el koyduğu şeklinde açıklandı. Bu Meclisin Başkanlarından biri ve Kabinedeki Bakanı, hem de Adalet Bakanı olan şahsın, orduda veya herhangi bir yerde kanuna aykırı bir hareketi ortaya çıkarmak ve suçlularını adaletin pençesine teslim etmek için başvuracağı önlem, birtakım beyinsizlere uyarak, çok yakından tanıdığım gerçek vatansever Erzurumlu hemşehrilerimin asla onaylamayacakları isyankâr bir duruma düşmek mi olacaktı? Hüseyin Avni Bey'in 24 saate kadar vali vekilliğine atanmasını istiyor. Bu ültimatoma ne demekti?

Celalettin Arif Bey, bu öneriyi Kazım Karabekir Paşa'ya da yapmış... Kazım Karabekir Paşa ona demiş ki: "Hüseyin Avni Bey yedek teğmen olarak sahnelerde subayları eğlendiren.. Hiçbir memurluk yapmamış sıradan bir adamdır. Bunu vali vekili yapmak, Hükümeti oyuncak yapmak demek olur.."

Efendiler, C. Arif Bey'in ültimatoma şu cevabı verdim:

Şifre, Geciktirilemez, No: 388

Ankara, 23.9.1920

Erzurum'da Adalet Bakanı

Celalettin Arif Beyefendi'ye,

C: 22/9/1920 tarihli şifreye: İlk telgrafınızı gereken önemle dikkate almış ve bu konuda Doğu Cephesi Komutanlığıyla haberleşilmekte olduğunu yazmıştım. Adı geçen Komutanlık tarafından gereğinin yapılacağı çok doğaldı. Buna rağmen, üstüste yapılan kanunsuz ve gereksiz öneri ve girişimlerin Hükümetçe hayretle karşılanmıştır. İçişleri ve Millî Savunma Bakanlıklarınca ilgili makamlara gerekli tebliğler yapılmıştır. Zâtîîlilerinin, Hükümet'in gerekli gördüğü açıklamayı yapmak ve gerekirse Meclis karşısında da açıklamalarda bulunmak üzere Ankara'ya hemen dönmeniz gereklidir.

Büyük Millet Meclisi Başkanı

Mustafa Kemal

Efendiler, Kâzım Karabekir Paşa, 22 Eylül 1920 tarihli bir şifresinde, şu bilgileri veriyordu:

"Şimdi anlıyorum ki, Celalettin Arif Bey daha Ankara'da iken,

kendisiyle bazı mevki kapmak isteyenler, güzel bir program yapmışlar. Mesela Hüseyin Avni Bey, Erzurum valisi olacak... Celalettin Arif Bey Doğu İllerinin Genel Valisi olacak...

Celalettin Arif(*) ve Hüseyin Avni Bey meselesi Nutuk'ta 5-6 sayfa daha devam eder ve 412. sayfadaki şu satırlarla son bulur:

“Hüseyin Avni ve Celalettin Arif Beyler'in Erzurum'dan döndükten sonraki, Meclis'teki muhalif tutumları ve Kazım Karabekir Paşa'ya saldırılarıyla Meclis'i epeyce uğraştırdıkları görülmüştür.”

**Celalettin Arif
Bey**

(*) **Celalettin Arif Bey:** 1875 yılında Erzurum'da doğdu. İstanbul'da Galatasaray Lisesini bitirdikten sonra, Fransa'ya giderek hukuk ve siyasal bilgiler öğrenimi gördü. İstibdat döneminde Kahire'de avukatlık yaptı.

II. Meşrutiyetten sonra 1908'de İstanbul'a dönerek Hukuk ve Mülkiyede Anayasa hukuku dersleri okuttu. İstanbul Barosu başkanlığı yaptı. İstanbul milletvekili olarak girdiği Osmanlı Mebusan Meclisi'ne başkan seçildi.

16 Mart 1920'de İstanbul işgal edilip Meclis basılınca İsmail Fazıl Paşa'nın yanında Anadolu'ya kaçtı ve Milli Mücadele'ye katıldı. 23 Nisan 1920'de açılan TBMM'nde 2. Başkanlığa, sonra da Adliye Vekilliğine seçildi. Onun düşünce saplantısı şuydu: **“TBMM, milletin iradesini temsil eden bir Meclis değil, Osmanlı Meclisi Mebusanı'nın geçici bir dairesidir.. Bu yüzden Mebusan Meclisi Başkanı olması dolayısıyla TBMM'nin doğal Başkanı Mustafa Kemal Paşa değil kendisi olmalıdır.. Bu mantıkla sürekli muhalefet yapmıştır.”** Atatürk'ün ona, **“Siz hukuk profesörü değil, sokak avukatı bile olamazsınız..”** dediği de bilinir.

Eylül 1920'de, Ordunun Ermenistan taarruzuna hazırlandığı sırada Erzurum'a giderek Doğu illeri (Rize, Trabzon, Erzurum, Erzincan, Van, Beyazıt) genel valiliği istedi, ama reddedildi. 1921'de Roma Büyükelçiliği'ne atanarak ülkeden gönderildi, ülkeye dönmedi, 1928 yılında Paris'te vefat etti.

MUSTAFA KEMAL'İN, 1. GRUBA BAŞKAN OLMASINI TENKİT EDEN KARABEKİR'E CEVABI..

Meclis Başkanı olan Mustafa Kemal'in, 1. Meclis'te Müdafaa-i Hukuk Grubu (1. Grup) Başkanı olması, partileşmenin ortaya çıkması ve Meclis Başkanının tarafsızlığının zedelenmesi gibi bir çok iddia ve tenkitlerin ortaya atılmasına sebep olmuştu. Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa da bu durumu tenkit edenlerdendi.

Mustafa Kemal Paşa, bu tenkitlere, Meclis'in normal bir Meclis olmadığı, olağanüstü şartlarda oluştuğu, kendisinin bu ortamda parti başkanı da olabileceği şeklinde fikirler öne sürerek savunma yapıyordu.

İşte Nutuk'taki bu konuya ilişkin sözleri(*):

“Kazım Karabekir Paşa'nın Grup başkanı olmayıp, tarafsız kalmam noktasındaki önerisine verdiğim cevapta şu düşünceleri ileri sürmüştüm: Mebusan Meclisi durumundaki bir Meclis'in başkanı değilim. Böyle bile olsa bir partiye bağlı olmak doğaldır. Oysa Büyük Millet Meclisinin yürütme yetkisi de bulunduğu için, aynı zamanda Hükümet eden bir Meclis'in Başkanı bulunmaktayım. Yürütme yetkisi olan bir başkan için, bir çoğunluk partisinin üyesi olmak kesinlikle gereklidir. Buna göre geniş bir programla ortaya atılmış siyasî bir partinin de başkanı olunabilir. Bütün hayatımı vermiş olduğum Cemiyetten ayrılmama imkân olmadığı gibi, bu Cemiyetten doğan grubun içinde bulunmam da zorunludur. Zaten Grup, Meclis'in hemen bütününe yakın büyük bir çoğunluğa da sahiptir. Dışarda kalanlar Erzurum milletvekillerinden Celalettin Arif Bey ve Hüseyin Avni Efendi ile birkaç benzeri gibi, tutum ve davranışlarında serbest kalmak isteyen birkaç kişiden ibarettir...”

(*) Nutuk/Sadeleştiren Y. Toker, Toker Yayınları sa: 505.

1. MECLİSTE 23 NİSAN'IN BAYRAM OLMASINI İSTEMEYENLER BİLE VARDI..

Atatürk'ün Meclis içindeki muhaliflerinin portrelerini sunmaya başlamadan önce, başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere, bu vatani bize kazandıranların, yalnız cephelerdeki düşmana karşı değil, Meclis'te de hangi zihniyetlerle savaşmak zorunda kaldıklarına bir örnek daha göstermek istiyorum. Bu da, 23 Nisan'ın Milli Bayram olması konusudur..

Konunun Meclis'teki müzakerelerini en iyi şekilde yansıtabilmek için, değerli milliyetçi yazar **Emin Çolaşan**'ın SÖZCÜ gazetesinde 23 Nisan 2011 günü çıkan bir yazısına baş vuracağım.

"Türk milletinin emperyalizme karşı direncinin simgesi olan TBMM, tam 91 yıl önce bugün açılmıştı. Ankara'da Hacıbayram Camii'nde topluca Cuma Namazı kılınmış, dualar edilmiş ve Meclis çalışmaya başlamıştı.

Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde yürütülen Milli Mücadele, milliyetçi kükreyişin simgesiydi. Ancak ilk Meclis'in çatısı altında bile günümüz gericilerine benzer sesler yükselirdi. Ama onlar bugünkülerden daha onurluydu. Hiç değilse yüreklerinde biraz vatan sevgisi vardı.

Şimdi sizi geçen yıl olduğu gibi bir kez daha 90 yıl öncesine götüreceğim, 23 Nisan tarihinin nasıl ulusal bayram olduğunu kısaca ve Meclis tuta-

naklarından -özetleyerek- bir kez daha anlatacağım.

Günlerden 23 Nisan 1921. Meclis'in açılışının birinci yıldönümünde Saruhan (Manisa) Milletvekili **Refik Şevket** (İnce) Bey ve 11 arkadaşının verdiği kısacık bir yasa önerisi görüşülüyor:

"Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk yevmi küşadı (yıldönümü) olan 23 Nisan, ayad-ı milliyeden-dir (**ulusal bayramdır**)."

Görüşmeleri ve bu konuda yapılan tartışmaları Meclis tutanaklarından özetliyorum:

Vehbi Bey^(*)(Çelik, Konya): "Efendiler, bu gibi bayramlar ulusun yüreğinden doğar. Gösteri yapmakla bayram olmaz. Böyle gösterilerle ulusun manevî gücünü kuvvetlendirmek istersek, bunlar geçicidir. Bunlarla güçlendirilmez, rica ederim. İçimizde bir tek Hristiyan yoktur. Ezanı Muhammedi okunuyor da katiyen aldırış etmiyoruz. Ulusumuz millî amacını tam olarak elde ettiği gün, yüreğinde gerçek bir bayram yaşanır. Rica ederim, böyle kanuna ne ihtiyaç var. Bayram, gösteri, bir şey yapmaz. Söyleyeceğim budur efendiler."

(*) Bu noktada, kitabın önsözündeki, kendime vazgeçilmez ilke yaptığım açıklamamı bir de burada hatırlatmak zorundayım. Demiştim ki, her insanın iyi tarafları da vardır, kötü tarafları da.. Bir kişinin kötü yanlarını göstererek ona kötü damgası vurmak ve kestirip atmak doğru değildir. Burada da büyük din âlimi, 15 ciltlik Hûlasatül Beyan fî Tefsirül Kur'an eserinin sahibi, Milli Mücadele başlayınca Mebusan Meclisi Başkan vekili olduğu İstanbul'dan Anadolu'ya koşmuş, vaazlarıyla millî mücadeleye destek vermiş, Fevzi Çakmak Hükümetinde Din İşleri Bakanı iken Vahdettin'in azil fetvasını yazmış bir kişidir Mehmet Vehbi Efendi... Ama işte 23 Nisan'ın bayram olmasına karşı çıkma yanlısını da yapmıştır. Y.T.

Yahya Galip Bey (Kırşehir): "Hoca Vehbi Efendi hiçbir vakit doğru düşünmüyor. Eğer sizin fikrinizi bu ulus taşımış olsaydı, bu Meclis toplanamazdı. Bu öyle bir ulusal bayramdır ki, bunun üzerinde hiçbir bayram düşünülemez. Millet, kurtuluş ve mutluluk belgesini o gün (23 Nisan 1920) almıştır. Hocaefendi hazretleri, bugünü gökteki melekler bile yüceltiyor, siz niçin yüceltmek istemiyorsunuz? Sizi buraya gönderenler İngilizler idi. Siz buraya kendiliğinizden gelmediniz."

Başkan: "Rica ederim Yahya Galip Bey..."

Yahya Galip Bey: "Bu bir gerçektir efendim. Efendi hazretleri buraya İngilizlerin vasıtasıyla ve aynı zamanda özel trenle gelmiştir."

Hamdi Namık Bey (İzmit): "Ben de şahidim."

Tunalı Hilmi Bey (Bolu): "Evet, İngilizler göndermişti." (Şiddetli gürültüler..)

Yahya Galip Bey: "Ne patırtı ediyorsunuz efendiler, ben kimseye hakaret etmiyorum. Ne zaman ki böyle bir millî bayram olur, memleketin sevinçli anları olur, bunun içine "İslam ahlâkı" sokarlar. Her gün, her fırsattan yararlanarak temcit pilavı gibi bunu söylemekten ne çıkar?"

Celal Bey (Bayar) (Saruhan: Manisa): "Efendiler, biz esir olmayı reddediyoruz. Bağımsız olarak yaşadık ve yaşayacağız. Bu bizim hakkımızdır. Bu İslamlar için de büyük bir gün değil midir?"

Ali Şükrü Bey (Trabzon): "Vehbi efendi ulusun seçmenleri tarafından buraya gönderilmiştir. Kut-sal savaşımızın daha başındayız. Esirlik halkasını atmak istiyoruz. Bu işi bütün ulus yaptığı halde başarı bize mi aittir? Mesela bir Ordunun başarısı bir kumandana mı (**Mustafa Kemal Paşa**) ait olacak?"

Meclisin kendi kendine, 23 Nisan'da burada toplandığım için bugünü bayram yapıyorum demesi uygun değildir.”

Fevzi Efendi (Malatya): “Pek yanlış söylüyorsunuz.”

Muhittin Baha Bey (Pars) (Bursa): “22 Nisan'da bize hıyanet etmiş bir adam (**Padişah**) ve onun takımı vardı. Ulus başsızdı. Ulus burada 23 Nisan'da ilk sözünü söyledi ve bu ulusal davaya atıldı. Yoktan bir Ordu çıkardı. Milletin başına musallat olan Halifeyi orada yalnız bıraktı. Yalnız Türklerin ve Anadolu'nun değil, bütün İslam âleminin hayatını ve geleceğini kurtaracak bir ulusun temellerini 23 Nisan'da attık efendiler.” (Alkışlar)

Müfit Efendi (Kırşehir): “Efendiler, bugünün bir millî bayram olması gereklidir.”

Refik Şevket Bey (İnce) (Saruhan, Manisa): “Koca tarihi canlandırmak şerefini, koca bir tarihi yeniden yaşatma görevini üzerine alan Meclisimiz bu günü elbette ve elbette değerlendirecek, kutsallaştıracak ve bunu torunlarına yadigâr bırakacaktır. Buna inandığım içindir ki, yüksek kurulunuza bu önerinin oybirliği ile kabulünü teklif ediyorum.”

Refik Bey (Koraltan) (Konya): “Efendiler, 23 Nisan'dan önce düşmanlarımızın bizim için söylediği Türk Ulusu bağımsızlığa lâyık değildir, sözünü işte bu büyük güne ulaşmakla yalanlıyoruz. Bugünün ulusal bayramlarımızdan biri olmak üzere kabulünü rica ederim.”

Başkan: “Efendim, kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edildi efendim. Şimdi kabul ettiğiniz kanun gereğince bugün resmi tatil olduğundan, Pazartesi günü toplanmak üzere oturumu kapıyorum.”

Emin Çölaşan yazısına devam ediyor:

“Bu kanun teklifini Meclis’in açılışının birinci yıldönümünde veren, 23 Nisan gününün ulusal bayram olmasını sağlayan Saruhan (Manisa) Milletvekili Refik Şevket İnce benim dedem. Annemin babası Selanik Hukuk Mektebi mezunu, avukat. Balkan Harbi’nde yedeksubaylığını yaparken asker taşıyan trenler çarpışıyor ve kolundan sakat kalıyor. İlk Meclis’e Saruhan (Manisa) milletvekili olarak seçiliyor, 1920 yılında asker kaçaklarını, casusları, isyancıları, hâinleri, bozguncuları ve asker ailelerine zarar verenleri yargulamak üzere İstiklal Mahkemeleri kurulunca Meclis tarafından Kastamonu **İstiklal Mahkemesi** üyeliğine seçiliyor. Asker kaçaklarını, bozguncuları, vatan hâinlerini yargılayan üç kişilik İstiklal Mahkemesi’nde, gerekli cezaları veriyor.

İlk Meclis’te İstiklal Mahkemeleri’nin kurulması için kanun teklifini veren dedem Refik Şevket İnce kürsüden şöyle haykırıyor: “Efendiler, muvaffak olmak için asacağız, keseceğiz, kesileceğiz. Ve ancak bu şekilde muvaffak olacağız.”

Dedem 1921 yılında Mustafa Kemal Paşa’nın Adalet Bakanı, sonraki yıllarda yine Atatürk dönemlerinin milletvekili. Ege’de Yunan işgaline karşı başlatılan mücadelenin önderlerinden. 1950 yılında Demokrat Parti iktidar olunca ilk Adnan Menderes Hükümetinde Milli Savunma ve sonra Devlet Bakanı olarak görev yapıyor. Kısa süre sonra Menderesle aralarında görüş ayrılığı çıkıyor, dedem kendisine çok sert mektuplar yazıyor, gidişin kötü olduğunu vurgulayıp 1954 seçimlerinde aday olmayacağını bildiriyor.”

İKİNCİ GRUP ÜYELERİNİN MECLİS KONUŞMALARI..

Bu bölümde, İkinci Grup içinde yer alan muhalif milletvekillerinin Meclis'in Gizli celselerinde yaptıkları konuşmalarından önemli olanlarını sadeleştirerek vereceğim. Gerektiğinde tam metin, gerektiğinde önemli bölümlerinden alıntılar yaparak..

Bu arada, kişilerin kısa biyografilerini de dip notlar hâlinde ilk konuşmasının geçtiği bölüme ekleyeceğim.

B. M. Meclisi'nin Ankara'da açılışından sonra gerçekleştirilen ilk gizli celse 24 Nisan 1920 tarihinde yapıldı ve Mustafa Kemal Paşa'nın iç durum hakkında bilgi verdiği bu celsede hiçbir milletvekili konuşmadı. Muhalislerin söz aldığı ilk birleşim şu idi:

Davet Edildikleri Halde B.M.M.'ne Katılmamış Olan Milletvekillerinin Durumu (Tarih: 9 Mayıs 1920-Birleşim:13)

Başkent İstanbul'un düşman kuvvetleri tarafından işgal edilmesi ve Meclis-i Mebusan'ı basmaları üzerine, Ankara'daki B.M.M.'ne davet edildikleri halde gelmemiş olan milletvekillerinin, ancak Meclis çoğunluğunun onayıyla kabul edilmeleri yönünde bir kanun tasarısı hazırlanmıştı.

İşte şimdi Başkan vekili **Celalettin Arif Bey**'in başkanlığında bu tasarı görüşülmektedir..

Muhalif gruptan söz alanlardan Afyon milletvekili **Mehmet Şükrü (Koç)** (*) tasarı hakkında şunları söylüyor:

“Efendim ben böyle bir kanunun görüşülmesinden yana değilim. Çünkü bu Meclis bizden önce seçilmiş olan milletvekilleri ile, şimdi seçilenlerden oluşmaktadır. Böylelikle millî birlik ve bütünlüğün sağlanması ve ülke kaderinin kurtarılması amaçlanmıştır.

(*) **Mehmet Şükrü Koç (Afyon):**

TBMM 1. dönem Afyonkarahisar milletvekili. 1887'de Afyonkarahisar'da doğdu. Afyon'un ileri gelen ailelerinden Koçağazadelerdendir.

İlk ve orta öğrenimini Afyon'da tamamladıktan sonra İstanbul Hukuk Fakültesi'ne girdi ve 1911'de mezun oldu. Halep ve Kilis'te hakimlik ve savcılık yaptı. Sonra Afyon'a dönerek avukatlığa başladı.

Kurtuluş Savaşı sırasında çıkardığı Afyon İkaz Gazetesi ile Millî Mücadele'yi destekledi. Afyon Delegesi olarak Sivas Kongresi'ne katıldı. TBMM 1. Dönem seçimlerinde Afyon'dan milletvekili seçildi. 23 Nisan 1920'de Meclis'in açılışında bulundu.

Meclis'in Adalet, Anayasa, Dışişleri, Sayıştay v.b. Komisyonlarında çalıştı. Adalet Komisyonunun Başkanlık ve sözcülüğünü yaptı. Meclis'te, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubunun kurulması üzerine muhalefetteki 2. Gruba katıldı. 1. Dönemden sonra siyasetten çekilerek Afyon'a döndü ve avukatlığa devam etti. 1938 yılında öldü.

(Mehmet Şükrü Koç kitabımızın 34-36. sayfalarındaki 2. Grup listesinde 36. sıradadır.)

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, İstanbul'da Meclis'in basılması ve cānice işgal edilmesi üzerine, eski milletvekilleri ile, ileride seçilecek olanların katılımıyla toplanılacağını açıklamışlardı. Genel Kurul bu koşullarda toplanmıştır. Şimdi eski milletvekillerinden bazılarını kabul ettiğimiz halde, diğerleri hakkında böyle bir karar almaya yetkili miyiz? (Yetkiliyiz.. sesleri)

Seçimler yapılırken zaten bu kabul edilmişti. Eğer böyle bir şey düşünülüyorsa, bundan önceki ve içimizde bugün birlikte çalıştığımız arkadaşları da, alacağımız bu karardan sonra kabul etmemiz gerekirdi. Eski gelenleri, böyle bir karar almazdan önce içimize kabul etmişken, diğer değerli milletvekilleri hakkında başka düşünmek herhalde doğru olmaz. Onlar da bu milletin güvenini alarak seçilmiş kişilerdir. Diğerleri ile aralarında fark yoktur. Eğer vatan hâini iseler Vatana İhanet Kanununu çıkardık, onunla cezalandırılırlar. Bu sebeple ben bu Kanunun görüşülmeden red edilmesinden yanayım."

Mehmet Şükrü Bey, yaptığı ikinci konuşmasında, Meclis'e sonradan katılması istenen milletvekillerinin, Hükümetçe haklarında yapılacak kovuşturmada, ülke birlik ve bütünlüğü açısından katılmalarında bir sakınca bulunmadığının belirlenmesinden sonra Meclis'e girmeleri yönündeki değişikliğe onay vereceğini açıkladı.

Mustafa Bey(Atay, Şebinkarahisar): "Ben memleketten gelirken birçok ilçe ve sancağa uğradım. Görüştüğüm kişilerin düşünceleri, İstanbul'la uyuşmanın bir çaresi bulunmadıkça, bu çatal kazık yere batmaz şeklindedir. Onun için İstanbul'la

uyuşma çarelerine bakılmalıdır. Bizim İstanbul'la anlaşmazlıklarımız konusunda tam bir bilgiye sahip değilim. Bu yüzden Hükümetin bu konuda bir girişimi olup olmadığını da bilmiyorum. Böyle bir girişim var mıdır, yok mudur, zamanı geçmiş midir? Lütfen bu konuyu açıklayınız." (*)

Soruya **Mustafa Kemal Paşa** kısaca şöyle cevap verdi:

"Bizim İstanbul'da görüşme yapacağımız bir makam, bir Hükümet yoktur. İstanbul'daki Hükümet de bütün kutsal yerlerimizle birlikte İngiliz işgali altındadır. İstanbul'la anlaşabilmemiz için, öncelikle düşmanı İstanbul'dan atmak gerekmektedir. Bu yüzden şu an için anlaşacak, anlaşmayacak bir şey yoktur."

Müzakereler sonunda bu tasarı İstanbul'dan gelecek milletvekillerinin Ankara'da Hükümetle görüştükten ve Hükümetçe Meclis'e takdim edilmeleri uygun bulunduktan sonra katılmaları değişikliğiyle yasalaştı.

(*) **Mustafa Bey** (Atay, Şebinkarahisar): 1861 yılında Giresun Mesudiye'de doğdu. Medrese'de eğitim gördü. Osmanlı Meclisi Mebusan'ına Sivas milletvekili olarak katıldı. İstanbul'un düşman işgaline uğrayıp Mebusan Meclisinin kapanmasından sonra, 1. Dönem TBMM'nde Şebinkarahisar milletvekili olarak görev yaptı. Meclis'te muhalif grup içinde yer aldı. 2. Dönemde diğer muhalifler gibi o da milletvekili seçilemedi. 13 Kasım 1941 tarihinde vefat etti. (Şebinkarahisar milletvekili Mustafa Atay, kitabımızın 34-36. sayfalarındaki 2. Grup listesinde 40. sıradadır.)

Askerî ve Siyasî Durum.. Dışışleri ve Bolşeviklik Hakkında Soru Önergesi..

(Tarih: 29 Mayıs 1920-Birleşim: 21)

Mustafa Kemal ve Fevzi (Çakmak) Paşalar, ülkenin askerî, siyasî iç durumu hakkındaki soru önergesini cevaplamaktadırlar. Mustafa Kemal Paşa, konuşması sırasında o günlerin önemli konusu Bolşeviklik hakkında da açıklamalar yapmıştır. Bu konuda muhaliflerden İzmit milletvekili **Sırrı Bellioğlu**(*) da şu konuşmayı yapıyor:

“Hükümet üyelerinin bu gün yaptıkları konuşmalar kuşkusuz bizim maddiyat ve maneviyatımıza güç vermiştir. Ancak sizden önce konuşan Millî Savunma Bakanı Paşa Hazretleri’nin, gizli kalması gerekli bir kaç madde dışındaki diğer konularda bilgi vermemesinde bendeniz bir gizlilik yararı görmüyorum.

(*) **Sırrı Bellioğlu**: 1876 Lefkoşe (Kıbrıs) doğumlu. İstanbul’da Mülkiye’de okudu. II. Abdülhamit döneminde öğreniyken 11 ay tutuklu kaldı. Mezun olduktan sonra Kastamonu, Adapazarı, Düzce gibi yerlerde kaymakamlık yaptı. İşgal döneminde İngilizlerin şikayetiyle görevden alındı. Müterakeden sonra İzmit’te Kuvva-yı Milliyeyi örgütledi. Son Osmanlı Mebusan Meclisi’ne İzmit milletvekili olarak katıldı. Meclis kapanınca Ankara’ya geçerek TBMM’ne dahil oldu. İkinci Gruba katıldığı için 1923 yılı 2. dönem seçimlerinde, diğer 2. Grup milletvekilleri gibi o da seçilemedi. 1931 yılında yeniden milletvekili oldu. 1941 yılında Hükümete hakaret suçuyla 9 yıl hapis cezası alarak hapis yattı. 1958 yılında İstanbul’da vefat etmiştir. (Sırrı Bellioğlu, kitabımızın 34-36. sayfalarında ki 2. Grup listesinin 35. sırasındadır.)

Konuşmamın ikinci bölümü Bolşevikler hakkında olacaktır. Görüyorum ki ne zaman bu konuları konuşmaya başlasak en basit söylemle yan çiziyoruz. Bu konuyla ilgilenmeyi hiç istemiyoruz. Diyoruz ki Doğu'yla birleşelim, kurtuluşumuz Doğu'dan gelen etki sonucu gerçekleşecektir. Bu sözünü ateşli biçimde alkışlıyoruz. Ancak yine de Genel Kurula, mademki bu milletin ruhu bu merkezde yoğunlaşıyor, ülkenin, vatanın ve hatta dinin esenliği Doğu'dan gelen sellere katılmak oluyor, pekii siz şimdiye bu konuda kadar ne düşündünüz? diye sormıyorum.

(Bravo sesleri..)

Batı'nın her zaman üzerimize gönderdiği yok etme politikasına karşı direnebilmek için ancak Doğu'yu gösteriyoruz, ama sonra yine onunla içli dışlı olmaktan kaçınıyoruz.

Doğuyla ilişkide, kendimizi ona teslim etmekte bir maddi yarar görüyorsak bunu zamanında yapmalıyız. Çünkü Kafkasyada bizimle iyi geçinmesi çıkarlarına ters düşen bir millet vardır. O millet, bizi doğramaktan zevk alıyor.

Onlar bizden önce davranıp Bolşeviklerle bizim çıkarlarımıza ters düşecek bir anlaşma imzalarsa biz o zaman ne yapacağız?

(Pek doğru sesleri..)

Demek ki, bizim onlardan önce davranarak, Rusya ile vatan ve milletimizin yararı neyi gerektiriyorsa onu gerçekleştirecek bir antlaşma yapmamız şarttır. Bendeniz bunu öneriyorum. Hükümet bu konuda ne biliyorsa bize söylesin ve bunu kendine görev bilsin."

Askerî Durumla İlgili Soru Önergesi..

(Tarih: 3 Temmuz 1920-Birleşim: 26)

Askerî durumla ilgili soru önergesinin görüşüldüğü gizli celsede, Genel Kurmay Başkanı **İsmet (İnönü)**, cephelerle ilgili ayrıntılı açıklamalar yaptı. Konu hakkında önerge sahibi **İsmail Şükrü Çelikalay** da bir kaç kez söz alarak yaşanan olumsuzlukları ayrıntısıyla şöyle dile getirdi:

“İzin verilirse anlatayım. İzmir cephesi Doğu, Kuzey, Güney bölgelerine ayrılmıştır. Bunun arasında ilk bozulan bölge Akhisar cephesinde Kanlıdere oldu.

Buradaki bozgunun sebebi, Kuzey ve Doğu cephelerinden hiçbirinin burayı sahiplenmemesiydi. Oradan içeri düşman süvarileri girdi. Süvarinin girdiğini hiç bir cephe anlamadı. Ne Kuzey ne de Doğu bölgesi anlayabildi. İki süvari Alayı, cephelerimizin arkasına sarkarak halkı korkutup telaşlandırdılar. Bozgun bu yüzden çıktı. Orada süvari kuvvetleri vardı, ama onlar da ... içeriye gönderildi.

Acaba bu iç bozgunu önlemek için burada beş bin kişilik bir kuvvetin oluşturulması olanağı yok muydu? Çünkü pek çok soruya cevap verilirken, iç bozgunculuklar sebebiyle cephelerden kuvvet çekildiği söyleniyor. Doğrudur, bunu biz de biliyoruz. Gerçekten orada iki üç bin kişilik bir kuvvet olsaydı bu bozgun oluşmazdı. Bu ağır sonucun sebebi o cephenin boş olmasıdır.

Oralar önceden güçlendirilip birleştirilmiş olsaydı, Alaşehir gibi Doğu ve Kuzey bölgelerindeki vatanın diğer bir çok bölümü de işgale uğramaya-

çaktı. İşte komuta birleştirilmeliydi dememin anlamı budur. Genel yönetimin tek bir komutaya bağlanması gerekirdi. Alaşehirde üç topumuz vardı, onlar cepheye gönderilmedi. Alaşehir ortada bırakıldı. Böylece düşmanın eline geçmesine sebebiyet verildi. Bunu açıklasınlar, sonra ona da söyleceklerim vardır.”

İsmet Paşa’nın bozgunla ilgili açıklamaları, soru ve tenkitlere cevap vermesinden sonra 2. Celse sona erdi. 3. Celsede de yine aynı konuya devam edildi. Yeniden kürsüye gelen **İsmail Şükrü Bey** bu defa daha uzun bir konuşma yaptı:

“Sorduğum sorulara karşı İsmet Beyin verdiği cevaplar her açıdan açıklanmayı gerektirmektedir. Diyorlar ki, üzüлp ümitsiz kalacak zamanda değiliz ve hiç bir dert yoktur ki çaresi olmasın.. Tamam, fakat lâf dilde kalmamalı, bu fiilen de ispat edilmeli. Yunan bütün kuvvetlerini kullanıyor. Bizse genel seferberlik ilân etmedik, azar azar asker aldık. Yunan cephesine azar azar asker gönderiyoruz. Bir taraftan vatan topraklarımız işgale uğrarken, Yunan nüfusuyla Anadolu nüfusunu karşılaştırmaya kalkıyorlar. Bölgedeki nüfusumuz Yunan nüfusundan kat kat fazladır. Biz bu gün nüfus azlığından mağlup olmuyoruz. Nüfus çokluğumuza rağmen halka ruh ve imân veremiyor, onları kullanamıyoruz. Bunda da yetkili makamların kusurlarını görüyorum. Bakınız efendiler; birdenbire çıkan bir isyanı önlemek için, niçin kuvvet toplanmıyor? Bu konudaki sorular niçin cevapsız bırakılıyor?

Demecin diğer bölümünde de iddiamızda haklı olduğumuz söyleniyor. Gerçekten de iddiamız haklıdır. Biz kimseye fikrî saldırı düşüncesi beslemiyor-

ruz. İçimizdeki Ermeniler casusluk ettikleri halde onlar bile saldırıdan korunmalıdır, deniliyor.

Yunan daha uzun süre taarruz etmez denilerek uyumak yanlıştır. Efendiler; Yunan'a karşı iki yıldır savunmayı yapan dört Tugaydır. Bu dört Tugay, Ferit Paşanın uğursuz döneminde serbest çalışamıyordu. İngilizler vardı, hâin Devlet memurları vardı. Biz bunların gözünden kaçırıp gönderdiğimiz silah, cephane ve askerle o cepheyi bir buçuk yıl korumuştuk. Biz dağdaki eşkiyaya yalvarıyorduk, düşmanlar da bunları isyana kışkırtıyorlardı.

Bu Millet Meclisi açılınca, kendi dindaşlarımızdan, vatandaşlarımızdan yardım umuyorduk. Malesef bu ümidimiz boşa çıktı. Halkımız dışından artırıp, ailesinin rızkından kesip cephedeki askerlerimizi beslerken ve herkes ailesini bırakıp düşmana karşı vatan savunmasına koşarken, oradaki bir kısım kuvvetlerin geri çekilmesini beklemiyorduk.

Burada not ettiğim sözlerin hepsi hakkında konuşmayacağım. Deniyor ki; gönlümüzü en çok yakan, Büyük Devletlerin, Anadolu'yu Yunan kuvvetleri eliyle işgal etmeleridir. Peki İngiliz ve Fransızlar her yerimizi işgal etsin, buna yazık değil midir?

Düşman nereye gelirse oraya yakın olan bir kaç Tugay hareketleniyor. Diğerleri ise sürekli uyuyor. Burada Büyük Millet Meclisi açılıyor; Büyük Millet Meclisi laf kalabalığına boğuluyor. Dama taşı gibi topraklarımız verile verile sonu ne olacaktır?

Bir de deniliyor ki, uygulanan küçük savaş, yâni vur-kaç savaşı yöntemidir. Bendeniz bir asker olmadığım için vur-kaç yöntemini anlayamadım. Bu gün vatanımız parça parça işgal edildikten sonra hangi kuvvet bizi toplayacak. hangi kuvvet bizi kü-

çük vur-kaç savaşına yönlendirecek? Bugün işgal altındaki vatanda olup biteni biliyor musunuz?

Balıkesir'i gözönüne alınız.. Bin senedir dağın-
dan bağından yağ akan o güzel Balıkesir bu gün
düşmüştür. Balıkesir'in genel gelirleri beş yüz bin
lira olduğu halde savunma için bir buçuk milyon
harcadı. Bursa'da bir isyan çıkarıldı, oraya bir vali
gönderilerek Bursa düzene sokuldu, ama Balıkesir
dayanamadı düştü.

İç isyanlardan söz ediliyor. **İç isyanların baş-
lıca sebebi idaresizliktir.** İdare, güzel ele alınır-
sa isyan çıkmaz. Bir de kuvvet hâkim olmalı. Sul-
tan Hamit'ten bütün millet korkuyordu ve o yanın-
dakilerle birlikte dünyayı titretiyordu.

Bu gün benim ülkem işgal altındadır. Düşman
benim Afyon'uma trenle üç saatlik uzaklıktadır. Fa-
kat ben bundan dolayı yaşlı değilim. Bana yas tut-
turacak olan, diğer bölgelerimizin de düşmesidir.
Bu gün Uşak düşecek, yarın Afyon. Bir vatan par-
çası yanarken diğerinin seyirci kalması Müslüman-
lığa ayıptır. Efendiler bu gün yapılacak bir görev
vardır ve öyle teoriler, yorumlar peşinde koşulacak
zaman değildir. Önceleri bizim kölemiz olan ve nü-
fusu bir buçuk milyondan ibaret bulunan hâin Yu-
nan bu gün yükselsin ve yüz-yüz elli bin kuvvetle
saldırsın da bu kadar kuvveti mağlup etsin. Bu
Müslümanlığa da uymaz. Bu gün Millet Meclisi bu
derde deva bulmak için toplanmıştır. Biz de işte bu-
nun için buraya geldik. Çâre Anadolu'nun bütün
kuvvetlerini birleştirmek. **Kutsal Cihat** ilan etmek-
tir. Bu gün ben, kaderimizi eline almış olan kişilerin
kötü yönetimlerini biliyorum, buna rağmen onlar-
dan şikayetçi değilim, onların görevden alınmasın-

dan yana da değilim. Gördüğüm yolsuzluklara ve düşmanın taarruzuna karşı buradaki kayıtsızlık beni eritiyor. Rica ederim, itiraf etmeliyiz, şimdi görevden atmaların, yeni atamaların sırası değildir. Millet kendini kuvvetli göstermeli. Bu millet isyancı değildir. Şurada Yozgatta isyan çıktı deniliyor. Bendeniz Yozgat isyanını tetkik ettim, kötü yönetimin sonucudur.

Hatta Yozgat isyanı yalnız kötü yönetimin değil, bu Meclis'in kendisini gösterememiş olmasının da sonucudur.. Neden oraya işini bilen insanlar göndermedik? Biz Hükümetten önce kendimizde kabahat aramalıyız. Gerçeklere yönelmeliyiz.

Efendiler; kanunların düzenlenmesi, yorumlanması, iyileştirilmesi falan da bugünlerin işi değildir. Gerçi elimizdeki kanunların milleti yönetmek için yetersiz oldukları anlaşılmıştır. Misal olarak size bir şey arzedeyim.. Burada bir çok teorik lâflar edildi, yorumlar yapıldı. Biz teori vadisinde koşarsak hiç bir iş göremeyiz. Afyon'da bir köylünün bütün serveti beş altı kısıraktan ibaret... Onu da bir hırsız çalıyor. Bir yandan düşman, bir yandan halk birbirini yokediyor. Jandarma kovuşturma yapamıyor, hırsız kaybolup gidiyor. Sonra bu kısırakların satıldığı haber alınıyor. Seksen liraya bir tanesi satılıyor. Bu bilgiyi alarak sahibi Adliyeye başvuruyor. Adliye, hırsız bir saat bile göz altında tutmadan bırakıyor. Adam Jandarmaya gidiyor, jandarma bir şey yapmıyor. Hırsız da ona şöyle diyor: Edepsiz, gittin Hükümete dava ettin ne oldu?.. Köylünün bir çift öküzü varsa bir tekini daha çalar gelir.

Bu gün Afyon'da bir Müdafaa-i Hukuk cemiyeti var. Ciğeri yanan bir heyet..."

İsmail Şükrü Çelikalay'ın idaresizlik suçlamaları aynı nitelikte bir kaç sayfa daha devam eder..

Mehmet Şükrü Bey (Koç, Afyon): "İsmet Beyefendi, Yunanlılar'a karşı yeterli araca sahibiz dediler. Ancak ne çare ki bu araçlardan yararlanamadık. Çünkü onları içerdeki isyan hareketlerinde kullanmak zorunda kaldık. Evet bu doğrudur ama, Hükümet'e bir şeyi sormak istiyorum. Bu isyanlar neden dolayı çıkıyor? Evet her yerde bir çok kışkırtıcı propagandalar yapılıyor, Padişahın buyrukları her yere gönderilip yayılıyor. Fakat bu isyanların çıkış sebebi yalnız bunlar değildir. Biz de kararlarımız, yazılarımız ve yayınlarımızla bu işe hizmet ediyoruz. Biz diyoruz ki, Halifelik ve Saltanat makamı İngilizler tarafından işgal edilmiştir ve Halifemiz esirdir. Padişah da diyor ki, ben esir değilim. Asıl isyancılar onlardır, onlar yoldan sapmıştır, onların öldürülmesi din gereğidir şeklinde fetvalar çıkarıyor.

Şurası doğaldır ki, ülkenin yer yerindeki insanlar milli ve dini gelenekleri dolayısı ile Halifelik ve Saltanata bağlı durumdadır. Bu bağlılık geleneksel, dini ve milli bir bağlılıktır. Biz propagandanın değerini bilemiyoruz. Biz propaganda yapamadığımızdan onların propagandası daha etkili oluyor.

Saltanat ve Halifelik makamının buyruğunu yerine getirmek için halk silahlanıyor. Ülkenin her terinde bu silahlanma oluyor. Biz de bunları bastırmak için karşı önlemler alıyoruz. Daha doğrusu kendi kuvvetimizi kendimiz yıkıyoruz ve ülke içinden yıkılmış oluyor. İçerdeki bu isyanlar, bireylerin insanlık haklarını koruyamadığımızdan, onlara

hizmet edemediğimizden dolayı çıkmaktadır. Her zaman söyledim ve hâlâ o kanıdayım ki, kanunların en iyi şekilde uygulanmasını kendimize ilke edinmeliyiz. O zaman başarı umudumuz olur. Geleceklerimize ve milli terbiyemize uygun bir yönetim biçimi belirleme olanağımız var mıdır, yok mudur? Bunu soruyorum. Burada lâf söyleyerek harcadığımız iki aylık zamandan karşımızdaki düşman yararlandı.”

Celse, Mustafa Kemal Paşa'nın soru ve tenkitlere cevap vermek üzere yaptığı konuşma ve özellikle de Bolşeviklikten umut bekleyenlere karşı yaptığı tenkitlerle son buldu.

Ordunun Yeniden Düzenlenmesi
Güçlendirilmesi, Müslüman ve Gayrimüslim
Vatandaşlardan Bedel Alınıp Alınmaması..
(Tarih: 4 Temmuz 1920- Birleşim: 27)

Konu Celalettin Arif Bey'in başkanlık ettiği gizli celsede görüşüldü. Komisyon adına İstanbul milletvekili **Ferit Tek** bilgilendirme yaptı. Bir çok milletvekili konuşarak soru sordular. Bu arada Sinop Milletvekili **Hakkı Hami Bey** (Ulukan) söz alarak şöyle konuştu:

“İzin verirsiniz efendim bir noktayı hatırlatayım. Encümen müzakereyi ikiye ayırarak önemli bölümünü sunmuştur. Bunun için Encümen, meselelerinin önemini kavrayamamıştır da denilebilir. Bütünü henüz incelenmemiş ve kesin sonuca bağlanamamıştır. Bu konular zaten birbirlerine bağlı durumdadır.

Hükümet görevini tam anlamıyla yapamadı şeklinde bir şey söylendi. Oysa bu savunmayla ilgili çok önemli bir konudur. Onun için sanırım, bu konunun ertelenmesi hiç doğru değildir. Hükümet açık açık söylüyor ki, bugün elimizde bulunan kuvvetten başka bir kuvvet oluşturma olanağı yoktur. Bendenizin anladığım budur. Bendeniz Hükümetin bu kanısına katılmadığım için, kuvvet bulup oluşturma olanağına da asla düşünmemekteyim. Efendiler, bugün ülkenin neresi işgale uğrarsa yalnız orası harekete geçiyor. Bu adeta 1912 yılında Konyada Balkan Savaşına karşı halka öğüt verenlerin; 'düşman istasyona geldiği zaman cihat farz olur' demesine benziyor. Kesinlikle şimdi de durum böyledir. Bendeniz (*) cephede bulundum, efendiler Aydın cephesinde bulundum.

Hakkı Hami Ulukan

(*) **Hakkı Hami Ulukan (Sinop):** 1889 yılında Sinop'ta doğdu. 1864 büyük Çerkes sürgününde Anadolu'ya göçerek Sinop'a yerleşen bir Abhaz ailesindendir. İlk ve orta öğrenimini Sinop'ta tamamladı. İstanbul'da Hukuk öğrenimi görerek avukat oldu. 1. Meclis'e Sinop milletvekili olarak katıldı. Meclis'te muhalif 2. grup içinde yer aldı. T.B.M.M.'nin birinci döneminde görev alan en aktif milletvekillerinden biriydi. İktisat Encümeni Başkanlığı yaptı. Anadolu'da oluşan Milli Mücadele karşıtı isyan hareketleri bahâne edilerek, Meclis'de Kafkas göçmenleri aleyhine oluşturulmak istenen olumsuz havayayı yumuşatan gerçekçi ve sağduyulu konuşmalarıyla dikkat çekti. Türkçe, Abhazca ve Fransızca biliyordu. TBMM 1. Dönemi sonunda, Sinop'a dönerek politikadan çekildi ve avukatlık mesleğini sürdürdü. 10 Mart 1938'de öldü. Evli ve üç çocuk babası idi. (Hakkı Hami Ulukan kitabımızın 34-36.ncı sayfalarındaki 2. Grup listesinde 56. sıradadır.)

Doktor Mazhar Bey yoktur burada, o da orada idi. Düşman geldi, bütün dünyayı ezdi, halk ondan sonra silaha sarıldı. Artık müdafaaadan başka çare olmadığını gördükten sonra silaha sarıldılar. Uzak yerler ise buna yine seyirciydi. Onlar düşman gelip üzerlerine saldırınca silaha sarıldılar. Fakat düşmanın girdiği yerlerde kuvvetler yokedilmişti. Yine aynı şeye uğrayacağız. Onun için bendeniz, bu meselenin müzakeresinin yarına ertelenmemesini öneririm.”

Yapılan müzakereler sonunda, Ordunun yeniden düzenlenmesi ve güçlendirilmesi için hazırlanan tasarı Genel Kurul'da kabul edildi..

Bazı Subayların Suistimalleri ve **Firar Eden Askerler Hakkında..**

(Tarih: 5 Temmuz 1920-Birleşim: 28)

Ordu konusunun ele alındığı bugünkü Celse açılınca ilk sözü **Ali Şükrü Bey**^(*) alarak sözlerine şöyle başladı: “Bu konu büyük bir dert olduğu için gizli celsede değil herkesin duyması için açık celsede görüşülmesini öneririm.”

Fakat önerisi reddedildi.

Ali Şükrü Bey

(*)Ali Şükrü Bey 1884 yılında Trabzon Vakfıkebir'de doğdu. İstanbul Heybeliada'daki Denizcilik okuluna yazıldı. Deniz subayı olarak, binbaşı rütbesine yükseldi. Sonra Ordudan ayrıldı. Donanma Cemiyeti'nin alacağı gemiler için İngiltere'ye gönderildi. İttihat ve Terakki'ye karşıydı. 1920'de son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Trabzon milletvekili idi.

Ali Şükrü Bey (Trabzon): “Öncelikle Bursa olayından sonra yapılan müzakerelerde bazı sözler söylendi ve bu sözler arkadaşları çok sinirlendirdi. Mesela denildi ki Ordu aleyhine söz söylenmez.. İçimizde hiç kimse yoktur ki subayların aleyhinde bulunsun..

Meclis kapatılınca Ankara'ya giderek Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne katıldı. Meclis'te Mustafa Kemal'e sert muhalefet ediyordu. 1. Grup kurulunca muhaliflerin 2. Grupta örgütlenmelerine öncülük edenlerden oldu. Özellikle din konusunda ödün vermeyen bir politika izledi. Mustafa Kemal'e muhalefet etmek için *Tan Gazetesini* çıkardı. Halife yanlısı broşür bastırdı. Meclis çalışmalarını engelleyerek Mustafa Kemal'i çok kızdırdı. Mustafa Kemal'le sık sık ağız kavgaları yaptı. Nihayet 27 Mart 1923 günü ortadan kayboldu. Meclis araştırması sonunda boğularak öldürüldüğü anlaşıldı.

(Ali Şükrü Bey, 34-36. ncı sayfalarımızdaki 2. Grup listesinde 2. sıradadır.)

Meclis araştırma komisyonu, cinayeti işleyen kişinin Mustafa Kemal Paşa'nın koruması **Topal Osman** olduğu yönünde önemli bulgulara ulaştı. Belirlemelere göre Topal Osman, Ali Şükrü Bey'i, Mustafa Kemal'i sürekli rahatsız etmesine dayanmadığı için, Mustafa Kemal'in kendisine bağışladığı Papazın Bağındaki evine davet ederek öldürmüştü.

Meclis, Ali Şükrü Bey'in katillerinin yakalanarak Ulus Meydanı'nda idam edilmesini kararlaştırmıştı. Topal Osman, teslim olup yargılanma önerilerini kabul etmedi. Takip sırasında girdiği çatışmada İsmail Hakkı Tekçe tarafından öldürüldü. **Topal Osman** kimdir, kısaca ondan da söz edelim: 1883 yılında Giresun'da doğdu. 1912'de Balkan Harbi'ne gönüllü olarak katıldı. 1. Dünya Savaşında Doğu Cephesindeki Rus savaşlarında hizmet gördü. 1919'da Giresun Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini kurdu. Giresun'da *Pontus* bayrağını indirdi. 1920'de Kars'ta Ermeni isyanlarının bastırılması harekâtına gönüllü olarak katıldı. Kurduğu 47. *Giresun Gönüllü Alayı* ile Koçkiri isyanının bastırılmasında ve Sakarya Meydan savaşında kahramanlıklar gösterdi. Atatürk'ün muhafızlığını yaptı. Atatürk ondan “Cumhuriyet şehidi” diye söz ederdi.

İzin verin efendim, celse kapalı celsedir. Sanırım içimizde şu gerçeği inkâr edecek hiç bir arkadaş yoktur: Seferberliğin başından bu yana subaylar arasında, eskiden beri görevini kötüye kullanmış pek çok kişi vardı ve bunların hiç birisi de durumlar uygun olmadığı için cezalandırılmadı. Bugün onlar hâlâ iş başında çalışmaktadır. Hatta haklarında kovuşturma bile yapılamamıştır.

Ancak subayların bir bölümü ise cephede aç olarak çalışıyor. Bu kişiler okuldan mezun olalı çok yıllar geçtiği halde, almış olduğu maaş otuz lirayı geçmiyor ve bunlar her zaman için kanını fedâ etmeye hazır bulunuyorlar.

Buna karşılık dört yıllık bir Siyasal mezununun maaşı ise 40 - 50 liradır. Bir önerge verdiler...

Ordu dağıtılıp yeniden düzenlenmedikçe paralar çarçur olacak..

Burada isim vermeyeceğim. Son zamanlarda maneviyâtımızı kıracak bazı hareketler işittim. Bu kişiler aleyhindeki şikayetlere önem verilmemiş. Askerî yönden önemli makamlarda bulunan bazı üst düzeydeki kişilerle ilgili şikayetlere önem verilmemiş... Mesela Haydar Bey arkadaşımızın bize çektiği telgraf boş değildir. Ordunun genelini lekeleyecek bir durumdan Ordunun kurtarılması isteniyor. Soruşturma açılsın ve görevi kötüye kullananlar Hükümetçe görevden alınsın. Ordu içinde bir leke olarak bulunan bu adamlar atılsın. Bu kişiler atıldıktan sonra, Ordu kuşkusuz başımızın tacıdır. İstedikleri kadar yedirir, içiririz. Çeşitli rütbelerde binlerce, yüz binlerce para yapmış adamlar bulunduğu dedikoduları var olduğu sürece biz esenlikte olamayız. Bu gibi kişilerin bugün görevlerinde özve-

ri göstereceklerine inanmıyorum. Kesinlikle kaçacaklar. Bu yüzden rica ederim Ordu yeniden düzenlensin. Bunları rahat rahat para yemekleri için serbest bırakmayalım. Ordu yenilensin ve böyleleri kim olurlarsa olsunlar cezalandırılsın..”

Mehmet Şükrü Koç (Afyon): “Önemli bir durumla karşı karşıyayız. Açık celsede söyleyemeyeceğimiz şeyleri böyle gizli bir celsede ve kendi aramızda konuşabiliriz. Dertlerimizi her arkadaş işitebilmelidir. Dert bir değil çok çeşitlidir. Derdin birisi şu; Halkta yeni bir anlayış uyanmış.. Ben, senin için ölemem diyorlar. Sen burada kal, tarlamı ele geçir, servet yap zenginleş, ben gidip öleyim, bu olamaz, diyorlar.

Bu önemli bir toplumsal sorun, özellikle de basit halk kesimi bunu böyle anlamıştır.

(Gürültüler)

Bu mesele o kadar basit değildir ve her halde gerçeği ve niteliği anlaşılmalıdır.

(Doğru, doğru sesleri..)

Vatanın sağladığı yararlar gibi yükümlülükleri de ortaktır. Zenginler **Kuvay-ı Milliye** adı altında toplanarak halka, köylüye vergi salmış, halkı bunalıtmıştır. Köylü; zenginler kesesini dolduruyor diyor. Yahut Müdafaa-i Hukuk örgütünde bulunanlar bir çaresini bularak askerlikten kaçıyorlar, diyor. Son olarak seçim bölgemden aldığım bilgilere göre açıklıyorum;

1500 kişiden yalnız yüz elli kişi kalmıştır bu da on günde..”

Bir Milletvekilinin sesi: “Vatan millet düşmanlığı..”

Mehmet Şükrü Koç (Afyon, devamla): “Vatan

millet düşmanlığı değildir bu.. Halk haksızlığı görüyor ve Hükümetin buna engel olamadığını da görüyor ve kuşkusuz bu yüzden umutsuzluğa düşüyor.

Bu bir vatan görevi midir? Müdafaa-i Hukuk örgütleri kaymakam ve sancak beylerinin başkanlığında toplanacaklardı. Öyle olmadı. Bu genelge burada da okundu. Bendeniz bu emrin özenle uygulanmasını Yüce Heyetinizden özellikle rica etmiştim. Efendiler o karar uygulanmadı..”

Bir Milletvekili: “Nereden biliyorsun?”

Mehmet Şükrü Koç (Afyon, devamla): “Bu genelge Müdafaa-i Hukuk örgütlerinin işine gelmediği için Batı Cephesi Komutanına gittiler, onu aldattılar. Böylece sizin, Büyük Millet Meclisi’nin bu kararına bir komutan muhalefet etti. Bunu sağlayacak ve özellikle halkın sevgisini kazanacak biçimde bir idare oluşturmak şarttır.

Halkın kuvvetini iki yüzlülük yapmadan halkın eline vermelidir. Halk egemen kılınırsa ülkenin kurtulması kesindir. Vatan ve millet sevgimizi gösteremezsek yıkım bize çok yaklaşır ve kesinleşir. Halkın kuvvetini, halkın iradesini egemen kılarak zorbaların, zorbalık yapmış olanların elinden bu iş kurtarılmalıdır. Halk egemendir diyoruz. Fakat onu lâf olarak söylüyoruz ve halka hakkını vermekten çekiniyoruz. Böyle olmaz..”

B.M.M.'ne Katılan Milletvekillerinin
Yolluk ve Ödenekleri Hakkındaki Önergeler..
(Tarih: 18 Temmuz 1920-Birleşim: 37)

Konuyla ilgili bir çok önerge okundu ve müzakereler başladı. İlk sözü alan Malatya milletvekili **Lütfi Bey (Evliyaoğlu)** Meclis'in hem yasama ve hem de yürütme yetkilerine sahip, Mebusan Meclisi'nden çok daha güçlü bir organ olduğunu anlattı. Bu konuda, söz alan muhalif milletvekilleri de şu konuşmaları yaptılar:

Hakkı Hami Bey (Ulukan, Sinop): "Efendim bilindiği üzere, Temsil Heyeti'nin verdiği emir gereğince, yeni seçilecek milletvekillerine zorunlu harcamalarının yerinde ödenmesi gerektiği kuralına uyulmuş ve uygulanmıştır. Bu uygulamanın kanuna uygun olmadığı şeklinde bir söz söylendi. O zaman Yüce Meclis, Temsil Heyeti'nin bu bildirisini geçerli nitelikte görüyorsa bunu onaylar. Onun onaylanması tarihinden itibaren de ödenek kararnamesine bir ek koyar. Böyle yapılıncı, o dönemde milleti temsil eden yasal bir Hükümet bulunmadığı için Temsil Heyetinin bu emrini, uyulması gereken karar olarak kabul etmek yerinde olur. Yâni Meclis'in kabul etmesiyle o emir kanun niteliği kazanır..

Yolluklar kararnamesine yapılacak ek bütün memurları da kapsar. Yoksa yalnızca milletvekilleri yâni 300 kişi için olursa göze çarpar. Eğer kanunu keyfe göre yorumlarsak o kanun olmaz. Biz bütün girişimlerimizde başarıyı istiyorsak, kanunu kutsal emir sayarak ona bağlanmalıyız. Yoksa hoşumuza gidenleri başka, gitmeyenleri daha başka kabul edelim şekli felâket getirir. Bir milletin ayna-

si, kanunlara olan saygısıdır...

Eğer yolluk ödemeleri yasal biçimde yapılmak isteniyorsa, yolluk karamamesine bu konuda getirilen ek önerisini yasalaştırmalıyız. Kanun varken kanun dışında bir işlem yapılamaz. Temsil Heyeti'nin emrini onaylayalım ve o tarihten itibaren bunu bütün memurlara da yaygınlaştıralım."

(Doğru.. sesleri)

Ali Şükrü Bey (Trabzon): "Efendim bendeniz İstanbul'dan gelen milletvekillerinin ödeneklerinden söz etmek istiyorum. Bununla ilgili olarak arkadaşlarımız çeşitli görüşler öne sürdüler. En sonunda arkadaşımız **Hamdullah Suphi Bey (Tanrıöver)** bir çözüm yolu önerdiler. Bence Mebusan Meclisi ve Milli Meclis'te her şey yasal olmalıdır. İstanbul'dan gelenlerin yolluk almalarına yasal izin varsa o başka.. Yoksa bankada olduğu gibi, iş olsun deyip idare ediverelim deniliyorsa, o olamaz. Bu yüzden Genel Kurul öncelikle İstanbul'dan gelenlerin ödenek almaya hakkı var mıdır, yok mudur bunu belirlemelidir. Eğer hakları yoksa bir şey alamazlar. Ben bu konuda kendi görüşümü söyleyeceğim, bu doğru da olabilir yanlış da..

Bilindiği üzere İstanbul Mebusan Meclisi'nin çalışma dönemi Ocak 1920'de başlamıştır. Ülkenin durumunu biliyorsunuz. Kış şartları dolayısı ile bir çok milletvekili İstanbul'a gelememiş ve çoğunluk oluşmadığından Meclis toplanamamıştır. Anayasa gereği o Meclis'in maaş ve ödenekleri ne aylık ne de yıllıktır. Toplantı dönemi içindir. Dört ay içinde görevini yerine getiremezse bir veya iki ay süre uzatılabilir. Şimdi bu Meclis, o Meclis'in çalışma dönemi ni tamamlamak yükümlülüğünde midir, değil mi-

dir? Bunun belirlenmesi gereklidir. Dönemin tamamlanması için öyle üç gün, bir ay falan kalmış da değildir. Bence bu Meclis Mebusan Meclisi'nin devamı değildir ve yeni bir toplantı dönemi açılmıştır. Başlangıçta alınan karar, İstanbul'dan gelen milletvekilleri bu Meclisin üyesidir şeklindedir ve üyelik konusunda aynı olunca, bütün milletvekillerinin görev ve haklar konusunda da ortak olmaları gerekir. Onlar ödeneklerini İstanbul'da almışlar ve yasama dönemi kapanmıştır. Eğer gereksinimleri varsa gelenlere ödenek yine verilsin.

Bu konuda mantıklı düşünmek gerekir. Ben kendi adıma söylüyorum, ailemin ve benim buraya taşınmam için 1000 liradan fazla harcadık. Onun için verilen ve verilecek paralar çok görülmesin. Eğer verilecek paralar az olsaydı düşünülmezdi. 1250 lira olunca iş değişiyor. Bu yüzden yineliyorum. İstanbul'dan gelenlerin para alma hakları yasal olarak var mıdır, yok mudur? İster 100 lira olsun, isterse 1 lira, önce bu belirlensin..”

Daha sonra muhaliflerden Şebinkarahisar milletvekili **Mustafa Bey (Atay)** kürsüye geldi ve şu konuşmayı yaptı:

“Değerli arkadaşlarımızdan bazıları, milletvekillerinin masrafları seçim bölgelerinde ödenmiştir, daha fazla vermeye gerek yoktur, dediler.

Ben inanıyorum ki, bu yolluklar elbette bir kanuna dayanılarak ödeniyor. Her yerde ayrı değerlendirmeye kalkışılması doğru değildir. Bütün memurlar için çıkarılmış bir yolluk kararnamesi vardır. Memurlara verilen paralar uygun bulunuyorsa, milletvekillerini daha mı küçük görülüyorlar ki, daha düşük bir yolluk ödenmesi düşünülüyor ve baş-

ka bir değ erlendirmeye kalkışılıyor?”

Konu hakkında söz alan diğ er 2. Grup milletvekili ise **Ömer L tfi Bey^(*) (Yasan, Amasya)** oldu ve o da şöyle konuştu: “Efendim İstanbul’dan gelen arkadaşlarımız buraya gelip millett en para almaktansa orada yolluk veriliyordu, madem para veriyorlar alalım, dediler ve aldılar. Mebusan Meclisi kapanınca üyelere kanun gereği yolluk verildi. Daha sonra İstanbul Hükümeti, milletvekilleri seçim bölgelerine gidebilirler şeklinde karar verdi.

Meclis idaresine başvuruldu. İdare yollukları  dedi. Ayrıca seçim bölgemize gidince hesabı verilmek üzere biraz daha para verildi. Mesela Konya’lılara 25 lira, diğ erlerine başka.. Bendeniz de para alanlardanım.”

Bir çok milletvekili daha aynı konuda konuştular.

Sonunda verilen yeterlilik  nergese kabul edildi. Konunun kurulacak özel bir Encümende incelenip yeniden Meclis’e getirilmesi kararlaştırılarak müzakerelere son verildi.

(*) **Ömer L tfi Bey (Yasan)**: 1878 yılında Merzifon’da doğdu. Harp Okulu ve Harp Akademisini bitirdi. Trablusgarp (1911), Balkan (1912) ve I. Dünya Savaşlarında (1914-1918) görev yaptı. Kurmay albay r tbesindeyken Ordu’dan ayrıldı. Son Osmanlı Mebusan Meclisi’nde Amasya milletvekili idi. İstanbul işgal edilip Meclis kapanınca Ankara’ya geçti, TBMM’ne iştirak etti. İlk Hükümetten sağlık nedenleriyle ayrılan İsmail Fazıl Paşa’nın yerine Bayındırlık Bakanlığına seçildi. Muhalif Grup içinde yer aldı. 1956 yılında İstanbul’da öldü. (Ömer L tfi Bey, kitabımızın 34-36. sayfalarındaki 2. Grup listesinde 4. sıradadır.)

B.M.M.'ne Katılan Milletvekillerinin
Yolluk ve Ödenekleri Hakkındaki Önergeler..
(Tarih: 24 Temmuz 1920-Birleşim: 39)

18 Temmuz tarihli celsede, milletvekillerinin ödenek ve yollukları konusunun kurulacak bir özel Encümence ele alınması kararı üzerine kurulan Encümenin raporu bugünkü gizli celsede ele alındı. Muhalif milletvekilleri yine söz aldılar.

Ömer Lütfi Bey (Yasan, Amasya): "Efendim, bu rapor kanun şeklinde değildir. Fakat mesele ne olursa olsun para harcanmasına ilişkin bir karar olduğu için konuyu düzenleyecek bir kanuna gereksinim vardır.

Yolluklar böyle mi olsun, şöyle mi olsun? Yeni yolluklar kanununda değişiklik yapıyorlar. Bu kanun hazırlanırken bizim yolluklarımızı başka bir şekilde almamız doğru değildir. Öteki kanun bence buna uygun hâle getirilsin. Şeriatın kestiği parmak acımaz. (Uygundur sesleri..)

Yollukların sonra yeni yapılacak kanuna uyularak verilmesini öneririm."

Maliye Bakanı **Ferit Bey**'in(Ahmet Ferit Tek) açıklamalarından sonra 3. Celsede yeniden kürsüye gelen **Ömer Lütfi Bey (Yasan, Amasya)** sözlerine şöyle devam etti:

"Sanıyorum Meclis bu maddeyi Encümene gönderirken süre konusunda bir yetki vermemiştir. Yalnız ödenek nasıl olsun, buradakiler nasıl alsın, İstanbuldakiler nasıl alsın, bunların belirlenmesini istemiştir. Diğer sorunlar da raporda yoktur.. Ayrıca azıcık ayrıntıya girecek olursak, Meclis bu büyüklükte olduğu halde düşündükleri altı ay için

1250 lira, ki ayda iki yüz lira verilecektir. İdare memurlarının aldıkları parayla karşılaştırırsak bu çok orantısız kalır. İyi bilirsiniz ki, idare memurları her zaman para almazlar. Meclis ya dört senelik dönemini tamamlar, ya da kapatılır. Meclis dört senesini tamamladıktan sonra bile idare memurları orada idare görevlerine devam ederler. Meclisi bırakıp gidemezler. Çünkü Meclis'in binası, eşyası ne varsa onlara bakarlar...”

Ömer Lütfi Yasan'ın bu konudaki ayrıntılı sözleri böyle uzar gider.. Sonra bir başka muhalif söz alır ve konunun Anayasa komisyonuna gönderilmesini önerir;

Hakkı Hami Bey (Ulukan, Sinop): “Efendim; müzakere etmekte olduğumuz bu mesele Yüce Heyetinizce de bilindiği üzere bir Anayasa sorunudur. Bu yüzden konunun kısa süre içinde çözümlenmeye kalkışılması doğru değildir. Bir Anayasa komisyonumuz vardır, oraya gönderelim. Yüce Meclis ona göre bir karar versin.”

Daha sonra **Ömer Lütfi Bey (Yasan, Amasya)** üçüncü kez söz alarak şöyle konuştu:

“Biraz da 1250 lira meselesi hakkında görüş belirtmek istiyorum. Aslında milletvekili ödenekleri 500 lira olarak gösteriliyor. Yolluklar dört bin kuruş maaşlı bir memurunki gibi veriliyor.

(Altın idi sesleri..)

Altın değil, geçen seneye kadar kağıttı. İyi biliyorum ki altın olarak bir taksit verdiler. Her ne ise mesele o değil. Onu onlara söyleyin. Ben o zaman askerdim. Şimdi bu beş yüz lirayı, dört veya beş ay için veriyorlarsa da, şu var ki, milletvekili bu parayla bir sene geçimini sağlayacaktır. Tabii, kendi kişi-

sel serveti varsa veya subay vesaire ise o başka... Sonuçta tatil günlerine ait yiyecekler de bu beş yüz liraydır. İstanbulun Meclisi toplandığı zaman bu konu düşünüldü. Gerçekten beş yüz lira yetersizdi. Hiç kimseye yetmeyeceği anlaşıldı. Oradaki milletvekilleri düşündüler ki, uygun bir zam yapılsın. Ne fazla yapılsın, ne de geçinemeyecek kadar az olsun. Bu uygun zam konusunda milletvekilleri kendilerini memurlardan fazla görmek istemediler. Bu sebeple 500 lirayı on ikiye böldüler dört bin küsür kuruş tuttu. Memur zamları kararnamesince memura kaç kuruş zam veriliyorsa o miktarın on iki katı...

Ödenekler hakkında bir kanun teklifi yapmıştık, Encümene gönderildi. Encümen bunu aynen kabul etmedi. Sebebi, bazı arkadaşlar, milletvekillerini memur düzeyine indiriyor dediler ve milletvekili onuruna uygun görmediler. Mantıksal olarak değişiklik sebebi şu oldu: Zam kararnamesi Meclisin onayından geçmemiştir, bu kararnameye dayanarak milletvekillerine ödenek zammı yapmak doğru olamaz.

Onun üzerine bu dört bin kuruş maaşlı memurların bir yıl içinde aldıkları zam ki, 704 lira kadar bir para tutuyor. Bu yedi yüz dört liralık ödeneği..."

Ömer Lütfi Bey'in bu konuda uzayıp giden sözlerini buraya almak aslında yararsız ve gereksizdir. Pekii, buna rağmen, niçin buraya ayrıntılı biçimde koydun? diye soruluyorsa o zaman cevabım şöyle olur:

"O yokluklar ve acılar döneminin şartlarına ışık tutmak, günümüzde makam arabaları, maroken koltuklar, sekreterler, telefonlarla donatılmış

milletvekillerine, Milli Mücadele günlerinde tramvay pasosu peşinde koşan, lüks lojmanlarda değil 50 liraya kiraladığı tek odada oturarak bu Cumhuriyeti kurup kendilerine emanet etmiş olan büyüklerini hatırlayıp biraz düşünmelerine yardımcı olmak için..”

Evet **Ömer Lütfi Bey**'in sözlerini yansıtmaya devam ediyorum:

“İstanbul'da tramvay vesaire gibi bir sürü masrafları varken bu kadar veriliyordu.

(Paso veriliyordu sesleri..)

Onu da söyleyeceğim. Şirket vapurundan başkasına para ödemek küçüklük sayılırdı. Ev kiralari bir oda 50 liradır. Burası elbette İstanbuldan daha ucuzdur. Arkadaşların çoğu otellerde kalıyordu. Orada yeterli olan 100 liraya karşılık, burada da elli lira yeterli olur. Kendimize aslan payı almaya-lım efendiler.”

Mehmet Şükrü (Koç, Afyon): “Efendim; yalnız gerçeklerden söz edeceğim için sözlerim pek acı olacaktır. Bu yüzden değerli üyelerin beni bağışlamalarını rica edeceğim. Bir ödenek ve yolluk meselesi için üç celse yaptık. Vatan ve milletin durumuy-la ilgili konuları böyle ses çıkarmadan dinleyip konuşabilmişmiydik? Üzgünüm ki onu görüşemedik. Bunu görüştük.

Her iş bir bedel karşılığındadır, maaşlar da verilen hizmetin karşılığıdır. Aldığımız karşılıklar büyüktür. Bize verilen ödenekle insan geçinebilir. Bunun azlığından, çokluğundan söz etmeyelim. Az çok ne ise yorganımıza göre ayağımızı uzatarak işimizi yapalım. Kendi ödenek ve maaşlarımızla uğraşırken temsil ettiğimiz insanların hakkımızda ne

düşündüklerini öğrenmeliyiz. Onlar daima bizlere sitem ediyorlar. Bu yüzden biz bir sene için bu ödenęi kabul edelim ve bununla yetinelim. İşlerimize bakalım, çalışalım.”

Müzakereler sonunda Meclis, milletvekillerinin ödenek ve yollukları meselesini Anayasa Encümenine göndererek celseye son verdi.

**Milletvekili Seçildikleri Halde Meclis'e
Gelmeyenlerin Milletvekilliklerinin
Düşürülmesi, Özür Bildirenlerin Durumu..**
(Tarih: 18 Eylül 1920-Birleşim: 67)

Celse başladıktan sonra önce İçişleri Bakanı **Adnan Bey (Adıvar)** Konya olayları hakkında bilgi verdi.

Meclis Başkanı, Meclis'e gelmeyen Dersim (Tunceli) milletvekilleri **Diyap Ağa^(*)** ve Mustafa Ağa(Öztürk)'ün izinli sayıldıklarını açıkladı.

(*) **Diyap Ağa**(Diyap Yıldırım): Millî Mücadelede vatanın düşmandan kurtarılması ve milletin birliği için, mensup olduğu Ferhatuşağı aşireti ile birlikte millicilere katılan Diyar Ağa, 1852 yılında Çemişgezek'in Gözlüçayır Köyünde doğdu. Sivas kongresini dağıtma göreviyle İstanbul'dan gönderilen Elazığ Valisi Ali Galip'e karşı çıkarak Mustafa Kemal Paşa'ya destek verdi. Birinci Büyük Millet Meclisi'ne Dersim (Tunceli) milletvekili olarak katıldı. Kitabın önsözünde de temas ettiğimiz üzere, Sakarya Meydan Muharebesi sırasında Yunan ordusunun Ankara yakınlarına kadar gelmesi üzerine Meclisin Kayseri'ye taşınması söz konusu olunca Diyar Ağa, “buraya savaşılmaya mı yoksa kaçmaya mı geldik?” diyerek milletvekillerinin önüne geçmişti. .

Sonra konuşmalar başladı. Muhalif gruptan söz alan Samsun milletvekili **Ahmet Nafiz Bey^(*)** (**Özalp**) şunları söyledi:

“Her birine ayrı ayrı sen milletvekilliğini mi, memurluğu mu kabul edersin diye sorulmalıdır. Kanun memurlukla milletvekilliğinin aynı kişide birleşmesine izin vermemektedir.”

İkinci kez söz aldığı anda ise şöyle konuştu:

“Müzakerelerde katılım yeterliliği kanunu hâlâ uygulanamamaktadır. Otuz üç günde kanunun hükmünün uygulanamamış olması bu işteki düzensizliği gösteriyor. Arkadaşlardan memurluğu seçmeyenlerin göreve gelmeleri gerekmektedir. Acaba onların bir ayrıcalıkları mı vardır? Bunlar hakkında Yüce Meclis’in ve Bakanlıkların yazılı uyarı yapmasını öneriyorum.”

Aynı konuda söz alan bir başka muhalif milletvekili, **Mehmet Şükrü Bey (Koç, Afyon)** da şöyle konuştu:

“Efendiler Başkanlık Divanının bu konuda bir kararı vardır. Yolluk olarak 1000 lira birden veriyor. Biz Meclis açıldığından beri bir gün bile gelmezlik etmedik ama, böyle bir ödül göremedik. Yüce Meclis’te kabul edilen kanunun hükümlerini kim öğrendiyse onuru kırılıyor. Ayrıca görüyoruz ki, bazı arkadaşlar milletvekili oldukları halde memurlukları da devam ediyor. Para işlerimizde düzenlilik yoktur.

(*) **Ahmet Nafiz (Özalp)**: Konya’nın Ilgın kazasında doğdu. Hacı Ahmet Efendi’nin oğludur. Hukuk öğrenimi gördü. Cumhuriyet Başsavcısı iken TBMM 1.dönem Samsun milletvekili seçildi. Meclis’te muhalif 2. Gruba katıldı. (Kitabımızın 34-36. sayfalarındaki 2. Grup listesinde 12. sıradadır.)

İdarede bir yöntem, bir kural, bir düzen kurulmadığı için hesaplar kontrol edilip denetlenemiyor. Bu yüzden para ve hesap işleri kontrol edilemiyor. Elazığ milletvekili Tahsin Bey orada defterdar iken milletvekili seçilmiş, fakat milletvekilliğinden istifa ederek buraya Bütçe işleri müdürlüğüne gelmiş. Bir hafta kadar görev yaptıktan sonra çekilmiş.. Ben-deniz burada bildiklerimi söylüyorum. Demek ki bazı arkadaşlar böyle ödüllere konuyorlar. Artık bu tür işlemlere son verilsin. Arkadaşlardan seçilecek beş kişilik bir Heyet bu işlemleri denetlesin.”

Halifelik Konusu ve İstanbul Hükümeti'nden Gelen Heyetler Hakkında

(Tarih: 25 Eylül 1920-Birleşim: 72)

Meclis'in bu günkü gündemindeki konu, Halifelik ve İstanbul Hükümetinin bir görüş birliği sağlamak üzere görevlendirip Ankara'ya gönderdiği Heyetler meselesinin müzakeresi idi. Bu konuda önce, Balıkesir milletvekilleri **Vehbi** (Mehmet Vehbi Bolak) ve **Hasan Basri** (Çantay) Beyler'le Bolu milletvekili **Tunalı Hilmi** Bey uzun konuşmalar yaptılar.

Mustafa Kemal Paşa da açıklamalarda bulundu. Bu arada, “Halifelik ve Saltanatın korunması birinci ilkemizdir..” cümlesini kullandı.

Muhalef gruptan söz alanlar:

Ahmet Hamdi Bey (Apaydın, Amasya): “Hükümet bize verdiği halkçılık programında 5. Madde olarak şöyle bir şey kabul etmişti: (Halifelik makamının düşmandan kurtarılması gerçekleştirildikten sonra, Padişah ve Müslümanların Halifesi, Anaya-

sa kuralları içinde saygın ve yüce konumunu yeniden kazanır.) Ben de Encümen'de dinleyici sıfatıyla bulundum. Encümen bu maddeye gerek görmedi. Diyordu ki; zaten Anayasada Padişah'ın özel konumu belirlenmiş bulunmaktadır. Bu yüzden burada yinelemeye gerek yoktur. Yâni kuşkusuz Encümen bu noktada iyi niyetle davranmıştır. Ancak Anayasa en temel kanun yerindedir. Bu temel kanunda Halifelik ve Saltanat makamlarının net şekilde belirlenmemesinin içerde kötü etkileri olacağı inancındayım. Bunu sebep göstererek aleyhimizde kışkırtma yapmaları olanağını düşündüğümünden bu noktayı bilgilerinize sunuyorum. Onun için Hükümetin önerdiği bu maddenin 5. Madde olarak olduğu gibi kabul edilmesini öneriyorum." (*) (Kabul, sesleri..)

Mehmet Vasfi Bey (**) (Seçer, Şebinkarahisar): "Önerimiz, (Kutsal makam kurtarıldıktan sonra hukuksal konumunu yeniden kazanır) şeklindeydi. Bundaki amacımız gereken etkilemeyi yapmaktı. Bu yüzden bu maddelerin başına böyle bir madde eklemeye gerek yoktur. Bu işle, bugünün meselesi olarak uğraşmak doğru değildir."

(*) **Ahmet Apaydın**: 1866'da Amasya'da doğdu. I.Dönem T.B.M.M.'ne Amasya'dan milletvekili seçildi. Muhالیf gruba katıldı. (Ahmet Apaydın, kitabın 34-36. sayfalarındaki muhalifler listesinde 3. sıradadır.)

(*) **Mehmet Vasfi Seçer**: 1863 yılında Giresun Şebinkarahisar'da doğdu. Medrese'yi bitirerek Devlet memuru oldu. Adalet ve milli eğitim hizmetinde çalıştı. 1912'de Şebinkarahisar, Sivas'ın ilçesi idi ve Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Şebinkarahisar milletvekili olarak katıldı. I.Dönem T.B.M.M.'ne de Şebinkarahisar Milletvekili seçildi. Muhالیf 2. Gruba katıldı. 30 Ocak 1932'de öldü. (Mehmet Vasfi Seçer, kitabımızın 34-36. sayfalarındaki muhalifler listesinde 39. sıradadır.)

Erzurum milletvekili **Mehmet Salih Bey**^(*) (Yeşiloğlu) iki kez söz aldı: “Bu maddede bir Halife meselesi uzayıp gitmektedir. Ben sanıyorum ki bu bir aile meselesidir. Dal budak salmış olan bu secereyi...” .. İkinci kısa konuşmasında ise “Paşa Hazretleri bunun kurumuş dallarını kesmeyecek miyiz?” diye sormakla yetindi.

Milletvekillerinin Ödenek ve Yollukları Hakkında

(Tarih: 9-11 Ekim 1920-Birleşim: 80-81)

Bazı milletvekillerinin seçim bölgelerine gidip gelirlerken, trene ücret ödemedikleri halde yolluk aldıkları, oysa milletvekillerine trenin ücretsiz olduğu türünden yapılmış olan suçlamalar üzerine, Meclis'te müzakere açıldı.

Mehmet Şükrü Bey (Koç, Afyon): “Efendiler bazı konuşmalar beni çok rahatsız etti, üzdü. Bir insanı lekeleyecek, onu tarih karşısında kötü duruma düşürecek bir hareketin bir milletvekili tarafından yapılmış olmasını asla istemezdim.

(*) **Mehmet Salih Bey (Yeşiloğlu)**: 1877 yılında Erzurum'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Erzurum'da tamamladı. Medrese öğrenimi gördü. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'na gönüllü olarak katıldı. Öğretmen Okulu'nu bitirerek, çeşitli okullarda öğretmenlik yaptı. Erzurum işgal edilince Bursa'ya göç etti (1916). İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi üzerine Bursa'da Redd-i İlhak Cemiyetinin kurucuları arasında yer aldı. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne başkan oldu. Kurduğu gönüllü kuvvetlerle Anzavur Ayaklanması'nın bastırılmasında çalıştı. 4 Temmuz 1954'te İstanbul'da öldü.

(Mehmet Salih Bey, kitabımızın 34-36. sayfalarındaki 2. Grup listesinde 23. sıradadır.)

Aramızda böyle gerçeğe aykırı belgeler düzenleyen arkadaşımızın bulunmasını hiçbirimiz istemezdik. Ne yazık ki bu sahtecilik olmuş, o sahte belgeler verilmiş. Derhal onlar hakkında işlem yapılsın ve aramızdan atalım. (Alkışlar..) Böyle rezilce şeyler bir daha olmasın. Bu durumda bu Meclis'te oturulmaz. (Hepimiz suçlama altındayız. Kimlerse isimleri açıklansın bağışmaları..)"

Divan Başkanı **Vehbi Efendi**: "Bitlis, Muş, Urfa, Genç yolu ile memleketlerine giden.. Urfa milletvekillerinden, Diyarbakır'dan.. İsimlerini söyleyemem."

Mehmet Şükrü Bey (Koç, Afyon): "Yollukları şu şu kişiler aldılar diye isimler açıklanmalıdır."

Yusuf Ziya Bey (Koçoğlu^(*)Bitlis): "Efendiler, bilirsiniz ki geçenlerde bu kürsüde konuşan Hasan Fehmi Bey, Divan adına bu türden bazı şeyler söylemişti."

(*) **Yusuf Ziya Bey** (Koçoğlu): 1882 yılında Bitlis'te doğdu. Koçzade Hacı Ömer Suat Ağa'nın oğludur. Orta öğrenim gördü. Ticaretle uğraştı. Milli Eğitim Müdürlüğünde başkâtiplik yaptı. Siyasete atılarak Kürt Teali Cemiyetinde çalıştı. Büyük Millet Meclisi için yapılan seçimi kazanarak Bitlis milletvekili oldu. Mecliste Kastamonu İstiklâl Mahkemesi üyeliğine seçildi. Müdafaa-i Hukuk Grubunun kurulmasından sonra İkinci Grupta yer aldı. Saltanatın Kaldırılmasına ve Musul'un terk edilmesine karşı çıkan hararetli konuşmaları görüldü. Milletvikilliği sona erince Bitlis'e döndü. 1924 Eylülünde çıkan Nasturi İsyanında Kürt Azadî örgütünde Bitlis başkanlığı yaptığı suçlamasıyla Beytüşşebab İsyanına karışan kardeşiyle birlikte Bitlis Divanı Harbinde yargılanarak idama mahkum edildi. 14 Nisan 1925 günü idam edildi. Bkz. **Milli Mücadelede İç İsyanlar ve Son Ermeni Olayları**/Yalçın Toker, Toker Yayınları, sa. 114. (Yusuf Ziya Koçoğlu, kitabımızın 34-36. sayfalarındaki 2. Grup listesinde 9. sıradadır.)

Milletvekili arkadaşlarımızdan bazıları seçim bölgelerine giderlerken yolluk almışlar, bunun için sahte belgeler düzenleyip sunmuşlar. Aramızda böyle şerefsizler de vardır, dedi ama isimlerini gizledi. Ben de bu kürsüye çıkarak namuslu olduğumu, böyle bir şeyi asla yapmadığımı ve yapmayacağımı söyledim. Bana Maliye Bakanı da destek vererek, benim böyle bir düzen içinde olmayacağımı söyledi. Mesele yalnız bana ve değerli bazı arkadaşlarıma yönelik olsaydı bu kadar büyütmezdim. Fakat mesele Meclisin namusunu ilgilendiriyor. Her üyenin şeref ve namusuna bu Meclis kefilidir. Her milletvekilinin namusu aynı sırada oturan arkadaşının şerefidir. Onun için mesele görüldüğü kadar basit değil, çok büyüktür. Bir hürriyet, hürriyetin temizliği ve bir hak meselesidir. Herkesin namusu böyle aşağılanacak ve saldırıya uğrayacaksa, söz söylemek başkalarına saldırı şeklinde olacaksa, artık burada nasıl çalışılır bilemem.. Bu yüzden bu mesele aynı zamanda bu Yüce Meclis'in güç ve kuvveti meselesidir. Bunun açıklık kazanması gerekir. Bir gün Ragıp Efendi çıkıyor bu Meclis için casus diyor, Şevket Bey çıkıyor yalancı diyor. Hasan Fehmi Bey çıkıyor sahtekar diyor. Bunlar önemle üzerlerinde durulması gereken meselelerdir. Meseleyi bende oluşan kanıya göre ben anlatacım sonra siz fikrinizi söyleyiniz.

Hepsi diyemem ama Divandaki bazı kişiler bu meseleyi Meclis'e getirmekten dolayı zevk duymuşlardır. Eğer zevk duymasaydılar, bu koridorlarda gezenleri bir kez olsun çağırıp kendilerine sormaları gerekirdi. Azarlayıp niçin yaptınız diye sormalıydılar. Niçin çağırılmadık, niye bizlere sorulmadı?

Efendiler hiçbir Mahkeme, hiçbir Meclis, hiçbir cemiyet düşünebilir misiniz ki, birini suçlarken önce onu sorgulamasın? Suçlama belgesini gönderirken, öne çıkıp tantanalı lâflar ederek, yalnız vicdanının sesini değil, aynı zamanda kişisel zevkini de yatıştırırın? Bütün bunların suçlanana bir şey sorulmadan yapılmasını düşünebilir misiniz? Eğer bizlere sorulmuş olsaydı bu mesele hiç oluşmayacak, yanlış olduğu ortaya çıkacaktı. Niçin sorulmadı? Sormak görev, sorgulanmak bir haktır. Dikkatlerinizi en çok bu noktaya yoğunlaştırmanızı rica ederim. Belki bu suçlamalar reddedilecektir. Fakat o zaman ikinci bir mesele ortaya çıkacaktır. Milletvekilinin namus ve şerefine dikkate alınmamış olduğu ortaya çıkacaktır. Eğer bir artniyet yoksa bu böyledir. İki şıktan biri kabul edilecektir. Ya artniyetle yaptıklarını ya da namus ve şerefe önem vermediklerini kabul edeceklerdir.

Benim namusum, az önce de söylediğim gibi Genel Kurulunuzun namusudur. Yâni bu işte siz kendi namusunuzu düşünmüş olacaksınız. Bana yapılan yarın size yapılır. Hakkımın alınmasını Meclis'ten rica ediyorum. Maliye Bakanı burada özür diledi, görevini yaptı. Ben Maliye Bakanından, Başkanlık Divanından bir şey istemiyorum. Hasan Fehmi Bey'e soruyorum. Bir milletvekili bu kadar küçük düşülebilir mi? Hasan Fehmi Bey bunu yapmıştır. İkimiz de doğu illeri milletvekiliyiz, hemşehriyiz. Bana yönelttikleri sözlerini geri almalıdırlar. Suçladığı benim ve diğer arkadaşların isimlerini biliyor ve öyle söylüyordu. Diğer arkadaşlar da o lâflar yüzünden bizi aşağılıyorlardı. Onun amacı gizem dolu sözlerle Meclisi heyecanlandırmaktı. Kür-

süden indikten sonra merak eden arkadaşların kulaklarına isimlerimizi söyleyecekti. Rica ediyorum bizim hakkımızı arayınız. Ben namusumu temizlemiş oldum, şimdi saldırganların cezalandırılmasını bekliyorum. Saldırgan cezasını bulmalıdır ki, bir daha kimsenin onuruna saldırmaya kalkışmasın. Vicdanlarınızın sesini bekliyorum.”

Bu konuşma üzerine kürsüye gelen **Hasan Fehmi Bey** (Gümüşhane); kimseye karşı bir artniyeti olmadığını, Maliyeden gelen belgelerde 16 bin kuruşluk belgesiz harcama bulunduğunu anlattı.

Celse kapanırken, Bitlis milletvekili **Yusuf Ziya Bey**: “Hasan Fehmi Bey, bilmediği, anlamadığı bir şeyi niçin üzerine aldı?” diye soruyordu.

Rus Bolşevik Cumhuriyetiyle İlişkilerimiz ve Kafkas Hükümetleriyle İmzalanacak Antlaşmalar Konusu..

(Tarih: 16-17 Ekim 1920-Birleşim: 84-85)

Rus Bolşevik Hükümetleriyle ilişkilerimiz konusunun müzakereleri 16 Ekim günü 84. Birleşimde başladı. **Mustafa Kemal Paşa**, Rus’ların Doğu’da Ermenilere toprak vermemizi istemeleri konusunda kısa bir bilgilendirme yaptıktan sonra kürsüye gelen Dışişleri Bakanı **Yusuf Kemal Bey** (Tengirşenk, Kastamonu) iki celse devam eden uzun konuşmasında, *Birest-Litovsk* antlaşmasından da söz ederek ayrıntılı açıklamalarda bulundu.

Ertesi gün (17 Ekim) de aynı konunun müzakeresine devam edildi. Milletvekilleri, Yusuf Kemal Bey’in konuşmasıyla ilgili sorular sordular.

Bu arada muhalif gruptan **Mehmet Şükrü Bey (Koç, Afyon)** özetle şu konuşmayı yaptı:

“Değerli arkadaşlar, benden önce konuşan üyeler meseleye açıklık getirdiler. Bilindiği üzere bizim Rusya ile ilişkimiz, **düşmanımızın düşmanı dostumuzdur** ilkesine dayanır. Milletin savunma duygusuyla oluşan bu Yüce Meclis, elbette onun hak ettiği refah ve mutluluğu ile milli sınırları içinde bağımsızlığını sağlayacaktır. Biz bu hedeften bir an olsun uzak kalamayız. Bunu Kongrelerde millete karşı söyledik. Bu millet Millî Misakla bu kutsal savaşı sürdürmemiz için bizi buraya gönderdi. Bu durum karşısında çizmiş olduğumuz millî sınırdan bir milimini bile fedâ edemeyiz. Eğer böyle bir şeyi kabul edersek bütün dünya karşısında zayıflık göstermiş olacağız. Bunu kabul etmek, Yüce Meclis’in tek bir üyesinin bile aklından geçmez.

Yalnız **Yusuf Kemal Bey** arkadaşımızın sözlerinin akışından anlaşılıyor ki, Ruslar başlangıçta bizim delegelerimize önem vermemişlerdi. Bizim delegelerimiz konuşmaya başladıkları zaman gücümüzü anlamışlardır. Bu yüzden onlar bize daha büyük şeyler önerebilirlerdi. Bizim daha sert görünmemiz karşısında yılmışlardır. Misakı Millideki sınırlarımızı ilk görüşüldüğü zaman parafe edip kabul ettikleri halde, sonra kendilerinde bu yetkiyi görmeyerek merkez yürütme komitesine başvurmuşlar, daha sonra da bundan geri dönmüşler, başka bir şey yapmak istemişlerdir. O zaman bizim delegelerimiz de B.M.M.’ne yönelmişlerdir.

Biz Ruslara bir değer vererek, onlarla anlaşmak istediğimizi gösterdiğimizize göre, onların Ermenilere toprak verme şeklinde bir özveride buluna-

mayacağımızı anlamaları gerekirdi. Biz Millî Mücadeleye atıldığımız zaman Rusya'nın bize bir yardımının olacağı aklımıza bile gelmemişti. Biz bu kutsal savaşa atılırken milletin göğsünden kopan savunma azmine dayandık. Her yerde bir olmasa da milletimizin göğsünden çıkmış ve başkanımızın bir işaretiyle bu iş oluşmuştur. Tarihsel hiçbir hakları bulunmayan o toprakları biz, Ermeniler'i veya Batılı yandaşlarını hoşnut etmek için Ermenilere vermeyi aklımızdan bile geçirmeyiz. Ve ayrıca şu da kesindir ki Rusların ilkeleri böyle bir şeye ters düşer.

Ruslar diyorlar ki, biz emperyalistlere karşı duruyoruz..

Ruslar kendi prensipleriyle ilgili konuları nasıl sınırlı bir biçimde savunuyorlarsa, bizim de kendimizle ilgili noktalarda aynı sınırlılık ve direnci göstermek hakkımızdır. Bizim kesemizden Ermenilere özveride bulunmaya kalkışılması emperyalistliktir. Bunu kendilerine de söylemek gerekmektedir. Diretmeleri boşunadır. Kendilerinin de bilmeleri gerekir ki, Milli Misak'tan en ufak bir özveride bulunmamız kutsal savaşımızın çözülmesi olur. Van ve Bitlis'le ilgili böyle bir öneriyi red ettiğimizin, anlattığımız gerekçelerle birlikte kendilerine bildirilmesi gerekmektedir.”

Celse, Başkan'ın “Hükümet, Meclis'in bu konudaki görüşünü öğrenmiştir, elbette sonucundan da sizlere bilgi verecektir” sözleriyle son buldu.

Konya İsyanı Konusundaki Soru Önergesi..

(Tarih: 23 Ekim 1920-Birleşim: 88)

Afyon milletvekili Mehmet Şükrü Koç'un Konya isyanı hakkındaki soru önergesi üzerine İç İşleri Bakanı **Adnan Bey** (Adıvar) olayların ayrıntı ve gelişmeleri hakkında bilgi verdi. Söz alan milletvekilleri çeşitli sorular sordular. Onları da cevaplandırdı. Bu arada, Konya milletvekilleri Musa Kazım ve Abdülhakim Çelebi Efendilerle arkadaşları hakkındaki Savaş Divanı kararı ele alındı.

Muhالیf gruptan Lazistan milletvekili **Abidin Bey (Atak)** (*) bu konuda şu konuşmayı yaptı:

“Güç birlikten doğar. Biz buraya birlik beraberlik için toplandık. İslamiyeti burada temsil ediyoruz... Buraya geldiğimize göre burada iyi dersler almalı, iyi arkadaşlar görmeliyiz. Bunu gördükten sonra ötede beride yalan dolanla arabozuculuk, terbiyesizlik yapmak namussuzluktur. Bunu yapanlar kim olursa olsun koşulsuz kuralsız idam edilmelidir. Böyle bozguncuların evlatları da bize gerekmez. Vallahi gerekmez, billahi gerekmez..”

Mehmet Şükrü Koç (Afyon): “Fakat kötü bir babadan da iyi bir evlat olabilir.”

(*) **Dr. Abidin Atak** (Lazistan): 1879'da Kosova'nın Yako-va ilçesinde doğdu. Hüseyin Âdem Bey'in oğludur. İlk ve orta öğrenimini Manastır ve Üsküp'de tamamladı. İstanbul'da Askeri Tıbbiye'yi bitirerek Edirne Süvari Alayı Baştabipliğine atandı. Arnavutluk'ta görev yaptı. I. Dünya Savaşında Doğu Harekâtında hizmet gördü. I. Meclis'e Lazistan milletvekili olarak katıldı. Muhالیf grupta yer aldı. 1939'da İstanbul'da öldü. (Dr. Abidin Atak, kitabımızın 34-36. sayfalarındaki 2. Grup listesinde 48. sıradadır.)

Abidin Bey (Atak, devamla): “Efendiler, kalıcı olmanın şartı birlik ve beraberliktir. Müslüman milletler birlik olmalı ki, Peygamberin ümmeti devamlılık kazansın. Eğer Müslümanlar birlik olmazlarsa elbette bizim dinimiz de imanımız da ezilir ve bu yüzden biz de suçlanırsınız. Çünkü biz buraya dinimizin, imanımızın, ülkemizin korunması için toplandık. Başkanlık makamından ve her yerden işittiğimiz bu sözleri, arabozuculukta kullanarak sivrilirmek istersek, inşallah ben de sivrilirim dersek, öyle diyenin Allah belâsını verir ve verecektir.

İyi hatırlıyorum, ilk toplantılarda iyi bildiğimiz bir arkadaşımız dediler ki; Padişahın iradesi varsa ve bilmem ne varsa, biz oturuyoruz da... Bir defa o zavallı ne kendi ülkesini ne de Padişahını biliyor. Bunlar ne hâldedir? Fakat sonradan kesin olarak öğrendi ve inandı ki, o adam esirdir ve Saltanat hakları elinden alınmıştır. Bazı efendiler sallana sallana geldi ve dinledikleri sözleri gidip Sayın Başkana yalanlar karıştırarak anlattılar. Ülkede arabozuculuk yapan yalancılar kesinlikle cezalandırılmalıdır. Bu yapılmazsa biz kesinlikle düzelemeziz. Bugün Hindistan’da ve diğer bazı ülkelerde Müslümanlar kelime-i şahadet-i söyleyemiyorlar. Onlara bunu öğretebilmek için biz önce vatani işgalcilerden kurtarmalıyız. Bu iş için kimsenin yardımını beklemeden isyan edip ortaya çıkmışız.. Biz başımızdakiyle birlikte pervane gibi yanmazsak yok oluruz..”

Mehmet Şükrü Bey (Koç, Afyon): “Efendim benim söylemek istediklerimi İsmail Şükrü Efendi (Çelikalay, Afyon) arkadaşımız söyledi. Burada ben de samimi bir şekilde ülkenin bir derdini bu

gizli celsede konuşmak istiyorum. Biliyorduk ki Konya öteden beri bir hainlik örgütü kurmuştur. Konya halkı bu haince fikirleri Artin Cemal'in kandırması ve İtilaf Devletlerinin kışkırtmasıyla benimsemiştir. Tabii bütün halktan değil halkın çoğunluğundan söz ediyorum. Çünkü Konya'nın çoğu böyledir. Bilindiği üzere Konya'da ilk hareket(*) başladığı zaman bazı kişiler tutuklandılar. Divanı Harp kovuşturma yapıyordu. Yüce Meclisiniz bir heyet gönderdi. Paşa Hazretlerini gösterişli bir tören alayıyla karşıladılar. Kendilerini vatanın savunulması ve bağımsızlığımızın kazanılması için Milli Mücadeleden yanaymış gibi göstermeye çalıştılar. Gerçekten bizi aldatmak istediler ve aldattılar. Ben deniz o zaman da bu kürsüden söylemiştim. Bunları affetmek doğru değildir, durum araştırılmalıdır demiştim. Eğer o zaman affedilmemiş olsalardı şimdi bunlar olmazdı. Yazık ki çalışkan bir kişi olan Haydar Beyi (Konya valisi) kandırdılar. Kendisi kandırıldığı gibi biz de kandırılmış olduk. Kandırılmasaydı, Haydar Bey burnunun dibinde yanan isyan fenerini görür, olaylar önceden bastırılırdı..."

Daha sonra **Mehmet Şükrü Bey (Koç, Afyon)** yeniden söz aldı:

"Bozkır olayında kötülükleri görülen bir adamı, Vali Haydar Bey eline imzalı belge vererek asker toplamak için göndermiştir. Böyle asker topluyor. Topladığı askerle Konya'ya gidiyor. Hatta Haydar Bey de onları karşılamaya gidiyor."

(*) Konya isyanlarının ayrıntıları için Bkz. **Milli Mücadelede İç İsyanlar ve Son Ermeni Olayları**/Yalçın Toker, Toker Yayınları.

Konuşmalardan sonra kürsüye İç İşleri Bakanını **Adnan Bey** (Adivar) çıktı, yapılan tenkitlere cevap verdi.

Üçüncü kez söz alan **Mehmet Şükrü Bey** (**Koç**, Afyon) bu defa da şöyle dedi:

“Efendim Bakan Beyin verdiği bilgilerle aydınlandık. Fakat verilen bilgiyi yeterli görmüyorum. Dediler ki Kazım Hüsnü Efendi ve Çelebi Efendiler (Konya milletvekilleri) de isyancılara katılmışlar ve suçüstü yakalanmışlardır. Evet ben de Çelebi Efendi'nin İtalyanlar'la anlaşmak, onlarla birlikte hareket etmek için bazı girişimlerde bulunduğunu öğrenmiştim. Öteden beri izlediği politika bu idi. Çünkü İtilaf Hükümeti ve Hürriyet ve İtilafçılar kendisini onurlandırmışlar, memurluğunu geri vermişlerdi. Buna teşekkür için o alanda çalışmıştır. Fakat Çelebi Efendi Yüce Meclisin bir milletvekili olduğu için milletvekilliği kaldırılmadan tutuklanmasını doğru bulmam.

Çünkü Anayasa'nın 79. maddesi diyor ki, ancak bir cinayet veya ağır suçu işlerken suçüstü yakalananlar tutuklanabilir. Başlangıçta tutuklandığı halde niçin kefaletle serbest bırakılıyor? Böyle şeyler yapılmamalıdır ve Yüce Meclis böyle geçiştirilme işlemlerine el koymalıdır. Böyle geçiştirildiği sürece ülkenin her yerinde bu tür hareketlerin sürüp gitmesi önlenemez. Meclis'e sunulmadan yapılan hiç bir işlem doğru değildir.” (Alkışlar..)

Konuyla ilgili olarak bir kez daha söz alan Lazistan milletvekili **Abidin Bey** (**Atak**):

“Arkadaşlar madem ki suçüstü durumunda yakalanmıştır, bendeniz doğrusunu söyleyeyim, kim olursa olsun farklı işlem yapılamaz. Suçüstü yapı-

lan olay nedir? Vatanı ihtilâlê sürüklüyorlar. Bütün arkadaşlarıyla toplanıp karar verdikten sonra gidip Erzurum'un bir köşesinde, Bayburt'un bir köşesinde ihtilâl çıkarırlarsa, ben bekleyeyim de Meclis'ten emir gelsin sonra tutuklayayım mı denilecek?

Öyle yağma yok, anında tutuklarım!.

Arkadaşlar kanun uygulanmalıdır. **Bu Meclis bir ihtilâl Meclisi'dir.**

Eğer kanunu uygulamazsak bu ülke idare edilemez. Suçüstü hâlinde ben her türlü rezilliği yapayım, ülkede ihtilâl çıkarayım, koskoca vatanı sata-yım, sonra buradan emir gelecek de tutuklayacağım diye bir ay beklensin.

Bırakın Konya çok yakındır. Erzurum var, Bayburt var, çok uzak yerler var. İkinci bir nokta daha var ki Şükrü Bey'in dediği gibi niçin serbest bırakılıyor. Buna da oradaki Heyet karar verdiyse ve bunda doğrudan doğruya ülke düzeni düşünülmüşse elbette bu konu Yüce Meclis'e gelecek, biz de göreceğiz. Herhalde Bakanlar Kurulu da bu konudaki durumu bize anlatacaktır. Ben mesela seçim bölgeme gideyim, orada ihtilal çıkarayım, sonra övünme ve sevinç çığlıkları atmak serbest..”

Müzakereler sırasındaki söylenen en son sözler ise şöyle idi:

Mustafa Kemal Paşa: “Başkan söz istiyorum.”

Başkan Hasan Fehmi Bey: “Vakit gecikti, celseyi yarına erteliyorum..”

**Konya Milletvekilleri Musa Kazım,
Abdülhalim Çelebi ve Arkadaşları
Hakkında Divan-ı Harp Kararı.. Meclis'e
Gelmeyen Milletvekillerinin Durumu..**
(Tarih: 24 Ekim 1920-Birleşim: 89)

Konya isyanı konusuna ertesi gün (24 Ekim) devam edildi. Erzurum'a sürgün cezasına çarptırılan Konya milletvekilleri **Musa Kazım, Abdülhalim Çelebi** ve arkadaşları hakkındaki Divan-ı Harp kararı üzerinde müzakereler başladı.

İlk sözü **Mehmet Şükrü Bey (Koç, Afyon)** aldı:

"Meselenin önemi bellidir. Mesele Çelebi Efendi meselesi değildir. Konuya duygusal yaklaşmamalıyız. Elimizdeki Anayasa, suçüstü hâlinde yakalananların tutuklanıp yargılanmasını emrediyor. Hükmüt de bu maddeye dayanarak yapılan uygulamanın doğruluğunu öne sürüyor ki, bu doğrudur. Bendeniz bu meseleyi Çelebi Efendi meselesi olarak düşünmüyorum. Ülkenin kaderini elinde tutan bu Meclis'in üstlendiği olağanüstü sorumluluk ortamında, Yüce Heyetinizin onayı alınmadan gelişigüzel şekilde bir üyesinin tutuklanması karşısında ortaya şöyle bir durum çıkıyor; Meclis'in önüne Burası kiralıktır! yazmak.. Her Parlamentoda olduğu gibi bizim Meclisimizde de tartışmalara yol açan, önerilen, görüşülen görüşülmeyen Anayasa Komisyonunda bekleyen pek çok öneriler bulunmaktadır.

.. Meclis dokunulmazlığının sağlanması konusu, sadece vatana ihanet eden ve ülkeye kötülükte bulunan bir üyeden Meclisin kurtarılması demek değildir. İçimizde bulunan, büyük sorumluluk üstlenerek görev yapmakta olan bir adam aynı zaman-

da ülkeyi ateşe atmak istemişse, ona en şiddetli ceza verilmeli ve onun ipini milletvekili arkadaşı çekmelidir. Benim inancım işte budur. Ancak suçu işleyip işlemediğinin, suçun kesinleşip kesinleşmediğinin, hakkında yapılan uygulamanın yasal olup olmadığının da belirlenmesi gerekir.

On iki yıldan beri devam eden **Meşrutiyet** uygulamamızda Anayasa'nın şimdi okuduğum maddesi gereği **Lütfi Fikri** ve **Rıza Nur** Beyler'in tutuklanma işlemleri yapılmıştı. Bu Anayasa kuralının uygulaması hâlâ devam ediyor. Anayasa; tutuklanır ve yargılanır diyor. Ancak yine de bu konuda meselenin Anayasa ve Adalet Encümenlerimiz tarafından incelenmesi ve köklü bir kuralın yerleştirilmesi gereksinimi ile de karşı karşıya bulunuyoruz. Eğer bunu yapmayacak olursak yarın hoş gitmeyen herhangi bir olayda, birileri hakkında keyfi olarak, hadi bakalım gel denilerek tutuklamaya gidilebilir. O zaman haklarını bu kürsüden savunma olanağı kalmaz ve sonuçta ülke yönetimi konusunda da iyi şeyler olmaz.

Çünkü bugün Meşrutiyetin de ilerisinde **Halkçılık** ve **Komünistlik** düşünülüyorken, millete haklarının tümü veriliyorken, buna taban tabana ters düşen bir uygulama sanırım doğru olmaz. Benim düşüncem bu noktada Çelebi meselesini ayrı tutmak, Anayasa ve Adalet Encümenlerinin incelemesini ve kararını beklemek yönündedir. Eğer bu yapılmazsa durumumuz dediğim gibidir..”

Bu konudaki müzakereler, gece yarılarına kadar devam etti. Üçüncü celsede yeniden söz alan;

Mehmet Şükrü Bey (Koç, Afyon): “İç İşleri Bakanının burada okuduğu Divan-ı Harp kararını din-

lediniz. Bu idareye ait bir karar niteliğindedir. Çünkü geçici ve sürekli sürgün cezaları vardır. Burada ceza geçici midir, yoksa sürekli midir? Ceza Kanununun hangi maddesine dayanmaktadır? Ayrıca ortada bir yargıç kararı yoktur, yargı hükmü yoktur. Yargı hükmü olmadığına göre ortada iki mesele vardır. Bunların ikisi de Anayasa ve Adalet Komisyonlarının çözümleyeceği sorunlardır. 48 ve 79. maddeler, bazı yanlış yorumlara uğramıştır. Bunların doğru yorumları yapılarak ve diğer arkadaşlara ait belgeler de incelenerek gerekli işlemler bir an önce yerine getirilmelidir.”

Müzakerelerden sonra iki Konya milletvekili ile ilgili mesele Adalet Komisyonuna gönderildi.

Meclis 89. birleşimin 3. Celsesinde daha sonra, **milletvekili seçilenlerden hâlâ göreve başlamamış olanların durumlarını** ele aldı. Bu konuda Dersim (Tunceli) milletvekili **Mustafa Zeki Bey^(*) (Saltık)** şöyle konuştu: “Efendim Ergani’den seçilen milletvekillerinden Hakkı Bey (Akgün), Sırrı Bey (Özata) Mehmet Emin Bey, Nüzhet Dede (Saraçoğlu) buradadırlar. Kadri ve Rüştü Beyler ise İstanbul Mebusan Meclisine seçilmişlerdi.

(*) **Mustafa Zeki Bey** (Saltık, Dersim): 1881 yılında Elazığ Harput’ta doğdu. Dersim’li Sarı İbrahim Bey’in oğlu. İlk öğreniminden sonra Harp Okulu aşiret sınıfına yazıldı. Teğmen rütbesiyle Ordu hizmetine başladı. Milli Mücadele döneminde Yozgat bölgesinde eşkiya takibini örgütleme görevi yaptı. I. Meclis’e Dersim milletvekili olarak girdi. Sivas İstiklal Mahkemcsine üye seçildi. Meclis’te muhalif gruba katıldı. 1969’da öldü. (Mustafa Zeki Saltık, kitabımızın 34-36. sayfalarındaki 2. Grup listesinde 17. sıradadır.)

Ben buraya gelirken Ergani'ye uğradım. Orada dört yıl memurluk yaptığım için epey bilgi topladım. Kadri Efendiye, niçin Meclis'e gelmiyorsunuz diye sordum. Durum şu anda belirsiz, belli olsun o zaman gelirim dedi. Seçilen diğer beş milletvekili kahrmanca geliyorlar da bunlar niye gelmiyorlar? İstanbul'dakiler canları pahasına kaçıp buraya geliyorlar, bir tehlike yokken bunlar niye gelmiyor? Ergani için beş milletvekili seçilip gelmiş, bunların gelmelerine gerek yok..”

(Bunlar saygın kişilerdir, katılmalarından yayanayız sözleri üzerine konuşmacı devam etti..)

“Beyler, bendeniz bu Ergani milletvekillerinin büyük adamlıklarını bilmiyorum. Buraya gelen milletvekilleri sıkıya düşünce, Arapkir kaymakamı gibi, şöyle yaptım böyle yaptım deyip duruyorlar..”

Mehmet Şükrü Bey (Koç, Afyon): “Bu adamlar şimdi okunan telgraftaki gibi çok saygın mıdırılar?”
(Hayır onlar bir şey yapmazlar..)

Görevli Olarak Gönderilecek Milletvekillerine
Yapılacak Ödeme.. Eşkiyalar Tarafından
Soyulan Milletvekilleri Konusu..
(Tarih: 15 Kasım 1920-Birleşim: 98)

Gündemde, görevli milletvekillerine yapılacak ödemeler bulunmasına rağmen, İstanbul Mebusan Meclisi'nden Meclis'e gelmeyen iki milletvekili konusundaki konuşmalar bu gün de devam etti.

Mustafa Lütfi Azer (Siverek):

“Efendiler geçende Ergani milletvekilleri Kadri Bey'le, Rüştü Bey hakkında Sivas'tan gelen telgraf okundu. Yüce Heyetiniz bunları istifa etmişler say-

dınız. Ayrıca İstanbul Mesuban Meclisi'nden bugünden sonra gelecek olurlarsa kabul etmeyeceğiz dediniz. Şimdi buraya 60-70 imzalı bir önerge verdiler. İmzalamam için bana da baş vurdular. Çok rica ederim B.M.M. böyle davranışlarla saygınlığını yitiriyor. Ben Petersburg Meclisi'nde üç sene bulundum. Hiçbir Meclis'te böyle çığırtağan gibi önerge gezdirip imza ettirme yoktur."

Hüseyin Bey (Gökçelik, Elazığ): "Sözünü geri alsın öndergeyi getirip imza isteyen bendenizdim.."

Mustafa Lütfi Azer^(*)(Siverek): "Meclis saygınlığını yitiriyor. Meclis önce bir karar versin, sonra kararından dönsün. Olmaz ki.. Bendeniz Kadri Bey hakkında uzun bilgiler verdim. Madem halka yöneliyoruz, Meclisi halkın Meclisi yapmaya çalışıyoruz. Bunlar zorbalıktır. (Sözünü geri al sesleri..)

Ben sözümü geri alamam, bu devrime yakışmaz. **İhtilal Hükümetine kapitalist giremez."**

Abidin Bey (Atak, Lazistan): "Değerli arkadaşlar, zararın neresinden dönülse kârdır. Arkadaşımızın iddia ettikleri Kadri Bey'le belki aralarında bir şeyler geçmiştir, belki bir yanlışlığı olmuştur. Hatasız kul olmaz. Fakat hata etmiştir diye kişiyi büsbütün haklarından yoksun bırakmak doğru olmaz. Ben bunların Meclise girmesinden yanayım."

Yusuf Ziya (Koçoğlu Bitlis): "Siverek milletvekili Mustafa Lütfi (Azer) Bey kardeşimiz dört yıl Ergani'de öğretmenlik yapmış.

(*) **Mustafa Lütfi Azer:** (Mustafa Lütfi Azer, Urfa sanayi müdürlüğünde çalıştı, Ergani'de dört yıl öğretmenlik yaptı. Siverek milletvekili olarak 1. B.M.M. ne katıldı. Meclis'te muhalif grup içinde yer aldı. (Mustafa Lütfi Azer, kitabımızın 34-36. sayfalarındaki 2. Grup listesinde 59. sıradadır.)

O kişi, onun davranışlarını ülke çıkarlarına uygun bulmamış ve Mustafa Ltfl Bey'in görevden alınması ve şehirden çıkarılması için girişimlerde bulunmuştur."

Mustafa Ltfl (Azer, Siverek): "Ben görevden alındım, Urfa Sanayi Müdürlüğüne gittim. Sekiz yıl-lık memurluğumda kesinlikle leke yoktur. Namus-luyum."

Yusuf Ziya (Koçoğlu Bitlis): "Bir milletvekilinin diğeri bir milletvekilinin geçmişinden söz etmesi ayıptır."

Mehmet şükrü Bey (Koç, Afyon): "Efendim so-runun çözümlenebilmesi için, çok ince araştırılması gerekmektedir. şimdi biz bir oldu-bitti ile karşı karşıyayız. Bunun yinelenmemesi dileğimi bir çok kez söyledim. Bu değeri kişiler bir görevle gönderilir-ken, lütfen bu Meclis'in üyelerine demeli ki, şu şu beyleri, şuraya şuraya gönderiyoruz. (Bu kişiler Meclis'in kararıyla gönderilmiştir.. sözü zerine) Meclis karar verdikten sonra gnderildiklerine göre bu değeri kişilerin ödenekleri konusunun Meclis'e getirilmesi saçma bir şeydir. Çünkü Meclis görevle birlerini bir yere gönderdikten sonra ona denek verelim mi diye sormaz. Oldu bitti ile Meclis'ten karar almak olmaz. (Doğru.. sesleri)

Demek ki biz karar verdiklerimize para deriz, vermediklerimize on para bile vermeyiz.

(ok doğru sesleri.)

Bu konuşmalardan sonra yeterlilik önergesi kabul edildi. Daha sonra gündemdeki diğeri konu olan "Bazı milletvekillerinin eşkiyalar tarafından yakalanıp esir alınmaları ve soyulmaları" olayları-nın müzakeresine geçildi..

Bazı Milletvekillerinin Eşkiyalar Tarafından Soyulması Meselesi..

Ülke çapında yaygınlaşmış bulunan eşkiya soygunları konusunda, önce İçişleri Bakanı **Adnan Bey (Adivar)** Yozgat, Çorum, Amasya ve diğer kentlerdeki eşkiyalık ve soygun olaylarını anlatacak Postacı Nazım^(*), Çerkez Hasan gibi dönemin önemli isyancıları hakkında bilgilendirmede bulundu. Bu arada İzmit Milletvekili Sırrı (Bellioğlu) Bey'in, Tokat yakınlarında eşkiya tarafından yakalanıp iki saat kadar esir tutularak soyulması olayı, Ergani milletvekili Gani Bey'in saldırıya uğraması gibi olayları anlattı.

Aynı zamanda eşkiyanın takibine gönderilen Erzurum Jandarma birliklerinden firar edenlerden söz etti. Bunlar arasındaki üç Konya'lı erin Suşehri-Zara bölgesinde Rum çeteciler tarafından öldürüldükleri bilgisi gibi ayrıntıları anlattı.

Söz alan muhalif milletvekillerinden **Mehmet Şükrü Bey (Koç, Afyon)** şöyle konuştu: "Bakan Bey'in verdiği bilgilerden eşkiyalık yapanların devlet kuvvetleriyle izlendiklerini, bazılarının yakalandığını, bazıları hakkında da izlemenin devam ettiğini öğrendik. Eşkiyalığın önlenmesi ve eşkiyaların sindirilmesi için yeni bir Alay kurulacağını da bildirdiler. Soru önergemde eşkiyalığın sebepleri de vardı. Bu olayları doğuran sebepler nedir? diye sormuştum. Hastalık hakkında tanı konulabilmesi için sebeplerinin belirlenmesi gerekir. Bu konularda acaba ne düşünülmektedir?"

(*) Ayrıntı için Bkz. **Milli Mücadelede İç İsyanlar ve Son Ermeni Olayları**/Yalçın Toker, Toker Yayınları.

İsyancıların bir bölümü Yozgat isyanına katılmış. Bu isyan bastırıldıktan sonra, eşkiyanın kılıç kalıntıları eskisi gibi fırsat buldukça bir araya gelebilip toplanmışlar. Bazen bunların sayıları 500 kişiyi bile bulmuş. Bütün bunları Bakan Bey de kabul etti.

Bu azımsanmayacak bir sayıdır. Bizi yeni bir isyanla da karşı karşıya bırakabilirler. Bu sebeple bunlar kurulacak bir Alayla falan önlenemez. Bunları elimizdeki gezici Jandarma kuvvetiyle sıkı bir şekilde izlemek ve bu isyan ve isyan şeklindeki eşkiyalıkları sert şekilde önlemek gerekir. İsyanlar eşkiyalığı izliyor. Ortam oluşunca birden bire bir yangın çıkıyor ve biz de o yangınla karşı karşıya kalıyoruz. Onun için bu küçük çaplı eşkiya hareketlerini büyümeden yok etmek için köklü önlemler almalıyız. Toplum sosyolojisini de göz önüne alıp dikkatle araştırarak köklü önlemler getirecek bir örgütlenme yapmalıyız.”

Daha sonra söz alan muhalif milletvekillerinden Dersim (Tunceli) Milletvekili **Mustafa Zeki Bey (Saltık)** İç İşleri Bakanına şu soruyu sordu:

“Adnan Beyefendi Dersim'deki Karan hanına gelen çete meselesini kapalı geçti. Bildiğiniz üzere on gün önce Şevket Bey bana bir telgraf çekiyor. Diyor ki Ovacık'ten gelen eşkiya beni soydu ve arkadaşlarımı da katlettiler. Bu çete Şevket Beyi soyan çete midir?”

Bu konuşmadan sonra oturumu yöneten Başkan, soru sorma işi tamamlanmıştır, diyerek o günkü celseyi kapattı.

Gizli Celse Müzakerelerinde
Konuşulanların Açıklanması.. Millî Savunma
Bakanlığı Bütçesi.. Ermenilerle Müzakereler..
(Tarih: 20 Aralık 1920-Birleşim: 107)

Millî Savunma Bakanlığı bütçesinin görüşüleceği celsede söz alan Erzurum milletvekili **Mehmet Salih Efendi** (Yeşiloğlu) usul hakkında söz alarak şu konuşmayı yaptı:

“Efendim bizde garip bir alışkanlık var.. Gizli demek başkalarına söylenmeyecek sır demektir. Fakat nedense bizde gizli konuşmalar hemen yayılıyor. Bugün birinin kulağına söylediğim bir söz yarın öbürünün ağzında geziyor. Geçen gün Peyami Sabah Gazetesini okudum, bizim gizli celsede konuştuklarımızı yazıyordu. Şundan kuşku yok ki biz koridorları iyi korumuyoruz. Rica ediyorum koridor koruma altında tutulsun.”

Bu konuşma üzerine Başkan Celalettin Arif Bey, “Salih Bey gerçekleri söyledi” diyerek katiplerden koridorları korumaya almalarını istedi.

Millî Savunma Bakanlığı Bütçesi..

Ömer Lütif (Yasan, Amasya): “Millî Savunma bütçesi yapılırken bendeniz Encümende idim. Ordu için barış dönemine özgü bir kadro belirlendi ve ona göre bir bütçe hazırlandı. Bütçe o zaman Maliye Bakanlığı’na gönderilmişti. Maliye Bakanı Ferit Tek Bey’in göreve yeni geldiği zaman, saymanlık dairesi ayrıldı. Bütçe 25 milyon düzeyinde idi. Trakya’daki Kolordunun giderleri de bunun içindeydi. Ben ayrılıp görevli gittikten sonra duydum ki, Trakya’daki Kolordu genişletilmiş, süvari Bölükleri ek-

lenmiş. Bu durumda Millî Savunma Bakanlığının Meclis'ten olağanüstü bir bütçe istemesi gerekiyordu. Maliye ile görüşmüşler, olağanüstü bütçe istememişler.. Şimdi kıstır, asker titretilmez, barış dönemi koşullarıyla bunlar olmaz...

.. Sağlık hizmetlerine 10 bin lira harcanmış..”

Ömer Lütfi Bey sözlerinin devamında, askerin tükettiği tahılın fiatları, bunların taşıma ücretleri ve ilaçlarla ilgili ayrıntılar üzerinde konuştuktan sonra şöyle devam etti:

“Gerçekçi bir kişi orada göreve atanmış. Bazı görevliler onunla çalışmayız demişler. Bu durumda ne yapılır? Ya askerce bir emir verilir ve çalıştırılırlar veya onların hizmetlerinden vaz geçilir. Orda kadroda ismi olmayan bir sürü görevli var. Yarın gelip yine ücret isteyecekler. Maliye Bakanı ne derse desin bu işler için Seferberlik maddesi konulmalıdır. Buna göre yeni savaş durumu kadroları belirleyelim. O zaman gelsinler bizden düzenli bir şekilde ödenek istesinler.”

Ahmet Nafiz Özalp (Samsun): “.. Maliye Bakanının söylediği; ısrarla istememe rağmen daireler bütçeyi vermemiştir, sözüne değineceğim. Devletin en önemli görevi gelir ve giderini kontrol etmektir. Bütçe düzenini kuramazsa o Hükümetin her konuda eksikleri var demektir.

Biz, İstanbul'da yapılan bütçeleri örnek alarak hazırlanmış bütçelerde her dairenin memurlarına ait kadroları görmedikçe o bütçeye onay veremeyiz. Aralık sonuna kadar geçici bir bütçe kabul etmiştik. Süresi dolmak üzere. Bütçe dışı hareket ediyorlar. Bundan Bakanlar sorumludur. Ayrıca her Bakanlık bütçesini vermekle yükümlüdür.

Bir diğ er mesele, Milli Savunma Bakanlığına ait hesapların içinden çıkılamaması konusu.. Bunun için, çok  a ırtıcı, demekten başka bir söz söyleyemem. Bu hesaplar tam kontrol edilemezse altından çok şey çıkar. Ama yine de parayı verelim diyorum, çünkü askerin giyimine harcanacak. Arkadaşlar askerin soğuktan  old ğ n  söyledi. Bu konu Meclis'e yansıtılmamı tı. Ölen askerlerin hesabı burada verilmelidir."

Mehmet Salih Efendi (Ye iloğlu, Erzurum): "Beyefendiler, biz bu parayı vereceğiz. Yalnız gizli celseden amacımız, bir fikir oluşmuştur ve biz aramızda bunu konuşuyoruz. Aklımıza bazı fikirler gelmiştir. Bunlar çözüme ula tırılmalıdır. Asker çırılçıplak dolaşıyor. Şimdiye kadar savaş cephesine ne kadar asker gitmiştir ve şimdi oradaki sayıları nedir? Bunu söylemiyorlar. Sonra askerlerimiz cephelelerde olduğu kadar gözümüzün önünde de ölüyor. Milli Savunma Bakanlığı verilen parayı ne yapmıştır? Bunun hesabını vermelidir. Biz bu 3 milyonu zaten vereceğiz. 3 milyon para isteniyor, bunu verelim mi vermeyelim mi diye kararsızlık yaşıyoruz. Çünkü Ordumuzla ilgili bazı şeyler  ne sürüyor. Bir zamanlar Konya'da önemli bir hırsızlık vardı. Bunun hakkında nasıl bir işlem yapıldı? Olayı araştırmaya bir memur gitti. Lütfi Bey, Ali Bey, Veli Bey falan denildi, ortaya bir şey çıkarıldı mı?   te bunları öğrenmek istiyoruz. Gizli celseden de amaç budur."

Abidin Atak (Lazistan): "Arkadaşlar Ordu önemli bir gereksinimle karşı karşıya bulunuyor. Bu aslanlar bütün varlıklarını ortaya koyarak bağımsızlığımızın kazanılması için çalışıyorlar. Bunla-

ra her şeyi vermeliyiz.. Arkadaşlar biliniz ki hepsi çırcıplaktır. Rica ederim bunları giydirelim. Milli Savunma Bakanı burada diyor ki, ben vagonlarla ödenek almıyorum ki harcayayım.. Aldığı kadarını harcasın, bütün gereksinimleri karşılanmış olur. İtalya'dan gelecek, bilmem ne olacak, deniliyor.. Ne bir şey geliyor, ne de gelecek.. Üç değil üç yüz milyon versek yine para istenecektir..

Sonra hırsızlıklar meselesi.. Bu hırsızlar, emanetçi olan, kendilerine emânet edilen parayı çalıp vatani tehlikeye düşüren bu herifler asılmalıdır.

Niçin bir er asılıyor da bir komutan asılmasın? Öteden beri biliyoruz ki, 12. Kolordu çalışmıyor ve çalışmayacaktır da.. Bilmem nereye kadar gidiyor, demek ki, yolunu bulsaydı İngiltere'ye kadar gidecekti." (Gülmeler..)

Ermenilerle Yapılan Müzakereler..

Ermenilerle yapılan müzakereler konusunda Dış İşleri Bakan vekili **Ahmet Muhtar Bey** Meclise bilgi verdikten sonra milletvekilleri söz alarak düşüncelerini açıkladılar, Bakana sorular sordular. İşte bazı muhaliflerin konuşmalarının özeti:

Sırrı Bey (Bellioğlu, İzmit): "Bilindiği üzere I. Dünya Savaşı sırasında kendilerine verdiğimiz sınırlardan dolayı Ermeniler bize teşekkür borçluluğu gösteren hareketlerde bulunmuşlardı. Diyebilirim ki, millî hayatlarını sürdürebilmeleri için, o zamanki Hükümetin aynı politikasını sürdürmesi yönünde büyük çaba harcamaktaydılar. Şimdi yine eskisi gibi yolsuzluklarını yineleyip bizi güç duruma sokmamaları için, onların samimi yetsiz olduklarını asla unutmadan hareket etmeliyiz.

Aldığım bilgilere dayanarak ikinci bir soru soracağım: Milletler Cemiyeti Ermeni meselesi için bize başvuracak. Böyle bir başvuru yapıldığında; siz kim oluyorsunuz? Biz kendi aramızda müzakere ettik ve her iki tarafın çıkarlarına uygun olarak sorunu çözümledik diyebilecek miyiz?

Bir başvuru geldiğinde Dış İşleri Bakanlığımız ne yapacaktır?”

Yusuf Ziya Bey (Eraydın, Muş): “Son gelen bilgilere göre, Gürcülerin sadece bir kaç Alay süvarileri vardır. Bunları üç eşit bölüme ayırarak Ardahan, Batum, Borçka ve Küçüksu yönlerine göndermişlerdir.

Savaşta kadrolar tabii çok genişleyecektir. Fakat kaç sınıftırlar belli değil. Kesin sayıları da bilinmiyor. Bizim Doğu Cephesinin ve Genel Kurmayın tahminine göre Gürcüler’in askeri kuvveti 20-30 bin arasında idi. Biz de tabii ki Ermeniler’in saldırma olasılığını da düşünerek plânlarımızı ona göre düzenlemiştik. Bu kuvvetlerin durumu şimdi tabii savunma düzenindedir. Elbette her zaman için taarruz etmeye de hazır olunacaktır...

... Demek ki Gürcistan’ın bütün birlikleri savunma düzenineğindeler..”

Yusuf Ziya Bey sözlerinin devamında, uzun uzun Doğu cephesindeki askerî durumu, Gürcü, Ermeni ve bizim kuvvetlerimizin konumları ve sayılarını, Gürcüler’in bir sınır birliği göndererek telefon hattı konusunda bize yardımcı olduklarını anlatarak, çeşitli ayrıntılar üzerinde durdu.

Meselâ sınır boylarındaki Alaylarımızın konuşlandırıldığı istasyonları anlattı. Ardahan bölgesinde Kelek, Ertiri, Borçka bölgesindeki istasyonları

uzun uzun anlattı.. Ermeniler'in, Karakilise'nin doğusunu çekildikleri bilgisini verdi..

Yusuf Ziya Eraydın'ın(*) en küçük ayrıntıları kapsayan bu bilgilendirmesi böylece uzayıp gitmiştir.

(*) **Yusuf Ziya (Eraydın)**: T.B.M.M.'ndeki bu milletvekili-nin Muş mu yoksa Mersin milletvekili mi olduğu konusunda belirsizlik vardır. Meclisin 1. Dönem milletvekilleri listesinde Muş milletvekilleri arasında gösterilmekte, Meclis Gizli Celse tutanaklarında ise Mersin milletvekili olduğu şeklinde kayıt bulunmaktadır. Mersin milletvekili olduğu savını öne süren kaynaklar, Meclis'teki muhalif İkinci Grup'un liderlerinden Mersin Milletvekili Selahattin Bey ve ona destek veren bazı Mersin ve Silifke milletvekilleri arasında Yusuf Ziya Bey'i de gösterirler.

Hatta bu yüzden Atatürk'ün Mersin'e kırgın olduğu iddasını öne sürerler. Atatürk'ün 12 Mart 1923 günü Ankara'dan özel trenle, eşi Latife Hanım ve bir çok milletvekili ile gazetecilerin bulunduğu bir heyetle çıktığı Adana gezisi sırasındaki bazı olayları anlatırlar. Buna **Hakimiyeti Milliye Gazete-si**'nin 15 Mart 1923 tarihli sayısındaki şu satırları belge olarak gösterirler: *"Gazi ve yanındakiler, 15 Mart günü, saat 10'da, taklarla süslenmiş Mersin Yenice İstasyonunda coşkun gösterilerle karşılandılar. Adana Valisi Rafet, Belediye Başkanı Ali Münif, Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri, Bölge Komutanı Albay Kenan, Gazi'nin Trablustan beri yakın dostu Şeyh Sünusi, Yenice'de bekliyorlardı. Gazi, Mersinlilerin saygılarını sunarak Mersin'i de şereflendirmesini rica eden heyete olumlu cevap verdi. Mersin Milletvekili Yusuf Ziya (Eraydın), Mersin ve Tarsus heyetlerini takdim etmek isteyince Gazi, kızgın bir çehreyle "Sizin tanıtmanıza gerek yok, ben onları tanırım, sen karşılama memuru musun, çekil aradan be adam.." diyerek onu susturdu.*

Durum bu.. Fakat Gürcü ve Ermenilerle ilgili Meclis'te anlattığı ayrıntılı bilgilere bakılınca da Muş'lu olduğu düşü-
nülebilir. Y.T.

Çete Kurmak İsteyen Bazı Milletvekilleri ve Meclis'e Katılmayan Milletvekilleri..

(Tarih: 27 Aralık 1920-Birleşim:123)

Bâlâ Kaymakamlığı, bazı milletvekillerinin çete örgütü oluşturmak üzere bir takım kişilere yazılı belgeler verdiğinin belirlendiğini, bu yüzden güvenliği bozan olaylar çıktığını İçişleri Bakanlığı'na bildirmişti. Konu Meclis'te gizli celsede ele alındı. İç İşleri Bakanı adına Sağlık Bakanı Dr. **Adnan Adıvar**'ın yazısı Meclis'te okundu.

Konuyla ilgili söz alıp konuşan milletvekilleri arasında muhalif gruptan **Ömer Lütfi Yasan** (Amasya) özetle Kuvva-yı Milliye konusundaki bakış açısını dile getiren şu konuşmayı yaptı:

“Efendim bilindiği üzere düşmanlarımız Mütarekeden sonra bizi silahsız bir şekilde avlamak istediler. Biz sanıyorduk ki, Wilson prensipleri varlığımızı ve bağımsızlığımızı koruyacak. Onun için Mütarekeyi kabul etmiştik. Fakat kabul ettiğimiz ağır şartlardan çok ileri gittiler. Üzerimize basarak, elimizi kolumuzu bağlayarak, silahlarımızı, toplarımızın kamasını, tüfeklerimizin düzeneğini aldılar. Fırar eden askerlerimizi izlememizi bile engellediler. Böylece elimizdeki Bölüklerimiz, Kolordularımız birer iskelete dönüştü. Sonra Yunanlıların İzmir'i işgali gerçekleşti. İzmir'e çıkan Yunanlılar yerli Hristiyanlarla birlikte halkın hürriyetine, malına, canına en sonunda da ırzına saldırdılar. Eli kolu bağlanmış, Ordusu yok edilmiş olan bu millet, bu ahlâksızca saldırılar karşısında eline silahını alıp ayağa kalktı. İşte Kuvva-yı Milliye'nin oluşumu böyle başlamıştır. Tabii ki böyle on adam, yüz adam savun-

maya çıkınca içlerinden kim daha cesur, kim daha iyi ise o başbuğ olur. İşte Kuvva-yı Milliye böyle örgütlenerek düşmana karşı çıktı. Bu örgütlenmeyi beslemek ve korumak için her yerde bu inancı taşıyanlar iş başına getirildi. Durum bu şekilde gelişti.

Sonunda bu inancı taşıyan kişiler Meclisi Mebusan'ın içine kadar el uzattılar. İstanbul'da Meclis'in devam etme olanağı kalmadı ve buraya kaçtılar. Millet de Yüce Heyetinizi seçti, gönderdi. Şimdi çok şükür Hükümet şeklini aldık. Meclisimiz var, Hükümetimiz var, Ordumuz var. Uğraşıldı ve bu altı ay içinde, eksikleri olmakla birlikte yoktan bir Ordu meydana getirildi. Düzenli Devletlerde vatan savunması kuşkusuz Ordunun görevidir.

Ordu ile Kuvva-yı Milliye arasındaki fark şudur: Kuvva-yı Milliye denilen topluluk inancı sağlam olan insanlardan oluşan cesur bir örgüttür. Kuşkuları olanlar ve korkaklar oraya girmezler. Ordu ise, uzun süre talim ve eğitimden geçerek çok sıkı düzen içine girmiş olan binlerce, yüzbinlerce kişiden oluşan bir örgüttür. İş kolay değildir, orası can pazarıdır. İnsan ölüme seve seve gider dersiniz, doğru değildir, gitmez. Fakat onu ölüme gönderen vatan sevgisi, arkadaş bağlılığı, yaşıtlarından utanmak gibi etkili bir çok duygular vardır. Yüzbinlerce kişiden olan bir Orduyu bir birlik haline getirmek, onları uzun süre talim ve terbiye etmek için iyi bir subay kadrosu, iyi ast rütbeli subayların varlığı gereklidir. Bu kadroyu sürekli arttıracamız. Hepimizin bu konudaki görüşümüz budur.

Durum böyle iken ülke içinde Kuvva-yı Milliye için de ayrıca insan yazıp toplamaya devam etmek bendenize göre doğru değildir. Bir bölümünün elbi-

seleri başka, doyurulma düzeni başka, maaşı, komutanı başka iken bu iki kuvvetin yan yana askerlik görevi yapması, yan yana aynı cephede savaşması kolay olmaz sanırım. Gerçekten bazı zamanlar oldu ki, Kuvva-yı Milliye sayesinde burada oturduk. Fakat şimdi bir Ordu vardır. Herkesin bu Orduyu güçlendirme çalışmasına katılması vatanseverliğin gereğidir. Bu yüzden ben Kuvva-yı Milliye'nin yeniden canlandırılmasına gerek görmem. Sanırım Yüce Heyetiniz de böyle bir şeyi onaylamaz.

Ayrıca, iyi bilirsiniz ki, Makedonya'da bulunan Bulgar çeteleri kendi vatanları, kendi çıkarları için savaştılar. Bu görevi nerede yaptılar? Daima sınırların dışında. Bulgar çeteleri Bulgaristan içinde bir şey yapmadılar. (*) Bizim de ülkesi için canını esirgemeyen serdengeçtilerimiz varsa, bunlar ufak çeteler halinde işgal edilen yerler de Bursa ve İzmir yörelerinde görev yaparsa gerçekten çok güzeldir. Halep'in aşağılarına Türkler gitmişler deniliyor. Bunlar bizim düzenli askerlerimiz değildir. Batı cephesindeki oluşum da bir gereksinim sonucu ortaya çıkmıştı. Doğu'da iyi bir Ordu vardır, İngilizler oraya uzanamadılar. 9. Kolordu orada Yunan işgali benzeri bir şeye izin vermedi. Orası Milli örgütlenmeyi eline aldı ve bütünüyle Ordu şekline soktu, şimdi orada Ordu vardır. Yanında başka bir örgüt yoktur. Antep, Urfa ve diğer yerlerde de milli örgütler kuruldu ve şimdi oralarda Kuvva-yı Milliye Ordunun bir parçası durumundadır.

(*) Balkan çeteleri konusunda bilgi için Bkz. Sultan 2. Abdülhamid ve Osmanlı İmparatorluğunda Komitacılar / N. Nazif Tepedelenlioğlu, Toker Yayınları.

Onlardaki uygulama Ordudan farklı değildir. Ne fazla maaşları, ne başka şeyleri vardır. Asker gibi yerler, içerler, emir ve komutaya uyarlar. Fakat bundan böyle ben bu isim altında askere almaları uygun bulmuyorum. Çünkü zaten insanları Orduda silah altına alıyoruz. İnşallah zaferi de alacağız.”

Daha sonra Van ve Hakkari milletvekilleri'nden Meclis'e katılmayanların istifa etmiş sayılmaları yönünde görüşler belirtildi. Bu arada;

Mustafa Bey (Atay, Şebinkarahisar): “Efendim bir milletvekili, seçildiğini gösteren tutanağı alarak buraya gelir. Seçim tutanağı öncelikle Encümen’de incelenir. Encümene gitmeden, incelenmeden hakkında nasıl karar verilebilir bilmem ki..”

Çerkez Ethem Meselesi

(Tarih: 29-30 Aralık 1920-Birleşim: 125 ve 126)

Çerkez Ethem meselesi hakkında Mustafa Kemal Paşa iki celse (2. ve 3. Celseler) devam eden uzunca bir bilgilendirme yaptı (*).

(*) M. Kemal Paşa, Çerkez Ethem’in vatana hizmetlerinden söz ederek şöyle başladı: “Dış düşmanların yanı sıra, içte de bir çok yerde karşımıza pek çok güçlükler çıkarılmaktaydı. İşte öyle acı dolu günlerde bizimle işbirliği yapmış olan ve bizim imdadımıza yetişen bir çok değerli arkadaşlarımız da vardı. Bunlar arasında yine hepinizin bildiği üzere B.M. Meclisi üyelerinden **Reşit Bey**’in kardeşi **Ethem Bey (Çerkez)** de vardır. Onun kardeşi **Tevfik Bey** de vardır. Bunlar **Anzavur** sorunununda... Biga’da başarılı çalışmalar yapmışlardır.” Bu övgü sözleriyle başlayan 50 sayfalık konuşma, sonra en sert tenkitlere dönüşür.. Bilgi için Bkz. **Atatürk’ün Açık ve Gizli Celse Meclis Konuşmaları** Cilt-2, sa: 82-132./Toker Yayınları.

30 Aralık 1920 tarihli 126. Birleşimde ise, Çerkez Ethem meselesi dolayısıyla cepheyi denetlemeye giden Meclis Heyetinden **Celal Bey (Bayar)** Meclis'e bilgi vererek soruları cevaplandırdı.

Muhaliflerden Erzurum milletvekili **Mehmet Salih Bey (Yeşiloğlu)**: *"Ethem Bey'in son yazdığı telgraf yeni bir düşünceye göre mi yazılmıştır, yoksa eskiden beri bilinen inancına göre mi? Bu mesele hakkında sizin (Celal Bayar) görüşünüz nasıldır?"* diye sordu.. Daha sonraki konuşmasında da şunları söyledi:

"Madem ki Celal Bey (Bayar) bu meselenin barış yoluyla çözümleneceğini açık açık söylüyor, gerek Meclisin ve gerekse sizin (Mustafa Kemal Paşa) onurlu başkanlığınızda bir sonuca ulaşılmasını diliyorum."

Çerkez Ethem meselesi ile ilgili müzakerelerin akışı içinde, önce usul hakkında söz alan muhalif 2. Grup lideri **Hüseyin Avni Bey (Ulaş, Erzurum)** sonra şu konuşmayı yaptı:

"...Ya silah patlarsa, mesele açığa çıkarsa ne olur? Ethem Bey büyüye büyüye kar topu gibi bir şekil almış. Bakalım giden kuvvet ne yapacak, bunlara karşı duracaklar mı?"

Bugün Kütahya'ya gidildi, onlar da Ethem Bey'e katılırsa, demek ki sorun yalnız Ethem Bey meselesi değildir. Daha sonra gelen telgraf içeriğinden anlaşıyor ki, fikir gücünü kullanarak ülkede bir fesat çıkarmak istiyorlar. Mesele sadece bu olsa idi çözüm şekli basitti. Yarın karşısına Ethem Bey kuvvetleri çıktığı zaman ne olacak? Mesele Refet Bey meselesi değildir, hayır kesinlikle değildir. Bu mesele olmuştur ve çözümü çok basittir."

Hüseyin Avni Bey(*) şöyle devam etti:

Şayet silah patlarsa meselesine gelince; Ethem Bey kuvvetleri, Ordunun karşısında duramaz, dağılabilir, öteye beriye gidebilir. Bir orduya yakalama emri verirse üç misli, beş misli kuvvetle izlenirler ve bunlar kuvvetimizden korkacaktı. Ordu direncini bir günde yitirmez. Ordunun hareketini ertelemesi yerinde midir? Anlaşma ortamı yok mudur?"

*Hüseyin Avni Bey
(Ulaş)*

(*) **Hüseyin Avni (Ulaş)**: 1887 yılında bugün Elazığ'ın Karakoçan İlçesi'ne bağlı Kümbet köyünde doğdu. O yıllarda bu bölge Erzurum'a bağlı idi. İstanbul'a giderek, Vefa Lisesinde okudu. Sonra hukuk öğrenimi gördü. I. Dünya Savaşı çıktığı sırada Erzurumdaki 9. Tümede askerliğini yapıyordu. Erzurum Kongresine Doğubeyazıt delegesi olarak katıldı. Sivas Kongresinde bulundu. 12 Ocak 1920'de İstanbul'da toplanan Son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Erzurum milletvekili ola-

arak katıldı. Amerikan mandası yanlısı *Wilson Pronsip*leri Cemiyetinin kurucularındandır. 18 Mart'ta İngilizler Meclis'i basınca Ankara'ya kaçarak TBMM'ne dahil oldu. Kendisi gibi Erzurum milletvekili olan Celalettin Arif Bey'in iki ay izin alarak Erzurum'a gitmesi olayında onunla birlikteydi. Celalettin Arif Bey'in Doğu'da **"halk hükümeti"** kurma macerasının içinde yer aldı. Sonuç alamayınca Ankara'ya döndüler ve 1. Mecliste Mustafa Kemal'e muhalif hareketi kurdular. Hüseyin Avni Bey, İkinci Grup'u örgütleyen kişilerin başına geçti. Bu grubun desteğiyle 9 Kasım 1922'de TBMM 2. Başkanlığına seçildi. 1923 yılındaki seçimlerde 2. Grup üyelerinin milletvekili seçilmelerine olanak bırakılmadığı için milletvekili olamadı. 1926 Haziran ayında Atatürk'e düzenlenen *İzmir suikasti* davasında idamla yargılananlar arasındaydı. Fakat beraat etti. 1945'de kurulan *Milli Kalkınma Partisi*'nin kurucuları arasında yer aldı. 23 Şubat 1948'de İstanbul'da öldü. (Kitabın 34-36. sayfasındaki 2. Grup listesinde 1. sıradadır.)

Çerkez Ethem meselesi konusundaki müzakerelerin devamında bilgilendirmesine devam eden ve soruları cevaplandıran **Mustafa Kemal Paşa**'nın, iki aydan beri olayların izlenmekte olduğunu söylemesi üzerine yeniden söz alan Hüseyin Avni Bey, bu defa şöyle konuştu:

Hüseyin Avni Bey (Ulaş, Erzurum): “Efendim, buyurdunuz ki; bu durumu iki buçuk aydan beri biliyorduk, kuvvet oluşturmaya çalışıyorduk. O halde niçin kuşkuya kapılıp kararsız kalıyoruz? Buyuruyor ki, o zaman bu tür girişim için elimde belge yoktu, şimdi ise vardır.. Bu düşünce ve bu bakış açısının olgunlaşmasını engelleyecek sebep ve önlemleri aldık. Sonra elimize kuvvet geçmişti, bugüne kadar ona niçin fırsat tanıdık? Mademki bir buçuk aydır kardeşi falan, hepsi elinizde iken niçin yakalamadınız da bu kötülük çetesini ülke içine saldınız?”

Mehmet Şükrü Koç (Afyon): “Saygıdeğer arkadaşlar, bendeniz Ethem Bey sorununu bir mesele olarak kabul etmiyorum. Sorun olan asıl mesele, Ethem Bey meselesiyle ortaya çıkmış bulunan Meclis meselesidir. Meclis meselesini çözümledikten sonra o sorun da çözümlenmiş olacaktır. Paşa Hazretleri'nin sözleri arasında bir bölüm vardı. Burada oluşup toplanan bir grupta, seçilen arkadaşların Bakanlarla görüşmeleri ve sonucunun Paşa Hazretlerine bildirilmesi konusunda.. Bakanlar Kurulu bunun sonucunda bir karar veriyor. Şunu teşekkürle vurgularım ki, Mustafa Kemal Paşa Hazretleri bu karara katılmıyor ve Meclis Başkanı sıfatıyla özel heyet başkanıyla görüşeceğini söylüyor. Acaba Bakanlar Kurulu ne ki, kendisini ne sanıyor? Bizim

içimizden çıkmış ve gösterilen belirli görevi yapmak üzere seçilmiş arkadaşlardır bunlar.. Biz ülke kaderine tümüyle el koymuş olduğumuzu bütün dünyaya ilan ettik. B.M.Meclisi var dedik. Bu güçle yönetim görevi yerine getirilmektedir.

Paşa Hazretleri yine bu kürsüden, Bursa düş-tüğü zaman verilen gensoru görüşmelerinde demiş-lerdi ki, Meclis her meseleden tek tek sorumludur. Bizim kabul ettiğimiz temel ilkelerden biri de budur. Bunu Meclis'in sorumluluğu konusunda söylemiş-lerdi. Madem ki bizim sorumluluğumuz vardır, Ba-kanlar Kurulunun, kendi Bakanlık dairelerinde yapmış olduğu işlemler bizim bu prensibimize ters-tir ve çok çirkindir. Teşekkürle anıyorum ki Paşa Hazretleri bunu da kabul etmemişlerdir.

İkinci mesele efendiler, biz her zaman söylüyo-ruz ki gücümüz büyüktür. Yürütme ve yasama gü-cü bizdedir. Buna karşılık, gücümüzün yansıması noktasında çaresiz kalıyoruz. Tarihe karşı sorumlu olan biziz, ama bu gücümüzü kullanamıyor, yerine getiremiyoruz. İşte şimdi çözümlenecek olan asıl mesele budur. Bu çözümlenmeli, Bakanlar Kuru-lundaki bazı arkadaşların sahip oldukları düşün-celer ortadan kaldırılmalıdır.

Yine Paşa Hazretleri değerli sözleri arasında buyurdular ki. Hükümet doğrudan doğruya sorum-lu olduğunu özümseyen ve Bakanlar Kurulu sorum-luluğu ile yan yana yürüyen bir durumdadır. Ve onun sorumluluğu Yüce Heyetinizin sorumluluğunun içindedir. Yunus Nadi Beyin dedikleri gibi, bunlar bilgi olsun diye söylenip geçilemez. Madem ki Mec-lis'e sunulmuştur, Yüce Meclisi'niz bu meseleye el koyar. Paşa Hazretlerinin samimi ve ciddi olarak,

olayı olduğu gibi söyleyeceklerine gerçekten inanıyorum. Çünkü özel yetkili heyet olarak gittiğimiz zaman bize de söylemişlerdi. Burada da aynı sözlerini yinelemişlerdir. Bilirsiniz ki, bendeniz öteden beri şunu ileri sürmekteyim: Bu ülke düzenli kuvvetlerle kurulur ve düzenli Devlet güçleri oluşturulmadıkça Hükümet etme olanağı bulunamaz. Yoksa biz içten yıkılırız. Kuşkusuz düzensizlikler ülkemizde yıkıntı yaratmıştır. Bu yıkıntılara sebep olanları biz o zaman söylediğimizde, Bakanlar Kurulu siyaset gereği tersini savunmuştu. Biz o zaman söylüyorduk ve onlar da görüyorlardı ki, ülkede yasalar ve ilkeler egemen değil, kişiler ve eşkiyalık egemendir. Hatta Yüce Meclis'in emrini dinlemeyen komutanlar da vardı.

O zamanlar şunu da söylemiştim ki, Meclis'e ve disipline uymayan böyle bir eşkıya komutan varken Hükümet yönetimi var olamaz. Şimdi teşekküllerimle görüyorum ki, Bakanlar Kurulu ülkede oluşturduğu düzenle, millî sınırlarımız içindeki bütün insanların rahat ve mutluluk içinde yaşamasını sağlamak istiyor. Bunu teşekkülle karşılamakla birlikte, kendimizin hiçbir yetkisi bulunmayanlar durumuna sokulmasını da istemeyiz. Bunu istediğimiz gün, bizim burada toplanmamızın bir önemi kalmaz, o zaman dağılınız, çünkü yazıktır.

(Dağılalım.. sesleri)

Ethem Bey'in yazdığı telgraf haincedir. Bağışlayınız efendiler fena bir şeydir ve hainliktir. Siyasal varlığımızı alt üst edecek, ilişkilerimizi bozacak niteliktedir. Efendiler her suç affedilebilir ama bu affedilemez. Çünkü bütün Müslümanları, ülkede yaşayan bütün insanları, Orduyu falan birbirleriyle

çarptırarak kendi bencillik ve diktatörlüğünü amaçlamaktadır. Bunu oraya heyet olarak giden arkadaşlarımız da yinelemişler ve şu noktaya açıklık getirmişlerdir ki; önce bulunmayan bu tür düşünceler Hükümetin otoritesine karşı bile yapılmıştır. Bu yüzden affedilemez.

Efendiler hepimizin ortak bir amacımız vardır. O da vatanın kurtarılmasıdır. Onlar da başından beri vatani kurtarmak için savaşıyoruz diye iddia ediyorlardı ve bu yüzden de yaptıkları bazı şeyler hoşgörü ile karşılanmıştı. Ancak onların en çok dikkat etmeleri gereken bir nokta da siyasetimizin iyiliğini düşünmek olmalıydı. Demek bu adamlar kendi bencillik ve gururlarını öne çıkarmak için o telgrafları gönderiyorlar. Şimdi yapılacak olan Yüce Meclisinizin bu meseleye el koyması ve Bakanlar Kurulu kararını incelemesidir. Yoksa Bakanlar Kurulunun biz yaptık demesi yeterli değildir.”

Ahmet Nafiz Özalp (Samsun): “Efendim siyaset çok garip yüzler gösterir. Zaman geçtikçe siyasetin gerçek yüzü de ortaya çıkar. Şu Yüce Meclis oluşalı dokuz ay kadar zaman geçti. Bendeniz de ondan bir ay sonra geldim. O zamandan beri, gerektikçe ve sırası geldikçe Kuvva-yı Milliye aleyhine, fakat bu kelimeyi kullanmaksızın görüş belirttim. O zamanlar bazı arkadaşlar, bu adam Kuvva-yı Milliye aleyhine söz söyledi, derlerdi. Zaman zaman da yinelediğim üzere, Hükümetin bulunmadığı zamanlarda, ülkenin eli silah tutan, kalbi vatan sevgisiyle çarpan her fedakâr kişisi sınıra koşmuş Hükümet de zayıf zamanlarında o güce dayanmıştı. Çünkü asıl dayanacakları kuvvet ortada yoktu. Fakat zamanla düzenli Ordu oluşmaya başladı, iş-

te artık o zaman düzensiz kuvvetlere gereksinim kalmadı. Ancak düzensiz kuvvetlere karşı sempati ile yaklaşıldıkça ülkede eşkiyalık ve yağmalamalar bir birini izledi. Halk da bunlara hangi gözle bakacağını şaşırdı. Açık söyleyeyim, Kuvva-yı Milliye içinde bulunan ve Kuvva-yı Milliyeden yana olanlardan ancak yüzde beşini ayrı tutabiliriz, diğerleri kişisel çıkar peşinde koşanlardı. Sadece yüzde 5 bizden yana idi, diğerleri muhâlifimizdi. Bunu olaylar da göstermiştir. Ülkenin her hangi bir yerindeki ufacık bir kıvılcım büyük yangınlara sebep oldu. Bunun sebebi Kuvva-yı Milliye'nin doğurduğu fikir karşıtlığıydı ki, bu ülkenin aleyhine olan bir şeydir. Eğer girişimci bir ülkede bu durum olsaydı o ülke çoktan altüst olurdu. Şükredelim ki halk cahildir. Baskı altında boyun eğmeğe alışmıştır. İşte bu yüzden ki, bu düzensiz kuvvetler varlıklarını sürdürebilmişlerdir. Bir bakıma bu olaylara teşekkürle yaklaşmalıyız. Çünkü gerçekleri görmemize yardımcı oldu.

Ethem Bey bu ülke için fedakârca çalışmıştır, ona saygı duyarım. Fakat bir kanun adamı olmam dolayısı ile söylemeliyim ki, af, yüceler katı için çaresizlik, küçükler katı için ise yüceliktir. İşin başında af uygun değildir. Yaptığı hareketler ve işlenen cinayet dolayısıyla kişi derhal ilgili mahkemeye gönderilmelidir. Belki suçludur, belki suçsuz, onu mahkeme belirleyecektir. Ancak ondan sonradır ki, Mahkeme seni suçlu bulmuştur ama biz, geçmiş fedakarca hizmetlerin sebebiyle seni affediyoruz derssek, güzel bir iş yapmış oluruz. Yoksa şimdi bir af yapamayız. Mahkeme kararı olmadıkça o adam suçludur da diyemeyiz. Ancak Hükümet siyaset ge-

reği kendisine bildirimde bulunabilir. Paşa Hazretlerinin söylediği gibi kendilerine uyarıda bulunabilir ve başka sözler verebilir. Ancak malları yağma edilenler adına bir şey söyleyemez. Ayrıca şunu da ekleyeyim ki, Demirci Mehmet Efe hiçbir köyde oturamaz. Onun yeri İstiklal Mahkemesidir. Ona karşı takınılacak tutum ondan sonra ortaya çıkar. Eğer af yaraşıyorsa affedilir.

Gelelim asıl soruna.. Şimdiye kadar Yüce Meclisiniz bu meseleye el koymamıştı. Şuradan buradan sızan haberler ve yalan yanlış bilgilerle fikrimiz oluşmuştu. Bu mesele artık son noktasına geldiği için Hükümet doğrudan yürütme görevini yerine getirmek üzere işin içine girmeyi üstlenmiştir. Sonunda bu sorumluluğu biz üstlenmeye kalkışırsak uygun davranmış olmayız. Hükümet meseleyi iyi niyetle ele alır çözümler, çözümleyemezse biz şunları yaptık diye bize bilgi verir. Beğenmezsek Hükümetin yakasına yapışırız. Fakat şimdi meseleyi elimize almaya kalkışırsak sorumluluğu da yüklenmiş oluruz. Bendenizin söyleyeceklerim bunlardır.”

Cerkez Ethem'in

Tutanaklara Geçmeyen İki Mektubu..

Çerkez Ethem meselesi konusundaki müzakerelere diğer bazı milletvekillerinin konuşmalarıyla devam edildi. Bu arada, İç İşleri Bakanlığından gelen yazının ekinde bulunduğu halde Celsede okunmadığı için tutanaklara geçmeyen bazı belgeler de bulunmaktaydı. Bunların ikisi Çerkez Ethem'den gelen iki mektuptu. Bu mektupları tarihe ışık tutma adına buraya alıyorum:

Ankara'da Millet Meclisi Başkanlığına

Kütahya, 29 Aralık 1920

Bu savurganlıklar ve sonu gelmeyen tutkularla dolu koşullarda milletin ve ülkenin savaşa direnci kalmamıştır. İstanbul'dan gelen ve tutuklandıkları söylentileri yayılan Barış Heyetinin uygun koşullar öne sürdükleri bilgisi yayılmıştır. Bu kişilerin serbest bırakılarak barış görüşmelerinin hızlandırılmasını ülke çıkarları adına uyarmak isterim. Ankara'da toplanan Meclisin ne şekilde toplandığını tabii hepimiz biliyoruz. İlk yaptıkları, bu fakir milletin sırtından yılda 3 bin küsur lira ödenek almaları olmuştur ki, içlerinde yılda 100 lirayı bile gören çok azdı. Şimdi bol bol dalkavukluğu huy edinmişlerdir. Gelen Heyetin derhal İstanbul'a geri gönderilmesini arz ederim.

Kuvva-yı Seyyare ve Kütahya Yöresi
Genel Komutanı Çerkez Ethem.

Çerkez Ethem'in 19 Şubat 1921 tarihinde yazdığı mektup ise şuydu: (Harp Tarihi Başkanlığı Arşivi, Klasör 2485, Dosya: 99, Fihrist: 60-1)

"Asker Kardeşler

Ethem kuvvetlerini yok ettik diyerek Ankara Meclisinde Mustafa Kemal alkışlanırken kendisinin iflasını hazırlayan Millet Meclisine bu telgrafı gönderdiğim zaman Meclislerde özenle, anlayışla bir karar alınsaydı, ne ben ne de bu son fırsat kaybedilmez ve sizler de iyi kötü bir yürek rahatlığıyla memleketlerinizde işinizin, çoluk çocuğunuzun başında bulunurdunuz. Talihsiz kardeşler.

Çerkez Ethem."

30 Aralık 1920 Mustafa Kemal Paşa'nın İsmet ve Refet Paşalara Şifre Telgrafı

Kütahya'da Batı Cephesi

Hareket Şube Müdürlüğüne, Afyon

12. Kolordu Komutanlığına

“Ethem Bey'in Millet Meclisinin yasallığına olan saldırı ve isyanını içeren telgrafı üzerine dün 29 Aralık'ta Gezici Kuvvetler meselesini Meclis'te bütün ayrıntısıyla anlatmış, Ethem Bey'in bu son telgrafını da Meclis'te okumuştum. Ethem Bey'in komutadan düşürülmesi konusunda verilen karar ve benim aldığım önlemler Meclisçe tümüyle onaylanmıştı. Bugün Kütayda'dan dönen Heyet de Meclis'e geldiler. Bunların dönüşü ve hayatları konusunda verdikleri bilgiler üzerine Meclis'te meselenin kan dökülmeden çözümlenmesi eğilimi belirdi. Bunun üzerine Meclis'in son bir yücelik belirtisi olmak üzere, Ethem Bey kardeşlerinin kuvvetlerin başından ayrılarak, Hükümete sığınmaları yönünde son bir öneri yapılmasını, sığınma önerisini kabul etmeleri halinde hayatlarının garanti edileceği, affedilmeleri için Hükümet'in Meclis'e baş vuracağını kendilerine bildirilmesini önerdim. Önerim Meclisçe kabul edildi. Buna göre, bir son olmak üzere durumun Ethem Bey ve arkadaşlarına resmi yazı ile bildirilmesi görevinin yerine getirilmesini ve sonuçtan haber verilmesini rica ederim.

Büyük Millet Meclisi Başkanı

Mustafa Kemal.

1921 Bütçe Müzakereleri ve İstiklal
Mahkemesi Hakimlerinin Maaş ve Yollukları..
(Tarih: 8 Ocak 1921-Birleşim:131)

İlk sözü Meclis Başkan vekillerinden **Hasan Fehmi Bey** (Ataç, Gümüşhane) aldı ve bütçenin kapsamıyla ilgili bilgiler verdi.

Muhالیf gruptan da **Mehmet Şükrü Bey** (Koç, Afyon) şunları söyledi:

“Ben Vehbi Bey’in (Konya) fikirlerine katılıyorum. Bununla birlikte, İstiklal Mahkemeleri kurulmasını kabul ettiğimiz zaman, görevli o arkadaşların dışarıda bizim gibi kendi maaşlarıyla idare etmelerini de kabul etmiştik. Bunların diğer gerekli harcamaları ise ayrıca ödenecekti. Fakat Ankara’da oturan, Meclis’te çalışmayıp da kendisine Meclis’in verdiği görevi yapanlara bir şey vermek sanırım doğru değildir. Bunu hiçbir akıl, hiçbir mantık kabul etmez, görev görevdir. Yüce Heyetinize daha büyük, daha yorucu görevler verildiği halde, her biri diğer üyeler de verilen kadar ödenekle görev yapmaktadırlar. Onlara ayrıca bir şey verilmediği halde aralarından seçilerek başka görevler verilen arkadaşlara yevmiye ve zorunlu harcama ödeneği verilmesi eşitliği bozacaktır. İlk İstiklal Mahkemeleri kurulduğunda bir çok arkadaşlar bu yükü çekmek istemiyorlardı, şimdi ise zorunlu harcama ödeneği alınacak diye herkes adını yazdırıyor.”

Emin Bey (Erkul, Bursa): “Herkes demeyin..”

Mehmet Şükrü Bey (Koç, Afyon devamla): “İzin verin. İstemeyenler zaten baştan beri istemedi. Fakat isteyenleri de hepimiz biliyoruz. Hatta kapı kapı dolaşarak bana oy verin diyorlardı, ben

böylelerine oy vermedim. Güvendiğim arkadaş olduğu halde, acaba niçin istiyor diyerek vermedim. İşin iç yüzü şimdi anlaşılıyor, fazla para almakmış. Yevmiye veriliyormuş, şu veriliyormuş, bu veriliyormuş. Bu sebeple ben Vehbi Efendinin dediği gibi zorunlu harcamaları olursa ödenir, başka bir şey verilmesi doğru değildir, diyorum.”

Sırrı Bey (Bellioğlu, İzmit): “Arkadaşlardan bazıları, İstiklal Mahkemesi üyesi olarak gittikleri yerlerde oturuyorlar, biz de burada oturuyoruz, aramızda bir fark yoktur, dediler. Ben onlara katılmıyorum. İstiklal Mahkemeleri üyeleri ile, onların yapacağı görevlerle, bizim burada yapacağımız görevler arasında fark vardır. Efendiler siz kanun yapma gücüne sahipsiniz, ama bir adamı asma yetkisine sahip değilsiniz. İstiklal Mahkemesi sizin adınıza görev yapıyor. Fakat aynı görevi siz ve Genel Kurul yapamaz. Düşününüz ki bir heyet bir kişinin hayatına son veriyor ve o kişinin temyiz hakkı bile yok. Padişah’ın bile böyle yetkisi yok. Biz bir Heyete Padişahın bile yetkili olmadığı bir iş için yetki verdik. İleri uygar toplumlarda en yüksek maaşı hâkimler alırlar. Bunun sebebi anlattığım sorumluluktur. Bu yüzden bu arkadaşlarımızın yerine getirdikleri yüce görevle uyumlu bir durumda olabilmeleri için hiçbir kısıtlama yapmadan ödenek verilmesini gerekli görüyorum. Bu yapılacak ödemeler de asla savurganlık sayılmamalıdır.”

Mehmet Emin Bey (Ergani): “(Göreve gidenlere tazminat ödenmesi konusunda 30 imzalı önergeyle ilgili.) Önergenin başındaki imza benimdir. Bilgi vereyim. Bu gün bir odacı 75 lira alıyor, milletvekili 100 lira.. Bu yüz lira ile nasıl geçinilir? Bir

evin kirasını düşünün... "(*))

Mehmet Şükrü Bey (Koç, Afyon): "İzninizle bir şey söyleyeyim, bu ödeneği arttırma kararının uygulanmasında güçlük çıkabilir. Zaten Genel bütçe inceleniyor. Meclis bütçesi de Genel bütçe içine bir rakam olarak konulur. Kesin kabul işlemini Genel bütçede tamamlarız."

Şeyh Servet Efendinin Komünizm Propagandası Yaptığı Suçlamaları..
(Tarih: 22 Ocak 1921- Birleşim: 131)

Meclisin 22 Ocak'taki Birleşimin 1. Celsesinde geçen Celsenin tutanağı okundu, 2. Celsede Samsun milletvekili **Ahmet Nafiz Özalp**'ın, gayrimüslimlerin askeri yükümlülüklerine ilişkin olarak, durumu uygun olanların bedel ödemesi, olmayanların yol inşaatlarında zorunlu çalıştırılmasını öngören önergesi görüşüldü.

3. Celsede ise Diyarbakır İstiklal Mahkemesi üyesi **Şeyh Servet Efendi**'nin komünizm propagandası yapmasıyla ilgili şifre telgraflar ele alındı.

(*) **Mehmet Emin Bey** (Ergani): 1876'da Elâzığ'ın Palu ilçesinde doğdu. Hacı Osman Ağa'nın oğludur. İlk ve orta öğrenimini Palu'da tamamladı. Palu Belediyesinde kâtiplik ve tapu memurluğu yaptı. Belediye Başkanı oldu. Mütareke sonrasında Millî Mücadeleye katıldı. Müdafaayı Hukuk örgütünde çalıştı. TBMM'nin 1. Dönemi seçiminde Ergani'den Milletvekili olan Memduh Beyin Meclise katılmadan istifa etmesi üzerine boşalan Milletvekilliğine 6 Temmuz 1920'de seçildi. Mecliste Tapu - Kadastro, PTT gibi Encümenlerde çalıştı. Muhalif Grup içinde yer aldı. (Mehmet Emin Bey, kitabımızın 34-36. sayfalarındaki 2. Grup listesinde 18. sıradadır.)

Konu hakkında Milli Savunma Bakanı **Fevzi Paşa** (Çakmak) ve **Mustafa Kemal Paşa** bilgi verdiler. Bu arada bir çok milletvekili de söz alarak konuştu. Konuya ilişkin en uzun konuşmayı yapan ve Azerbaycan'ın ve Türkistan'daki Türk Devletlerinin komünistler tarafından nasıl ele geçirildiğinin ayrıntılarını da anlatan milletvekili Hüseyin Avni Bey oldu.

Hüseyin Avni Bey (Erzurum): “Efendiler, Yüce Meclis ilk toplandığında adeta dayanaksız durumda olduğundan kendisi için bir kurtarıcı, kendisine bir dayanak arıyordu. İşte o zamanlar, Türkler **Yeşil Ordu** oluşturmuş, diğerleri ise **Kızıl Ordu**'yu.. Birlikte geliyorlar, bizi kurtaracaklar sesleriyle kulaklarımız doldu. Belki de bunlar, bizim kırılan mâneviyatımızı onarmak için söylenmiş sözlerdi. Şeyh Servet Efendinin burada bir kaç defa verdiği uzun nutukları hep alkışladık. Bundan ders almalıyız, efendiler, bir ders almalıyız. Ben de onu alkışladım. Fakat o sırada Erzurum'dan aldığım bilgilere göre anlamadığımız bir tufan o yana doğru geliyordu.. Bu tarafta da yankıları vardı.. İslam Aleminde.. Ve Efendiler; Rusya'da Bolşevizm, Komünizm, gerçek Marksizm vardı..

Buradan Hükümet bir heyet göndermişti. Onlar da gözleriyle görmüştü ki, orada üretim durmuş, tarım durmuş, herkes aç kalmış, sağa sola saldıran bir kaç haydut.. Bunlara Kızılordu diyorlardı. Malesef Doğudan yanlış haberler geliyordu. Kendi isteğiyle komünizmden yana olması olanağı bulunmamasına rağmen, **Kazım Paşa** Hazretleri, vermiş olduktan telgraflarda kasıtlı olmadan ya da bilmeden bazı ifadeler kullanıyordu. Şu geldi, böyle söy-

ledi falan şeklinde.. Tabî ben bu konuyu arkadaşlarla görüştüm. Ülkemize yaklaşan bu tufanı daha yakından görmek istedik. Hükümete girişimde bulunduk. Yüce Meclisten izin alıp bölgeye giderken yolda halk adeta rüyasında görmüş gibi, Bolşevikliğe aşık olmuş. Anadoluya geçerken soruyorlar;

“Bolşevik misin?”.. “Bolşevikler bizi kurtaracak..” gibi sözlerle çok karşılaştım.

Erzurum'a gittiğim zaman Bakü'de toplanan Kongreye, üçüncü enternasyonale giden arkadaşlarıma rastladım. Bir Bolşevik lâfı, ama aslı ne?

O sırada efendiler **Nuri Paşa**nın Ordusundan kalanlar gelmişti. Onlardan Bolşevikliği sordum, anlattılar. Dediğim gibi, aç ve çıplak kalmış, üretimi durmuş, artık sağa ve sola dağılmış insanlar.. Zayıfları ölüyor.. Bunlar Azerbaycan'a geçmek istemişler. Azerbaycan da bunlara yardımcı olmak istemiş..

Demişler ki; o **Mustafa Suphi**(*) denilen adam gibi bazı serseriler, vatansız insanlar Azerbaycan'a doluşmuşlar. Azerbaycan'da, Türkiye'yi kurtarmak için propaganda yapılıyor.. Gerçi yine propaganda toplantısında Büyük Millet Meclisine ve Azerbaycan'a başvuruda bulunulmuş..

(*) **Mustafa Suphi**: İttihatçılar'ın Sinop'a sürgün ettiği gazetecilerden. 10 Eylül 1920'de kurulan Türkiye Komünist Partisini örgütleyerek ilk Genel Başkanı seçilen kişi. Ankara Hükümeti izin vermediği için ilk Genel Kongresini Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti'nin başkenti Bakü'de yaptı. Parti tüzük ve programı o Kongre'de onaylandı ve Mustafa Suphi Genel Başkanlığa seçildi. Daha sonra Türkiye'ye dönen Mustafa Suphi, 27 Ocak 1921 gecesı Trabzon'da arkadaşları ile birlikte bindiği motorun kaptan ve tayfaları tarafından öldürölerek denize atıldı.

Geçiş izni istenilmiş. Azerbaycan'da propagan-
da böyle yürütölüyormuş ve Azerbaycan Ordusu
da bu propagandadan etkilenmiş.

“Sakın bu Orduya silah atmayın, bu Bolşevik Orduları Batı Cephesine geçecek” deniliyor-
muş. Birgün arzu buyurulursa getirir bunları sizle-
re okurum. Propaganda işte bu yöndedir: Bolşevik
Ordusu gelip yarım edecek.. Bu inanış Azerbay-
can halkı arasında da yayılmış.

Bizden gidip Azerbaycan'da yerleşenler var.
Bir gün bir Kongrede diyorlar ki, **“bizim istiklâli-
mizi Türk kardeşlerimizin uğruna kurban
edelim. Onlarsız biz yaşayamayız. Gelsin Rus
Orduları buradan geçsin ve Türkiyeyi kurtar-
sın..”** Propaganda bu..

Hatta.. Halil Paşa da gidiyor, o Kongrede bulu-
nuyor, Bolşeviklerle anlaşılıyor, Ruslar içeri çekili-
yor.. Durum işte böyledir.

Bolşevikler Azerbaycan'a girer girmez üç, beş,
on gün duruyorlar, adaletli davrandıklarını göster-
mek istiyorlar, ama sonra Gence'de Ermenileri kış-
kırtıyorlar. Onlar Bolşeviklerden bir kaç adam öldü-
rüyor. Derken bir karışıklık, Nuri Paşa da Bolşevik-
ler aleyhine bir eğilim gösteriyor. Her şey karmaka-
rışık oluyor. Karabağ ve o yöresinde, on gün sonra
da Bakü'de insanlar kesiliyor. Sonra 135 milyon al-
tını da bankalardan alıp götürüyorlar. Niçin götü-
rürsünüz? diye soruyorlar.

Diyorlar ki; Ruslar savaşırken siz para kazanı-
yordunuz, bunlar Ruslarındır. Pencere perdesine
varıncaya kadar söküp götürüyorlar. Orada İslam
büyüklerinin ve benzerlerinin bütün malları da elle-
rinden alınıyor... Özetle beyler, sonra oradaki bü-

t n Ermenileri yine memur sıfatıyla alıyolar, ne kadar memurluk varsa Ermenilere teslim ediyorlar.

Kongre sırasında Ruslar yapılan hatayı resmen Kongrede söylemişler. O Kongreye bir çok İslamlar da gitmişti. Bizden elli altmış kişi gitmişti. İslam dünyasının her tarafından da gelenler vardı. Onlar; **“Bizim son ümidimiz sizsiniz, siz de eğer Kom n st olursanız sizden bize hayır yoktur. Çünkü yarım milyon Türk kesilmiştir, yarım milyon da Türkistan'da kesilmiştir. Millî şarkılar söyleyen Türkistan halkı isimleri belirle-nerek öldürülmüştür”**, diyorlar.

Bugün yalnız Taşkent'te esir Türklerin açtıkları 54 okulun öğretmenleri sürgün edilmiş. Bizim Türk subayları kovulmuş, yerlerine Kom n st  ğretmenler getirilmiştir. Fakat bendeniz diyorum ki, bu meslek mensupları arasında Kom n st yoktur.

Bizim Kom n stler itiraf etmelidirler ki, geçen yıl Kom n st değildiler. Ruslar tarafından açılan-mışlardır. Bu sekiz aylık bir Kom n stliktir. Onun için onların inancını  vemem.

Sonra efendiler; ben arkadaşlarımı onlardan ayrı tutar ve kendilerine saygı duyarım. Ben fikir üzerine konuşuyorum. Bugün bizi sarmış olan akım Rusların söylemleridir. Rus Ordusu sandığımız gibi değildir. Bunlarda savaş yeteneği yoktur. Azerbaycan cephesine gönderdikleri Ordunun da savaş yeteneği yoktu. Ermenilerle savaşamadılar. Birtakım serseri ve savaş yeteneği zayıf kişilerdi. Ermenistan'a Ruslar zor kullanarak giremedi. El ilerini uzun süre Ermeniler kabul etmediler ve savaş yeteneğinden yoksun Denikin (Bolşeviklerle savaşan Rus Generali) ordusunu da mağlup edemediler.

Bu bir tiyatrodan başka bir şey değildir. Yarım saat savaşıyor, nerede karnını doyuruyorsa orada hizmet ediyor. Şurası kesin ki, düzenli savaştan bir Ordusu yoktu.

İşte bu gerçekler ortadayken, Erzurum halkı böyle köksüz durum karşısında ilgisiz kalamazdı.

Bize, harekete geçiniz dediler.. Ne yapabilirdik? Komünistler bir mikrop gibi aç kalmışlar, saldırmak istiyorlar. Bu ülke sizin babanızın malı mı? Kendilerine yandaş edinebilmek için, “**sizin malınız komşuların, komşuların malı sizin**” diyorlar.. İnsan doğduğu zaman nerenin malı olur? Yer kürenin.. Bunun hiç değeri yokmuş gibi.. Neyse ilkeleri nedir, bilmiyorum, belki iyidir.

Geçen gün Dış İşleri Bakanlığı'ndan rica etmiştim. Cevabını dinlerken müzakereleri gizli celseye ertelemiştiniz.

Emin olunuz ki Erzurum'dan gelen telgraf, zorunluluk dolayısıyla çekilmiş, bizden imdat bekliyorlardı. Müdafaa-i Hukuk oluşturmışlar. Bir hazırlık yapıyorlar. Kime karşı, neye karşı?

Efendiler; elimizde kuvvetli, metin bir Ordu vardır. O Ordu ile Ermenistana saldırdık. Çok kısa zamanda, üç saatte **Kars kalesini** devirdik. Yazık ki bu tür bir örgütlenme Ordu içinde de başlamış. Erzurum'a girdiğimiz zaman, çeşitli akımlar vardı. İçlerine girdim, bazı subaylar bu fikirlerin asker arasında yayılmasından korkuyorlardı. Erlere yapılan, “**atı tımar etmeyeceksin, memleketine gideceksin**” gibi propagandaların asker arasında etkisi olmuyor değildi. Bu propaganda, birtakım saf insanları etkilemiş durumdaydı. Ordunun başındaki **Kazım Paşa** Hazretlerine başvurduk, Or-

duda bir düzensizlik olabilir mi? dedik.

Paşa; **“gerçi efendiler”**, dedi **“benim kanaatıma göre, sözüm size garip gelecek ama, İslamiyetle Bolşeviklik arasında pek az fark vardır..”**

Onda (komünizm) miras, zekât yok Paşam dedim; bizim inançlarımıza uymaz.

Kazım Paşa dedi ki, bugün iki siyaset vardır. Batı ve doğu siyaseti.. Bizim Batı ile, İngilizlerle anlaşma olasılığımız var mıdır?

Yoktur dedim. O halde bizim Doğu ile anlaşmamız zorunludur. Doğu siyasetini izlemeye mecburuz, dediler. Hatta kendileri şu kanaatta idiler ki; bu kesinlikle ülkemize giriyor. Bu, Ruslardaki gibi aşağı taraftan başlar.. Erlerin subaylara hükmetmesi şekliyle..

Ben dedim ki, bunu bir siyasal önlem, politika diye anlarım.. Belki Hükümet Batıya karşı bir gösteriş yapıyor. Sizi de böyle yönlendiriyor. Bolşevik görünmemiz şeklinde..

Paşa devam ettiler: Evet, biz Bolşevikliğe yakın göründükçe, Batılılar bize doğru geliyor. Hükümet böyle bir siyaset izledikçe İngilizler bize yakınlaştılar. Bolşeviklik sebebiyle bizimle uygun şartlarda barış yapabilirler.

Barış yaptıkları zaman Ruslarla muhalif duruma girer miyiz? Evet girmemenin çaresi herhalde Komünist görünmektir. Hatta efendiler, arkadaşlarınıza söyleyin, bundan başka bizim için kurtuluş çaresi yoktur ve bana Bolşevikler söz verdi, ben de bu sebeple devletçe yetkili komutan olarak atandım, deyin. Bu örgütlenmeyi ülke içinde yayacağız, buyurdular.

İşte efendiler biz bunlardan söz ediyorken Ordumuz Gümrü'ye girdi. Bir kaç Ermeninin hapse atıldığını işittik. Bize geldiler, bu Ermenileri çıkartmak için.. İyi bilinir ki biz savaşı Ermenilerle yapmadık, yalnızca Taşnaklarla yaptık.. Bunlar arasında fark vardır... O Ermeniler çıktılar. Gümrü'de bir Hükümet ve bir devlet örgütü kuruldu. Tabii ki, bizim Hükümetin bu konularda ayrıntılı bilgisi vardır.

Rus Bolşevikleri Ermenistan'a girmezden önce Gümrü'de Bolşevik Ermeni Hükümeti kuruldu. Amaçları Taşnaklarla ikisinin arasına düşmanlık sokmaktı. Evet bugün Ermeniler sınırları içinde bozgunculuklara başladılar. Şimdi en büyük kurtuluş umudu beklediğimiz kapı olan Doğu kapısında durum bu.. Maalesef Ermeni barışı sonuçsuz kalmıştır. Sanırım Erzurum valisi ve Necati Bey bunun sebebini de söylemiştirler.

Şimdi size söylemek istiyorum.. Efendiler, kesinlikle ne Hükümete, ne hiç kimseye saldırı yoktur. Dinlemek istemiyorsanız kürsüden inerim. Mevcut hastalığın tedavisi mümkündür. Hükümetin hastalıkları tedavi ettirmek için bilgi sahibi olmadığı gerçeğini kendilerine söyleyeceğim.

(Devam, devam sesleri..)

Ben Hükümetin hatası varsa onu söylemekten çekinmem. Arzettiğim gibi efendim, barış konusu niçin sonuçsuz kalmıştır? Tabiidir ki Bolşevikler geldiler, Ermenileri sigorta ettiler.. Müzakeresini gizli celseye ertelediniz barış geri kaldı, sonuçsuz kaldı. Ermeniler sınırlarımıza hâkim oldular. Belki de ta Ankara'ya bugün propaganda yapıyorlar. Paturaları da Erzurum'da fenalıklar yapıyor.. İngilizle-

rin propagandaları da devam ediyor.. Ruslar Ermenileri içermize kadar soktular... Para soktular... Ben bu gerçeği neden söylemeyeyim? Tarihsel görevimi yapıyorum. Elbette soruşturur tenkit ederim. Şimdi efendim, Bolşevikliğin hem Rusya'dan bize bir hastalık olarak gelişini vurguluyorum, hem onun niteliklerini anlatıyorum.. Şimdi tabii yine size söyleyeceğim..

Yusuf Kemal Bey (Tengirşenk) (*) yolda görüştük. Hükümet onu bu ittifak için gönderiyor.

Hükümet Avrupaya karşı kendi siyasetini beyanat olarak açıklarsa ben de cevabını veririm. Bugün Yusuf Kemal Bey hocam da gitmişti ve bana demişti ki; **ben komünistim, ülkenin kurtuluş ve düzenliliğe kavuşmasını bunda görüyorum.**

Şahitsiniz. Şeyh Servet Efendi meselesi değil ki bu.. Bir kere Hükümet müsaade etmiş, burada bir Komünist partisi kurdurmuştur efendiler.

Bendenize cevaben **Muhittin Baha Bey** (Pars, Yeşilorduculardan) dedi ki; biz o işi özel izinle, Hükümet'in izniyle ülke çıkarı noktasından, vatan görevi olarak yaptık, ben milliyetçi bir adamım.. Oysa Milliyetçilik, komünistlik anlayışıyla bağdaşmaz. Demek ki, ya Hükümet, ya da o kendisini aldatıyor. O hatalı olarak, gösteriş olarak, böyle yapmak istiyor. Daha ileri gidecek olursak, ben kesin olarak biliyorum.. Sanırım Hükümet Komünistlere para yardımı bulmuş, yâni Komünist partilerine para vermiş.

O da usulsüz bir iş ya..

(*) **Moskova Antlaşmasının** (12 Mart 1921) müzakerelerine katılan ve imzalayan zamanın Dış İşleri Bakanı.

Şimdi Bolşeviklik, İslamiyet ile bağdaşır mı, bağdaşmaz mı? Bunun cevabını her düşüncedeki kişinin vicdanına bırakırız. Ülkeyi bu felâketten nasıl kurtaracağımızı düşünelim, hep birlikte çaresine bakalım. Efendiler; bu Şeyh Servet meselesi değildir. Sanırım bu, Hükümetin çözüme ulaştır-makla yükümlü olduğu bir sorundur.

Mustafa Suphi'ye gelelim.. Tabiidir ki, kişiliği hakkında nasıl bir adamdır, ona karışmam..

Ülkemizden kovulmuş, Hüsrev Beyin de sınıf arkadaşı olsa gerek. Bu sebeple kendileri daha iyi bilirler sanırım. Sinop'a gönderilmiş, Rusya'ya kaçmış. O adamın bizim burada, bir çok önemli kişi ile yakın ilişki kurduğunu biliyorum. Onlar bize Rüştü Beyden; Kazım Paşadan mektup aldığını söylemişlerdi. Mustafa Suphi kendi başına hareket etmiş değildir. O adamın bir çok önemli kişilerle konuştuğunu ve Doğu Cephesinin durumunu benden dinlemeyin. Doğu Cephesine bir heyet gönderiniz. Doğu Cephesi tetkike muhtaçtır. O konuda ileri geri sözler söylenmiştir. Ben bir gerçeği söylüyorum. Belki tarafsız değilim ama söylediklerimin tersi çıkarsa namussuzum. Bir Heyet gönderin Doğu Cephesine. Bu Millet, bu Hükümet adına mektup yazanlar, söz söyleyenler her kimlerse onların da cezalarını verdiriniz. En büyük göreviniz budur efendiler."

Hüseyin Avni Bey'in bu uzun konuşmasından sonra kürsüye gelen **Mustafa Kemal Paşa**, Türkiye Komünist ve Halk İştirakiyyun fırkaları (Parti) hakkında açıklamalar yaptı ve sözlerini **Kazım Karabekir** Paşa hakkında ileri sürülen suçlamalara getirerek şunları söyledi:

"Kazım Paşa'yı içinde tanıyan da vardır tanı-

mayan da vardır. Karabekir Paşa çok zeki, çok akıllı, çok namuslu, insancıl ve çok tedbirli bir insandır. Bunların da ötesinde bir huyu vardır ki, bunu Hüseyin Avni Bey ilk konuşmasında anlayamaz.. O, son derece ağzı sıkı ve sır saklayan biridir. Ben de ilk zamanlar anlayamamıştım. İşte yaratılışı böyle olduğu içindir ki, Hüseyin Avni Bey biraderimiz de Kazım Paşa'nın değerini anlamakta hata etmiştir."

Hüseyin Avni Bey (Ulaş, Erzurum): "Kazım Paşaya (Karabekir) saygınız vardır.. Erzurum valisi olmak için İstanbul'da bile çalıştık. Ayrıca ben o kadar basit bir adam da değilim. Meseleleri kavrayabilirim. Görüştüm. Kişisel düşmanlık bilmem.. Vali Hamit Bey ve Necati Bey'in Hükümete verdikleri son şeyi de söyleyin."

Bunun üzerine **Mustafa Kemal Paşa**, "Siz vali Hamit Bey'le, Necati Bey'in verdikleri şeyi nasıl öğrendiniz? önce onu açıklayın!" diye sordu.

Mehmet Salih Yeşiloğlu (Erzurum): "Şeyh Servet Efendi'nin yazısı baştan aşağı bozukluklarla doludur. Kötü niyeti anlamadan Ayet ve hadisleri, dini kuralları, hiç yetkisi olmadığı halde kendi keyfine göre bozarak yorumlamıştır."

Mehmet Şükrü Bey (Koç, Afyon): "İzninizle, müzakerelerin başında burada bulunmadığım için benimle ilgili söylenen sözler hakkında bilgi sahibi değilim. Fakat katıldığım dakikadan itibaren parti ile ilgili bazı sözler işittim. Madem ki burada partiler söz konusu edilmiştir. Siz burada ne hakla söz söylemişseniz ben de aynı hakla konuşmaktayım.

Saygıdeğer arkadaşlar, iyi bilirsiniz ki, dünyada fikirler hiçbir zaman kendi dar sınırları içine sı-

kıştırlamaz. Burada bizim toplanmamızı emreden şey, vatani savunma duygusudur. Emperyalist devletlerin üstümüze saldırması karşısında savunmasız kalan millet, Meclisini toplamıştır. Gerçek budur. Hepimiz buraya gelirken, hepimizin kalbinde, vicdanında var olan ve üzerine yemin ettiğimiz bir şey vardır ki, o da milli sınırlarımız içinde bu milletin bağımsızlığını elde etmektir. Bütün milletvekillerinin görevi budur. Görevleri bu olmakla birlikte her milletvekilinin toplumsal ve siyasal görüşleri de vardır ki, hiç kimseye bunu kısıtlama hakkı verilmemiştir. Hiç kimse onun bu hakkını ortadan kaldıramaz. Hepimiz işte bu inanışımız doğrultusunda çalıştık, çalışmaktayız.

Bildiğiniz üzere Paşa Hazretleri **Komünist Partisi**'nden söz etti. Bendeniz de **Halk İştirakiyyun Partisi**nden söz edeceğim. (Gürültüler..) İzin verin efendim anlatacağım. Buraya ilk geldiğimizdeki çalışma koşullarımızı hatırlarsınız.

O zaman bir **Yeşil Ordu**'nun kurulduğunu ve pek çok arkadaşın gidip yemin ederek onlara katıldığını da biliyorsunuz. Benim de o partiye katılmam için arkadaşlar aracı olmak istediler. Fakat ben bunu uygun bulmadım. Çünkü o parti gizli yer altı faaliyetleri yürütmekteydi ve ülke için zararlı olması düşünülebilirdi. Meclis içinde bir Halk grubu oluştu. Bu gruba bir çok arkadaş katıldı. Bu Halk grubunun oluşmasıyla birlikte Hükümetin de bir halkçılık programı oluşturması Encümende incelendi. Bendeniz de o Encümende idim. Yüce Meclis'te yapılan uzun münakaşalardan sonra bir Basın ve Haber Alma dairesi yayını başlatılması kabul edildi.

Bunu bana Tokat milletvekili Nazım Bey söyledi. (Bunu başka celseye bırakalım.. sesleri)

Efendim eğer bu Meclis'te Partilerin durumlarının ne olup ne olmadığını öğrenmek istiyorsanız dinlersiniz. Meclis'te çeşitli düşünce ve inanışlar vardır. Bu gerçek anlaşılmış olsaydı, sanırım şimdiye kadar bu kadar çok fikir akımı ortaya çıkmazdı. Bendeniz matbaamı sattım. Buraya geldikten sonra itirazlarla karşılaştım. Makine Fransız makinesiymiş, İngiliz makinesiymiş.. İşinize gelmeyebilir, benim için değerlidir. Ben 5 bin liraya sattım. Bir hizmet amacıyla verdik. Gerçi makineyi 2 bin liraya almıştım, ama işin orasını açık etmek gerekli değil..”

(Gürültüler)

Celalettin Arif Bey (Erzurum): “İzin veriniz efendim, bir milletvekilinin İstiklal Mahkemesine gönderilmesi için bir karar verilemesi gereklidir. Hacı Şükrü Bey hakkında da aynı kural söz konusudur. Mesele Şubeye gönderilmiştir. Burada hakkında araştırma yapılır, İstiklal Mahkemesine gönderilmesi için dosyayı Şubeye göndermeliyiz.”

(Gürültüler..)

Uzun müzakereler sonunda Meclis, Şeyh Servet Efendi ile ilgili dosyanın 3. Şubeye gönderilmesine karar vererek, celseye sonuçlandırdı.

Tokat Milletvekili Nazım Bey'in
Dokunulmazlığının Kaldırılmasını İsteyen
Ankara İstiklal Mahkemesi Yazısı..
(Tarih: 1 Şubat 1921-Birleşim: 142)

Ankara İstiklal Mahkemesi Tokat milletvekili **Nazım Bey'in** (Resmor) yargılanabilmesi için dokunulmazlığının kaldırılmasını istemişti. Bu günkü Meclis celsesinde bu konu görüşüldü.

Mehmet Salih Yeşiloğlu (Erzurum):

“Arkadaşlar, bendeniz olayın nasıl geliştiğini bilmiyorum. Tabii bunu İstiklal Mahkemesi ortaya çıkaracak. Hatırlarsınız ki, bir gün, gizli celsede Meclis koridorlarını kontrol altında tutamıyoruz diye konuşmuştum. İstanbul basınında okudum ve Haber alma dairesinde de gördüm. Alamdar Gazetesi yazmıştı. Bu gazete Bakanlar Kurulunda da vardır. Paşa Hazretleri de görmüştür. Top ve mermilerle ilgili Meclis'te bir konuşma yapılmıştı. Alamdar gazetesi bunu olduğu gibi yazdı. Gönüller kırılmasın diye bunların dışarıya aynen yansıtıldığını söylemiştim. Demek ki içimizde birileri vardır ve bu tehlike içimizde demektir.”

Salahaddin Bey (*) (Köseoğlu Mersin):

“Efendim çok önemli olan bu meseleyle her birimizin yoğun biçimde ilgileneceğimiz kesindir. Onun için yapılacak açıklamaların Yüce Heyetin çoğunluğu tarafından iyi dinlenilmesini istiyorum.

(*) **Salahaddin Köseoğlu** (Çolak Selahaddin, Mersin): 1882'de İstanbul'da doğdu. Babası Ahmet Vehbi Bey. İlk öğrenimini Nuruosmaniye'de gördü. Kuleli Askerî lisesini ve Harbiye'yi bitirdi. 1898 Ocak ayında Piyade Teğmeni olarak mezun oldu ve Orduya katıldı.

Hatta herkes dinlese daha yararlı olur. Özellikle aramızdaki on-oniki arkadaşımın bu konuşmalardan yararlanmaya çok gereksinimleri vardır. Yararlanmalarını rica edeceğim.

O gün programlarının müsveddesini hazırlamışlar, okuyorlardı.

.. Efendim bu benim ricamdır. Kabul edilip edilmemesi başka bir şeydir.

Hakkı Hami (Ulukan, Sinop):

“Efendim Yüce Meclis’in ilk toplandığı günlerdeki iç ve dış durumlar hatırlanırsa, Bolşevikliğin ülkemizde ortaya çıkış şekli hakkında fikir oluşabilir.

İlk görev yeri Şam’da 5. Ordu idi. Bilindiği üzere sonraki yıllarda Mustafa Kemal de ilk görevini 5. Orduda yapmıştı. Beyrut’ta, Mersin’de, Halep’te süvari, piyade ve topçu eğitimlerini tamamladı. Mart 1904’te Kolağası oldu. Osmanlı Ordusunun çeşitli kademelerinde ve değişik yerlerde yaptığı görevi sırasında rütbesi Albaylığa kadar yükseldi.

1912 yılında Balkan Savaşı’nda Çatalca savunması sırasında yaralandı. I. Dünya Savaşı’nda 1. Ordu’da Kurmay Yarbay olarak Çanakkale’de savaştı. Aralık 1915’te Albay rütbesiyle 4. Kolordu Komutanı olarak Kafkas Cephesi’ne gitti. Mütarekeden sonra Temmuz 1919’da Sivas’ta bulunan 3. Kolordu’nun komutanlığını Refet Bele’den devraldı. Sivas Kongresi’ne katıldı. TBMM 1. Dönem’de Mersin’den milletvekili seçildi. İstanbul’daki Divan-ı Harb’in gıyabında ölüm cezasına mahkûm ettiği kişilerdendi. Meclis’te Milli Savunma Encümeninde görev yaptı. 2. Grup, 25 Kasım 1922’de Emin Şükrü (Gevelioğlu) ve Süleyman Necati Bey (Güneri) ile birlikte Atatürk’ün milletvekili seçilmesini önlemeyi amaçlayan Seçim Kanunu değişiklik önergesini verenlerdendi. 1926’da Atatürk’e İzmir suikastı girişimi olayı suçlamasıyla yargılandı ama beraat etti. 1928’de İstanbul Elektrik Şirketine girdi, 1946’ya kadar burada çalıştı. Necip Fazıl Kısakürek’in *Büyük Doğu* dergisinde anılarını yazdı. 6 Ekim 1949 tarihinde öldü.

(Selahattin Köseoğlu, kitabımızın 34-36. sayfalarındaki 2. Grup listesinde 51. sıradadır.)

Biz toplandığımızda öyle bir durumdaydık ki, her yandan ümit ve kuvvet bekliyorduk. Ne var ki o kuvvetler güvenilir kuvvetler değildi. Özellikle son zamanlarda neyi amaçlayıp, neyin peşinde koştukları hareketleriyle açığa çıktı. Yine üzülererek söyleyeceğim ki, hepimiz o Bolşevikliği kurtuluşumuz için en büyük çare diye görmüş, bütün ümitlerimizi de ona bağlamıştık. Hatta bir gün **Hamdullah Suphi** Beyefendi de, **Doğudan bir ışık parlıyor!** diye başlayan çok güzel sözleriyle Doğudan gelecek **Yeşil Ordu** mudur, Bolşeviklik midir ondan söz etmiş, gerek duyulduğunda ondan yararlanabileceğimiz ümidini vermişti. Yine hatırlarsınız basında da Bolşevikliğin ülke için yararlı olacağı yolunda yayınlar yapılmıştı. Buna rağmen Bolşevikliğin ne olduğu bizim için bilinmeyen bir şeydir. Duyduklarımız ise şöyleydi: Bolşeviklik din kurallarının şimdiye kadar uygulanmamış olan bölümlerinin uygulanmasıdır. Bu yönüyle eşitlik ilkesinin tam olarak uygulanmasını sağlayan bir sistemdir. Böyle olunca da Yüce Meclis'te Bolşeviklikten söz edilince bir sevinç ve ümit havası yayılırdı.

İnsanlar böyle, bilmedikleri, anlamadıkları, tam gerçeğini öğrenemedikleri bir sistemi benimserlerse, yazık ki bu yüzden çoğunlukla üzücü durumlarla karşı karşıya kalırlar. Eğer o zaman biz dikkatli ve ölçülü davranarak ve Bolşeviklik hakkında biraz araştırma yaparak o sisteme eğilim göstermiş olsaydık, inanıyorum ki bu kötü akım bugünkü şeklini almazdı.

Bolşeviklik nasıl bir sistemdir, bizde uygulanabilir mi? Benim bu sistem hakkında, gerek burada yaptığım araştırmalar, gerekse oradan gelenlerden

öğrendiğim bilgiler, şunu göstermiştir ki, izlediği amaçlar açısından bu akımı bizim dinimiz kesinlikle kabul etmez. Bu gerçeğin anlaşılmasına rağmen hâlâ bu sistemi getirmeye çalışanlar sanırım bu ülkeye kötülükten başka bir şey yapmış olamazlar.

İkinci bir nokta, bu ülkede sistemlerin önderlerine saygı duymak gereklidir. Yalnız bu saygı tek bir yönden olmamalıdır. O ister doğrudan doğruya isterse fikir ve düşünceleriyle bu ideolojiyi ülkede kurmaya çalışmış olsun, zarar vereceği kesindir. Zararın önlenmesi için fikirlerde değişiklik yapmaya çalışılmalıdır. Herhangi bir Devletin uyruğu olarak, o devlete hizmet etmek isteyen bir grup, ideolojisini oraya yerleştirmek için başka bir devletin maddî kaynaklarından yararlanmaya kalkışırsa bendeniz bunda bir art niyet ararım. Hatta bunu bir suç sayarım. Çünkü hiçbir Devlet başka bir Devletin zenginlik ve mutluluğunu sağlamak için, kendi hazinesini boşaltarak bütçesinden oraya harcama yapmak istemez. Böyle bir şey kesinlikle akla bile gelemes.

Şimdi sözünü ettiğimiz Bolşeviklik, üzgünüm ki, uygun bir ortama girmiştir. Çünkü Bolşeviklerin amaçlarına ulaşmak için İngiltere ve Yunanistan'la benzeri yerlerde örgütlenmeye giriştiklerini gazete-lerde falan görmekteyiz. Demek ki, dört yanı düşmanlarla çevrili, henüz gücünü gösteremeyecek bir durumda bulunan ülkemizde bugüne kadar kimbilir ne kadar büyük örgütlenmişlerdir. Bu örgütlenme yasal ve açık şekilde yapılmış olsa onun önüne yine yasal önlemlerle geçilir. Fakat gizli olan bir örgütü önlemenin çaresi ona karşı güç kullanmak, onu şiddetle izlemektir.

Sonra Salih Efendi dediler ki, gizli celsede konuşulanlar dışarıda şunun bunun ağzında dolaşıyor. Eğer bu müzakereleri gizli değil açık celsede yapsak belki bu kadar önem kazanmaz. Bu gizli celsede konuşulanlar acaba dışarıya nasıl çıkıyor, önemini anlamamaktan mı, yoksa önlemini almamaktan mı? Benim bildiğim gizli celsede insanlar kendilerinden başkasının duymasını istemediği konuları konuşur. İnsan ülkesinin çıkarı yönünden duyulmaması gereken bir şeyi ailesine bile söylemez, söylerse ahlaksızlık olur. Fakat ben gizli celsedeki konuştuklarımızın daha biz Meclis'ten çıkmadan dışarıda konuşulduğuna tanık oldum. Onun için her konuyu böyle gizli celsede müzakere etmeyelim.

Ayrıca efendim, Komünist Partisi kurulması konusunda, doğruluk derecesini bilmiyorum ama resmi belgelerde gördüm, müzakere edilen konu Hükümetin değişmesi ve gizli celsedeki konuşmaların dışarı sızması meselesidir. Bu konuda Meclis'in iradesi belirginleşti. İstiklal Mahkemesinden gelen yazıdan Nazım Bey'in sorgulanmasının gerektiği anlaşıyor. Gelen yazıda, yazının yazılış biçiminden de anlaşıyor ki, Nazım Bey'in şüpheli sıfatıyla sorgulanması istenmektedir. Burada hukuksal bir durum vardır, İstiklal Mahkemesine cevap mı verilmeli, yoksa Anayasa Komisyonuna mı gönderilmeli, o kararlaştırılmalıdır.”

Mehmet Rifat Bey (Arkun, Tokat): “Arkadaşlar, Nazım Bey benim seçim bölgemdendir. Onun bazı hâllerinden söz edeceğim. (Yüksek sesle konuşun, sesleri) Bir gün Halk Zümresi'ne ben de gitmiştim. O günkü programı valilik yapmış. Toplantıda

programın bazı yerlerinde değişiklik ve eklemeler yapıyorlardı. O tarihte İçişleri Bakanlığı boştu. Kimi seçelim diye konuşuldu. Sonunda Nazım Bey'den uygunu yok, diyerek onda karar kıldılar. Kendisi, ne kadar alevi köyü varsa onlara yönelik bir bildiri yayınladı. Fakat ben bilir ve onu söylerim ki, o adam İç İşleri Bakanlığı yapamaz. Bulunduğu yerde kendi örgütünü kurmaya kalkışır.

Sonra geelim Zile isyanına.. İsyancıları Zile'ye davet ettiler. Bu daveti yapan adamlar, ki sonunda asıldılar. Ben bu gibilerine en sert uygulamanın yapılmasından yanayım. Hatta Hacı Şükrü Bey meselesi de hâlâ 3. Şubededir, onu da en kısa zamanda sonuçlandırmalıyız." (*)

Ahmet Nafiz Özalp (Samsun): "Bu tür siyasal partilere katılım konusu.. Diğer mesele, yabancıların aleti olan alçakların kafaları kırılmalıdır."

Müzakereler sonunda Meclis, Nazım Bey'in dokunulmazlığının kaldırılmasının 3. Şubede görüşülmesine karar vererek dosyayı oraya gönderdi.

(*) **Mehmet Rıfat Bey** (Arkun, Tokat): 1873'te Tokat'ta doğdu. Babası Ahmet Bey hamam işletmeciliği yapmaktaydı. Bu yüzden ailesi Hamamcıoğlu lakabıyla anılır. Rüşdiye eğitimi gördü. Tokat il kaleminde memur ve daha sonra müdür olarak çalıştı. Amasya ve Çorum'da görev yaptı. 1918'de Tokat Belediye Başkanı seçildi. Mustafa Kemal, Sivas Kongresi ve Kurtuluş Savaşı düzenlemeleri sırasında Tokat'ta hep onun evinde misafir olurdu. Erzurum Kongresi'ne katıldı. Milli Mücadelede Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer aldı. 1. Dönem'de Tokat Milletvekili seçilen ve *Kabadayı Rıfat Bey* diye tanınan Mehmet Rıfat Bey, Meclis'te muhalif gruba katıldı. 2. Meclis'te milletvekili seçilmedi. 1945'te İstanbul'da öldü. (Mehmet Rıfat Bey, kitabımızın 34-36. sayfalarındaki 2. Grup listesinde 61. sıradadır.)

Londra Konferansına Katılacak Barış Heyeti

(Tarih: 4-5 Şubat 1921-Birleşim:144-145)

Celse açıldıktan sonra ilk konuşmayı Milli Savunma Bakanı Fevzi Çakmak Paşa yaptı. Sonra da Bayındırlık Bakanı kürsüye geldi.

Ömer Lütfi Yasan (Amasya, Bayındırlık Bakanı): “Efendim önce İstanbul’dan gelen telgrafları ve sonraki yazışmaları sırasıyla anlatacağım. 29 Ocak’ta gelen telgrafa Mustafa Kemal Paşa cevap yazdı. Bu konuda Bakanlar Kurulu Meclis’in kararı olmadan karar vermiş değildir.. Okunan listede kimlerin ismi var bilmiyorum. Delegelerin Meclis’in içinden olması kabul edilmiştir. Mazhar Müfit ve Yahya Galip Beyler’in söz konusu ettikleri Muhtar Bey meselesini bendeniz sizlere anlatayım. Bundan beş altı ay önce Muhtar Bey’i çağırdım. Mesele budur. (Önce söylenecekti tabii bunlar olmazdı, sesleri..)

Bu mektubuma cevap alamadım. Ben de silaya gittim. İzin veriniz cebimde mektubu vardır. Ben bu adamdan daha sonra mektup aldım. Ben onu özel mektupla buraya çağırmıştım. Bu mektubunda Antalya-Konya tren hattı için bir şirket kurulacak. (Gürültüler..) Beni savunma hakkından yoksun mu bırakmak istiyorsunuz?

Diyor ki, sana cevap yazdım, geleceğimi yazdım. Fakat ben onun bu mektubunu almadım. Diyor ki, falan zaman sana mektup yazdım, cevap vermedin.. Cevap vermediğin için yeniden yazdım, diyor. Erzurum-Erzincan tren hattının başına getirmek için biz bu adamı buraya davet ettik. Mektubumu emekli Bahri Bey’le göndermiştim. Bu adam bu-

raya geri dönmedi. Şimdi değil, bir ay önce, benim Ulaştırma Bakanı olduğumun beşinci günüydü. Sonra mesele bu noktaya gelince, trencilik konusunda ülkeye uzman kişiler gerekmekteydi. Dört gün sonra kendisinden yine cevap aldım. Yakında İnebolu'ya geleceğim diyor. Telgrafı da cebimde duruyor. Yüce Meclisiniz bir uzman bulur."

(Tabii ki sesleri..)

Hüseyin Avni Bey (Ulaş, Erzurum): "Benim öğrenmek istediğim trenci Muhtar Bey İsatunbul'dan buraya gelmeyi istemiyor mu? Bunun sebebi nedir? Bunu öğrenmek istiyorum."

Ömer Lütfi Yasan (Amasya, Bayındırlık Bakanı): "Bana, kaçacağım yolu göster dedi, ama dördüncü günü Ferit Paşa'ya katıldı. Bana kalırsa falan gitsin, falan gitmesin konularını bırakalım da Londra'ya Delege gönderelim mi, göndermeyelim mi, bunları müzakere edelim."

Sivas milletvekili Emir Paşa'nın "Gidecek delegeler, Türk ve Müslüman olsun" diye başlayan bir konuşma yapması üzerine;

Sırrı Bellioğlu (İzmit): "Efendiler ben Türk derken hiçbir etnik ayrımcılık gözetmemiştim..."

(Bu sözlerinden sonra Celse sona erdi, konuşmasına 2. Celsede devam etti..)

Tevfik Paşa'dan Meclis Başkanımız Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine gönderilen telgrafın şu bölümünü aynen okuyorum: Yüce Hükümetinize gönderilen davet, Mustafa Kemal Paşa'nın veya Ankara'nın gerekli yetkiyi verdiği Delegelerin Osmanlı Delege Heyetinin yanında bulunması şartına bağlıdır.

Bu cümleyi, noktası noktasına kafalarımıza

yazdıktan sonra daveti yorumlamaya başlayalım. Demek ki, Londra'ya gidecek Heyet, ya doğrudan doğruya Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tarafından seçilme, ya da Ankara Hükümeti tarafından gönderilme şartına bağlıdır. Bu yüzden biz buradan bu şartlara uymayan bir Heyet seçip göndersek onların siyasal bir değeri olmayacaktır. Ayrıca, bu şartlara bağlı olarak gönderilen bizim Heyetimiz gitmedikçe de İstanbul Heyeti Konferansa katılamayacaktır. Buradan çıkan sonuç ise şudur; asıl Heyet bizimkidir, İstanbul Heyeti ikinci derecededir.

(Bravo sesleri..)

Yalnız bizi tam düzenli Hükümet olarak tanımadıkları için, doğrudan doğruya bize başvurmayı büyüklüklerine yakıştıramamışlar ve bu tür düzenlere ve hileli yollara sapsamışlardır. Yoksa onların asıl amaçları bizim yetkili Delegelerimizle karşılaşmaktır.. En basit düşünenlerin bile anladığı bu gerçek İstanbul'dakilere de anlatılmalıdır. Ülke ve milletin çıkarları adına bize bağlılık gösterisinler. Ancak yazık ki İstanbul bu bağlılığı gösteremedi. Hatta nankörce davranarak, Londra'ya davet edilmemiz olayında, durumun sebep ve şartlarını sergilerken, bizim kararlılık ve cesaretimizden, Milletin azim ve sağlamlığından, Allahın yardımından, Ordunun kahramanlığından hiç söz etme gereği bile duymadılar. (Kahrolsunlar sesleri..)

Sözde bu sonucu politikanın yüzeysel koşulları ortaya çıkarmış. Ben böyle bir tutumu hiçbir zaman bir Müslümana yakıştırap içime sindiremem.. Bizim temsil ettiğimiz milleti görmezden geliyorlar. Kendilerini egemenliğin sahibi sayıyorlar.. Bu sebeple, onların bu tutum ve davranışları dolayısıyla onların

önerilerini kabul etmemizi olanaksız görüyorum. Bununla birlikte, onların gerçekleri görebilmesi için durumu kendilerine anlatma görevini yerine getirmemiz gereğine de inanmaktayım. Böylelikle bizim seçtiğimiz Delege Heyetinin başlangıçtaki uyarıları bakımından kimin tarafından gönderilmiş olduğunu görmek isteyeceklerdir. Bununla ilgili yazının altında Büyük Millet Meclisi'nin onayı ve Mustafa Kemal Paşa'nın imzasını görmedikçe yazının bir değeri olmayacaktır. (Bravo sesleri..)

Bu sebeple, bizim Delegelerimiz kendilerini davet edilmiş sayarak Konferansa katıldıkları zaman, onlar, delegelerimizi tam istedikleri kişiler diye kabul edeceklerdir...

Yok eğer, Konferansta bir itiraz noktası bulmak istemeye kalkışırlar ve sizin yetki belgeleriniz milletler arası hukuk normlarına uygun değildir diyecek olurlarsa, o zaman da biz kendi mektuplarındaki uyarıları gösterir, siz İstanbul'un onayladığı bir yetki belgesi ile değil, Mustafa Kemal Paşa veya Millet Meclisince onaylanmış bir yetki belgesiyle gelmemizi istediniz, işte biz de onunla geldik deriz. Kabul etmek ve reddetmek sizin bileceğiniz bir şeydir, diye ekleriz. İşte bize yazdığınız davet telgrafı, biz ona göre geldik dediğimiz zaman, Delege Heyetimizin kabul edileceğine inanıyorum.

Şimdi bu durumda, kimlerin Delege Heyetine girecekleri konusuna geleyim.. Delege Heyeti kesinlikle kendi aramızdan seçilmelidir... Seçeceğimiz üyelerin kişiliklerini dikkatlice incelememiz gereklidir. Çünkü bir dış göreve giden kişinin siyasi kişiliği, karşısındakiler üzerinde çok etkili olur.. Herhalde Avrupadaki yetkililerin güvenini kazanmış

kişilerden olursa sanırım amacımıza yaklaşmış oluruz. (Gürültüler..)

İnsaf edin, ben kendi aramızdan olmasını baştan söyledim. Aramızda elbette Avrupalılarca tanınmış diplomatik değeri bilinen kişiler vardır... Bu kişileri gönderip, kendilerinden yararlanmalıyız. Aramızda bu nitelikte kişiler bulunmasa o zaman ikinci derecede olanları göndeririz. Mesele millî çıkar meselesidir. Eğer Meclis dışından da Heyete katılmalar istenecek olursa o zaman benim de önerceğim isimler olacaktır. Tabii ki bunlar danışmanlar olarak Delegelerden ayrı konumda bulunacaklardır.

... Danışmanlar konusunda şimdiye kadar Avrupa'da bulunmuş, milli çıkarları öngörerek çalışmış kişilerimiz vardır. Mesela Ahmet Rıza Bey, mesela Ahmet Cevdet Bey, Mısırlıdır diyerek kabul edilmeyen Fuat Selim Bey gibi.. (Gürültüler..)

Siz onun adını bile duymadınız.. Bunlar yıllardan beri Avrupa'da bulunmuş ve oraların koşullarını öğrenmişlerdir. Bizlerse o konularda hiç bir şey bilmiyoruz. Bildiklerimiz de gazetelerin yazdıklarından başka bir şey değildir.

Şimdi benim inanışına göre çok önemli olan bir başka noktaya gelmiş bulunuyoruz. Lütfen dinleyiniz. Meclisimizin dayanağı olan Milletimiz ve Ordumuz, kuşku yok ki, İslam dünyasının da namusu ve onurudur. İslam dünyası bizim üzerimize gözü gibi titremekte ve bizi izlemektedir. Biz güldüğümüz zaman o da gülüyor, biz ağlayınca o da ağlıyor. İngiliz'lerin, İtalyan'ların, Fransız'ların bize büyük değer vermeleri İslam dünyasının yol gösteren önderi olmamızdandır. Bu sebeple biz de, bu gerçeğin

bilinciyle, hareketlerimizde ve kararlarımızda İslam dünyasının bizimle daha fazla ilgilenmesini sağlayacak önlemleri alarak davranmalıyız. Bunun için Londra'ya gidecek danışmanlar arasına din bilginlerinden de bir iki kişi katmalıyız. Keşke yabancı dil bilseler de Delege Heyetinde olsalar...

Önerilerim ister kabul edilsin, isterse red edilsin. Ben bunlardan bile öncelik verdiğim bir başka konuya değineceğim. Şimdiye kadar İstanbul'la olan ilişkilerimiz ya başkanımız, ya da Hükümetimiz eliyle yapıldı. Anayasamız gereği hangi kafalara karşı yapıldı? O kafalar ki, öğle güneşi yükseldiği zaman onlar sabah oldu sanırlar. Onlarla anlayacakları dille konuşmalı, kararlı bir biçimde kendi fikirlerimizi anlatmalı, Yüce Meclisin tutumunu yansıtmalı ve bunları sizler de üstlenmelisiniz diyerek alınacak kararı kendilerine bildirmeliyiz. Benim söyleyeceklerim bunlardır.”

Mehmet Salih Yeşiloğlu (Erzurum): “Efendim deminden beri söylenen sözler Konferansa delege gönderelim mi, göndermeyelim mi, giderse kabul edilir mi, edilmez mi konusunda toplanmaktadır. Hepimiz biliyoruz ki, dava bizim başımızda dönüyor. Davetli veya davetsiz birkaç adam gönderme yükümlülük ve zorunluluğundayız. Gidecek olanlar hiç olmazsa müzakerelerden bize haber verirler. Olay şu ki, herhalde bir Heyet İstanbul, bir Heyet biz göndereceğiz. Geriye kalıyor yetki meselesi. Göndereceğimiz kişilere hem direktif, hem de tam yetki vereceğiz. Onlar bizim vereceğimiz direktiflere göre hareket edeceklerine göre onlarla sürekli haberleşme durumunda olacağız. Onlar Yüce Meclis'e değişmelere göre sorular soracaklar. Meclis'ten de-

legeleri, dışarıdan diğer uzman danışmanları gönderirseniz bu bir propaganda konusu değildir. İnsan kalbi tabağa dökülmüş muhallebiye benzer. Bir kuş bu muhallebiye konarsa üzerinde iz bırakır. Bizim Heyetimiz oraya gider bir şey söylerse bu bir etki yapar.

Propaganda konusunu unutuyoruz. Dünya sözle kuruluyor. İyi adam bulalım, yâni tam vitrine konulacak adamlar kimlerse onları bulup göndereyim..

.. Bilindiği üzere vitrincilikte bazı şeyler vardır. Bütün işimi, yumruğumla yapacağım dersek olmaz. Bazan kafa eğmek, bazen eğer boşaltmak gereklidir..”

Bu sırada Manisa milletvekili **Avni Bey**'in (Zaimler); “Davetsiz göndereceğimiz bu adamlara nasıl buyruk vereceğiz, İstanbul bir Heyet gönderecek, biz bir Heyet ve her ikisine verilen direktif de ayrı ayrı..” sözü üzerine;

Mehmet Salih Yeşiloğlu (Erzurum) şöyle devam eder: “İkisine verilen direktifler bağdaştırılacak.. Avrupa kamu oyu bir Padişahın göndereceği Heyeti kabul etmeyecektir. Senin gönderdiğini kabul edecektir. Dünya krallıktan, hükümdarlıktan çoktan uzaklaşmıştır..” (Gürültüler..)

4 Şubat günkü müzakerelere Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı cevap konuşmasıyla son verildi.

5 Şubat 1921 tarihli 145. Birleşimdeki müzakerelere konusu **Londra'ya gidecek Delegeler** için Hükümet'in Meclis'e önerdiği adayların görüşülmesiydi.. Konu hakkında bilgilendirmede bulunmak üzere kürsüye gelen **Fevzi Çakmak Paşa** (Milli Savunma Bakanı); “Efendim dediğim gibi gön-

dereceğimiz Heyet, Konferansa katılmak üzere gidiyor. Ancak bunların kabul edilip edilmeyecekleri henüz belli değil.." sözleriyle başlayan bir konuşma yaptı.

Hüseyin Avni Bey (Ulaş, Erzurum): "Hükümet bize birkaç aday gösteriyor. Veya bu işle bazı kişileri görevlendirmiş, bizden yetki istiyor. Dünkü müzakerelerin sonuna doğru demiştim ki, Hükümetimizin yürütme gücünde geniş yetkilere sahip olduğu noktasında bir açıklık yoktur. Sonuçtan sorumlu değildir. Bu sebeple de Barış müzakereleri için gönderilecek Heyet üyeleri doğrudan doğruya Meclis tarafından seçilmelidir. Şimdi Hükümet bir liste veriyor. Bazı arkadaşların listede olduklarından haberi yok. Mesela Trabzon milletvekili **Hüsrev Bey** (Gerede)'nin söylediği üzere, gerek **Mahmut Esat Bey** (Bozkurt), gerekse **Yunus Nadi Bey** (Abalıoğlu) kendilerinin listede olmalarının siyasi sakıncaları bulunduğunu söylemelerine rağmen listede isimlerinin yer almasını anlayamadım.

İkinci olarak, önemli anlarda önemli görevlere gönderilecek arkadaşlarımız için kullanılan; görevlidir, yetki veriniz, seçiniz gibi sözler arasında farklı anlamlar vardır. Yüce Meclis önemli konularda yetki vereceği delegeleri kendisi seçmelidir. Çünkü karşımızda sorumluluk taşıyan bir Hükümet bulunsaydı derdim ki, evet sorumluluk kendilerindedir, kendilerinin göndermeleri doğrudur. Yürütme konusunda sorumluluk taşımayan Yürütme Kurulunun Delege seçmeye de yetkisi yoktur."

Ahmet Nafiz Bey (Özalp, Samsun): "Efendim, arkadaşlarımızın hepsine yerden göğe kadar güveniriz. Londra Konferansına katılmamızdan yana ol-

mayanlar zaten bu işin içine girmezler ve biz de onları seçmeyiz. Yalnız ben, Delegeleri Meclis'in seçmesi şekline katılmıyorum. Bu görev için yabancı dil bilmek, siyasal deneyimi olmak gereklidir. Çalakalem birkaç kişi seçip gönderirsek yenilgiye uğramamız kesindir. Hükümet, adayları ya doğrudan kendisi seçsin ve biz onaylayalım veya şartlara uygun kişilerden gideceklerin iki katı aday göstereyin, biz aralarından seçelim."

Hüseyin Avni Bey (Ulaş, Erzurum):

"Kuvvetimizin, tam inancımızın varlığı burada bulunmamızdan bellidir. Mahmut Esat Bey (Bozkurt) resmen gitmemekten yana olduklarını söylediler. Yunus Nadi Bey, Delegelerin siyasetçilerden oluşmasını istediler. Kendilerine saygı duyarız. Bu konuda uzmandırlar. Yalnız uzmanlık, yeterlilik, yaraşırılık Yüce Meclis'in iradesiyle belirir. Gönderdiğimiz sekiz kişinin düşüncelerine buradaki 150 kişinin düşünceleri de eklenirse kötü mü olur?

Sonra Paşa Hazretleri buyurdular ki, Doğu Cephesindeki anlaşmaların Delegelerini de Hükümet göndermişti. O kişileri de Meclis Başkanı olarak kendileri seçmişti. Biz de onaylamıştık. Şimdi biz bu meseleyi çok önemli görüyoruz ve yalnız sekiz arkadaşımızın düşüncesini yeterli bulmuyoruz. Hükümetten rica edelim, gösterdikleri bu kişilerin yanısıra başka adaylar da belirlesinler ve hepsini listeye koysunlar. Yüce Meclis'in kararıyla bir fikir oluşsun. Arkadaşların vicdanlarına, her şeylerine güvenimiz tamdır. Bu Heyetin gitmemesi daha yararlıdır dedikten sonra, başlarında Mahmut Esat Bey'in gitmesi doğru olamaz."

Konuşmalardan sonra Delege Heyetindeki şu

kişiler tek tek oylandı ve kabul edildi: **Hüsrev** (Gerde, Trabzon), **Yunus Nadi** (Abalıoğlu, İzmir), **Vehbi Bey** (Bolak, Balıkesir), **Necati Bey** (Güneri, Erzurum), **Sırrı Bey** (Bellioğlu, İzmit), **Mahmut Esat Bey** (Bozkurt, İzmir).

Fevzi Paşa Heyetin harcamaları için 100 bin lira ödenek istedi. Sorumluluk konusuna geçildi.

Ömer Lütfi Yasan (Amasya, Bayındırlık Bakanı): “Efendiler Delege atamasındaki sorumluluk Hükümete mi aittir, Meclis’e mi? Hükümet Başkanı bunu açıkladı.. Bu sebeple istediklerini de listeye alır.” (Doğru sesleri..)

Dördüncü Celse..

Hüseyin Avni Bey (Ulaş, Erzurum): “Paşa Hazretleri dünkü konuşmalarında, Hükümet, Heyeti göndermeye karar vermiştir, sorumluluk kendilerine aittir, onlar gönderecektir dediler. Bugün bizim burada aldığımız kararlar bu kararlarını değiştirecekler mi? Önce bunu anlayalım ve müzakeremizi ona göre yapalım.”

Abdülğafur Efendi (Iştın, Balıkesir): “Efendim bendeniz dün Vehbi Beyin de söyledikleri gibi siyasetin inceliklerinden fazla anlamayan biriyim. Fakat apaçık ortada olan bir konu vardır ki, onu Yüce Heyetinize sunmak istiyorum.

(*) **Abdülğafur Iştın**: 1879 Balıkesir doğumlu. Balıkesir lisesini bitirdi. Türkçe öğretmenliği yaptı. Balıkesir ve Alaşehir Kongrelerine katıldı. Topladığı gönüllülerle Anzavur isyanının bastırılmasında çalıştı. 1. Dönem TBMM’ne Balıkesir milletvekili olarak geldi. Koçgiri ayaklanmasını soruşturan Meclis Encümeninde görev aldı. Mecliste muhaliflere katıldı. Milletvekilliğinden sonra Balıkesir’de öğretmenlik ve vaizlik yaptı. İstiklal madalyası sahibi. (Abdülğafur Iştın, kitabın 34-36. sayfalarındaki muhalifler listesinde 41. sıradadır.)

Dünkü müzakerelerden benim çıkardığım  mesele vardır. Birincisi T.B.M.M. tarafından gönderilecek Heyetin 21 Şubat'ta Londra'da toplanacak Konferansa, İstanbul Heyetine bakılmadan, onlardan bağımsız olarak gönderilmesidir. İkincisi olanak bulunursa İstanbul Heyeti ile anlaşarak birlikte gnderilmeleridir. Üçüncüsü ise Konferansa katılmaması ve katılmak için davetin beklenmesidir.

Bizim düşmanımız, acımasız düşmanımız olan İngilizler, bize 21 Şubat'taki Konferansa doğrudan doğruya davet gönderebilecekleri halde, daveti İstanbul'da onların emrine girmiş olan, onların emirlerine hâince boyun eğen ve yasal konumda bulunmayan Hükümet aracılığıyla yapmışlardır. Birçok arkadaşımızın da değindikleri gibi ben de bu davette hile ve dzencilik görüyorum. Ancak bir nokta var, biz İstanbul'la birlikte değil de doğrudan doğruya Konferansa katılırsak, bu durum bizim zayıflığımıza yorumlanarak, onlarda kötü etki yapar ve aleyhimize sonuç çıkmasına sebep olabilir mi?

Efendiler Yüce Heyetinizin de bildiği üzere İngilizler'in bize olan düşmanlıkları, kin ve hınçları, ekonomik çekişmeler ve siyasetten dolayı değildir. Bunların bize asıl kinleri, bizim İslam dünyası üzerindeki saygınlığımızdan kaynaklanmaktadır. Türkiye, İslam dünyasının düşünen beynidir. Bu beyni öldürürlerse vücudun bir önemi kalmaz. Bunu nereden biliyorsun diyorsanız.. İngiliz, Hicaz'da Halifeliği Hüseyin'e vermek istedi. Mısır'a yarı bağımsızlık verdi. Halifeliği oraya vermek istedi. Bizden alıp Halifeliği oraya vermesi ne anlama gelir? Halifeliğin gücünü şimdiye kadar Türkler korumuşlardır. şimdi ise Halifeliği vermek istediği lkeler

İngilizler'in egemenliğindedir.. Bunları şunun için söyledim. Şimdi İstanbul ve Ankara heyetleri arasında bir anlaşmazlık var. Bakış açıları da tam olarak anlaşılmamış durumdadır. Bu durumda aradaki anlaşmazlık orada daha artacak. Tam İngiltere denilen lânetin asırlardır istediği şekilde aramız tamamen kopacaktır. Böylece biz İngilizin ekmeğine yağ bal sürmüş olacağız. Halifelik merkezi ki, İstanbul hâlâ bu onuru taşımaktadır. Ancak bu sözlerindeki amacım Halife'yi savunmak değildir. Halife'nin bu ülkeye yaptığı ihâneti, hâinliği ben herkesten daha iyi bilirim. Benim kişiliğim önemli de değil zaten. Önemli olan yüce Halifelik merkezidir.

Şimdi korktuğum nokta şudur Efendiler. Eğer biz birbirimizden ayrı olarak, aramız açık şekilde Londraya'ya gidecek olursak, orada farklı bakış açıları ortaya çıkarsa, İngilizler'in amaçlarına hizmet etmiş oluruz. Acaba o zaman TBMM Hükümeti ve onun egemenliği altındaki yerler ne şekil alacak? Vallahi korktuğum ve söylemek istediğim nokta budur. Acaba o zaman Abbasi Devletinin parçalanışındaki duruma mı düşeceğiz. Oralar İstanbul'dan ve Halifelikten ayrılacaklarına göre, TBMM'nin şekli ne olacak? TBMM Hükümeti bu şekliyle milli amaçları gerçekleştirebilecek mi? Şimdi yaptıklarımızı o zaman yapamayacak mıyız? Bugün için çok şükür gücümüz her geçen gün daha artmaktadır. Fakat o zaman varlığımıza saldırmakta olan o hâin ve bizi yok etmek isteyen düşmanlarımız karşısında başarılı olabilecek miyiz?

... (Allahın izniyle nice az topluluk çok topluluğa üstün gelmiştir, Âyetinin hatırlatılması üzerine..) Evet onu biliyorum. Yalnız şu Âyeti de eklemek is-

terim: (Ey insanlar, onlara karşı gücünüz yettiği kadar-Allahın düşmanı ve sizin düşmanlarınızı ve bunların dışında Allahın bilip sizin bilmediklerinizi bildirmek üzere- kuvvet ve savaş atları hazırlayın. Allah yolunda harcadığınız her şey size, haksızlık yapılmadan tam olarak ödenecektir.) O halde mesele iyice güçleşiyor ve şimdi nasıl yapacağız?

Eğer Halifelik ve İstanbul'la olan ilişkiyi koparırsak, böylece İngilizler'in istedikleri olursa, o zaman İslam dünyasının bize yıllardır yaptığı yardımlar ve destekler sona erer. Unutmayalım ki, İslam dünyasının bugün bizim için akılla, fikirle, yazıyla harcadığı çabalar bize olumlu katkı yapıp, etkiliyor. Bu noktayı hem Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine, hem Hükümet'e anlatmak istiyorum.

İkincisi bir anlaşma meselesidir. Evet, gerek Paşa Hazretleri, gerekse Hükümet anlaşmak için uğraştılar, çalıştılar. Birçok olumlu öneri sundular. Fakat kabul edilmedi. Şimdi orada iş başında bulunan adamları, ki onları Hükümet olarak kabul etmem, onlar Ankara Hükümetini, yâni TBMM Hükümetini kendi istekleriyle mi reddediyorlar? Yoksa içinde bulundukları durumun zorlamasıyla mı? Başlarındaki adamı ayrı tutalım. Hükümetin içinde bizimle aynı düşünen, bizimle amaç birliğinde olan arkadaşlar var. Fakat içinde bulundukları koşullar dolayısıyla bu aşklarını açıklayamıyorlar..."

Abdulgafur Efendi'nin, İstanbul Hükümeti ve Halife konusundaki fikirleri, çeşitli olasılıklar ve yorumlara göre aynı şekilde uzayıp gitmiştir.

Mehmet Salih Yeşiloğlu (Erzurum): "(Mustafa Kemal Paşa'ya dönerek..) Birkaç gün önceki bir müzakerede Yüce kişiliğiniz demiştiniz ki, bütün

dünya Devletlerine Anadolu'da bir TBMM Hükümeti kurulmuştur diye yazdık.. Şimdi 15 günden beri İstanbul ve Konferansa adam isteniyor, istenmiyor konusu sürüp gidiyor. Acaba unuttunuz da oraya Barış Konferansına adam göndereceğiz veya göndermeyeceğiz diye yazmadınız mı yoksa? şeklinde tartışmalar sürüp gidiyor.”

Bu soru üzerine **Mustafa Kemal Paşa**, “Bütün bu düşüncelere karşılık olacak işler yapılmıştır efendim” diye cevap verdi.

Celalettin Arif Bey (Erzurum): “Efendim ben-deniz bu Konferansa katılınmasından yanayım. Sebebini anlatayım. Bildiğiniz üzere Avrupa'da özellikle de Fransa ve İtalya'da Anadolu Hükümetiyle anlaşmak gereklidir, barışı Anadolu Hükümetiyle yapmalıyız, Sevr Antlaşması'nı da yırtmalıyız diyenler bulunmaktadır. Hatta bu Tan Gazetesinin son sayılarından birinde de yazılmıştır. İngiltere ise bu düşüncelere tam anlamıyla karşı çıkıyor. 24 Aralık tarihli Tan Gazetesinde bir haber okumuştum. O, Lloyd George'un Avam Kamarasında Sevr Antlaşmasıyla ilgili nutku idi. Bu nutku buradaki gazeteler de yayınladılar. Şimdi Yenigün gazetesinde onu arattırdım ama üzgünüm ki bulduramadım. Burada sizlere ondaki bazı noktalardan söz edecektim. İngiliz Başbakanı orada sürekli olarak, biz Anadolu ile anlaşamayız diyordu. Çünkü Anadolu'da yasal bir Hükümet yoktur, İstanbul'da vardır. İstanbul Hükümetiyle anlaşmak zorundayız. İstanbul da Anadolu ile anlaşsın. Zaten Anlaşmak üzeredir.. Bunları söylemekle İzzet Paşa Heyeti'nden söz etmek istiyordu..

Oysa Fransızlar ve İtalyanlar doğrudan doğru-

ya bizimle anlaşmak istiyorlar. Tan Gazetesi, İtalyan gazetesinde bu yönde birçok yayınlar yapılarak kamu oyu oluşturulduğunu yazıyordu. Hatta Tan Gazetesinde, Suriye ve Kilikya komutanı olan General Goro ile eski Başbakan M. Leygues, Ayan ve Millet Meclis'nin önünde, Bütçe ve Dış İşleri Encümenleri önünde Suriye Ordusu için 100 milyon frank ödenek istemişlerdi. Bu başvuru üzerine Encümenlerin verdikleri karar şöyle idi: Türkiye ile geleneksel olan siyasetin izleneceği yönünde Başbakan söz vermiş bulunmaktadır. Biz O'nun bu sözünü senet kabul ederek 100 milyon franklık ödeneği vereceğiz.

25 Ocak'ta Paris'te Konferans toplandı. Burada gerek İtalyanlar, gerekse Fransızlar, İngiltere üzerinde büyük bir baskı uyguladılar. İngiltere'nin bu hastalıklı siyasetinde veya kendisinin iyi sandığı siyasetinde bazı kurallar da vardır. Bunlardan biri de, kesemediğin eli öpüp başına koy kuralıdır. İngiltere bizim elimizi kesemediği için öpüp başına koyma gereği duydu. Bu yüzden bizi böyle dolambaçlı bir yoldan Barış Konferansına davet etti. Lloyd George nutkunda, İstanbul'da resmi bir Hükümet vardır, diyordu. Peki o resmi Hükümet varken niçin Ankara'ya elinizi uzattınız?

Acaba biz, bu daveti doğrudan bize yapılmış olarak kabul etmiyoruz desek ve bize doğrudan davetiye gönderiniz, o zaman Delegelerimiz göndeririz diye eklesek, bu bizim için iyi mi olur kötü mü?

Abdülğafur Efendi Hazretlerinin buyurdukları üzere burada bir Halifelik meselesi vardır. Eğer İngiltere, Fransa ve İtalya, o Halifelik makamı dururken doğrudan bize davetiye gönderseler ve bizimle

resmi ilişki kursalardı o Halifeliğin resmi konumu ne olurdu? İşte bu nokta da akılda tutulması gereken bir meseledir.

İngiltere'nin elinde büyük propaganda olanakları vardır. Bir de tutup Türkler Halifelerini tanımıyorlar, Halifelik kurumunu darmadağın etmişler, diyerek İslam dünyasında aleyhimizde propaganda yayabilirler. Onun için ben diyorum ki, bizi dolaylı davet etmiş olsalar da biz bu Konferansa katılalım. Gidersek biz böylelikle barışsever bir millet olduğumuzu da göstermiş olacağız.

Bazı arkadaşlar, biz Konferansa gidecek olursak şöyle olur, böyle olur dediler. Ben inanıyorum ki, gidersek bütün dünyaya barışseverliğimizi ispat edeceğiz. Eğer orada onlar bize yer vermeyecek olurlarsa hatanın bizde olmadığını da göstermiş olacağız. Ayrıca hatırlarsınız, İttihatçı Hükümetlere yapılan aşağılama ve suçlama neydi? Onun için Barış Delegelerine, durumdan yararlanıp barış yapmadılar deme şansı bırakmamalıyız.”

Daha sonra söz alan **Yunus Nadi Bey** ve diğer birkaç milletvekili görüşlerini açıkladılar. Bu arada, Sinop milletvekili **Hakkı Hami** (Ulukan), “Müzakerelerin yeterliliğine ve Delege Heyetinin doğru dan davet gelirse gönderilmesini” öneren bir önerge verdi. Önergesini şöyle açıkladı:

Hakkı Hami (Ulukan, Sinop): “Efendiler izin veriniz önergemi anlatayım. Yüce Meclisinizin Ankara’da toplandığı tarihten itibaren, sırası geldikçe, İstanbul’da bulunan Hükümet’in yasal olmadığı yönünde bir çok kararlar verdiğini hatırlarsınız.

(Gürültüler..)

İstanbul’da 16 Marttan önce ve sonra açık ve

gizli celselerde alınmış bütün kararların geçersiz olduğu kendilerine de bildirilmiştir. Fakat şimdi biz İstanbul'dan gelen bilgiler uyarınca Londra Konferansına delege göndereceğiz. Biz gelen o yazıyı bir resmi makamın yazısı mı, yoksa her hangi bir kişiden gelmiş yazı olarak mı kabul ediyoruz? İstanbul'da bizce bir Hükümet yoktur diyoruz. O zaman Tevfik Paşa'dan gelen yazı da herhangi bir kişiden gelmiş olan basit bir yazı sayılıyor. Hiç resmi özelliği de olmuyor. Biz Londra'ya gittiğimiz zaman, Delege olarak kabul edilecek miyiz? Müzakerelere katılmak için geldik, işte yetki belgelerimiz, diyeceğiz. Peki sizi kim davet etti? Efendim, İstanbul'dan Tevfik Paşa Hazretleri telgraf çekti, biz geldik.. O zaman bize; siz o Hükümeti yok sayıyorsunuz, ama davetini kabul ediyorsunuz demeyecekler mi?

(Gürültüler..)

Eğer şimdi Yüce Meclisiniz böyle bir Delege heyeti gönderdiği takdirde bundan önce İstanbul'daki Hükümet aleyhine yayınladığı bütün sözlü ve yazılı açıklamalardan geri dönmüş olur. Yüce Heyetiniz kabul eder veya etmez, ama şimdi gidersek, Tevfik Paşa kabinesini resmen tanımış oluruz. Ve o zaman bize derler ki, madem ki, onun daveti ile buraya geldiniz, o zaman onların kabul ettiği Sevr Anlaşmasının değiştirilmesine de gerek kalmıyor. Fakat bazı noktalarda değişiklikler yapacağız. Oysa siz bu anlaşmayı yok sayıyorsunuz. Böyle yok saydığımız bir Hükümetin davetiyle, onun imzaladığı yok saydığımız bir Antlaşmayla ilgili bir Konferansa katıldığımız için zarara uğrar mıyız, uğramaz mıyız?

Bundan dolayıdır ki bendeniz Delege heyetimi-

zin resmen davet edilmedikçe gönderilmesini uygun bulmuyorum. Yunus Nadi Beyefendi'nin bu yurdukları gibi, nasıl ki Cami Bey'i gönderdi isek, gerekli propagandayı yapma, bizi resmen davet ettirme gibi çalışmalarda bulunmak üzere, o tür bir siyasi heyeti Londra'ya gönderebiliriz. Bu uygun olur. Yoksa Delege Heyeti şeklinde gönderirsek yanlış olur ve bir yıl daha savaşmak zorunda kalırız, düşüncesindeyim. Resmen gitmemiz için, Tevfik Paşa'nın yazısı değil, resmen bir davete gerek vardır."

Buraya kadar yapılan müzakerelerden sonra, Avrupa'ya heyet gönderilmesi isim okunarak oylandı, 101 kabul, iki çekimser, 26 red oyu çıktı.

Buna rağmen, birçok milletvekili konuşmak için söz istemeye devam ettiler. Çeşitli önergeler verdiler.

Hüseyin Avni Bey (Ulaş, Erzurum): "Bendeniz Hamdullah Suphi Bey'den bir şey istemiştim. Şu anda tahtta oturan sultan denilsin, diye düzeltme istemiştim..

(Bu düzeltme önerisi kabul edildi.)"

Mehmet Salih Efendi (Yeşiloğlu, Erzurum): "Gönderilecek heyetin şu şekilde seçilmesini öneriyorum: Hükümet adaylarını Başkanlık Divanına versin, her Encümen de bir aday göstere sin. Oluşacak liste Genel Kurulda oylansın ve heyet belirlensin."

Hüseyin Avni Bey (Ulaş, Erzurum): "Bakanlar da milletvekili oldukları için aramıza girip oy verirler. Çünkü yaptıkları işlerden Hükümet olarak sorumlu değildirler. Her şeyden Meclis sorumludur."

(Kuşkusuz.. sesleri)

Sevr Antlaşması Hakkında, İstanbul'da
Tevfik Paşa'ya Çekilen Telgraf
(Tarih: 8 Şubat 1921-Birleşim:147)

Müzakereler sırasında ilk sözü alan **Fevzi Çakmak Paşa** (Bakanlar Kurulu Başkanı) şunları söyledi: “Efendim İstanbul’la yapılan görüşmelerimizi anlatmıştım. Üç dört gündür, müzakere ediyorsunuz, bizden haber bekliyorlar. Rica ederim vereceğimiz cevap belirlensin de İstanbul’la hesabı kapatalım.”

Mehmet Akif (Ersoy^(*)), Burdur): “Efendiler, İstanbul’la aramızdaki anlaşmazlığın sona ermesi ve ikiliğin kalkması için Yüce Heyetiniz karar verdi. İstanbul’a bir telgraf yazılacaktı, bu da Meclis tarafından yazılacaktı ve bu son cevap olacaktı.”

Hamdullah Suphi Bey (Tanrıöver, Antalya): “Evet yazmışlar, geldiler burada okudular..”

Mehmet Akif (Ersoy, Burdur, devamla.): “Doğunun en büyük şairi Sadi (Şirazlı) der ki: İnsan da ima doğruyu söylemelidir. Her söylediği doğru olmalıdır. Fakat her doğruyu her zaman söylememelidir.. Bendeniz o telgraf müsveddesinde bugün söylenmesi uygun olmayan birçok gerçekler gördüm. Bazı yerlerde çok sert sözler söylenmiş.

(*) **Mehmet Akif (Ersoy)**: Milli şairimizi aslında milletçe hepimiz tanırız. Onun için burada yalnızca, kitabımızın konusunu oluşturan 1. Meclis günleri ve Milli Mücadelemizdeki hizmetlerinden kısaca söz etmekle yetineceğim. 1873 yılında İstanbul Fatih’te doğdu. Babası Arnavutluk kökenli Mehmet Tahir Efendi, annesi Buhara’lı Emine Şerif Hanım. İlköğrenimini Fatih’te gördü. Bu arada Arapça ve Farsça dersleri aldı. Baytar okulunu bitirdi.

Eğer amaç İstanbul'la anlaşma sağlamaksa bu sözler hafifletilmelidir. Biz isteklerimizi yumuşak bir üslupla anlatırsak ve onlar kabul etmezlerse, o zaman sorumluluk onların omuzlarında kalır. Kabul ederlerse de zaten iş bitmiş olur. Bendeniz bir şeyler karaladım. İzninizle okuyayım:

(Ankara ile İstanbul arasındaki görüşmelerden, İstanbul'un gerek kendi durumunu, gerek Anadolu'nun durumunu tam olarak kavrayamamış olduğu anlaşılıyor.

Devlet memurluğu ve Halkalı Ziraat Okulunda öğretmenlik yaptı. En büyük merakı şiir yazmaktı. Meşrutiyet yılları ve Balkan Harbi'nin ruhundaki etkilerini şiirleştirdi. I. Dünya Savaşı yıllarında I. Safahatı tamamladıktan sonra Süleymaniye Kürsüsünde, Hakkın Sesleri, Fatih Kürsüsünde, Hatıralar ve Asım'da vatan ve milletin kurtuluşuna ait düşüncelerini mısralara döktü. Mütarekenin ve işgallerin felaketli günlerinde Anadolu'ya geçti. Kuvva-yı Milliye ruhunu anlatmak ve halkta yerleşmesine hizmet etmek amacıyla, Balıkesir'de konuşmalar yaptı ve camilerde vaazlar verdi. Bunlarda düşmana direnme ve istiklalini kurtarma temalarını işledi. Kastamonu Nasrullah Camiindeki vaazı bir kahramanlık destanı idi. Milli Mücadelenin başarıya ulaşacağı inancını yerleştirdi. Bunları şiirleştirdi. Ankara'da Taceddin Dergahına yerleşti. 1. Meclis'e Burdur milletvekili olarak katıldı. Meclis'te açılan Milli Marş yarışmasına, ödül almamak koşuluyla katıldı ve büyük eseri Meclis'te tam üç kere alkışlarla okunarak 1. seçildi. Meclis çalışmalarında 2. Grup içinde yer aldığı için 1923 yılındaki 2. Meclis'te milletvekili olmadı. Mısır'a giderek orada yaşamaya başladı. Orada siroz hastalığına yakalandı. 1936 yılında Türkiye'ye geri döndü. Son beş ayını 170 liralık emekli maaşıyla sürdürmeye çalıştıysa da 27 Aralık 1936 gecesi çilelelerle dolu hayatı sona erdi. (Mehmet Akif Ersoy, kitabın 34-36. sayfalarındaki 2. Grup listesinde 10 sıradadır.) Ayrıntılar için Bkz. **Mehmet Akif Ersoy**/Osman Nuri Ekiz, Toker Yayınları.

Milletin idamı kararından başka bir şey olmayan Sevr Anlaşmasını İstanbul'a kabul ettiren sebeplerin burada söz konusu edilmesini uygun bulmuyorum. Ancak, o anlaşmanın birkaç maddesinin değiştirilmesi veya düzeltilmesiyle milletin istiklâlinin sağlanmasına da olanak yoktur. Bunun sağlanması için o antlaşmanın tümüyle ortadan kaldırılması gerekmektedir. Fakat o zaman anlaşmayı imzalamış olanların bugün Londra Konferansında etkinlik elde edemeyecekleri de açık bir gerçektir. Mütarekeden beri devam eden, Allahın yardımı ile kurtuluşumuza kadar da devam edecek olan Milli Mücadelemizin bugün ulaştığı aşamada lehimize bir durum gelişmiş bulunmaktadır. Bu uygun ortamdan yararlanmaya koşmak bütün Devlet kuvvetleri için bir varoluş görevi iken, İstanbul'un gerçeklere göz yumarak ruhtan çok şekil ile uğraşmakta olduğunu üzümlere görmektediriz. Ancak zaman, geçmiş olayları analiz etme zamanı değildir. Yabancılar Devletimizin bütün varlığını ayaklar altına almış, en doğal haklarımızı bile çiynemekten utanmamışlardır. Bu saldırılara diğer yerlerden önce uğramış olan ve hâlâ yabancı baskısına baş bile kaldıramayan İstanbul'un, bu durumu göz önünde bulundurarak, ona göre bir tutum sergilemesi gerekirken, tam ters bir yöne yönelmesi gerçekten çok üzücüdür.

İstanbul'un gözünde henüz resmen isyancı sayılan Anadolu bugün bağımsızlığının, Halifelik ve Saltanat makamının kurtarılması için canla başla çalışıyor. Düşmanların saldırılarına göğsünü geriyor, bu yolda kanını döküyor.

Bu durumda İstanbul için başta gelen önemli

görev şu olmalıdır: Gerçek söz sahibinin B.M.M. olduğunu kabul ederek aradaki yanlış anlamaları ortadan kaldırmaya çalışmak, kendisinin ve bütün vatanın esenliği için elinden geleni yapmak.. Bugün Allahın yardımı ile millet, birliğini sağlamış, Meclisini ve Hükümetini kurmuş, Ordularını düzenlemiş, her türlü dış etkiden arınmış olarak, yargı egemenliğini oluşturmuştur.

Bütün bu koşullardan tümüyle uzak bulunan İstanbul'un hâlâ şekil ve törenlerle uğraşıp durması, millî çıkarlara ve Müslümanlığın gereklerine kesinlikle uygun düşmemektedir. Bugün İstanbul'un üzerine düşen en önemli vatanseverlik görevi, derhal B.M.M.nin yasallığını kabul etmek ve Konferansa Delege gönderme hakkının yalnız bu Meclis'e ait olduğunu ilan etmektir. Bunun dışındaki her davranış, milletin kurtuluşuna engel olmak, ayrımcılık ve bölünmeye sebep olmak, Halifelik ve Saltanat makamını Papalık gibi güç ve kuvvetten yoksun, hukuk dışı bir konuma düşürerek yabancıların isteklerinin oyuncağı haline sokmak demek olur. Böyle bir şeye Yüce İslam'ın kural ve emirleri kesinlikle izin vermez.

İslamda çok büyük bir dinsel yeri bulunan Yüce Halifelik makamını, hukuki konumundan uzaklaştırmaya hiçbir kişinin, hatta o makamda oturmakta olan Padişah Hazretlerinin bile yetkisi yoktur. Yüce irade, Müslümanların yararı yönünde olursa geçerli olur ve ona uyulur. Evet, Padişah Hazretlerinin kişisel istek ve emirleri başkadır, Müslümanların güvencesi olmaları dolayısıyla üstlendikleri Halifelikten doğan manevî kişiliklerinin iradesi ise daha başkadır. Bu sebeple Padişah

Hazretleri bugün, bütün kişisel emellerinden sıyrılma ve üstlenmiş oldukları kutsal emânetlerin oluşturduğu manevî kişilikleri adına Ümmetin gereği yönünde Yüce iradesini kullanma yükümlülüğündedir. Ümmetin gereği ise, İslam bilginlerinin kabul ettiği hüküm niteliği taşıyan ve bir manevî kuvvete dayanan B.M.M., evet ancak bu Meclis bu hükmü açıklama konumundadır.

Biliniz ki, İslam dininin yaşatılması için gerekli olan bütün kuvvetleri, setleri ve sınırları, düzenleyici hüküm ve kuralları bütünüyle yok ederek, Yüce Halifelik makamını terk edilmiş bir duruma sokan Sevr Anlaşmasının kabul edilmesine dinsel onay yoktur. Eğer İstanbul böyle olumsuz bir duruma zorbalık ve hile ile sürüklenmişse, bugün o durumun ortadan kalktığı ileri sürülemez.

Bu sebeple, düşmanların bütün zorbalık ve hileleri ile dinsel konumundan soyutlanan Halifelik ve Saltanat makamına düşen o gücü sağlayan B.M.M. ni, derhal Halifelik makamının manevî kuvveti olduğunu onaylamak ve bu Meclis'in İslam bilginlerinin kararları niteliği taşıyan kararlarını kabul ederek kendi yasal konumunu da yeniden kazanmak bir dinsel görevdir. Ayrıca bu, bütün Müslümanların saygı duydukları bir konuma sahip olan Osmanlı Hanedanının yüce makamını sürdürebilmesi açısından da gereklidir.

Gerek Padişah Hazretleri, gerek bütün dünya Müslümanları bilmelidirler ki, B.M.M. bugün Halifelik ve Saltanat makamının korunması ve milletimizin tam bağımsızlığının kazanılması dışında bir amaç taşımamaktadır. Bunun böyle olduğunu, her milletvekili de tek tek ettiği yeminle kabul etmiştir.

Bu yüzden bugün İstanbul'un, anlamsız kuşkularla, yabancılar karşısında millet bütünlüğünü parçalayan tutumlar göstermiş olmasından dolayı Meclisimiz üzüntü içindedir. Artık bu kanunsuz duruma bir an önce son vermek, bu zavallı ama özveri simgesi milletin kaderini yönetmekte olan B.M.M. ile işbirliği yapmak, aynı amacın gerçekleşmesi yönünde birlikte çalışmak, dinî, millî vatan görevinin ilk basamağıdır.

Bu sebeple amacımıza ulaştıktan sonra aramızda çözümü çok kolay olan iç meselelerle ilgili bazı görüş farklılıklarının bugün için kesinlikle söz konusu edilmemesini, milletin dinî ve millî yüce çıkarları düşünülerek B.M.M.nin yasallığının kabul edilmesini, seçilen milletvekillerinin onaylanmasını, böylece aradaki ikiliğin kaldırılarak Kur'anın ve Peygamber sünnetinin emri gereği Devlet ve Milletimize yabancılar karşısında tam bir bütünlük ve sağlam görünüm kazandırılmasını, din ve devletin sürekliliği için son kez dilemekteyiz. Bu kararımız Tevfik Paşa'ya olduğu gibi bildirilmek üzere Bakanlar Kuruluna sunuldu.)”

Mehmet Akif Ersoy'un okuduğu bu uzun yazıdan sonra söz alan milletvekillerinin büyük çoğunluğu O'nun sözlerini onaylayan konuşmalar yaptı, sorular sordu.

Sonunda **Tevfik Paşa**'nın telgrafına cevap verilmemesi kabul edildi.

Londra Konferansına Gitmek Üzere
Seçilen Delegelere Verilen Direktif
(Tarih: 12 Şubat 1921-Birleşim:149)

Londra Konferansına katılmak üzere seçilen Delegelere Hükümetçe verilen direktiflerle ilgili müzakerelere Bakanlar Kurulu Başkanı Fevzi Çakmak Paşa'nın yaptığı bilgilendirmeye başlandı.

Hakkı Hami (Ulukan, Sinop): “Hükümetin verdiği direktifleri burada okumak aramızda çekişmeler yaratmaktan başka bir işe yaramayacaktır. Zaten Hükümet de bunun çok gizli tutulması gereğinden söz etmektedir. Madem ki Yüce Heyetiniz bunun üzerinde bir şey yapmayacaktır, Delege Heyetinin Konferansa katılması yönünde rutin bir karar alınması yeterlidir.” (Doğru sesleri..)

Mehmet Salih Yeşiloğlu (Erzurum): “(Efendim bir yöntem meselesi vardır. Meclis'in yasama yılı içinde almış olduğu bir karar hakkında yine aynı yıl içinde o meseleyi tekrar ele alması doğru mudur, değil midir? Bunu Başkanlıktan öğrenmeliyiz. Yâni 23 Nisandan önce bir önerge verilebilir mi?”

Mehmet Şükrü Bey (Koç, Afyon): “Burada söz konusu olan güvenip güvenmeme meselesi değildir. Bir yanlıştın iki tarafça ele alınması konusudur. Bir taraf diyor ki, çoğunluk bu önergeyi dikkate almadı. Divan Başkanlık katipleriyle görülüyor ki, öyle değil. Biz bütün varlığımızla çalışmalı, İnönü zafiriyle yetinmemeliyiz. Vuracağımız yeni darbeler Konferansı etkileyecektir. Bahar geliyor, bizim de aradığımız budur.”

Gaziantep Düşmesi Hakkındaki Önerge..

(Tarih:14 Şubat 1921-Birleşim:150)

Meclis'in 14 Şubat 1921 tarihli gizli celsesinde Gaziantep'in düşmesi konusundaki önerge görüldü. Başbakan **Fevzi Paşa**'nın (Çakmak) bilgi verdiği ve milletvekillerinin sorularını cevaplandığı bu celsede, muhalif gruptan söz alanlardan **Nusret Efendi** (*) (Son, Erzurum) 1920 Mart'ından beri Fransız işgaline direnen ve 8 Şubat 1921'de B.M.M.'nin "Gazi" unvanı verdiği Antep hakkında şu soruyu sordu:

"Efendim iyi bilinir ki savaş, duygularla değil, hesapla ve teknikle yapılır..

(*) **Mehmet Nusret Efendi (Son)**: Erzurum Müftüsü Ömer Fazıl Efendi'nin oğlu. 1879 yılında Erzurum'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Erzurum'da gördükten sonra İstanbul Fatih Medresesi'ni bitirdi. Ordu kadrosunda çeşitli Tabur ve Alaylarda imamlık yaptı. Balkan Savaşı'nda Alay imamı olarak Lüleburgaz ve Çatalca savunmasına katıldı. Savaş sonrası Erzurum'da bulunan 9'uncu Kolordu, 82'inci Alay İmamlığı'na atandı.

1. Dünya Savaşında Doğu'daki bütün çatışmalarda ileri hatlarda dini görev yaparak askere moral desteği verdi. Mütarekeden sonra 32'inci Alay 1. inci Taburun imamlığını yaptı. Mart 1920 tarihinde emekli oldu. Bu görevlerinden dolayı Erzurum'da **"Alay Müftüsü Nusret Efendi"** diye anılır.

TBMM'nin 1. Döneminde Erzurum Milletvekilliğine seçilen Gözübüyükzâde Ziyaeddin Bey'in Meclise katılmadan istifa etmesi üzerine boşalan milletvekilliğine 28 Ağustos 1920 de seçilerek 20 Ekim 1920'de Meclise katıldı. 2. Grup içinde yer aldı. 18 Ekim 1930 tarihinde istanbulda vefat etti. Mezarı İstanbul Merkez Efendi Mezarlığındadır.

(Mehmet Nusret Son, kitabın 34-36. sayfalarında yer alan Muhalipler listesinin 24. sırasındadır.)

Antep yöresi kahramanca savunma yapıyor-ken, niçin Fransızların arkasına akıncı kuvvetler gönderilmedi? Nerede savunma hattı vardır? Siperleri falan var mıdır?”

Fevzi Çakmak Paşa: “Geniş alanlarda bunlar yapılamaz.”

Hüseyin Avni Bey (Erzurum): “Gerçek şu ki, on ay önce Hükümet burada kuruldu. Olumsuz propagandaların ilk kurbanı Bursa olmuştu. Vatanın her yerinde propaganda vardı. Meclis, milletin Meclisi olduğunu anlatmak için epeyce zorluk çekiyordu. Propaganda şuydu:

“Askerlik yoktur, silahınızı bırakınız. Artık ölmeyin” deniliyordu.

İşte bu güç koşullar içerisindeydi ki, biz Ordunun çekirdeğini oluşturduk. Düşmanlarımız Antep’te, Maraş’ta çalışıyorlardı. Biz de ülkede galip düşmanlara karşı kahraman bir Ordu kurmaya başladık. Başlangıçta çok iyi diye tanıdığımız bazı kişiler daha sonra isyan ederek Hükümetin başına belâ oldular. Şimdi Antep’in düşüşünü görmekten dolayı ümitsizliğe kapılmayalım. Biz vatanın diğer yerlerinin düşüşünü de gördük. Erzurum düşerken Rusları görüyor, artık bir daha burayı göremeyeceğim diye hüznleniyordum. Bana diyorlardı ki; ümitsiz olma, yine görürsün. Evet efendiler, kısa zaman içinde öncülük yaptık, oraya girmeyi başardık. İnşallah Antep’e de böyle gireceğiz.

(İnşallah sesleri..)

Hükümeti tenkitten çok onu destekleyelim. Daha çok üzüleceğimiz bu gibi seylere meydan vermemek için çalışalım.”

Dış İşleri Bakanlığı Bütçesi..
Azerbaycan, Ermenistan ve Komünizm
Konusunda Müzakereler
(Tarih: 18-21 Şubat 1921-Birleşim: 153-154)

Meclisin 18 Şubat 1921 tarihli gizli celsesinde Dış İşleri Bakanlığı bütçesi görüşülürken, milletvekilleri özellikle Doğu meselesi, Azerbaycan ve Ermenistan politikaları üzerinde, yoğun olarak da komünizm konusunda konuşmalar yaptılar. Dış İşleri Bakanı **Ahmet Muhtar Bey**'e sorular sordular ve tenkitlerde bulundular.

Muhalilerden Erzurum milletvekili **Mehmet Nusret (Son)** “*Taşnakların Hükümeti ele geçirmelerinin sebebi nedir?*” ve Şebinkarahisar milletvekili **Mustafa Atay** “*Ermenilerle yapılan anlaşmanın içeriği*” sorularını sordular.

Hüseyin Avni Bey (Erzurum): “Geçenlerde Nahcivan'dan bir telgraf gelmişti. Nahcivan'ın geçirdiği devrim bilgileriniz arasındadır. Dış İşleri Bakanı Bey bu konuda bilgi vermediler. O gün ayrıntılı anlattığım üzere, **Ruslar vasıtasıyla Azerbaycanlılar bizi Ermenilere peşkeş çekiyorlar..** Nahcivanlılar kendi güçlerini kullanmada ve hareketlerinde özgür değildirler. Çünkü orada Hükümet edenler doğrudan Ruslardır. Gerçi orada bazı Türkler var ama onları da Ruslar kukla gibi oynatıyorlar. Ermenilerle yapılan Barış Antlaşmasında buralar, ileride terkedilecekti ama yine bizim korumamız altında olacaktı. Buraların Azerbaycanlılar'a, Ruslar'ın Ermeniler'e vermek istemeleri düşünülmesi gereken bir noktadır. Bu konu hakkında aydınlatıcı bilgi rica ederiz.”

Bu konuşma üzerine kürsüye gelen Dış İşleri Bakanı **Ahmet Muhtar Bey**, “Ermenilerle yapılan anlaşma gereğince Nahcivan’ın TBMM’nin koruması altında muhtar bir bölge olduğu ve orada iki Tümen askerimizin bulunduğu” bilgisini verdi, **Hüseyin Avni Bey**’in, “oradaki Hükümet Bolşevik mi?” sorusunu da “Hayır” diyerek cevapladı.

Hüseyin Avni Bey daha sonra “Ruslar’ın Ermeniler’i kollamalarının sebebi nedir?.. Ermeni’ler ültimatı verdi mi? Bunu gazete yazdı..” gibi sorular da sordu..

“Mustafa Suphi, Lenin’in vefalı dostu ve Rus hazinelerine konmuş olan bir devlet kuşudur..” dedikten sonra sözlerine şöyle devam etti:

“O adam oradan kalkmış, komünizmi örgütlemek için ülkemize doğru gelmiş. Gelirken emin olunuz büyük paralarla gelecektir. Çünkü bu kişi orada Türkiye adına savaş hazırlığı çağrısı yapmış, ufak çapta bir kuvvet de hazırlamıştı. O adam sınırdan Kars’a geçip, Hasankale Erzurum istasyonuna gelinceye kadar Dış İşleri Bakanlığı niçin izin verdi? Bu adam Türk uyruğunda olsa bile, Erzurum halkı tarafından kovulmuştur. Fakat büyük paralarla geldiği için, yine de çok dikkatli olunmalıdır.”

Celalettin Arif Bey (Erzurum): “Gürcistan’ı İngilizler kendilerinin olarak kabul ediyorlar. Onun için Ruslar da orada bir Gürcistan kalmasını istemezler. Nasıl oluyor da yeniden örgütlenen Taşnakları kabul ediyorlar?..

İkinci sorum da şudur: Azerbaycan’a gidip gelen bir arkadaşım söylüyordu. Bakü’ye giden herkeste, 1914 sınırlarını istedikleri izlenimi var. Ermenistan’a bugünkü saldırıları da bunu gösterir.

Acaba bizim Kars ve yöresi konusunda Ruslar ne düşünüyorlar? Buraları da almak istiyorlar mı?"

Kafkasya'daki gelişmelerin müzakeresine, Gürcistan'la Ermenistan arasındaki savaş dolayısı ile 21 Şubat 1921 tarihinde devam edildi. Hükümet Başkanı **Fevzi Paşa**'nın (Çakmak) Meclis'i bilgilendirdiği ve soruları cevapladığı o celseden;

Hüseyin Avni Bey (Erzurum): "... Gerçi İtilaf Devletleri her yerde, her türlü fesat çıkarma çalışmaları içindeydiler.. Fakat Gürcülere ciddî bir yardımda bulunmamışlardır. Onlara destek ve yardımları maddî değil, Bolşevikliğin gelişini önleme şeklindedir.

Azerbaycan ise zaten Rusya'nın elindedir. Zorunlu olarak Rusların pençesine düşmüş, istenildiği gibi yönlendirilen bir âlettir... Böyle âletler kendi istekleriyle taarruz etmezler. Mantıklı olarak düşünülürse Azeriler, Gürcülerden bir şey istemiyorlar. Ermeniler de Gürcülerden bir şey istemiyor. İsteyen biri var ki, o da Rusya'dır. Ermenilere de zamanında taarruz etmek fikrini Ruslar taşıdılar.. Lehistan (Polonya) ortaya çıkınca o görevi Azerbaycan'da bize yaptırdılar. Biz Müslüman halkların kurtarılması çabasıundayken, ne zaman ki Ermeni olaylarının önlendiğini gördüler, o zaman parsayı toplamaya geldiler ve karşımıza çıktılar.

... Gürcüler verilen notalara cevap vermedikçe, yapılan baskılar sonucunda yine Bolşevik olacaklar, karşımıza yine Gürcü Bolşevik Hükümeti çıkacak ve bu pek acı olacak.

... Rusların bize sağlayacağı çıkar nedir? Rus Türk siyaseti gelecekte ne olur, onu bugünden be-

lirlemeliyiz... Bilmeliyiz ki, onlar bizim değil, biz Rusların imdadına yetişiyoruz... Biz savaşıırken bizi sol yanımızdan pek güzel vurabilirlerdi, bunu yapmadılar. İleride eğer biz kendi ilkelerimiz, Ruslar da kendi ilkeleri içinde olduğu halde onlarla birlikte yaşayacak isek, nerede birleşelim efendiler?

... Ben Azerbaycan'dan, görüyorum. Azerbaycan'ı şimdi yakıp yıkan ve yarın da karşısına çıkacak olan yine Bolşeviklerdir..

Bugün dünya haritası çiziliyor. Biz de güçlüyüz.. Misakı Millî içindeki Ardahan'ı aldık. Yarın Gürcüler galip gelse bile biz gücümüzle güvencede oluruz. Bugün zayıflıklarını ilân eden Gürcüler; yarın on gün sonra kesinlikle Bolşevikliği ilan edeceklerdir. Ve karşımıza, Bolşevik Gürcü Hükümeti, Moskova'ya bağlı bir Hükümet çıkacaktır..

Ermenistan'a karşı gittik... İngilizler Revan'a eli bin silah yığdı.. Revan'a, Ruslar size ne verecek diye soruyorlar. Tabii onlar Amerika, İngiliz, Ruslarla dostturlar.. Efendim dikkatle araştırdım, Amerikalı'nın ağzından dinledim bunları.. Kesinlikle biz sağlam bir prensibi izlemeliyiz. Evet biz Ruslarla ittifak yapacağız. **Rusların emel ve amacı ise oradaki Türklük alemi ile bizi birleştirmektir..** Rus açıkça söyledi; Van'ı, Muş'u Ermenilere verin dedi.. Demek ki o yakıp yıkarken benim onunla ittifak yapmam mümkün değildir. Eğer Ruslar samimiyet gösterirlerse başımız üstüne..

... Bizde kuvvet varsa Batum'a gideriz, Batum'u alırız, deniliyordu. Bugün bu yalnız Batum meselesi değildir, Türkiye meselesidir...

... İhtilaf devletlerinden çok sözedildi. Onlar kendi durumlarından emin değiller mi yoksa? de-

nildi. İtilaf devletleri aciz mi idi ki; yavrusu gibi beslediği Ermeni'yi biz perişan ederken bize baskı yapmadılar.. İngiliz varlığı yokoluyor, kimden korkuyoruz? diye sorular da soruldu.. Düşman, Gürcüleri kışkırtarak ve başka bir problem çıkararak çözüm arayacak. Bu tehlikeyi görmeli, oraya gitmemeliyiz efendiler.. Kuvvetimle, kudretimle alırım, demeliyiz. İngilizler orayı bizden haksız aldılar.

... Ancak yine de diyorum ki, Batum'u almayı ileriye bırakalım.. Galip durumda, başlarının ucunda durup onları memnun edelim. Taarruza geçmeyelim, çünkü taarruz onu sevindirecek.. Onun koruyanı Rustur.. Ermeniler gibi döneriz.. Ben Hükümetin bu siyasetini kesinlikle yanlış görüyorum.

Buyurdular ki. bugün onların güçsüzlüğünden yararlanılır. Yarın Gürcüler güçlenir bizi oradan atarlar... Ben büyük tehlikeyi Rus'ta görüyorum... İş geleceğe bırakırsanız büyük hataya düşersiniz. **İttihat ve Terakkinin** hatasını tekrar edersiniz. Efendiler Ruslarla hâlâ bir seneden beri ilişkimiz var.. Ama toplarsanız sonuç sıfırdır. Tersine Ermenistan konusunda büyük zararlarımız bulunmaktadır. Bolşevikliği ülkemizde durumumuza uygun görüyorsak, önce Rusların samimiyetinden emin olmalıyız. Onu da ayrıca ve açıkça sonra konuşayım..."

Son dönemde, Hüseyin Avni Bey'le Mustafa Kemal Paşa arasında soru-cevap şeklinde şu konuşmalar cereyan etti:

Hüseyin Avni Bey (Erzurum): "Reis Paşa Hazretlerinin son kelimelerinden anlaşılıyor ki iş savaş durumuna gelmiştir. Affınıza sığınarak söylüyorum Ruslar bulundukları bu yerlerde, İngilizler Britan-

ıya'da bile barınamayacaklardır.”

Mustafa Kemal Paşa: “... Mutlaka savaşacağız, savaşmaktan başka çaremiz kalmadı.”

Hüseyin Avni Bey (Erzurum): “Bolşeviklerle ilişki kurulunca Bolşevikler bizi Batum'dan kovmazlar mı?”

Mustafa Kemal Paşa: “... Batum'u işgal edecek değiliz, Ardahan ve Artvin'i işgal edeceğiz..”

Ziya Hurşit(*) Bey (Lazistan): “Efendim ister İngiliz parmağıyla olsun ister başka sebeple, bugün Sovyet ve Azerbaycan kuvvetleri Gürcüler'e karşı savaşa başlamışlardır.

Ziya Hurşit

Lazistan milletvekili

(*) **Ziya Hurşit Bey (Lazistan):** 1890 yılında, Rize Çamlıhemşin'de doğdu. İlk öğreniminden sonra gemi inşaatı ve radyo operatörlüğü konusunda eğitim almak için Almanya'da Gdansk'a gitti. Diploma alarak ülkeye döndü. Kurtuluş Savaşı'nda gönüllü olarak hizmet etti. Mütarekeden sonra, Erzurum Kongresi'ne Trabzon Delegesi olarak katıldı. 1920 yılında ise Lazistan milletvekili seçilerek Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girdi. Yozgat İstiklal Mahkemesi'ne üye seçildi.

Meclis'te Mustafa Kemal Paşa ile görüş ayrılıkları bulunanlarla birlikte 2. Grup içinde yer aldı. II. Dönem'de milletvekili seçilmeyen Ziya Hurşit, 16 Haziran 1926 tarihinde, Atatürk'e karşı suikast hazırlıklarında bulunduğu gerekçesiyle tutuklandı. Gürcü Yusuf, Laz İsmail ve Çopur Hilmi ile birlikte İzmir'de bulunan Kemeraltı Karakolu önünde Mustafa Kemal'e ateş edip kaçmayı planlamışlardı. Fakat kaçışlarına yardım edecek olan Giritli Şevki Bey'in pişmanlık duyarak plânı ihbar etmesi üzerine arkadaşları ile birlikte yakalandı. Ziya Hurşit, Laz İsmail ve Çopur Hilmi'nin de aralarında bulunduğu 13 eylemci, 14 Temmuz 1926 tarihinde idam edildiler. (Ziya Hurşit, kitabımızın 34-36. sayfalarında yer alan Muhalifler listesinin 49. sırasındadır.)

Dış İşleri Bakanın da dediği gibi biz Gürcülere, Gürcü Hükümetine komşuyuz. Bugün Milli Misak içinde bulundurduğumuz bu meseleye ilgisiz kalamayız. Şimdi Gürcüler, bizim Batum, Ardahan ve Artvin'i işgal altında tutuyorlar. Oysa Milli Misak yeminimize göre buralar bizindir, bizim haritamız içindedir. Buraları o zaman İngilizler işgal etmişlerdi, şimdi Gürcüler'e işgal ettirdiler. Biz buraları asla bırakmayacağız. Hepimiz de bu inançtayız. Fakat şimdi bu konuda Hükümet'in başka bir önerisi var..

İkinci meseleyi ben zayıf buldum. Batum ve yöresi için halk oylaması öneriliyor. Ben buna katılmıyorum. Eğer orada Hristiyan Gürcüler'in idaresi altında halk oylaması yapılacaksa, her yerde olduğu gibi orada da kuvvetli olan kazanacaktır. Bu sebeple Hükümet Batum ve yöresini Milli Misak sebebiyle işgal etmelidir.

(Yalnız Batum olmaz her yerini, sesleri..)

Burada korkulacak olan noktalar; Çiçerin'in Batum'u bir Rus şehri ilan etmesi olasılığı akla gelebilir. Ruslar nereye girerse orayı Bolşevikleştirirler diye düşünülebilir. Fakat zaten Ruslar Batum'u işgal ettikten sonra da bizim sınırumıza gelip Bolşeviklik propagandasına devam edeceklerdir.

Üçüncü nokta, Sovyetler her yerde referandum ve halkoyundan yanadırlar. Bunu bize çok zaman önce Çiçerin, Paşa Hazretlerine gönderdiği bir telgrafta bildirmişti. Bana göre biz işgal etmeli, sonra da orada halk oylaması yapmalıyız."

Hakkı Hami (Ulukan, Sinop): "Efendim Paşa Hazretleri konuşmalarında, Milli Misak içinde bulunan Kars, Ardahan, Batum sancaklarının 1914 tarihinden beri Rus sınırları içinde bulunan şehirler

olmaları dolayısıyla bunlardan vazgeçmek istemeyeceklerini söylemeleri, Muhtar Bey'in ve Paşa Hazretlerinin Batum Rus şehridir demeleri ilginçtir. Bu durumda biz öncelikle Doğu'da başlayan bu savaşta özel bir durum belirlemek zorundayız. Fakat bizim belirleyeceğimiz bu tutumun toprak kazanmaya yönelik olması şarttır. Batıda devam eden tehlike yüzünden, Doğu'da Sovyetler aleyhine oluşacak bir başarımızın bize zarar getirip getirmeyeceği sorusunu önemle düşünmeliyiz. Şunu söylemek istiyorum ki, Gürcistan'ın, Rusya Hükümeti adına Batum şehri için bu savaşa başladığı sezinlenmektedir. Bize bu yönde duyurusu ve savaşa katılma konusunda kendisinin bir önerisi olmadıkça Batum için dökeceğimiz kan Rus'un çıkarına olacaktır. Bu kanları Rus Hükümeti yararına dökmüş olacağız. Rusya bizim de Batum üzerinde hakkımız bulunduğunu kabul etmedikçe, savaşırsak biz kuşkusuz Rusya için savaşmış oluruz. Paşa Hazretleri'nin buyurdukları gibi Rusya Elçisi de bizim bir girişimde bulunmamıza gerek olmadığını söylediklerine göre, yapmamız gereken kan dökmeksizin, barış yolu ile Ardahan ve Artvin'i Gürcüler'den almaya çalışmaktır. Olabilir ki ileride Rusya Hükümeti'nin 1914 sınırları içinde bulunan diğer yerler hakkında bize karşı bazı kolaylıkları olur.

Batum meselesine gelince Batum savaşla alınmalıdır. Fakat bir şartla.. Doğu siyasetinin bizim iyiliğimiz yönünde parlamaya devam etmesi, Rusya'nın düşmanlarının ezilmesi şartıyla. Çünkü Rusya'nın düşmanları bizim düşmanlarımızdır... Varlığımızı korumak için yardım almak ve gerektiğinde Batum'u işgal etmek zorunda kalacağız. Ama

henüz onun zamanı gelmemiştir. Durum bu iken söylenildiği üzere Ardahan ve Artvin barış yolu ile alınırsa, ben Batum'u almak için savaşa girilmesini uygun bulmam. Ancak Gürcü Hükümeti buna yanaşmazsa, onun da Rusya üzerinde dayanma ümidi taşıdığı bir nokta var demektir. Ona karşı da Hükümetin kayıtsız kalması tabii ki doğru olamaz. O zaman biz onun taşıdığı ümidi kırmaya çalışacağız. İşte bu konularda Yüce Heyetinizin, Ardahan ve Artvin'in verilmemesi yönünde Gürcü Hükümetinin olabilecek diretmesine karşı, Hükümet'in serbest olduğu şeklinde bir karar verebileceğini düşünmekteyim."

Abidin Bey (Atak, Lazistan): "Batum, Ardahan, Artvin, Acara; bir seneye yakın süre buralarda bulundum. Kuşkunuz olmasın ki, buralarda bir tek Rus'a rastlanmaz, halkının tümü Müslümandır. Bir çok arkadaşlar söylediler ki, Rus bozgunculuğundan çok, Bolşevik bozgunculuğundan korkuyorlar. Yâni bunlar Bolşeviklerin kışkırtmalarıdır. Demek ki karşımızdaki yine Gürcistan Bolşevikliğidir. Bu kürsüde daha önce Muhtar Bey'in de söyledikleri üzere, bizim Gürcistan'la barış yapabilmemizin koşulu, Batum'dan ve bu gibi yerlerden tamamen vaz geçmemizdir. Bunu bize Çiçerin söylüyor. Demek ki Rusya Sovyet Meclisleri bizi buraya yönlendirmek istemiyor. Ancak biz buralardaki Müslüman halkın kurtulmasının zamanıdır, diyoruz. Ona göre ben de diyorum ki, Ordularımızın hemen Artvin'e kadar harekete geçmesi gerekmektedir. Tüm Lazistan'la ilgili değil belki bir küçük parçasıyla. Sözde İttihat Terakkiciler bunları düşünmemişler, pek çok kötülükler yapmışlar. Evet olabilir, fakat onlar da hep

vatan oluşturmak için çalışmışlardır.. şimdi bizim ıkarımıza olan Ardahan, Batum, Kars'ın bize kalmasıdır. Bendeniz, buraların İşlam Milli Misakı içinde olmasından dolayı, Rasim Beyin de dediği gibi toprak kazanmak değil, buralardaki Müslüman halkı kazanmanın zamanı geldiği için alınmasını istemekteyim..." (Karışık tutanak..)

Londra ve Moskova Konferansları..

(Tarih:17 Mart 1921-Birleşim: 8)

Meclis'in İkinici yasama yılı çalışmalarında gizli celse müzakereleri başlamış bulunmaktadır.. İlk celsede **Malta** adasında tutuklu bulunan milletvekillerinin ödenekleri konusu ele alınmış, ikinci celsede Londra Konferansı konusundaki görüşmelere geçilmiştir. nce Dış İşleri Bakanı **Ahmet Muhtar Bey**, Delege Heyetinin Londra'ya gidişi, orada karşılanışları ve gelişmeler konusunda uzun süre bilgi alınamamış olmasını anlattı. Daha sonra Londra'dan gelen telgraflarla bilgi akışının başladığından söz ederek, gelen telgrafları okudu. Fransızlar'la yapılan ikili anlaşmadan söz etti.

Özellikle imzalanan bu anlaşma yoğun tenkitlere uğradı. Muhalişlerin tenkitleri;

Hüseyin Avni Ulaş (Erzurum): "İmza etmek için buradan sordular mı?"

Abidin Bey (Atak, Lazistan): "Arkadaşlar çok kısa konuşacağım. Giden arkadaşlar gerçekten olağanüstü çabalarımızı anlamamışlar ve böyle bir anlaşma yapmışlarsa, bunların en kısa sürede geri ağırılmalarını ve ayrıca Bakanlar Kurulundaki

arkadaşlarımızın da bu konuya ilişkin en son davranışlarını duymak isterim.”

Bir çok milletvekilinin konuşmasından sonra 3. Celse müzakereleri tamamlandı.

4. Celsede **Moskova Konferansı** konusu ele alındı. Dış İşleri Bakan vekilinin bilgilendirme konuşmasından sonra müzakerelere geçildi ve ilk konuşmayı **Hamdullah Suphi Tanrıöver** yaptı.

Mehmet Şükrü Bey (Koç, Afyon): “Efendim, Hamdullah Suphi Beyefendi’nin akıl ve mantıkla ilgili sözlerini ben de onaylıyorum. Fakat öyle bir zamanda buraya toplanmıştık ki, o zaman akıl ve mantığın iflas ettiği zamandı. Şimdi de bizi yok etmek için elimizi, kolumuzu bağlamak istiyorlar. Bundan sonra mantıksız hareket edersek Allah korusun yıkılırız. Şimdi çok şükür iç anlaşmazlıklar ortadan kalkmıştır. Bugünkü durumdan benim anladığım bir gerçek var ki, düşmanlar henüz bizi yok etmek kararını kaldırmamışlardır. Bizi yok etmek için bazı şeyler hazırlamışlardır. Biz bunlara karşı neler yapacağımızı, saatlerce, günlerce aylarca, uzun uzun araştırmak zorundayız. Şu son dönemde bizim yaptıklarımız, gerçek anlamıyla dinde görülen olağanüstülüklerden başka bir şey değildir. Yalnız o Hadis-i Şerifi hatırlatayım. İşte o Hadiste ki zamanlarda yaşıyor gibiyiz. Hudeybiye Barışını düşünelim... Milli Misaktan bir milim özveride bulunmamızı kimse aklına bile getirmez.

Londra Konferansı sona ermiştir. Fransa ile silah bırakması veya barış niteliği taşıyan bir ikili antlaşma imzalanmıştır. Bugün için diğer durumlar kesinleşmiş değildir. Doğuda ve Batıda da Yunanlılar’a karşı asker bulunduruyoruz. Adana cephe-

sinde de askerimiz var. Kuvvetlerimizi üç cepheye dağıtarak zayıf düşüyoruz. Olabilirse Fransızlarla en az iki ay zaman kazanacağımız bir Mütareke yapalım. Fakat rica ederim bunlar dışarı yansımaysın, yalnız kafalarımızın içinde kalsın.”

(Yoğun gürültüler..)

Üçüncü Şubenin, Üç Milletvekili **Hakındaki Mazbatası**

(Tarih: 21 Mart 1921-Birleşim:10)

TBMM 21 Mart 1921 tarihli gizli celsede, Tokat milletvekili **Nazım**(Resmor), Afyon milletvekili **Mehmet Şükrü** (Koç) ve “Bolşevizm Asr-ı Sadet'teki hayattır” diyen Burdur milletvekili **Şeyh Servet** Efendilerin muhakeme edilebilmeleri için, 3. Şubenin Meclis'ten bu kişilerin dokunulmazlıklarının kaldırılmasını isteyen mazbatası görüşüldü. Celalettin Arif, Refik Şevket (İnce) Beylerle birlikte bir çok milletvekilinin söz aldığı bu müzakerelerde, **Nazım Bey** de sık sık konuşarak kendisini savundu.

Celalettin Arif Bey (Erzurum): “Müzakere yöntemi konusunda Refik Şevket (İnce) Bey'e cevap vereceğim. Böyle bir olay İstanbul Mebusan Meclisi'nde geçmedi dediler. Oysa 31 Mart olayında, arkadaşların Harp Divanı'na gönderilmesi için böyle bir şey olmuştu. Gerçi gerek Yüce Divan konusunda ve gerek bu tür meselelerde bir kanun veya geleneğe dayanılması zorunluluğu vardır. Refik Şevket Bey sanıyorum burada yanıldılar. Fakat aslında bugün için düşünülecek bir sorun var.

Tokat milletvekili Nazım Bey hakkında çeşitli suçlamalar yapılıyor. Mesela Paşa Hazretleri bazı şeyler söylediler. Acaba bunları Nazım Bey dinledi mi? Diğer tanıklar da bir çok şeyler söylediler. Bu durumda ben diyorum ki, 3. Şube dosya hakkında yeterli incelemesini yapmamıştır. Kesin biçimde, suçlamalara şöyle cevap vermiştir, demeliydi. Nazım Bey burada bu suçlamaları red edip, çürüttü mü? Sonuç olarak; dosya Şubeye geri gönderilmeli ve önce tam inceleme yapılmalıdır.”

Sonraki konuşmasında ise sözlerini şöyle sürdürdü:

Celalettin Arif Bey (Erzurum): “Nazım Beyin konuşmasında bir terslik var. Şube falanca tarihe kadarki fiilleri suç saymıyor diyor. Bir fülde suç varsa, ilk başından itibaren suçtur. Eğer böyle değilse nasıl tarih belirlenir?

Şube bu yönde bir kanıya varıyor, gerekçelerini de gösteriyor. Gerçi bu Yeşil Ordu konusunda başlangıçta kanun ve kurallara uygunluk var gibiydi. Hükümet veya Meclis Başkanı olan kişi (yâni Mustafa Kemal Paşa) tarafından siyasî olmamak üzere birlik beraberliği sağlama adına bir örgüt kuruluyor. Bu oluşum, bir parti kuruluşu gibi değerlendirilerek resmen bir belge verilmemiş ve Hükümet de bu yönde bir emir vermemiş. Fakat dolaylı olarak izin verilmiştir diye yorumlanmış ve hareketleri suç sayılmamıştır.

Şubenin bu konuda başka bir fikri vardır ve gerekçesi de kararda eklidir.”

Sonra Nazım Bey söz alarak **Yeşilordu**'dan söz etti. Komünist Partisi kuruluşunun aşamalarını anlattı.

Bu arada “işin içinde Adnan ve Hakkı Behiç Beyler ve Paşa’nın bütün yakın adamlarını görünce, Paşa’nın bilgisi içinde olduğuna inandım..” gibisinden sözler söyledi. (*)

Hüseyin Avni Bey (Erzurum): “Bendeniz şöyle düşünüyorum, ya suçlamaları temize çıkaracak, ya da buradan çıkıp, Mahkemeye gidecek. ”

Daha sonra **Nazım Bey** (Resmor, Tokat) kürsüye gelerek konuşulanlara cevap verdi. Bu arada, kendisi hakkında söylenen, “neden korkuyorsun?” sorularına; “Beni korkak bir adam sanma. Yanlış anlıyorsun. Karşında korkak bir adam yok” diye bağırdı.

(*) **Atatürk’ün Kurduğu Komünist Partisi:** Rusya ile ilişkilerin yoğunlaşması üzerine gizli komünist faaliyetler de çok artmıştı. Bu arada Ankara’da Arif Oruç, Emekli Binbaşı Hacıoğlu Salih, Şerif Manatov’un kurucusu oldukları gizli Komünist Partisi kurulmuştu. Bir önlem olmak üzere Atatürk de yakın arkadaşları Tevfik Rüştü (Aras), Mahmut Esat (Bozkurt), Yunus Nadi (Abaloğlu), Kılıç Ali, Hakkı Behiç (Bayiç), İhsan (Eryavuz), Refik (Koraltan) gibi kişilere bir **Komünist Partisi** kurdurdu.

Bunun sebebini 31 Ekim 1920 tarihli telgrafında **Ali Fuat Paşa**’ya şöyle anlatmıştı:

“Komünistliğin yalnız ülkemizde değil henüz Rusya’da bile uygulanmasına ilişkin açık görüşler ortaya çıkmış değildir. İçimizden ve dışardan bir çok kişinin, çeşitli amaçlarla, bu akımı ülkemize getirdikleri görülmektedir. Bunlara karşı önlem alınamadığı takdirde, milletimizin muhtaç olduğu birlik ve huzurun bozulacağı görülmektedir. Bunun için en akılcı önlem olarak, akli başında arkadaşlardan, Hükümetin bilgisi içinde bir Türkiye Komünist Partisi kurulması düşünüldü. Böylece ülkedeki bu fikre yönelik bütün hareketleri kontrol ederek yararlı hâle dönüştürme olanağı bulunacaktır.”

Bilgi için Bkz. **Yeşil Ordu**/Yalçın Toker, Toker Yayınları.

Bu arada "Amasya'ya gittiğini, Yeşilordu bildirisini Refet (Bele)'ye de verdiğini.." anlattı.

Hüseyin Avni Bey (Ulaş, Erzurum): "Bildiriği yalnız Refet Bey'e mi verdiniz, başkasına da verdiniz mi?"

Nazım Bey (Resmor, Tokat): "Ben doğrusu Refet Bey'e kardeşçe bu meseleyi anlattım ve bu bildiriği gösterdim. Doğu politikasını onaylıyoruz ve Mustafa Kemal Paşa'ya da gönderiyoruz, dedim."

Hüseyin Avni Bey (Ulaş, Erzurum): "Refet Bey akli başında bir adam.. Efendim ben 3. Şube hakkında, haksızlık yapmış diye suçlamada bulunmadım. Şube tarafsızlığını korumuşsa ben de kimseyi suçlamam. Ben demek istiyorum ki, bu meselede başka isimler ortaya çıktı, onlar da yeniden araştırılmalıdır."

Müzakereler sonunda, Yeşilordu Genel Sekreteri ve Halk İştirakiyyun Başkanı **Nazım Resmor**'un dokunulmazlığı kaldırıldı. İstiklal Mahkemesi de onu 15 yıl kalebentliğe mahkum etti.

Erzurum Albayrak Gazetesindeki

Makale ile İlgili Müzakereler

(Tarih: 18 Nisan 1921-Birleşim: 22)

18 Nisan 1921 tarihli gizli celsede, müzakere sonucu, Erzurum **Albayrak Gazetesinde** yayınlanan bir makale yüzünden yazarının tutuklanarak gazetenin kapatılması idi.

Gazetedeki makalenin Meclis'te okunması isteği oya konularak kabul edildi ve okunduktan sonra da ilk sözü Erzurum milletvekili **Hüseyin Avni Bey** alarak uzun bir konuşma yaptı. Günü-

müz 21. Asır Türkiye'sindeki basın hürriyeti anlayışına bile ışık tutacak nitelikteki o konuşmadan:

Hüseyin Avni Bey (Erzurum): Makale hakkındaki değerlendirmeyi Yüce Heyetin anlayış ve bilgisine bırakıyorum. Doğal olarak, matbaacılığın, yazarlığın görevi budur. Şayet Albayrak Gazetesindeki (*) makalede kanuna aykırı sözler varsa, bu, Büyük Millet Meclisi'nin kurduğu Hükümetin adalet örgütünü ilgilendirir. Basın Kanunu vardır. Mahkemeye gönderirler. Siyasî bir suç mudur, başka bir şey midir, bunu araştırırlar ve kararını verirler. Ben kendi inancıma göre bütün basının serbestçe ve hür olarak yazmasına inanırım. Bence özgürce yazılan yazılardan daha değerli bir şey yoktur. Fazla söylemiyorum, bilgi ve anlayışınıza bırakıyorum.

Efendim, size Doğu cephesi halkı adına garanti veririm ki, oranın halkı ufak bir hata gördükleri zaman, hemen göreve koşar. Erzurumlular her zaman görevlerini yaptılar ve yapıyorlar. Şayet makalenin hatası varsa adliyeye veriniz, mahkemeye gönderiniz.

(*) **Albayrak Gazetesi**, 1913 yılında İttihat Terakki'nin Erzurum'daki yayın organı olarak çıkmıştı. İşgal yıllarında kapandı. Mondros Mütarakesinden sonra yeniden yayınlanmaya başladı. Sahibi Süleyman Necati (Güneri)'nin milletvekili seçilerek Ankara'ya gitmesinden sonra kardeşi Mithat Bey tarafından devam ettirildi. Erzurum Kongresi ve Temsil Heyetine destek verdi. Tıpkı Kastamonu'daki Açıksöz, Sivas'taki İrade-i Milliye, Ankara'daki Hakimiyet-i Milliye gibi, yazılılarıyla Milli Mücadele yanlısı yayınlar yapan bir gazete idi. Özellikle Ermeni vahşetini ayrıntılarıyla sütunlarında yansıttı. Başlığının altına "Doğu Vilayetleri Ermenistan Olamaz" ibaresini koydu. Fakat daha sonra Doğuda bölgesel yönetim kurulması yönünde yayına başlayarak "Doğu Vilayetleri Müdafaa-i Hukuk"un sözcülüğünü yaptı. 1921 Mart'ında kapatıldı.

İzin veriniz, Mithat (Albayrak) meslek onuru ile tanınmış bir adamdır. Bu şahıs bu makaleyi yayınladığı zaman Bölge Komutanı onu makamına davet eder, tutuklusunuz, der.

Neden? diye sorar.

Bu yazdığınız makaleden dolayı der.

Bize haber verdiler, Hükümete başvurduk. Yüce ve insafli Paşa Hazretleri dediler ki; bu kişi öncelikle öğretmendir, askerlikle ilişkisi yoktur. Komutan onu tevkif edemez. Bu işte yanlışlık var, denilerek haberleşildi, tahliyesine emir verildi.

Cephe diyor ki, bir hafta yatsın, sonra çıksın.

Çıktığı zaman Adalet Bakanı Beyin buyurdukları gibi, Emin Bey şu hareketinden dolayı tepki gösterir. Tahkikat yapılır.. (Karışık tutanak..)

Nasıl olur da bir kumandan bir başıbozuğun soruşturmasını yapar?

Askerlikte kolaydır bir adamı tutarlar atarlar. Hangi kanunla suçlanıyor? Ona bakılmaz. Kanuna karşı gelmek milletin ruhuna saldırdır. Komutan bunu değerlendiremez... Sonuçta yattı, çıktı. Sonra hakkında kovuşturma yapılmasına isyan etti...

Bu konuda araştırma yapar. Koşa koşa daire-sine süngülüler gider. Onu karakola götürürler, hapsederler. Vali İçişlerine yazıyor; Biz Hükümeti temsil ediyoruz, kanunu uygulayacağız. Mithat Bey aydın bir kişidir; aydın kişi olduğu için Doğu cephesine giden gelen herkes Mithat Beyle görüşür.

Kazım Paşa (Karabekir) da onu gelenlere tanıtır. Efendim anlatayım, Bolşevikler geldikleri zaman halkı topluyor. Yarın Bolşevikler gelecek diyor.

Kazım Paşa, soru soranlara biz bilmeyiz, Mithat Beye gidiniz, diyor. Bu ülkede yetişmiş burju-

vazi sınıfından bir adamla görüşmeyiz, denilince köylüler diyorki; bizim ona güvenimiz vardır.^(*) Cebine de bir mühür koyuyor. Biz Celalettin Arif Bey'le birlikte gittik. Kazım Paşa Hazretlerinin o kadar güvendiği bir kişidir ki her işi ona yaptırır. Eğitimi yüksek, ahlakı yüksek. Yalnız çok sinirli, kör kadı diyen bir adam. Hata gördüğü zaman ağlıyor, bağıyor, şikayet ediyor.

Efendiler geçenlerde Bütçe dolayısıyla Yüce Meclis bunu dinlediği zaman derin düşünceye daldı. Paşa Hazretleri araç sağladılar ve biz Ilıca'ya gittik. Bizi karşıladılar; dediler ki, siz seferberlik yapmışsınız, buradan **tekalüf-ü harbiye** (Savaş Yükümlülüğü) toplanıyor. Otuz bin lira istiyorlar. Halbuki bilmiyor musunuz ki on paramız yok; bizler aç, susuzuz. Dedim size kim seferberlik yaptı? Nasıl olur da sizden seferberlik vergisi istenir?

Sordu, Büyük Millet Meclisi azası mısın? Ve devam etti, bana şeytan gibi görünüyorsun. Hiç bir şeyden haberin yok, senin...

Bu sözler üzerine sersemledim. Devam etti; yerlere kapanıp ağladım. Efendiler bizden Savaş Yükümlülüğü vergisi alındı. Bir buçuk milyon lira verdik.. Biz bilmiyorduk. İşte dava buradan kopuyor.

(*) **Mithat Bey**: Meclis tutanakları o günün koşullarında son derece karışık, eksik ve hatalarla dolu tutulmuş. Mesela o dönemde Vali'nin de adı Mithat Beydir, Albayrak'ta o makeleyi yazan yazarın da.. Gazeteci Mithat Bey'den söz edilirken, birden bire Vali Mithat Bey'den bahsedilmeye başlanıyor. Sözler hangi Mithat Bey'le ilgilidir? Anlamak güç. Konuşmacının sözleriyle Vali Mithat'ı mı, yoksa gazeteci Mithat'ı mı kastedtiğini anlayabilmek için çok zor. Bu yüzden burada ben de hata da yapabilirim. Burada veya başka bölümlerde bu tür hatalar olursa bağışlayınız.. Y.T.

Telgrafla **Fevzi Paşa** (Çakmak) emir verdi, dedi ki; kimin elinden alındı ise derhal parası geri verilsin. Büyük Millet Meclisi Hükümet kurmuştur. Paşalara, beylere kuvveti, Büyük Millet Meclisi vermiştir. Paşalara da, memurlara da, komutanlara da yetkiyi Büyük Millet Meclisi vermiştir. Onun emrine girenler onun emrinden çıkamaz. Halka ilan ettiler. Fevzi Paşa emir verdi, verilsin diye.

Yine Vali yazıyor ki burada üçbuçuk insan kalmıştır. Bunları sıkı sıkı ne alıyorsunuz, isyana mı kıskırtmak istiyorsunuz?

Sonra efendim bir adamın oğlu askere gitmezse babaları sürükleniyor. Bunlar bu haksızlıklara dayanamıyor, artık yeter diyorlar. Vali açık açık Hükümete bildiriyor. Hükümet durumu öğreniyor. Tabii hiç cevap yok.

Sonra Fevzi Paşa Hazretleri emir verdi. Efendim dedi, Askerî Ceza Kanunu'nun 4. maddesi ile bunu yapıyoruz, her kim ki kırk beş yaşından aşağı olur ve gözü ile, ağız ile bir gizli amacı anlatmak isterse o adam Divanı Harbe gönderilir. Müsaade buyurursanız bu maddeyi sizin yasa anlayışınıza sunarak güldüreyim. Maddeleri emrederseniz şimdi okuyacağım. Bakınız efendiler ne güzel kanun ve ne güzel, Mahkeme de onamıştır. Bu adamın kendi aleyhinde yazdıklarını onamışlardır. Kendisinin şikayetlerini onamışlardır.

Şimdi efendim bu maddelerden dolayı Millî Savunma Hukuk Müşavirliğine emir verildi. Gelen cevaptaki en son önlem ve en son emirdir.

Benim Erzurum'la olan yazışmalarında elde ettiğim son bilgi; bu makale ve yazarı hakkında kovuşturma yapılması insanları çok sinirlendiriyor.

Milli Savunma Bakanı'na gelen şu son cevapta; yetkilerime dayanarak emir verdim, tutukladım deniliyor. Bakan Beyin söylediği yetki meselesi bundan ibarettir. İşte dördüncü madde şudur.

(Okudu..)

Daha doğrusu bu yetki, Büyük Millet Mecilisi'ne aittir. Hükümet, Büyük Millet Meclisidir. Hükümet Meclis'in bir Encümenidir. Güvenlikten de biz sorumluyuz. Orada asayişsizlik olamaz. Vali diyor ki, baskı yapmayınız, bu işte hata vardır, hatayı gördük diyor.

Büyük Millet Meclisinin gücü içte de dışta geçerli olmalıdır. (Doğru sesleri..)

Sonra efendim yazışmalar sırasında Adalet Bakanı Beyin soruşturma savcısı "kanun hâkimdir", diyor. Çünkü kanun bunu kabul etmiş. Allah bunu emretmiştir. Erzurum'dan Başsavcı yazıyor ve diyor ki tam soruşturma yapamıyorum, etki altında yım. Bu, biz konuyu sorguladıktan sonra oluyor.. Yâni bundan dört gün önce..

Mithat'ın yazdığı makale siyasî niteliktedir. Bu konuda Divanı Harple işbirliği yapınız. Yâni efendiler ver askere gücü, çiğnesin. Bu adam bu makaleden dolayı hapis olmuştur. Hükümetin otoritesi orada bir iki adamın elinde oyuncak olmuştur.

Size açık söylüyorum, Büyük Millet Meclisi olarak biz her şeye hakimiz. Efendiler Yüce Heyet kararını vererek buraya geldi. Ne için?.. Kanunu ege-men kılmak için.

Bireyler, kişiler asla hâkim olamaz. Kanun egemendir. Bunu her zaman için böyle görmek isterim. İşte sizin kanununuz, işte sizin Hükümetiniz."

Hüseyin Avni Bey'in bu konuşmasından sonra

dönemin Adalet Bakanı **Hafız Mehmet Bey** kürsüye gelerek, olayın iç yüzüne açıklık getiren bir konuşma yaptı. Konuya ışık tutan o konuşmadan da bazı bölümleri vermekte yarar var:

“Efendiler, meselenin biraz öncesine gitmeliyim. Bundan 6-7 ay önce Bakü’de **Doğu Milletleri Kongresi** yapıldı. Bu Kongre’ye kadar Erzurum’da yayınlanan bu gazete milliyetçi makaleler yazmıştı. Bakü Kongresi’ne katılmak üzere gazetenin başyazarı Cevat, Ethem Nejat, İsmail Hakkı Beyler Bakü’ya gittikleri ilk günlerde çok milliyetçi sözler söylüyorlardı. Hükümet adına konuşacak olan İbrahim Tali Bey de bu işi bana devretmişti. Saat üçte toplanmaya karar verildi. Saat üçte Cevat gelmedi. Dörtte, beşte yine gelmedi. Haber aldık ki Cevat, Ethem Nejat ve İsmail Hakkı Beyler, **Mustafa Suphi’nin** başkanı olduğu **Türkiye İştirakiyyun Cemiyetinde** imişler. Saat altı buçukta bunlar gelince, neredede kaldınız, diye sorduk. Dediler ki, efendiler biz sizinle birlikte çalışamayız. Çünkü biz eski Bolşevikiz. Siz yanlış yola gidiyorsunuz. Geliniz hep birlikte olalım.

Biz tabii buna karşı, biz milletimiz adına, Müslümanlık için çalışıyoruz, bununla millete bir iyilik sağlayabilir miyiz?

Ben Bolşeviklik, Komünistlik anlamam. Bakü’de Konferans devam ettiği sürece bunlar Erzurum’dan aldıkları mektupları Mustafa Suphi’ye veriyorlardı. Mustafa Suphi Bey her akşam geliyordu. Bolşevik başkanları da oraya geliyordu. Onlara, örgütlenmemiz budur, bize güveniniz diyerek onlardan 400 bin altın istediler. Bu para ile Ankara, Erzurum, Eskişehir’deki örgütlerini genişletecek ve

Anadoluya gönderdikleri propagandacılar para vereceklermiş. Kongrede onlardan sonra Rusya ihtiyar komünistleri konuşarak istediğiniz para hazırdır, ama önce Anadolu Hükümetini yıkmalısınız. İlk önce de Orduyu isyan ettirmelisiniz. Biz zamanında Moskova'da, Petersburg'da Çarın baskısı altında idik ve böyle yapmıştık. Siz de hemen gidiniz, bunu yapınız.

Bu meselede daha fazla ayrıntıya girmeyeyim. Dönüşte Erzurum'da vali ve komutanlara varıncaya kadar herkes seçimle gelmeli diye kıyamet koptu. Trabzon halkı da bunu duyunca vali ve komutana varıncaya kadar hepsi için seçim istediler. Ordunun Ermeniler üzerine hareketi başladığı zaman Bolşevikler diyor ki; oraya gelen Alay Milliyetçi ve Müslümanlıktan oluşuyor. Onlara kanmayınız, aldanmayınız, sizi kandıracaklar, bunlar Müslümanlık ve Milliyetçilik fikriyle gazete çıkarıyorlar. Kazım Karabekir Paşa Orduyu bırakarak Erzurum'a gitti. Bu Mithat, ki Albayrak Gazetesinde neşrettiği makalelerde önceleri Bolşeviklere karşı Milliyetçiliği savunuyordu. Son makale ise ortadadır. O makaleden dolayı Hükümet kovuşturması da adalettedir. Kendi araştırmam; bu gazete Bakü'de Mustafa Suphi ve Cevat arasında yapılan anlaşmadan sonra Bolşeviklere doğru adım atmak ve Orduyu yıkmak ve bir sosyal devrimin yapılmasına hizmet etmek peşindedir. Bu makale de bu niteliktedir. O tarihtenberi yazdığı makaleleri izlenmiş ve sonunda tutuklanmıştır.”

Mehmet Salih Efendi (Yeşiloğlu, Erzurum): “Efendim sessizce çözüme ulaştırılacak bu konuda, arkadaşlar işin özünü bırakıp ayrıntıya girdiler.

Hüseyin Avni Bey arkadaşımızın konuşmaları ve Hükümetin açıklamalarıyla anlaşılmıştır ki bu bir yetkili makam davasıdır. Çözümüne ulaştırılması gereken budur. I. Dünya Harbi'nden önce ismini bilmediğim, kendisini tanımadığım Nüzhet Efendi adında bir kişi Erzurum'un geri alınmasından önce memlekete geliyor. Gazete çıkarıyor, ülke için yararlı yayınlar yapıyor. Bu adam daha sonra gelişmelerin akışı içinde sakat bir fikir izlemiş. Bu askeri hareket sırasında bir makale yazmış. Sanıyorum bu Ordunun aleyhinde değildir. Fakat Ordu komutanı bundan kuşkuluyor ve duruma el koyuyor. O zaman Hükümet ve Adalet Bakanlığı da durumu sakat görüp el koyuyorlar. İkisi de inceleme başlatıyorlar. Hüseyin Avni Bey Hükümete başvuruyor. Bu durumda mesele askerin mi yoksa sivil idarenin mi alanındadır? Haberleşme sırasında düşünülmenden, bizimle görüşülmeden bir şey yapılmış. Her iki taraf kovuşturma hakkı kendindedir sanarak yapmış. Bu yüzden müzakereler sırasında yersiz ve olumlu olmayan bir takım sözler söylendi.

Kazım Karabekir Paşa Ordu'da namuslu bir askerdir. Ortada bir suç vardır ve suç konusunda da kovuşturma yetkilisi bir tane olmalıdır. Asker mi, yoksa sivil güç mü el koyacak? Suç varsa bu iş adalet tarafından belirlensin, mahkeme el koysun. Bence görüşmeler yeterlidir. Hükümet görevini yap-sın, işi adalete göndersin.”

Ali Şükrü Bey (Trabzon): “Efendim konu hakkında çok konuşuldu. Sanırım mesele her yönü ile anlaşılmıştır. Artık uzatmaya gerek yoktur. Bir defa rica ederim, Meclis birlik ve beraberlik içindedir ve burada herkes fikirlerinde özgürdür. Burada hiç

kimsenin ülke çıkarı aleyhine hareket edebileceği söylenemez. Rica ederim birbirimizden kuşkulandırmayalım. Sürekli ufak tefek iğnelemelerle herkesin duyguları kamılanıyor.

Efendim benim söylenenlerden sonra anladığım, her iki tarafın hakkı bulunduğudur. Yâni yapılan işlem yöntemine uygun olmamış. Başlangıçta Bakanlar Kurulu başkanının telgrafına itiraz edilmiş. Fakat madem ki görevini yerine getirmiş, kovuşturma emri vermiştir. Ancak sanırım bu bir Hükümet meselesi değildir. Çünkü gerek Adalet Bakanlığı, gerekse Hükümet başkanı, telgraflar ve yazılarla görevlerini yapmış bulunuyorlar. Bu durumda Meclis'in dikkat edeceği bir mesele vardır. Gerçekten Hüseyin Avni Bey'in korktuğu gibi, bu askerî baskı yok edilecek mi edilmeyecek mi? Bunun sonucu beklenir ve haksız işlemler devam edecek olursa yeniden soru önergesi verilir. Çünkü bu iş Hükümet sorunu olmaktan çıkmıştır. Hükümetin iki organı Bakanlar Kurulunun başı ve Adalet Bakanı gerekli emirleri yazmışlardır. Bu yetkili makam sorunu çözülmelidir. Sonra bunun altından diğer başka meseleler de çıkarıldı. Bolşeviklik meselesi falan. Bu zamanda ben Bolşevik olmayan kişi görmüyorum. Sonra bu adam gerçekten kötü bir adamdır. Onunla birlikte bu meseleler de ileride herkesin aklı başına geldikçe, ortam yatıştıka Bolşeviklikten kurtulunur.

Efendiler Adalet Bakanı konuşmasında tarafsızlık ilkesini çiğnemiştir. Hepiniz gördünüz ki, eski Hükümet gibi başladı. Bakü'de şöyle oldu, böyle oldu diye anlattı. Onun için bu meselede tarafsız olmaz. (Yanlış hesap Bağdat'tan döner sesleri..)

Efendiler bu ülkede B.M. Meclisinin Adalet Bakanlığı var mı yok mu? Varsa gücünü gösterebilirsin. Sonra ikinci telgraf meselesi var. Efendiler böyle art niyetli yorumlarla B.M.M.'nin onuru ve onun kanunları Emin Bey'in keyfine kurban edilemez.

(Gürültüler)

Rica ederim alsınlar Mithat'ı Adalet mahkemesine versinler. Bu yanıktan dönlüsun. Bir daha da bu tür yanlışlara cesaret edemesinler. Adalet Bakanı da asıl davayla ilgisi olmayan Cevat Bey'den, Bolşeviklikten, bilmem neden söz etmesin."

Adalet Bakanı Hafız Mehmet Bey'in, "ben onları o anlamda söylemedim" sözü üzerine;

Ali Şükrü Bey (Trabzon): "Bakü'ye niçin gittin? Bundan Meclis'in bilgisi var mıdır? Efendiler suç oluşuyorsa bu da suçtur."

Hüseyin Avni Bey (Ulaş, Erzurum): "Hükümet Başkanı, asker kanadının yaptığını protesto etmişlerdir.. Paşa Hazretlerinin dayanak noktası yorumuna kalıyor. Eğer onun bu yorumu B.M.M. ni tenkit ediyorsa, Efendiler bu Meclis'in mahkemesi vardır. O, bu böyledir diye yorumlamış. Mahkeme hakkı, haklı olana verir. Biz haksızlığa isyan ediyor, bunun için bağıırıyoruz. Benim bundan başka bir niyetim, bir artniyetim varsa yuh olsun bana..

Sonra burada gezen kardeşinden söz edildi. Ben onun kefilim miyim efendiler? Bunu bana niçin söylediler, benimle ne ilgisi var. Ben suçlu babam olsa ipini çeker bir adamım. Bendeniz artık diyorum ki, müzakere yeterlidir. Kanun ne diyorsa o yapılsın. B.M. Meclisinden istediğim budur.

(Devam eden gürültüler..)

Yalnız Adalet Bakanı bölgeye emir versin mese-

leyi sonlandırsınlar. Biz Yüce Meclis'in çıkardığı kanunlara karşı, şöyle karar verin, böyle yapın, diyemeyiz. Bu yetki bende yoktur. Divan-ı Harp de bir mahkemedir. Milli Savunma Bakanı da ona emir verir. Adliye mahkemeleri ve Askeri mahkemeler arasında çıkacak anlaşmazlığın çözümü de Encümene aittir. Bizler de kanun hükümlerine uymakla yükümlüyüz. Ta ki, Meclis yeni bir kanun koyuncaya kadar. Bu konuda ne Milli Savunma Bakanın ne de bizlerin emir vermeğe hakkımız yoktur."

Görüşmeler sonunda Hükümet Başkanı **Fevzi Çakmak Paşa** güven oyu istedi ve Meclis Hükümet'e güvenoyu verdi.

1921 Yılı Bütçe Müzakereleri

(Tarih: 5-7 Mayıs 1921-Birleşim: 29-30)

5 Mayıs 1921 günkü celsede önce bazı milletvekilleri hakkında verilen Adalet Encümeni mazbatası gündeme geldi. Üsküdar (İstanbul) milletvekili **Neşet Bey**'in (Özercan) Ankara Milli Eğitim müdürü Ali Rıza Bey'e hakaret etmesi olayı görüldü. Bu konuda muhalif gruptan **Ali Şükrü Bey** şunları söyledi: "Milletvekillerinin dokunulmazlığı vardır. Bu doğrudur. Ancak bu adi suçlar için değil, siyasî suçlar içindir. Şimdi ben dışarıya çıkayım, rastgele küfür edeyim. Adalet bu mudur? Adi suçlarda hemen kovuşturma gereklidir.."

Sonra, Orduda bir yolsuzluk üzerinde duran;

Mehmet Salih Efendi (Yeşiloğlu, Erzurum):

"İzin veriniz efendim. Daha önce anlatmıştım. Ankarada başçavuş tarafından alım yapılmış. Dolayısıyla çevresindekiler de, emirleri, güvenlik-

çiler falan hırsızlığa katılıyormuş. Dairede bulunan adamlar, gerek kendisine, gerek adamına para...”

Daha sonra bütçe müzakerelerine geçildi. Maliye Bakanı **Ahmet Ferit Bey (Tek)** söz alarak, Bütçe görüşmelerinin gizli celsede yapılmasının sebeplerini anlattı. Harcamalarda kısıtlama, maaşlarda indirim yapma, gerektiğinde borçlanma konularında Meclis'e bilgi sundu.

Ali Şükrü Bey (Trabzon): “Önümüzde, açığı çok fazla olan bir Bütçe var. Gerçi bir tutumluluk meselesi öne sürülüyor. Evet tutumlu davranmak gereklidir. Bunun için maaşlardan yüzde 20 kesinti yapılmasını öngören arkadaşlarımız oldu. Bugünkü fiyat artışlarıyla ancak geçinebilmekte olan memurların maaşlarından kesinti yapmak onları açlığa mahkum etmek demektir. Bugün görev yapmakta olan memurların maaşlarıyla uğraşmayalım. Bizler daima göreneklerimize göre iş görmek istemiştir. Evvelki sene Amerikalılar Samsun'dan tütün almışlardı. Onların ticaret haberleşmelerini sağlayamamıştık. Bu yüzden geçen yıl ülkemizden almadılar, gittiler İskeçe'den, Drama'dan aldılar. Bunların haberleşmelerini sağlayacak İngilizce bilen bir memur koyamadık. Bu durum 50 milyon liranın ülkemize girmesini engellemiş oldu.”

Ali Şükrü Bey (Trabzon): “...Eskiden bu işler için mesela Trabzon'da para verebilecek beş on tüccar vardı. Bugün ise on para verebilecek kimse yoktur. Onun için seferberlik göreviyle uğraşan memurların maaşlarıyla oynamayalım.

Yarı resmi olarak Komünist Partisi kuruluyordu. Ülkedeki bütün tüccarlar paralarını İstanbulda-

ki bankalara gönderdiler. Bunun için işlemlerde ve özellikle de siyasetimizde çok ileri görüşlü olmamız gerektiğini hatırlatmak isterim. Yalnız gayrimüslimler değil Müslümanlar için de askerlik bedeli uygulamasının yaygınlaştırılmasını öngörmekteyim. Askerlerin hem yiyecek içecek, hem de giyim harcaması ödeneklerini arttırırız. Bir de dışsatım için yeni önlemler alınması gerekiyor. Sonra ülkeye para girmesi için Bayındırlık bütçesine Erzurum treni, Sivas treni için ödenek koymalıdır. Sivas hattının işletme hakkını verecek misiniz? Bunu Bayındırlık Bakanına sordum, doğru mudur dedim. Doğrudur dedi. Geçen gün bir arkadaşşımdan işittim ki, o işte olmadık dolaplar çevriliyor. Küçücük bir çıkar ilişkisi kurmak için bugün Almanya ile Amerika ile sürekli çalışmalar yapanlar var. Kişisel çıkardan önce ülke ne kazanacak onu düşünmeliyiz. Ülkemizdeki bazı işleri dış sermaye olmaksızın başarmak, ülkeyi kalkındırıp bayındırlaştırmak, sanırım bugünkü durumumuzda olanak dışıdır.

Sonra efendiler, geçenlerde buraya çok iyi bir yasa önerisi verilmişti. Süslenme ve takı eşyalarının ülkeye girişinin yasaklanması hakkında.. Bulgarlar Mütarekeden sonra bunu yaptılar. İtalyanlar daha önce yaptılar. Bize ise giyim eşyaları giriyor, başka neler neler giriyor. Şimdi en zorunlu gereksinimler dışında kalan mallar için böyle bir kanun çıkararak paranın ülkede kalmasını sağlamalıyız.

Sonra efendiler, ülkede yün, yapağı var. Yazık ki bunu dış ülkelere satamıyoruz. Bu ülkede evlerde el dokuma tezgahları vardır. Askere yerli şayak giydirebiliyor muyuz? (Var sesleri..)

Ülkede dokuma yapacak bir fabrika yok. Bu

konuda Hükümet'in genel bir girişimi var mıdır? Efendiler bugün olağanüstü koşullarda yaşıyoruz. Durumumuz belki bir sene sonra belki altı aya kadar iyileşecektir. Ülkeden dışarıya para çıkışını önleyecek ekonomik önlemleri alalım. Ülkeyi çöküntüye sürüklemeyelim, kurutmayalım.”

Hüseyin Avni Bey (Ulaş, Erzurum): “(Bütçenin Bakanlar arasında bile tam olarak anlaşılamadığı sözleri üzerine) Bakanlar Kurulu bugün, gerekli düzeltmeler için Bütçe müzakerelerinin iki üç gün ertelenmesini istemektedir. Madem ki ertelenmesini uygun buluyorlar, önce kadro Encümenleri gerekli indirimleri yaparak bu konuda Maliye Denge bölümü ile anlaşsınlar. Şimdiden boş yere müzakere etmeye kalkışmayalım.”

Dış İşleri Bakanı Bekir Sami Bey'in
Fransızlarla Yaptığı İkili Anlaşma ve
Sonunda İstifa Etmesi..

(Tarih: 12 Mayıs 1921-Birleşim: 32)

Fransızlarla yapılan anlaşma hakkında önce Meclis Başkanı **Mustafa Kemal** ve Hükümet Başkanı **Fevzi Paşalar** bilgi verdiler.

Hüseyin Avni Bey (Ulaş, Erzurum): “En iyisi anlaşma hakkında Bekir Sami Bey açıklama yap-sınlar..” deyince, kürsüye gelen Dış İşleri Bakanı konuya açıklık getiren uzun bir konuşma yaptı.

Meclis'te yapılan uzun müzakereler sonunda Dış İşleri Bakanı **Bekir Sami Bey**'in Fransızlar'la yaptığı ikili antlaşmanın bazı maddelerine onay verilmedi ve Bekir Sami Bey görevinden istifa etti.

1921 Yılı Bütçesi ve Malî Durum..

(Tarih: 14 Mayıs 1921-Birleşim: 33)

Bütçe müzakerelerine, 33, Birleşimde Maliye Bakanı A. Ferit Tek'in bütçe ve malî durumla ilgili bilgilendirmesiyle devam edildi.

Hüseyin Avni Bey (Ulaş, Erzurum): "İç Tüzük gereği, Bütçe gizli celsede görüşülmemelidir. İyi bilirsiniz ki, herkes bütçemizdeki açığı bizden daha iyi biliyor. Kimin cebinde kaç kuruş var hepsini biliyorlar. Niye saklıyoruz ki? Gizli celseye ne gerek var? Burada karar vereceğiz, yarın halktan dinleyeceğiz."

Salahattin Bey (Köseoğlu, Mersin): "Saygıdeğer efendiler, bütçe açığının kapatılması için geçen celsede öngörülen iki noktayı Yüce Heyetinize hatırlatmanın yararlı olacağını düşünüyorum. Yüce Heyetiniz onaylarsa Hükümet inceler ve belki yarar sağlar. Öncelikle Milli Savunma dışındaki bütün Bakanlıkların ödeneklerinin 1920 Bütçesini aşmaması olumludur. Bütçe rakamlarının Hükümet'in de öngördüğü üzere 1920 rakamlarına çekilmesi uygun olacaktır. Ancak şu var ki, 1920 bütçesindeki o rakamlar da tam düzenlenmiş değildi. Onlarda indirilecek olanlar vardı. Bu sebeple bunları belirlemeden olduğu gibi kabul etmek de yararlı olmayacaktır. Ayrıca geçen yılki rakamların aynen kabul edilmesi durumunda paraların nerelere harcanacağını da bilemeyeceğiz.

... Hükümetin bütçesi toptan bir bütçedir. Herkes belirlediği kendi siyasetine göre harcama yaparak bütçeyi kullanır.. Hükümet şimdi Bütçede bir kısıtlama yapmıştır ama, nerelere harcama yapa-

cağını, nerelerdeki harcamalara kısıtlama uygulayacağını açıklamamıştır. Bunları Meclis bilmelidir.. Bu konuda kamuoyunu da aydınlatmalıdır..

Bunun için önerim bu konularda uzman olan arkadaşlardan ikişer kişinin Bütçe Encümenine kâtilmaları, bunlar nerelerde ne tür değişiklik öngörürlerse onun kabul edilmesidir. Mesela İç İşleri bütçesinde kısıtlama yapacağız diyorlar. Geçen yıl bir çok sancağı bağımsız yaptık, sonuçta oralara bir çok yeni memur atandı. Oysa bağımsız olsalar da eski memurlarla yönetilmelerine devam edilebilirdi. Gönderilen o memurlar fazladan gönderilmiştir. Şimdi de Hükümet bu kadar memuru işten çıkarılamam diyor.. On dört, on beş ilimiz varken birden bire bu bağımsız sancaklarla sayı 60'a çıkarıldı. İç İşleri Bakanlığı bu 60 yeri Ankara'dan nasıl görebilir? Bunun için bir sürü denetçiler atandı. Bunlar da gitmelidir.

... Yerel Sağlık, Bayındırlık, Milli Eğitim hizmetlerinde bazı görevlerin yerine getirilmesi işi bölge halkına verilmeli. Halk biraz kendi işini kendisi görmeye alıştırmalı. Kendisi yapamadığı zaman Hükümet yapmalı.

... Bu arada İç İşleri Bakanlığına bağlı polis ve Jandarmanın koordinasyon içinde hizmet görmesi sağlanmalı. İl örgütlenmeleri kalktığı için buralarda Alay komutanlarına da gerek kalmamıştır. Ama tersine geçen yıl bunların sayısı 13 iken 24'e çıkarmışlar. Alay komutanları kaldırırrsa bunlar açıkta kalacak değildirler, Ordu'da göreve devam edeceklerdir. Jandarmanın da olabildiğince azaltılmasını öneriyorum.

Adalet Bakanlığına geleyim.. Cinayet (adam öl-

dürme) ve istinaf (üst derece) mahkemelerimiz var. Bunun dışındaki davalara tek hakimler bakıyor. Dileğim, hakimlere en yüksek maaşın verilmesidir. Ülkede tam Hükümet düzeni bu sayede kurulur. Hakim ülkede en yüksek insan olmalıdır.

... Yeni kurulan Millî Ekonomi Bankasını Anadolu'da örgütleyerek millî hâle getirmeye uğraşıyorlar. Oysa Ziraat Bankasını bir millî banka olarak bulundurmak, vergi toplayıcılarını kaldırarak vergileri halktan Ziraat Bankası eliyle toplamak daha doğru olur.

... Hapishanelerde 10-15 bin nüfus çürüyor. Millet bu kişileri besliyor ve boş yere besliyor. Bunlar çalıştırılmalıdır. Harcamaları ameale gibi çalıştırlarak kendilerine ödettirilmelidir.

.. Reji (Tekel) idaresi meselesine geleyim. (O ortadan kaldırıldı, sesleri üzerine..) Kaldırıldığını bilmiyorum. Eğer öyle ise o zaman tütün tarımı serbest bırakılsın. (Gürültüler..)

Sonra emekliler meselesi var. Bunlara bütçede 7 milyon lira ödenek ayrılıyor..”

Bu konularda uzun uzun görüş belirttikten sonra **Salahaddin Bey** (Köseoğlu, Mersin) son sözler olarak şunları ekler:

“.. Maaşlardan yüzde 20 kesinti yapılmasına ben kesinlikle karşıyım. Maliye başka tutumluluk önlemleri bulmalıdır. Bizler için de tutumluluk önlemleri gereklidir. Bütçeye 1 milyon 300 bin lira ek yük yüklüyoruz. Bunun 500 bin lirası çok şeye yarar. Özveriyi zavallı köylüden beklemeyelim, öncelikle kendimiz yapalım. Ülkeye ekonomik yönden biz örnek olmalıyız. Bütçe bu şekilde düzenlenirse ülke çıkarlarına uygun olur.”

Avrupa Seyahatinden Dönen Dış İşleri
Bakanı Yusuf Kemal Bey'in (Tenqirşenk)
Açıklamaları Hakkında Müzakereler
(Tarih: 27 Haziran 1921-Birleşim: 43)

Dış İşleri Bakanının bilgilendirmesinden sonra Meclis'te bu konuda müzakere açıldı. 4. Celseden;

Ali Şükrü Bey (Trabzon): "Efendim, Delege Heyetimiz bir ikili Antlaşmadan söz ediyor. Bu anlaşmada görüyoruz ki, Paşa Hazretleri ile Franklen Buyyon (Fransa Devlet Bakanı) arasındaki görüşmeler sonunda Milli Misak'a uymayan bir antlaşma imzalanmıştır. Gerçi bizim Delegelerimiz, Franklen Buyyon'a Milli Misak'tan söz etmemiş değildirler, söz etmişlerdir. Fakat buna rağmen antlaşma imzalanmıştır. Tabii bu tür görüşmeler sonunda yapılan antlaşmaları Başkan imzalar. Tabii o işin onuru da, varsa lekesi de Başkan'a ait olur. Ben bunu Ordu meselesine benzetirim. Bir Ordu mağlup olmuşsa lekesi, galip gelmişse de onuru o Ordu'nun komutanınınındır. Ayrıca mağlup olan Ordunun Genel Kurmay Başkanına da sorarlar, siz ne yapıyordunuz? Yaptığınız savaş planları ne idi?

Bekir Sami Bey meselesinde.. Elinde apaçık biçimde İstanbul Meclisi'nin de kabul ettiği Milli Misak varken nasıl imzalamıştır? Yanındaki Delege Heyeti ne yapmıştır? Sen bunu imzalayamazsın! Demişler mi? Resmen kendisini protesto etmişler mi? Rica ederim bu noktada Delege Heyeti üyeleri bizi aydınlatsınlar. Manevî sorumluluk varsa Bekir Sami Bey'e aittir. Eğer Delegeler kendisini uyarmamışlarsa sorumlulukta onların da payı vardır. Gerçek nedir, Bekir Sami Bey Delegelerin uyarılarına

rağmen mî anlaşmayı imza etmiştir? Bu konular konuşulduğunda ben burada yoktum. Bekir Sami Bey, o gün anlamlı bir konuşma yaparak, iyi bir iş yapılmadığı için şimdi sorumluluğu ben üstleniyorum, demiş. Bunun altında bir anlam vardır. Mad-dî sorumluluk yoktur ama manevî sorumluluk varsa sorumlular bunu paylaşmalıdırlar.”

Hakkı Hami Bey (Ulukan, Sinop): “Malta’da bulunan tutukluların hepsi serbest bırakılmadıkça biz de elimizdeki esirleri serbest bırakamayız. Londra’da yapılan antlaşma uygulanamadı. Şimdi 40 İngiliz esire karşı Malta’daki on tutuklumuzun serbest bırakılması bir çelişki oluşturmuyor mu?”

Yunan Taarruzu Karşısında Savaş Durumu ve TBMM’nin Kayseri’ye Taşınması Konusu

(Tarih: 23 Temmuz 1921- Birleşim:54)

Şunu hemen belirmeliyiz ki, Meclis tutanaklarının en karışık ve eksiklerle dolu olduğu bölümlerden biri de bu birleşime ait tutanaklardır. Bu noktayı vurguladıktan sonra devam edelim..

Bakanlar Kurulu Başkanı **Fevzi Çakmak** Paşa, savaş durumu ve cepheler hakkında ayrıntılı bilgilendirme yaptıktan sonra müzakerelere geçildi.

Hakkı Hami Bey (Ulukan, Sinop): “Fevzi Paşa Hazretlerinin sözlerini iyi anlamak gerekir. Devam etmekte olan sessizlik karşısında bugünkü durum önemli olmakla birlikte, Meclis’in ilk toplandığı zamanki kadar önemli değildir. Gerçi bir olağanüstülük var, ama kaygılanacak derecede değil. Buna

rağmen yine de herkes gibi ben de bazı önlemlerin alınmasının gerekli olduğunu düşünüyorum. Fakat bu düşüncem Bakanlar Kurulu'nun düşüncesi ile tam olarak uyuşmuyor. Bir şartla uyuşabilir. O da şudur: Ordunun düzenlilik ve yönetiminin bugünkü gibi devam edeceği, ülke içinde bazı olumsuz etkilerinin olmayacağı, bazı kötü sonuçların doğmasına yol açmayacağı konularında güvence verilirse bendeniz hiç itiraz etmeden Meclis'in daha güvenli bir yere taşınmasına karşı çıkmayacak, onay vereceğim. Fakat sekiz on senedir hepimiz yaşımızla doğru orantılı olmayan olaylara tanık olduk. Bir çok savaşlar gördük. Bir çok göçlere tanık olduk. Bu olayların Ordu üzerinde, halk üzerinde etkileri vardır. Gelişmelere dayalı ben ne görüyorsam Bakanlar Kurulu da onları gördü. Korkarım bizim bu aldığımız kararı uygulamaya koymamız başımıza bir hâl gelirse Allah saklasın korktuğumuza uğrarız.

Efendiler Yunanlıların İzmir'i işgal ettiğinin üçüncü günü, İzmir'den kaçıp gelen bir iki er ve halktan kurtulup gelenlerin anlattıklarından sonra, kötü niyet veya her ne ise, 57. Tümenin tamamı üç kişi kalmıştı. Üzülerek Menderes nehrine çekildik. Sabahleyin ilerlemeye geçtik, elimizde kalan üç erle birlikte bütün hayvanlar, bütün toplar, hepsi Menderes nehrinde üç dört günde yok olup gitti. Buna sebep olan, İzmir'e Yunan çıktı, Aydın'a Yunan geliyor, seslerini işiten ve en çok saldırıya uğrama olasılığı bulunan subayların, memurların, ülkedeki hristiyanlarla araları açık olanların ailelerini şuraya buraya göndermeye başlamalarıdır. O dakikadan itibaren bu durum başlamıştır. Ülke içinde öyle bir hâl geldik ki, ne kaymakamı komi-

ser dinliyor, ne komiseri polis dinliyor. Bendeniz bunları bundan iki sene önce gördüm.

Şimdi Meclis'in burada kalması da tehlikeli, bir başka yere gitmesi de.. Bunlardan hangi şıkkı seçmeliyiz? Kuşkusuz hangisi daha kolaysa onu.. Bendeniz Meclis'in burada kalmasını, fazla heyecanlanılmamasını, bu arada da bütün ülkede güvenliğin sağlanmasını istemekteyim. Aramızda ailesi burada olanlar var. Meclis'in çalışmalarını aksatmayacak şekilde bu kişiler ailelerini Kayseri'ye gönderebilirler. Fakat bu taşınma konusunda halk özgür olmalıdır. Üstlendiğimiz görevin önemi ve yüceliği dolayısı ile büyük olasılıkla düşman buraya gelecektir. Meclis, biz buradayız, sonuna kadar çarpışacağız, isteyenler istediği yere gidebilir demelidir. O zaman millet, Meclis'e verdiği görevin hakkı ile yerine getirildiğini görecek, bir yere gitmeyecek ve arkamızda kalacaktır. Buna inanmalısınız. Milletvekillerinin ailelerini Kayseri'ye taşıyalım ama, Meclis kesinlikle burada kalsın. Yok böyle olmaz, Hükümet ne derse o olur denilir ve Hükümet de ben güvenliği sağlarım derse, bu söz kuru bir lâf olarak kalır. Ülke elden gittikten sonra kim sorumlu olacaktır efendiler? Bana sorarsanız ülke elden gider ve sorumlu tutulacak kişi de ortada kalır. Duygularımıza kapılmayalım..

İtalyanların Çine'de bulunduğu zaman, oranın halkı, bizim Tümen'in taşınması üzerine buna engel olmaya çalışmış, sizin ailelerinizin ırz ve namusu ne kadar kutsalsa, bizimki de o kadar kutsaldır diye bağırmışlar. Kuşkunuz olmasın ki bu tür olayları şimdi burada da yaşayacağız. Ne onurumuzu, ne Ordumuzun varlığını koruyabileceğiz. Bunu önleye-

mezsınız. Çünkü bu topu kullanan bu milletin adamıdır. Mesele önemlidir. Bugün bu milleti yaşatacağız. Öyle on kişinin vereceği kararla Meclis'i taşımaya kalkışmak kadar tehlikeli bir şey düşünemiyorum.”

Hakkı Hami Ulukan'ın sözlerinin bundan sonraki bölümlerine ait tutanaklar da kopuk kopuktur. Bazı bölümleri karışmış, bazı bölümler ise hiç yok.. Şöyle ki;

“... Müdaa-i Hukuk örgütlerinin çalışmalarını övgüyle anmalıyız, fakat bunlar bazı yerlerde vatan savunmasını düşünmeden hareket etmişlerdir.. Bunlar hakkında verilen cezalandırma kararını Batı Cephesi komutanı yerine getirmelidir.. Bana bazı Müdafaa-i Hukuk başkanları yazıyorlar, halktan yardım toplanması konusundaki zorlamalardan söz ediyorlar... Bu işten kesesini dolduranlar var..

... Vergi salma yoluyla halk bunaltılmaktadır. Köylünün malı yağma ediliyor. Hakları ellerinden zorla alınıyor.. Halkta vatan sevgisi var, onlar ise kendi çıkarı peşinde.. Benim seçim bölgemde 1500 kişi kadar toplamışlar, okula koymuşlar.. Halk, Hükümetin bu yapılanları önleme gücüne sahip olmadığını düşünüyor.

.. Şu noktayı bir kez daha yinelemeyi vicdan borcu sayıyorum. Hükümet, yerel Müdafaa-i Hukuk örgütlerinin, kaymakamların başkanlığı altında toplanmalarına karar vermişti.. Başka işlere karışmayacaklardı.. Fakat o karar uygulanamadı.. Çeşitli hileli yollara sapıldı. İşine gelmeyenler Batı Ordusu Komutanlığı aracılığıyla ilişkiye geçti..

... Bu durumlar karşısında Yüce Heyetinize soruyorum; bir Hükümet var mıdır, yok mudur? Var-

sa bu Hükümet niçin cephedeki Mehmetçiğin işlerini görmüyor? İkinci bir sorum, Ankara'da şurada burada yatan efendilere Temmuz maaşı veriliyor. Onların ayakkabıları falan veriliyor da, asker olanların maaşları ve ayakkabıları niçin verilmiyor? Burada gölgede yatmak bir üstünlük olduğundan mı böyle yapılıyor?

Öyle emir eri falan gibi boş gezen askerle, cepheye kanıyla, canıyla savaşanlar arasında fark vardır. Niçin buradan sekiz elbise dört ayakkabı gönderiyor? Öte yana geçme, cepheye geçme! Bunları Milli Savunma Bakanından ve Hükümetten soruyorum. Öncelikle cephedekilerin elbise ve gereksinimleri karşılanmalı. Buradaki askerin yatacak yeri var. Hizmetçisinin bile altında döşek, üstünde yorganı var. Cephedekilerin ne altında yatacak bir şeyi, ne üstünde örtüneceği var. Niçin bunlara iki maaş verilmiyor? Bu ne biçim Hükümettir? Hâlâ eş dost, ahbap yerleştiriliyor.

... Hâlâ Malta'dan gelenleri düşünüyorlar. Onları düşüneceklerine önce cephedekileri düşünmeleri gerekmez mi?

Hükümet hâlâ memurları emekli yapmak, onların yerine kendi yandaşlarını getirmek peşinde.. Hükümet'in görevi yalnızca savaşı ve cephedekileri düşünmek olmalıdır. Ama onları düşünmüyorlar ve düşünmeyeceklerdir. Hangi günlerde toplandılar da Mehmetçiğin durumunu görüştüler, söylesinler."

Ali Şükrü Bey (Trabzon): "Efendim benden önce konuşan değerli arkadaşlar, durumun tanığı oldukları için gördüklerini bütün çıplaklığı ile Yüce Heyetinize anlattılar.

Değindikleri bazı noktalar üzerinde ben de dü-

şüncelerimi açıklamak istiyorum.

Arkadaşların vurgulamakta direttikleri nokta, yalnız Bakanlar Kurulu demiyeceğim, Meclis olarak bizlerin de tam olarak işlerimize sarılmamış olduğumuzdur. Bunda haklıdırlar. Demin arkadaşlar Ordu'da süngü sayımız eksiktir, bunu tamamlamalıyız dediler. Bendeniz bir olayı hatırlatmak istiyorum. Geçenlerde ailemi almak üzere Trabzon'a gitmiştim. Kastamonu'da 3. Tümen karargâhını taşıyan bir gemiye ticaret malları da konuldu. Olayı orada bulunan taşıma komutanı haber aldı.. Her balyadan 10 lira alınsın diye emir geldi..

(Karışık tutanak..)

Biz devletin gemisi ile taşınan askeri eşyadan ücret almayız. Yalnız askeri eşya diyerek taşınan süngülerin bırakılması suretiyle..

(Karışık tutanak..)

... Tümene üniforma yapılmak üzere kumaş verilecekmiş ve bu iş bir yükleniciye verilmiş. Ücretsiz olarak taşınmış ve Ankara'ya gelmiş, alınmış verilmiş.. (Karışık tutanak..)

Sonra İnebolu'ya geldim.. Eşyanın sahibi yüzümüze güldü. Ankara'ya götürmüş, bir çok harcamalar yaparak buraya vermiş.. Bu askeri mallar işinde neler döndüğünü böylelikle öğrendim. Bu konularda işitilenler pek çok ama ben kendi tanıklarımı anlatmak istedim.

İnebolu'dan buraya gelirken bir batman (sekiz kilo kadar) eşyaya 50 lira istendi. Ödedim ve eşyayı sanki bir daha satın aldım. O sırada cephane taşınması gerekmekteydi. Bombardıman başladı. Fakat özellikle cephane taşınmasına uygun olan araç yoktu. Sivillerin eşyası taşınıyor.. parası oraya gi-

diyor. Çünkü Bakanlar Kurulu bundan esinlenerek... (Karışık tutanak..)

... **Fevzi Paşa** (Çakmak) Hazretleri iş görmemişlerdir ve çalışmamışlardır. Rastlantı sonucu Maliye Bakanı ile burada bulunuyorduk. Lojistik bölümden bir görevli geldi. Ankara'da 25 bin kişi var. Sonra subay eksikliğinden söz ediliyor. Bunu giderme olanağı vardır. Geride kalanlar hasta değildir. Beş bini hizmetçidir. 10 bini ise gerçekten gereksinimi duyulan elemanlardır. Elimizde eksiklerden daha fazlası bile vardır yâni..

Efendim daha fazla söyleyip başınızı ağrıtmak istemem. Yalnız söylemekte direttiğim bir nokra var ki, cephe gerisi, cephe kadar önemlidir. Bazı şeylerin önüne geçilmesini istiyorum. Efendiler halkı kendimize ısındıracak olursak, halkın kalbini kazanmak çok kolay olur. Halkın hoşnut olduğu örnekleri gördük. İstiklal mahkemeleri halkın beğenisini kazanmıştır. Sonunda asmak, kesmek olduğu halde halk bunu istiyor. Halk adaleti dağıttığı için istiyor. Halk görevini yapmayan memurun cezalandırıldığını gördüğü zaman Hükümete dört elle sarılıyor. Bunun sağlanması için arkadaşlarımızın kabul ettiği şekilde...

Bendeniz birkaç gün önce önermiştim.. Efendim Gerede'den aldığım bilgilere göre..."

(Eksik tutanak..)

Nusret Efendi (Son, Erzurum): "Paşa Hazretleri personelden bana baş vuranlar oldu. Başlarında bulunmak koşuluyla beş vakit namaz kılarak cepheye gönderilirlerse düşmanı ezerler."

Meclis'te daha sonra verilen önergelerin okunmasına geçildi.

Fevzi (Çakmak) Paşa'nın, Eskişehir'in
Düşmesinden Sonra Cepheye Gitmesi ve
Meclis'in Kayseri'ye Taşınması Konusu..
(Tarih: 30 Temmuz 1921-Birleşim:57)

Meclis'in bugünkü birleşiminde, Bakanlar Kurulu Başkanı **Fevzi Çakmak** Paşa'nın, Eskişehir'in Yunan işgaline uğraması üzerine, cepheye yaptığı denetleme hakkında verdiği bilgiler müzakere edildi. Meclis'in Kayseri'ye taşınması konusunun müzakerelerine devam edildi. Milletvekilleri Fevzi Paşa'ya sorular sordular.

Hüseyin Avni Bey (Ulaş, Erzurum): "Bu son tarruzda düşman topçusu arasında İngiliz topçusu da var mıydı?"

Mehmet Salih Bey (Yeşiloğlu, Erzurum): "Ben öyle sanıyorum ki biz bu meselenin daha A'sındayız, Y'sine kadar geleceğiz. Yâni Yunan Eskişehir'e girdi diye davamızı bırakacak değiliz. Öyle bir boyaya boyanmışız ki, Yunan Ordusu saldırıya geçmezden önce Genel Kurmay Başkanlığımızca...."

Ali Şükrü Bey (Trabzon): "Efendim Basri Bey (Hasan Basri Çantay, Balıkesir) arkadaşımızın fikrine ben de katılıyorum. Bugünler tenkit etme zamanı değildir. Fakat tenkidi niteliğine göre ikiye ayırmak gerekir. Savaş durumundaki komuta heyeti tenkit edilemez. Çünkü onlar görev durumundadır. Sonra benim kanımca Hükümet de tenkit edilemez. Ancak Bakanlar Kurulunun üyelerine ait bazı meseleler vardır ki, bunları tenkit etmek gereklidir. Yâni bunlar için Hükümet'in dikkatinin çekilmesi gerekmektedir.

Ülke savunması ve millet direnci konusunda

fazla şey söyleyecek değilim. Buradaki arkadaşların hepsi de bu düşüncededirler. Sanmam ki, hiç birimizin düşmana karşı direnme fikrinde en küçük bir sarsılma olsun. Nitekim şimdiye kadarki direnişlerimizin olumlu ürünlerini görüp durmaktayken.. Ödül sayılan bu başarılar devam ederken kimsenin aklına direnişten kaçınma düşüncesi gelmedi, gelemez.

Sonra önümüzde yabancılardan bir örnek var, izninizle onu anlatayım. Bugün İrlanda örnek bir yabancı ülke.. Nüfusu 4 buçuk milyon. İngiltere'nin gözünün önünde.. İngiltere isterse onu yıkar, yok eder. Fakat kişilere saldırılarla İngiltere'ye istediklerini, sözlerini kabul ettirmişlerdir. Yani karşılına çıkan İngilizler'i öldürmek yöntemi ile.. Sonuçta bunların kararlılığı karşısında burnu büyük İngiliz, burnunu kırmak zorunda kalmıştır.

Sonra bizim Ordumuz var, kuvvet kaynaklarımız var. Bu yalnız Anadolu'da değildir. Biz Doğu dünyasına dayanıyoruz. Fakat oradan henüz bir yarar elde edemedik. Böyle bir Ordumuz olmasa bile dayanacağız. Burayı Batılılar niçin isterler? Çıkarları için. Biz Doğu'dan henüz bir yarar elde edememiş olsak da son bir silah olmak üzere onu elimizde tutalım. Gerçi buna gerek de kalmayacaktır.

Şurası da bir gerçektir ki, ülke olanakları çok savurganca kullanılmaktadır. Bunu dikkatli kullanmalıyız. Bu savurganlıkta, az önce de söylediğim üzere Hükümeti bütünüyle sorumlu tutmuyorum. Tenkitlerim Milli Savunma Bakanlığınadır. Bu sorumlulukta, güçlüklerle dolu kısa zamanda saklamaya gerek yoktur ki, bir de Genel Kurmay Başkanlığı var. Ekonomik durumumuz pek parlak de-

ğildir. Bazı kaynaklarımız elden çıkmış bulunuyor. Buna karşın Hazineimizin genel giderleri çok yüksekti. Bu durumda biz ne yapacağız?

Yapmamız gereken yeni doğal gelir kaynakları arayıp bulmanın yanı sıra, elimizdekileri de özenli kullanmaktır. Benim gördüğüme göre, bütün bunlar iyi yönetilmiyor. Ne var ki burada örnek göstermek istemiyorum. Çünkü kişi ismi vermekten yana değilim. Gerçi kimseden çekinmem ama, kendisini burada savunamayacak olanlar hakkında söz söylemem. Bu sebeple bir öneride bulunacağım. Zaten bilirsiniz ki, geçende Sayıştayın vize işlemleri yapılacaktı. Bir Meclis Heyeti oluşturulsun ve Savunma Bakanlığının hesaplarını denetlesin.

Sonra buna ilişkin küçük bir mesele daha var. Bu son alınan karar üzerine buraya birçok araba, kağıt falan getirilmiştir. Bu günlerde ekinler dövülmeğe üzeredir ve yapılan hasat Ordumuzu besleyecektir. Bu yüzden Hükümetten rica ediyorum, bu araçlar kısa sürede geri gönderilsin.

Cephemiz de, arkamız da kuvvetli olsun. Bence en büyük kuvvet manevî kuvvettir. Geçenlerde biliyorsunuz Hükümet, Ordunun daha rahat hareket edebilmesi ve burayı düşünmemesi için buradan ağırlıkların kaldırılmasını istemişti. Fakat o öneri kabul edilmedi. Bunun uygulamasının örnekleri Avrupa'da görülmüştür. Avrupa Meclis'leri Ordusunun öngörmesiyle Başkentini taşıma kararı vermiştir. Şimdi bendeniz bir bildiri yayınlanmasını ve Meclis'in burada kaldığının açıklanmasını öneriyorum. Ancak Ankara hedef olduğu için buranın yükünün biraz hafifletilmesini de herkes kabul edecektir.

Bu hafifletme, ailelerin ve yiyecek maddelerinin taşınması şeklinde olur. İster burada, ister Polatlı'da olsun Meclis Ordunun başındadır. Önce bu mesele çözümlenmelidir.

Bugün için Meclis'in kanun yapacak durumda olduğunu sanmıyorum. Meclis burada aralıksız çalışacağı için her an hazırlıklı durumda bulunması gerekir. Ayrıca cephe gerisinde bulunan her sancağa (il ile ilçe arası idari birim) genel müfettiş yetkisinde birer arkadaş gönderelim. Çünkü Meclis yürütme değil, öncelikle yasama yetkisine sahiptir ve o arkadaşlar Meclis adına genel denetim görevini üstlenirler.

İstiklal Mahkemeleri'nden bugün istenilen yarar elde edilememektedir. Seçim bölgemden dönerken bütün halk İstiklal Mahkemelerinden şikayet ederek yeniden düzenlenmesini istemekteydi. Çünkü bunlar kanunlara bağlı çalışmamaktadırlar. İstiklal Mahkemeleri, halka eziyet edenlere karşı işlem yapıyor..

Meclisimizin sayısı her yere İstiklal Mahkemesi göndermeye yeterli değildir. Bizim şimdi göndereceğimiz müfettiş arkadaşlarımız belirledikleri kanunsuzlukları en yakın İstiklal Mahkemesine gönderme görevi yaparlar. Bu uygulama ile cephenin gerisinde de düzen sağlanmış olur. Bu önerimi Yüce Heyetinizin kabul etmesini dilerim."

(Müzakereler yeterlidir, sesleri..)

Müzakereler sonunda Milli Savunma Bakanlığının hesaplarının denetlenmesi ve her sancağa bir müfettiş gönderilesi önerileri reddedildi.

Cepheden Dönen, Meclis İnceleme
Komisyonun Raporu ve Müzakeresi
(Tarih: 2 Ağustos 1921-Birleşim: 59)

Cephede inceleme yapma göreviyle giden milletvekilleri **Rıza Nur** (Sinop), **Mehmet Vehbi** (Bolak, Balıkesir) ve **Mahmut Esat** (Bozkurt, İzmir) izlenimlerini ortak bir rapor halinde sundular. Rapor okunduktan sonra, cepheden dönen milletvekillerinin üçü de ayrıntılı açıklamalarda bulundular. Özellikle **Rıza Nur**, “yüklenicilerin paralarını alamamaları sebebiyle, askerin beslenme ve giyim kuşam gereksinimlerinin karşılanamadığını söyledi. Her yeri gezdiklerini, Ordunun özellikle ulaşım araçlarının eksik olduğunu belirlediklerini vurguladı. Halkın elinden zorla alınmış olanlar dışında taşıt aracı olmadığını dile” getirdi. Daha sonra müzakereler başladı.

Hakkı Hami Bey (Ulukan, Sinop): “Cephede büyük özverileri belirlenmiş olanların ödüllendirilmesi ve özveride bulunanların daha artması amacıyla, bu kişilerin rütbelerinin yükseltilmesi yerinde olacaktır. Örneğin pek çok erler subay kadar görev yapmışlar. Bunlar teğmenliğe yükseltilmeli. Tarihte bu uygulamanın örnekleri vardır. Köprülü Mehmet Paşa zamanında Karacehennem doğrudan doğruya yüzbaşı yapılmıştır. Biz de teğmen değil, doğrudan yüzbaşı yapsak, ne kadar para gider? Para verelim böyleleri tarihe geçsin, çocukları, torunları atasını öğrensın.”

Mali Durum .. İstiklal Mahkemesi Üyelerine
Verilecek Ödenek, Yolluk ve Yevmiye
Konusu.. Askeri Durum..

(Tarih: 3-4 Ağustos 1921-Birleşim: 60-61)

Müzakereler, Maliye Bakanı **Hasan** (Saka)'nın mali durum ve Bütçe ile ilgili yaptığı bilgilendirme konuşmasıyla başladı. Sonra muhalifler konuştu:

Ali Şükrü Bey (Trabzon): “Harcama yapan görevliye tabii ki ödenek verilir. Ayrıca bir zorunlu harcama gideri karşılanmaz, bunun için belirli bir yolluk verilerek sorun çözümlenir.. Ekonomik güçlükler yaşadığımız bu dönemde arkadaşlarımız tabii ki yevmiye alma isteğinde bulunmazlar. Zaten ödenek aldıkları için yevmiyeye gerek de kalmaz. Çünkü Meclis'te yapacakları görevlerini orada yapıyorlar. Tabii ki araba gibi diğer harcamalarını karşılamak gerekmektedir. Zaten bu tür meseleler geçen yıl (yolluk verilerek) çözümlenmişti.”

Ömer Lütfi Bey^(*) (Argeşo, Afyon): (Sabri Süsoy'un (Tokat), 200 lira bizlere yetmiyor, hakimlerden para esirgenir mi? sözü üzerine..) “Meclis'in kararına saygı duymuyor musunuz Mustafa Bey?”

(*) **Ömer Lütfi Bey** (Argeşo, Afyon): 1880 yılında İstanbul'da doğdu. Harp Akademisi'ni bitirdi. Hamburg'da yüksek askerlik eğitimi gördü. Orduda yüzbaşı rütbesine yükseldi. 1919 Yunan işgali sırasında Albay rütbesiyle Salihli, daha sonra Afyon'da bulunan 23. Tümen'in komutanlığını yaptı. Son Osmanlı Meclisi Mebusanına seçildi. Meclis dağılınca Ankara'ya geçerek TBMM'nin 1. Döneminde Afyon milletvekili olarak yer aldı. Meclis'te muhalif gruba katıldı. Cumhuriyet'in ilanından sonra siyasetten çekildi. 16 Kasım 1942'de vefat etti. (Ömer Lütfi Argeşo, kitabın 34-36. sayfaki muhalifler listesinde 38. sıradadır.)

Mehmet Salih Bey (Yeşiloğlu, Erzurum): “Arkadaşlar arasında para konusunda gürültü çıkmasını hiç istemezdim. Ben bu konudaki vicanımın sesini yansıtayım, siz de istediğinizi söyleyiniz. Unutulmasın ki her şey para ile olmaz, ama parasız da bir şey olmaz. (Bunu dün söyseydiniz.. sesleri) Efendim biraz beni dinleyiniz, gürültü etmeyiniz..”

61. Celsede daha sonra askerî durumla ilgili müzakerelere geçildi. Sinop milletvekili **Hakkı Hami Ulukan**’ın, “açık celse” önerisi kabul edilmedi.

Salahattin Bey (Köseoğlu, Mersin): “(Cephe-den dönen heyetten Rıza Nur’un; Hükümet ne istedi ki Meclis vermedi? sorusu üzerine.. Milli Savunma Encümeni üyesi sıfatıyla) Efendim değerli arkadaşımız geçen celsede bulunmadığı için bilgi sahibi olamamışlar. Bizim dikkat çekmek istediğimiz noktalar, Yüce Heyetin onayından geçmiş olan konulardır. Amacımız Milli Savunmanın ve sorumlu makamların çalışmalarını engellemek değil.

Böyle bir şey aklımdan bile geçmemiştir. Bugün Milli Savunma Encümeninin öyle problemleri vardır ki, ancak parasızlık yüzünden gündeme getirilememektedir. Biz Yüce Meclis’inizin önemli bir organı olarak, bunları Yüce Meclisinize sunmak suretiyle, Milli Savunmanın ve Hükümetin çalışmalarına yardımcı olma görevimizi yerine getirmekteyiz.

Bir Meclis’in çalışmaları Yüce Heyetin bütünüyle yapılmaz. Hükümeti, Ordumuzu başarılı kılmak ve düşmanı işgal ettiği topraklarımızdan atmak için çalışırken millet hiçbir şeyini esirgememiştir. İstencilik de verilmemiş bir şey var mıdır, sormak isterim.

Bundan iki ay önce II. İnönü Savaşı’nın sona erdiği ve Dumlupınar’da savaştığımız sırada, çeşit-

li biçimlerde başvurular yapılmış, Milli Meclis'in her şeye hazır olduğu ve ne yapması istenirse hepimizin kayıtsız şartsız çalışacağı ilan edilmişti. Hükümet de hazırlık yaptığını, bunun için 12 milyon lira gerektiğini bildirmiş ve Meclis bu parayı vermişti. Yâni o zamandan beri Milli Savunmanın her isteğini Meclis onaylamıştır. Şimdi istenmekte olan 44 milyon bir süreç içinde istensin. Şimdi Ferit Bey'in (Ahmet Ferit Tek, İstanbul), kayıtsız şartsız ve hiçbir ayrıntı vermeden Hükümete 20 bin adamı 20 gün içinde yetiştiriniz demesini anlayamadım. Fevzi Paşa bununla ilgili konuyu anlatacaklardır.. Meclis'in dünkü kararını...

(Gürültüler)

Gelelim diğer meseleye.. Ferit Bey'in söylediği diğer mesele çok önemli, çok haklı ve doğrudur. Ordumuzun üzerinde bulunduğu toprağı bir adım bile terk etmemeyi amaç edinmesi ve Milli Meclisin de bütün kuvvetiyle buna yardımcı olması.. Gerçi askerlik gereği başka şeyler de olabilir. Fakat bugün ortaya yeni bir mesele konulacak, yeni bir değişiklik sahnelenecek olursa onu da görmek istiyoruz... Millî Meclis'in burada kalması, burada çalışması ve bütün kuvvetlerin bu amaç için seferber edilmesi, milletin maddî ve manevî rahatını sağlama yönündeki en hayırlı yoldur. Onun için Beyefendinin fikrine ben de katılıyorum. Hükümet burada ne isterse Millet verecektir. Amaç topraklarımızı düşmana çığnetmemektir. Anıkara Millî Meclis'in kiblesi ve toplantı yeri olmuştur.

Vatanın çeşitli yerlerindeki insanlar bu konuda ne düşünmektedirler? Bu konuda benim fazla bilgim yok. Ancak inancım şudur ki, millet ümitsizliğe

düşürülmemelidir. Bizim burada ortaya koyacağımız özveri ve çaba İnşallah sonuç verecektir. Bizimkine benzer tehlikeler her milletin başından geçmiştir. Diyorum ki kuşkuyla gerek yoktur. Bu milletin bütün gücünü bir noktada toplayalım ve bir kişi öne çıksın, hiçbir engel tanımadan milletin bütün kuvvetini ve inancını başarıya doğru yönlendirsın ve zaferi kazansın.

Efendiler, bize zafer kazandıracak olan kişi kimdir? O kişi zaferin sahibi olacaktır. Milli Meclis adına çalışacak bu kişinin seçilmesi gereklidir. Yalnız burada şunu düşünüyorum; bugün için en büyük hastalık ve tehlike, milletin en büyük işiyle ilgili bütün karar yetkilerini kayıtsız şartsız bir kişinin kullanımına vermesi, ona, bize zafer kazan! deme anlamına gelir. Hangi kişi ise o, bu millete ait bütün gücü üstlensin ve bize zafer kazandırsın. Demek ki bu iş için bir Başkomutan vekili istiyoruz ve bu yapılmalıdır. İşte şimdi bunun kim olması gerektiği meselesi vardır. Tabii bu noktada iki şık akla gelebilir. Birincisi şimdiye kadar idare edenlerin olduğu gibi kalması, doğrudan doğruya Başkomutanlık makamına el koyarak bir karargah ile bu savaşı yönetmesidir. Ve O'nun önünde hiçbir engel bırakılmamasıdır.

İkinci şekil, savaş işlerine Meclis'in el koyması ve Başkan Vekili olarak görevlendirdiği kişinin, ki o kişi Meclis'in Başkanıdır, komutaya geçmesidir. Bu şekil yönünden daha yüksektir. Böylelikle bir kez ülkenin bütün maddî ve manevî kuvvetlerinde meseleye ne kadar büyük kuvvetle sarıldığı hakkında inanç oluşmuş olacak, daha güven ve istekle göreve koşacaktır. Sanıyorum ki ülkede zayıf insanlar

da vardır, kuvvetliler de.. Bütün bu işler hakkında lehte ve aleyhte sözler söylenebilir. Biz bütün ülkeyi bir inanç odağında toplamak ve bir kutsal savaşçı olarak, ya var olacağız, ya öleceğiz diyerek ileri atılmak zorundayız. Milletin önüne özveriyle atılırsak, millet güvenle bize bakar. İşte en yüce davranış budur, dışa ve içe karşı ülkeyi sağlam tutmaktır.

Benim en çok korktuğum şey ise şudur: Askeri sorunlar o kadar önemli değildir, her şeyi askerlik açısından değerlendirmeyelim. Biz bütün dünyanın bakışlarını üzerine çevirdiği bir halk idaresiyiz. Bu sebeple Ankara'nın doğusuna kadar çekilen bir Ordumuzla ilgili nasıl bir politika izlememiz gerektiğini ve İstanbul'da nasıl bir düzenleme yaptırılacağını düşünmek zorundayız. Milletin bütün kuvvetini olabildiğince bir araya toplamak üzere, bütün gücümüzü Hükümetin başında bulunan kişiye sınırsız yetki olarak teslim etmeliyiz. Millet de Hükümetin başındaki adam kimse onun peşinden yürüsün.

Soru cevap yok.. İlerdeki sonuca göre bunu düşünüyoruz.

Daha önce de bunu söyledim, şimdi de bunu söylüyorum. Sanırım bu meselenin çözülmesinin tam zamanıdır. Şundan şuna, şu boyundan bu boyuna denildikçe, ben meselenin askerî bakış açısından çözüleceğini düşünmüyorum. Ülkenin genel politikası, Milli Meclis'in durumu, İstanbul'un durumu v.s. Ben öncelikle bunlara önem verilmesinden yanayım. Bu mesele çözüme ulaştırıldığı gün işler yarı yarıya düzelecektir.

Ben ve üç beş arkadaşımız, Milli Savunma meselelerinde Yüce Meclisinizi aydınlatma ve aynı za-

manda konuyu izleme doğrultusunda bir fikir açıklayabilmişsek sanırım bu işte yarar elde edilmiştir.

Eğer bunda yarar yoktur diye düşünülüyorsa veya bir Başkomutanlık işe el koyduktan sonra, uzun uzun şu şöyledir, bu böyledir denilecek olursa, tabii ki Heyetiniz bu görevlendirmeden vazgeçebilir. Sanırım bizlerin bugünkü bu sözlerimiz kendisine engel oluşturmayacaktır.

Bu sözlerime küçük bir misal olmak üzere, Yüce Heyetinizden bir ricada bulunacağım. Bu rica ilgili dairesinin yardımına yöneliktir. Bugün Ordumuzun donatımı, silahlandırılması ve yaşamının sürdürülmesi için bazı anlaşmalar yapılmış, bazı şeyler ismarlanmış bulunmaktadır. Fakat bunların karşılıkları olan para bankaya yatırılmıyor, yükümlülükler yerine getirilemiyor. Üstelik bunlar çok büyük paralar da değildir.

Maliye Bakanı Beyefendiden rica ettim. Dün gelmekte olduğunu söyledikleri paradan bunların karşılanacağını bildirdiler. Bu noktada Yüce Heyetinizin de istek belirtmesini istiyorum. Para nerede ise, onun doğrudan doğruya Milli Savunma emrine yatırılmasına Yüce Heyetin karar vermesini öneriyorum.

Bu parayla önemli büyüklükte silah ve cephane alınabilecektir.

Komuta meselesinin de çözümlenmesini rica ederim. Ne şekil verirsiniz veriniz, ama fikir ve hareketlerine hiç kimsenin karışmayacağı geniş yetkilerle Başkomutanlık görevini bir kişinin üzerine alması gereklidir. Benim anladığım budur.”

Hakkı Hami (Ulukan, Sinop): “Şimdi efendim, değerli arkadaşlarımızın da anlattıkları üzere, biz

Bakanlar Kuruluna daha fazla izin vereceğiz. Yâni adım adım bizi çekip Erzurum'a kadar geriye göndermektense, tersine düşmanı bulunduğu yerden ileriye değil geriye atmak için gerekli önlemlere başvursunlar.

Efendiler dört tane şehir elden gitti. Bu ülke ekonomik olarak zarara uğradı. Bütün o şehirlerin içindeki her şeyi vereydik de o şehirler elimizden gitmeseydi. Bir arkadaşımızın da dediği gibi, biz oturur günlerce müfettişlik oluşturmak falan gibi işlerle uğraşacak olursak düşman Ankara'ya da gelecektir. Şimdi biz şunu söylüyoruz; Hükümet gelip bize, düşmanın kovulmasını mı istiyorsunuz, o zaman bize gerekli olanakları sağlayın, sizin isteğinizi yerine getirelim, demelidir. Efendiler ülkeyi tehlikeye atanın cezası idamdır. Bu cezayı göze alırlar ve bize garanti ederler. Bütün zenginlik insanların elindedir. Rica ederim, ikide birde müzakerelerle zaman yitirmeyelim. Üç gün önceki marzaramızı göremiyorum. Üç gün önce bütün varlığımızla cepheye koşmaktan söz ederken, üç gün geçti herkes gevşedi.

(Gürültüler..)

Öyle sanıyorum ki, bugün bütün yasama faaliyetlerimiz falan hep düşmanın kovulması yönündeki çalışmalarla geçecektir. Bakanlar Kurulunun bize vereceği güvence ve yapacağı girişimler için biz de Hükümete istediği her şeyi vermeye hazırız. Bu Bakanlar Kurulu da düşmana en kesin darbeyi vuracaklarına söz versin, mesele budur."

(Gürültüler..)

Başkomutanlık Kurulması ve Bu Görevin
T.M.M.M. Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya
Verilmesi Hakkında Yasa Tasarısı
(Tarih: 5 Ağustos 1921-Birleşim: 62)

Başkomutanlık kurulmasını öngören kanun tasarısının müzakereleri..

Mustafa Kemal Paşa:

“Başkomutanlık konusunda arkadaşlarımızın hakkımda gösterdiği güven ve ilgiye teşekkür ederim. Yüce Heyetinizin bütünüyle bu düşüncede olduğunu sanıyorum. Bu konuda Yüce Heyetinize yazılı belgeleriyle öneride bulunacağım. Önerimi Başkanlık makamına veriyorum. Bu konuşmam üzerine oyunuz ortaya çıkacaktır..

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na;

Meclisin saygıdeğer üyelerinin genel olarak ortaya çıkmış olan istek ve dilekleri üzerine Başkomutanlığı kabul ediyorum. Bu görevi, üzerime almaktan dolayı oluşacak yararları en hızlı şekilde elde edebilmek, ordunun maddî ve manevî gücünü en kısa zamanda yükseltip sağlamlaştırmak ve yönetimini bir kat daha kuvvetlendirmek için Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin sahip olduğu yetkileri kullanmak koşuluyla üstleniyorum. Yaşamım boyunca millî egemenliğin ve yasallığın en bağlı hizmetlisi olduğumu, millet önünde bir kez daha göstermek için, bu yetkinin üç ay gibi kısa bir süre ile sınırlandırılmasını dilerim.

4 Ağustos 1921

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı
Mustafa Kemal”

Salahattin Bey (Köseoğlu, Mersin): “Efendim benim önerim, kanun tasarısındaki Başkomutan kelimesi yerine Başkomutan vekili denilmesine yöneliktir. Gerçi uygulamada her ikisi de aynı şeydir. Bendenize göre Başkomutanlık Yüce Meclisin ma-

nevi kimliği ve manevî kişiliğidir. İstanbul'da bugün bizi destekleyen ve moral veren, yarın ise kınayıp tehdit edecek olan eller bulunmaktadır. Devlet siyasetinin bugünkü durumu sürdürülemezse, orada bir Kurucu Meclis toplanması olanağı oluşursa, Anadolu'da birbirini kırdıran bir yapılanma oluşabilir. Bu durum bırakın dışarıyı, içte bile olumsuz etki yapar.

Önerdiğim yalnızca bir isim farkıdır. Ben bu isim farkında fesatçıların en aşağılık yorumlarını gösteriyorum. Fakat bunda bir fark vardır. B.M.M. varlığının simgesini kendi kişiliğinde sürdürme konusundaki ilkesi devam etmekle birlikte, bu haklarını vekili eliyle kullanır. Bu bakış açısından hiçbir şey bozulmuş olmadığı gibi, sanırım fesatçıların da ağızlarını kapar. Yüce Meclisin Başkanı için yalnızca kelime farkıdır. Bu kelime bir kişinin onuruna bir eksiklik getirmez. Fakat kötülük isteyenlerin fikir ve savlarını çürütür. Yararın korunmasını ben önemli bir yarar sayarım. Paşa Hazretleri Meclis'in Başkanıdır. Lehte veya aleyhte hemen bir karar alınması Meclis'in yetkileri arasındadır. Maddeye vekili eklenmesi kötülükleri önleyecektir.

Benim bu önerim sanıyorum yeni fırsatlar sağlayacaktır. Kötülük isteyenlerin aleyhimizde ilerlemek için yeni fırsatlar elde etmeleri sonunda bu ülkede yeni şeyler ortaya çıkabilir. Başkomutanlık vekilliğini üstlenecek kişi denildiği zaman kesinlikle bir Padişah anlamı ortaya çıkar.”

Hakkı Hami Bey (Ulukan, Sinop): “Efendim, Yüce Meclis, kuşkusuz zamanın kritik olmasının bilinciyle davranmış, gerek içte, gerekse dışta iyi bir etki bırakmıştır. Özellikle bugün varoluşumuzun ilk

temel taşıyı atanların önderi olarak herkesin kalbinde yer edinmiş olan saygıdeğer Meclis Başkanımız Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, olağanüstü durum için gereken önlemleri almıştır. I. ve II. İnönü Savaşlarında ortaya çıkan maneviyat bozukluğunu düzeltmek için Ordusunun başına geçmiş milletin maneviyatını düzeltmiştir.

Yazık ki, son dönemde başarısızlıklar olmuş.. Bununla birlikte, eskiden beri tehlikeler ortaya çıktığında, özveri gösterip öne atılarak Ordu üzerinde çok iyi bir etki bırakmış olan saygıdeğer Başkanımızın, Orduyu olağanüstü harekete geçirecek olan tek güç olduğunun bilincinde olan Yüce Meclis, Başkanının Ordunun başında bulunmasını kendisinden istemiştir. Eğer biz ona Başkomutan vekili dersek, Başkomutan olan adam küçülmüş olur. Çünkü Kral Başkomutan değildir. Zaten saygıdeğer Başkanımız bunu kabul ettikten sonra, geriye kalan bir isim meselesidir. Bana göre kendileri zaten Yüce Meclis'in Başkanı olarak bu görevdedir ve ayrıca bir kabul etme gereği yoktur. Vatanın tehlikeli anlarında Yüce Meclis'in istemesi ile değil, cephede yaptığı denetlemeler ve diğer çalışmalarla Orduya maneviyat desteğinde bulundukları gibi, Ordunun başında da bulundular ve bulunacaklardır. Bunu bir koşula bağlı olarak kabul edebilecekleri şeklindeki bir ek madde dikkatimi çekti. Bunu tam anlamak istiyorum.

Meclis'in bütün yetkilerinden amaçlanan nedir? Ben bundan bir şey anlayamadım. Saygıdeğer başkanımız zaten bütün yetkileri üzerlerinde taşımaktadırlar ve bunları kullanmaya da hakları vardır. Bunun için Meclis'ten ikinci bir yetki almaları-

na gerek yoktur. Bendeniz buradan şunu anlıyorum; demek ki bu üç ay içinde ortada Meclis olmayacaktır. Yâni bu üç ay içerisinde Meclis'in üstlendiği bütün görev ve sorumlulukları da üzerlerine alıp uygulayacaklardır. Ya da Meclis yine görevine devam edecek ve kendileri de görevlerini sürdürerek aldıkları yetkiyi istedikleri gibi kullanacaklardır. Bu şekil uygun değildir. Çünkü bu değerli kişiye komutanlığın bütün yetkilerini zaten Yüce Meclis verecektir.

Bu durumda, aslında var olan bir şeyi yinelemeye ne gerek vardır? Bunu anlayamıyorum.. Tam yetkili iken Meclis'in bütün yetkilerini üç ay süreyle üstlenecek ne demektir? Saygıdeğer başkanımıza verilecek yetkinin bu şeklini anlayamıyorum. Eğer bu süre içinde Meclis olacaksa, ben bu şekildeki bir öneriyi fazlalık sayıyorum. Çünkü Meclisin varlığı hayalî olamaz. Bu konularda aydınlatılırsam çok memnun olacağım."

Abidin Atak (Lazistan): "Saygıdeğer arkadaşlar, değerli Başkanımız Başkomutanlığı nereden aldı? Tabii ki Meclisimizden. Bunun için ben de Başkomutan denilmesinden yanayım. Çünkü arkadaşlar, çalışmalarımız sırasında zaman zaman İstanbul'u tutmak zorunda kaldık veya öyle göründük. Yaptığımız yeniliklerin bazıları Halifelik gücüyle olacak olan ve Halifenin yapılmasını istediği şeylerdi, ki onları Halife adına yapmış olduk. Vekil denince o zaman bir kişinin vekili olduğu ortaya çıkacak ki, bence öyle. Benim inancım budur.

(Gürültüler..)

Bu yüzden bu çok görülmesin. Ne kadar büyütülür, ne kadar güçlü olursa daha büyük bir onur-

dur. Bu yüzden Başkomutanlık adıyla gerçekleşmesini isterim.”

Hulusi Bey (Kutluoğlu^(*), Afyon): “Saygıdeğer arkadaşlar, benden önce konuşan arkadaşlarımızın Başkomutanın isim ve yetkileri üzerindeki sözlerini yineleyecek değilim. Ben ülkenin şu güç döneminde, gerçekten çelik gibi kararlarla bu işi yapmak üzere üstlenmiş olmalarından dolayı Paşa Hazretlerini ne kadar kutlasam azdır... Biz dedik ki, ismi ne olursa olsun saygıdeğer Başkanımızın Ordunun başında bulunmasını istedik ve bu iş kendilerine verildi. Yâni Meclis görevi Yüce Başkanına verdi. Bu isimlendirmeden hiçbir küçülme anlamı çıkarılamaz. Ben isim üzerinde fazla diretilmesinden yana değilim. Şu olsun, bu olsun önemli değildir. Ben yetki meselesi okunurken ikinci isimlendirmeyi de birincisi gibi algılamıştım zaten.. Söylüyorlar ki, Ordunun yönetilmesinde yetkilidir, denilsin. Gerektiği zaman yetkilerini bize sorarak zaman yitirmeğe kalkıştırlarsa buraya Moskof da Yunan da girer. Fakat Paşa Hazretleri, gerektiğinde Ordunun yönetilmesine ve vatanın savunulmasına, diye bu yurdular. Paşa Hazretleri Meclis'in yetkilerini kullanarak, Meclis'ten varsayalım üç arkadaş istedi, yetmedi on arkadaş istedi ve gönderildiler.

(*) **Hulusi Bey (Kutluoğlu)**: 1. Meclis'te Afyon milletvekili. Meclis kayıtlarında, savaşın yönetiminde gereken hızlılığın sağlanabilmesi ve Meclis tartışmalarından uzak tutulabilmesi için Genel Kurmay Başkanlığının, Hükümet örgütlenmesi içinden çıkarılması hakkındaki öneriyi getirenler arasında yer aldı. Lazistan milletvekili **Ziya Hurşit** Beyin getirdiği bu önergeyi ilk olarak Afyon Milletvekili Hulusi Bey savundu. Meclis'te 2. Gruba katılmıştır. (Hulusi Kutluoğlu kitabın 34-36. sayfalarındaki 2. Grup listesinde 37. sıradadır.)

Bu yüzden Meclis'te karar çoğunluğu kalmadı. O zaman çoğunluk oluşuncaya kadar Meclis kapanmış olur. Onun için dileriz ki, Milli iradenin bir hizmetlisi olan ve içtenlikli fikir ve duygular taşıyan Paşa Hazretlerini gelişmeler değişik yönlerde sürüklemesin. Örneğin öyle gelişmeler olur ki direnemezler. Meclise ait yetkilerin sınırlı olarak üstlenilmesi ni anlayabilirim. Onun için Meclis'in sürekli olarak toplanmasının sağlanması gereklidir. Bu kesinlikle aksatılmamalıdır,

Paşa Hazretleri birisini bir yere görevle gönderecekleri zaman, sahip olduğu yetkiyi kullanarak, kalk git diyememeli. Kararı Meclis vermelidir.

İçimizde bu işe çok önem verilmesini istemeyen kimse yoktur. Ben konuya önemle yaklaşılmasını rica ederim. Tarih sürekli yinelenmiş bu tür olaylarla doludur. Anayasa görüşülürken tutanak tutulmamış tek bir Celsemiz geçmedi. Orada buyurmuşlardı ki, herhangi bir kararınızla katili yakasından yakalayıp indirebilirsiniz.. Allah göstermesin, Paşa Hazretleri aramızdan eksildiği zaman, Meclis bir anıt gibi yerinde durmalıdır. Meclis hiçbir zaman bir kişide simgeleşmemelidir.”

Salahattin Bey (Köseoğlu, Mersin): “Durumumuz, hiçbir neden gösterilmeden yönetme uygulaması gerektirecek derecede ivedi değildir. Birkaç gün, bir kaç saat daha düşününüz ve ona göre soru sorunuz. Onun için Paşa Hazretlerinin istekleri yönünde kesin karar verirse mesele sonuçlanmış olur. Paşa Hazretleri de bu karar gereğince işlerini düzenler. Savaş bölgesinde bir tam yetkili kişi gerekliyse ve ülke içinde de yönetim için kendisine bazı yetkiler verilmesi gerekiyorsa, müzakere etme-

den bunu verelim. Ancak bugün için durumda paniğe kapılacak bir ivedilik yoktur. Elbette bu durumdan millet de etkilenecek. Meclis'in de haklarını tümüyle bırakılmasından yana değilim. Ben kendi yetkilerimin tümünü vermek istemiyorum...

Başkanlık yetkileri, gerek Meclis Başkanlığı, gerek Genel Kurmay Başkanlığı yetkileri sebebiyle zaten son derece geniştir, bu sıfatlarla görev yap-sın. Bu durumda ortada iki şık var, ya Meclis Başkanlığı sıfatıyla bu geniş yetkileri kullanmak, ya da bununla yetinmiyorsa Meclisin manevî kişiliği olan Başkomutanlığın vekilliğini kabul etmek. Ben niçin bütün haklarımdan vazgeçeyim?

(Başkomutan denmesinde ne sakınca görüyorsunuz? sorusu üzerine..)

Bu bir değerlendirme meselesidir. Kendileri Başkomutan vekili sıfatı ile de Başkomutanlık yetkilerinin tümüne sahiptirler. Ortada yalnız bir kelime farkı kalıyor. Yâni millî egemenliği, milli gücü milletin bireylerine saklamak istiyorum. Milletin işinin, milletin Başkomutanlığı altında vekiline gör-dürülmesini istiyorum.

(Gürültüler..)

Benim kişisel kanımdır bunlar..”

Hulusi Bey (Kutluoğlu, Afyon): “Bir soru sormak istiyorum. İki yerde buyruluyor ki, millet biziz, biz düzeltereğiz.. Fakat düzeltmek için gerekli olan en samimi cevabı niçin vermiyorsunuz?”

Müzakereler bu şekilde uzayıp gitti.. Sık sık söz alan Mustafa Kemal Paşa, sorulara cevap vererek karanlıkta kalan noktalara açıklık getirdi. Bu arada **Dr. Rıza Nur** da her zamanki üslûbuyla mizah yaparmışçasına şuna benzer sözler söyledi:

"Efendim dün Paşa Hazretlerinin önergelerini dinlediğim sırada, Meclis'in hak ve yetkilerinin bir bölümünün kendisine bırakılması önerisi karşısında ben olağanüstü heyecana kapıldım. Hatta başımı falan kaşımışım. Bana sonra söylediler. Olağanüstü bir durum karşısında olduğumu elimde olmadan bu hareketimle göstermişim.

... Gerçekten şimdiye kadarki hayatımın yaşam görevlisi olarak geçen dönemlerinde bu kadar önemli bir olay ve öneri ile karşı karşıya gelmemiştim...

... Millete ait hakları bir kişinin eline vermiş oluyoruz. Oysa o haklar yalnız millettir, başka hiç kimseye verilemez. İnanız ki görevimizi o kadar sahsaklıyoruz ki tarih önünde alçaklık yapıyoruz.

Bence anlamı düşünülünce sanki bir Padişah seçmiş durumdayız..

Oysa efendiler, bu millet kan dökerek, devrim yaparak, isyan çıkararak haklarını Padişahın elinden almıştır. Onun için bunlar çok değerlidir...

Bendeniz Paşa Hazretlerinin bütün bu haklara sahip olmayı istemesinin sırrını bir türlü açıklayamıyorum.."

Rıza Nur'un kendine özgü değerlendirmeleri bu şekilde uzayıp gider.

Müzakereler sonunda Meclis, değişiklik önerilerini redderek, **Musafa Kemal Paşa**'ya üç ay süreyle Başkomutanlık verilmesi önerisini kabul etti.

Askeri Durumun Müzakeresi

(Tarih: 8 Ağustos 1921-Birleşim: 63)

Milli Savunma Encümeni adına **Hüsrev Bey** (Gerede, Trabzon) Meclis'e bilgi verdikten sonra müzakereler başladı. İlk konuşan Afyon milletvekili **İsmail Sırrı Çelikalay** kanunların yetersizliğinden, içki ve kumarın önlenmesinden söz etti.

Ömer Lütfi Bey(*) (Ünlü, Manisa): "Efendim biz Alaşehir'den göç ettiğimiz için biliyorum, orada örgütlenme ve silahlanma çok kapsamlı şekilde gelişti. Aynı durum Karadeniz bölgesinde de oldu. Düşman ilerlemeye başladığı zaman hiç kimsede direnme gücü yokken, hatta Salihli'deki Rumlar, Yunan saldırısı için hazırlıklar yaparlarken, bunların önlenmesi gerektiğini düşündük. Çünkü Yunanlılar nereye giriyorlarsa, türlü türlü eziyet ve cinayetler işliyorlardı. Yokluklar içinde, gençleri, halkı toplayabildiğimiz silahlarla silahlandırdık. Önce 70 kişiyi silahlandırarak köylere dağıttık, dağlara gönderdik. Bendeniz orada örgütü kurdum. Karadeniz bölgesinden getirdiğimiz ve halktan topladığımız gençleri silahlandırarak 100 kişiyi cepheye gönderdik. Başlangıçta çevre ilçelerden yardım görmediğimiz halde, bizi görenler de sonra bize katıldılar. Salihli de bize katıldı.

(*) **Ömer Lütfi Bey** (Ünlü, Manisa): Alaşehirli, 1. Dönem milletvekili. Milli Mücadelede Alaşehir bölgesinde gençleri silahlandırarak örgütlenmeyi kuranlardan. Daha sonra Salihli ve diğer ilçelerin de kendisine katılmasıyla güçlerinin arttığını anlatıyor. Saruhan Manisa 1. Dönem milletvekili.. Muhafız 2. gruba katıldı. (Ömer Lütfi Ünlü, kitabınızın 34-36. sayfalarındaki muhalifler listesinde 55. sıradadır.)

Onun için Müdafaa-i Milliye örgütlenmesinin kurallarını az çok biliriz.

... İnsanları toplayıp davaya inandırdık. Alaşehir halkı bize topladığı 50 bin lirayı verdi. 700 koyun gönderdiler. Bunları toplarken hiç kimseye zarar verilmedi. İyi bir yöntem uyguladık. Zeytin üretiminden küçük bir pay aldık. Halk hoşnutlukla ve bizlere övgülerle bunu kabul etti. Kimse zorlanmadan bu para biriktirildi. Bu uygulama yöntemi bütün Türkiye'ye yaygınlaştırılsa...olumlu sonuçlar alınır...

... Efendim bizim toplayıp gönderdiğimiz asker eğer kaçarsa, kaçanın evini yaktık.. Kaçağı yakalayanı ödüllendirdik.

... Bu gün de böyle bir uygulama başka adamlar için de yapılmalıdır.

... Bizim yöntemimiz Afyon'da, sanırım Eskişehir ve Kütahya'da da uygulandı.

... Hükümet de bu konuda bir girişimde bulunmalıdır. Biz yerel Müdafaa-i Hukuklarla görüştük. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri de dediler ki, bunlar bu yöntemi uygulama şeklinde mi çalışacaklar, yoksa hepsi Başkanlarının emrine göre mi, en iyisi hepsini bir araya toplayarak vatanın savunması yönünde görüşlerini alarak karar vermek...

... Bir araya getirip toplanmak kolay bir şey olmadığı gibi, oradan hızla bir karar çıkarmak da çok güçtür.

... Her sancaktan, gerçekten ülke yararına çalışacak 5'er kişi belirlenip toplanırsa amaca ulaşılır. Bütün insanları Yüce Yaratan yaratmıştır. Madem ki biz onları Hükümetin emrine verdik, ülkesini seven insanları, ülkenin başı tabii ki nasıl idare ede-

ceğini bilir.. Sonra öyle bendenizin Konya'da karşılaştığım gibi.. Yok ben onların başındayım, bana Müdafaa-i Hukuktan biri gelip buyurun göreve diyecek denmemeli.. ... Evet biz görevi üstlendik, doğrudur. Ülkede bugün öyle senlik benlik davası yapmak, zararlıdır..”

Ömer Lütfi Bey'in konuşması bu şekilde tutanakların eksikliği yüzünden, bir çok tutarsızlıklarla dolu olarak devam edip gitmektedir.

Ali Sabri Efendi (*) (Güney, Silifke): “Efendim, bugün özel görevli Encümene verilen önergeler hakkında açıklanmış olan görüşlerin ortaya çıkardığı manzara şu şekildedir:

(*) **Ali Sabri Bey** (Güney, Silifke): TBMM 1. Dönemde İçel (Silifke) milletvekilliği yapmış bir din adamı ve hukukçudur.

Ali Sabri Bey
(Güney) Silifke
milletvekili

1885 yılında Mut ilçesi, Çömelek köyünde doğdu. Babası Hacı Ahmet Efendi. İlk ve orta öğrenimini Silifke'de tamamladıktan sonra İstanbul'da Hukuk eğitimi aldı. Mezun olduktan sonra, bir süre din ve hukuk öğretmenlikleri yaptı. I. Dünya Savaşı başlayınca askere alındı. Sağlık nedenleri yüzünden geri gönderildi ve Tarsus Kadılığına atandı. Milli Mücadele'ye katıldı. TBMM 1. Dönem seçimlerinde İçel (Silifke) milletvekili seçildi. Anayasa, Adalet, Bütçe ve Tapu-Kadastro Encümenlerinde çalıştı. Mecliste Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun kurulması üzeri-

ne muhalefetteki II. Grupta yer aldı. İkinci dönemde seçime katılmayıp memleketine dönerek avukatlığa devam etti. 1946 yılında Demokrat Parti kurulunca politikaya döndüyse de, 15 Eylül 1946'da Mersin'de öldü.

(Ali Sabri Güney, kitabımızın 34-36. sayfalarındaki 2. grup listesinde 27. sıradadır.)

Milletin ruhundan doğmuş ve çeşitli amaçlar taşıyarak bugün yerel halkın kaderine egemen olmuş olanların, en ivedi ve kesin önlemleri almak üzere milletin başına geçmiş olan önderin emri altına girerek topyekün millet kaderini belirlemesi kararlaştırılmıştır. Bu durum teorik olarak çok güzeldir. Fakat uygulamaya geçilince bu işte bazı koşul ve kısıtlamaların dikkate alınması gerekir.

Birincisi bu Encümen görevli midir? Görevini zorunlu olarak sürdürecektir midir? Yoksa isteğine göre mi çalışacak?

Eğer isteğine göre çalışacaksa, bizde bu tür işler için kurulan Encümenler daima amaçtan uzaklaşmışlardır. Onun için bunların sayılarını azaltarak, kendi içlerinden mesela Belediye'den, İdare Meclislerinden, Müdafaa-i Hukuk kurullarından ve ilgili kişilerden birer kişi seçilerek oluşturulan bir Heyet halinde çalışırlarsa bir oranda daha pratik olur düşüncesindeyim. Neyse işin o yönü bence fazla önemli değildir.

Şimdi bendenizin gerek Hükümet'in, gerekse saygıdeğer arkadaşlarımızın açıklama ve önerilerinden anladıklarından söz edeyim. Özellikle İsmet Beyefendinin söylediklerinden ve akşam da özel Encümen ve Hükümetten edindiğim izlenim, bugün İzmir cephesindeki düşman saldırırlarının durdurulup önlenmesinin biraz zayıf olasılık olduğu şeklindedir.

Hepiniz hatırlarsınız ki, son Meclis yasama faaliyetine son vereceği zaman, gizli celsede yapılan bilgilendirmelerde, İzmir cephesinde olabilecek her türlü taarruza karşı bizim savunma gücümüzün var olduğu, bunun için her şeyimizin tamam olduğu

söylenmişti, sanırım. O Celseye ait tutanakta da bunlar yazılıydı. Oysa bugün bize verilen cevap ve açıklamalarda durumun o günküne göre farklılaştığı görülüyor. O zaman durumun korkunçluğu ve bozukluğu, saldırının büyüklüğü Meclis'e olduğu gibi yansıtılmamış demek ki..

Bu yüzden ben şimdi bu noktanın tam açıklıkla ortaya konulmasını rica ediyorum.

Bir de şu nokta var.. Gönlümüzün istemediği, yapamayacağımız bir etkinlikle ne dereceye kadar başarıya ulaşabileceğimiz konusu..

Bunun önceden düşünülmesi ve Meclis'e daha açık bir biçimde anlatılması gerekmektedir. Bugünkü durum bize gösteriyor ki, zamanında biz durumu iyi anlamamışız veya bize iyi anlatılmamıştır. Çünkü bize, Yunan Ordusu bir gün çok daha güçlü bir şekilde gelip taarruz edecek şeklinde bir olasılıktan söz edilse ve Meclis bu konuda bilgilendirilseydi, her şey ona göre planlanır, savunma gereksinimleri karşılanmaya çalışılır, varlığımızı savunma konusunda, Meclis elinden gelen her şeyi yapar ve gerekli kararları alır, önlemleri belirlerdi.

Ben kendi adıma konuşuyorum. Benim bugünkü kanım, geçmiş celselerdeki kanımlarıma göre çok değişmiştir.

Onun içindir ki, bu konuda Paşa Hazretlerinin bizi bilgilendirmelerini ve kuşkularımızı ortadan kaldıracak aydınlatıcı açıklamalar yapmalarını rica ediyorum."

Vatan Savunması İçin Gerekli Önlemlerin
Alınması, Jandarmanın Düzeltilmesi,
Bazı Anayasa Maddelerinin Değiştirilmesi..
(Tarih: 11 Ağustos 1921-Birleşim: 64)

Bu konuda ilk konuşmayı, Afyon milletvekili **İsmail Şükrü Efendi (Çelikalay)** yaptı. Dersim ve Koçkırı^(*) İsyanlarında Jandarmanın durumundan söz edildi. Mustafa Kemal Paşa da cevap verdi.

Mustafa Kemal Paşa bu arada şunu söyledi: “Önlemler önergesinin özellikle 2. Maddesi, Başkomutanlıkla ilgilidir. Böyle bir öneride bulunabilmek, hele bunun açık celsede görüşülmesini isteyebilmek için önce Başkomutanlık Kanununun ortadan kaldırılması gerekir.”

Hakkı Hami Bey (Ulukan, Sinop): “(Alınacak önlemler konusunda verilen 107 imzalı önergeyle ilgili olarak) Ben getirilecek önlemlerin 1. ve 2. maddelerdeki amacının ne olduğunu bilmiyorum. Yalnız deniliyor ki, cephe için üçer kişilik üç heyet, cephe gerisi için de bir heyet oluşturalım.. “(Mustafa Durak Bey ve arkadaşlarının müzakerelerin açık celsede yapılması önergesinden söz ederek..) Ancak bu konunun açık celsede müzakere edilmesi isteniyor. Bu, dışarıda Ordu içinde birlik beraberlik olmadığı, bu durumun düzeltilmesi için Meclis’in meseleye el koyduğu şeklinde yanlış ve zararlı değerlendirmelere yol açacağı düşüncesindeyim. Bunların düşman tarafından da öğrenilmesini önlemek zorundayız.

(*) Dersim (Tunceli), Koçgiri (Zara) Ayrıntı için Bkz. **Milli Mücadelede İç İsyanlar** /Yalçın Toker, Toker Yayınları.

Gerçi amaçlananlar yerindedir ve güzeldir. Ama ben sonucunun zararlara sebep olacağı inancındayım. Biz düşmana Ordunun durumu konusundaki bilgilerin sızmasını önlemeliyiz ama, şu var ki, düşman zaten Ordunun malî meselelerini görüştüğümüzde deneyimleri ile hemen bilgi sahibi oluyor.. Sonuçta bu durum Ordu içinde çözülmeye yol açabilir. Varsayalım ki biz, karar verdik ve Ordu içine heyetimizi gönderdik. Nasıl olur da bu kararı alırken açık celsede müzakeresini yapabiliriz? Kesinlikle açık celseyi uygun bulmam..

... Konuşuldu ve konuşmaları sızdıran düşman, Türk Ordusunda bir çözüme var, dediler.. Oysa konuşulan yalnız malî meseleydi. Fakat düşman bunu elinde dolayarak ondan bin bir türlü anlam çıkarır. Konu iç güvenlikle ilgili olsa bile.. İkinci madde ise Başkomutanlıkla ilgili.. Bununun açık görüşülmesi de bize yarar değil, kötülük getirir. Bizler bazı sözler söyleyeceğiz.. İnsan kendini tutamaz.. İyilik yapayım derken kötülük yaparız diye korkuyorum. Bu öneri müzakere edilmemeli..”

Hüseyin Avni Bey (Ulaş, Erzurum): “Verilen önergede benim de imzam vardır. Başkomutanlığa yetkiyi Yüce Meclis vermiştir. Yoksa haklarını vermiş değildir. Bir vekilin, vekilliğini yaparken, kendisini atayanın haklarının ortadan kalkacağı kuşkusuna doğmuşsa bunun hemen düzeltilmesi gereklidir. Meclis haklarından vaz geçmiş değil, haklarının bir kişi tarafından kullanılmasına izin vermiştir. Düşünce ve açıklamalarını bu yönde düzeltmelidirler.. Paşa Hazretlerinin söylediklerine göre B.M.M. Başkomutan demek değildir ve böyle bir öneri verilir, müzakere edilirse Başkomutanlık kanunu ortadan

kaldırılmış sayılır. Hayır öyle değildir, Başkomutanlık Kanunu yürürlüktedir. Maddenin anlamı, B.M.M.'nin Başkomutanlık yetkilerinin kullanılmasına izin verdiği şeklindedir. Yoksa B.M.M. kendisine ait hak ve yetkileri kendisinden alıp Paşa Hazretlerine vermiş değildir.”

Mehmet Şükrü Bey (Koç, Afyon): “Madem ki Başkomutanlık bunda bir yarar yoktur, zarar verir dediler ve buna inanmaktalar, o zaman önerinin...”

Hakkı Hami Bey (Ulukan Sinop): “Ben İçtüzüğün verdiği yetkiyle söylüyorum, böyle bir öneri müzakere edilemez. Çünkü bu ya soru, ya da gen-soru önergesi olur. Güvensizlik..”

“Milli yükümlülükler kanununun uygulamasında yolsuzluk ve hırsızlıklar yapılıyor..” yönündeki sözler üzerine **Mustafa Kemal Paşa**, ile **Mustafa Lütfi Bey** (Azer, Siverek) arasında şu diyaloglar geçti:

Mustafa Lütfi Bey (Azer, Siverek): “Hırsızlık yapıyorlar, işte Nihat Paşa”

Mustafa Kemal Paşa: “Nihat Paşa prenslik mi yapıyor, efendiler bu konuda olay ve eylem söyleyin.”

Mustafa Lütfi Bey (Azer, Siverek): “Söyleyebiliriz.”

Mustafa Kemal Paşa: “Bana bir olay söyleyiniz. Şimdiye kadar söylemedin. Vatana görevini yerine getirmedi.”

Daha sonra söz **Koçgiri** isyanına kadar uzandı. İç İşleri Bakanı **Refet Paşa**(Bele) ve **Mustafa Durak** Bey de söz alarak konuştular.

Hüseyin Avni Bey (Ulaş, Erzurum): “Çok iyi bilinir ki, B.M.M. iç güvenlik konusunda sorumluluk

taşımaktadır. Askerî hareketler sırasında 180 köy yakılmıştır. Bunun sorumluluğunu İç İşleri Bakanlığı üstleniyor mu? Düşününüz ki, Başkomutanlık yoktur. İç güvenlik için bir kuvvet kuracaksınız.. Sorumluluğunu baştan aşağı üstlenecek senden başka kimse yok. (İç İşlere Bakanı Refet Bele'ye dönerek..) Bunun yönetilmesinden yine İç İşleri Bakanı sorumludur. Kanunun gereği budur. Görev ve sorumluluğu Meclis'e karşı üstleneceksiniz."

Refet Paşa(Bele): "Bütün sorumlulukları benden başka üstlenecek kimse yoktur.."

Mehmet Şükrü Bey (Koç, Afyon): "İki mesele birbirine karıştı.."

Uzun konuşmalardan sonra Meclis, ülke güvenliği ile ilgili önlemler, Jandarma örgütünde yeni düzenlemeler ve Anayasadaki gerekli değişiklikleri belirleyecek bir Encümen kurulmasına karar verdi ve o günkü müzakereler son buldu.

İçişleri Bakanlığı Bütçesi ve Meclis'in

Kayseri'ye Taşınması

(Tarih: 22 Ağustos 1921)

İç İşleri Bakanlığı bütçesinin yolluklarla ilgili bölümüne ek ödenek konulması konusundaki müzakereler İçişleri Bakanı Refet Paşa'nın konuşmasıyla başladı.

Samsun milletvekili **Ahmet Nafiz Bey'in** (Özalp) "açık celsede müzakere" önerisi kabul edilmedi.

Hakkı Hami Bey (Ulukan Sinop): "İçişleri Bakanı Refet Paşa Hazretleri burada yolluk konusundan söz ederlerken, ödeneklerinin tükenmiş oldu-

ğunu ve yeniden ödenek isteyeceklerini anladım. Çünkü İçişleri Bakanlığında oynanan dama taşı oyununu hepimiz gördük. Ben isterdim ki, bu olağanüstü koşullar karşısında, gerek sayın İçişleri Bakanı ve gerek Maliye Bakanı bundan söz etmesinler. Ben isterdim ki biraz hesaplaşalım.

Memurların atanmasında da ona göre davranmak gerekir. Kendisinden memnun olunmamıştır diyerek, beş gün sonra yolsuzluk yapmıştır diyerek, oradan oraya gönderirseniz böyle olur. Siz bizden son parayı alamazdınız. Ne yapalım ki, bugünkü durumun tartışılmaya direnci yoktur ve gerçekten gizli celsede görüşülmesi gerekmektedir. Geçmişle ilgili soru sorma haklarımızı korumak ve zamanı gelince hakkımızı kullanarak sorumlusu kimlerse onlar hakkında karar almak zorunluluğu devam etmektedir.”

Meclis'in Kayseri'ye Taşınması

Konuyla ilgili konuşmak üzere kürsüye gelen **Fevzi Paşa** (Çakmak, Milli Savunma Bakanı): “Demim verdiğimiz karar gereğince, Meclis Kayseri'ye taşınacaktır. Düşman şimdilik ileri hareketini durdurmuştur. Fakat düşman yeniden harekete geçebilir ve on gün sonra yeniden Ankara'ya gözdağı verebilir. Onun için benim önerim, bir hafta içinde Meclisin ağırlıkları taşınır, müzakere edecek ünitesi burada kalır. Gidenler Kayseri'de toplanacak yer salon işini çözümlerler. (Gürültüler..)

Eğer tehlike olmazsa Meclisin çoğunluğu yine burada kalır. Ailelerin ve ağırlıkların bir hafta içinde taşınacağını Hükümet'e bildiririz. Benim önerim budur.”

Mehmet Salih Efendi (Yeşiloğlu, Erzurum): “Bendeniz şunu rica ediyorum. Halkın elinden aracını almak iyi bir şey değildir. Gitmesi gereken su-bay ve memurları Yahşihan’a kadar gönderelim. Yahşihan’dan size gelmiş olan araçtan yararlanma olanağı var mıdır, yok mudur?”

Ali Şükrü Bey (Trabzon): “Efendiler, Hükümet merkezinin Kayseri’ye taşınması yönünde bir karar verildi. Fakat ne zaman taşınacağı hakkında bir şey söylenmedi. Bu konuda söz istemiştım ama sıra gelmedi. Şimdi ise ağırlıkların taşınması isteniyor. Bu konuda küçük bir hatırlatma yapmak istiyorum. Biz bugün ağırlıklarımızı taşıyoruz, Meclis’in, Hükümet’in bir başka yere taşınmasının dışarıda ve içerde yapacağı etkileri anlattılar ki, söylenenler bizim için olumludur. Bir Heyetin bu konuda bilgilendirme yapmak üzere Ordu’ya gitmesini de istediler. Demek ki, olayın Ordu üzerinde büyük etkisi vardır ve halk da aydınlanabilecektir. Bu kararın Orduyu da etkileyeceğini kendileri kabul ettiklerine göre, en iyisi Hakkı Hami Bey’in biraz ek-sik olarak söyledikleri gibi, Hükümet ve Meclis burada kalır. Gitmek isteyenlerle ağırlıkların taşınmaları için araçlar sürekli olarak hazır bulundurulur.

Eski ihtilâller döneminde bildiğiniz üzere Fran-sa’da Meclis’ler, Ordunun yanında ona komuta etmiştir. Bizim de Ordumuz ve devlet düzenimiz vardır. Şimdi ihtilal dönemi değildir. Meclis Hükümet demektir. Hükümet Meclis’ten çıkmıştır. Yarın zorunluluk çıkar da Ordu cephe değiştirirse Meclis taşınır. Yâni Ordu’nun öngörmesi ve vereceği emir üzerine buradan taşınabiliriz. Böylelikle ne olur, şimdi boş yere Meclis Kayseri’ye taşınacak sözünü

ortaya atmamış oluruz. Meclis Ordu ile birliktedir deriz, olumsuz propagandayı da önlemiş oluruz.”

Müzakereler, **Dr. Rıza Nur**’un her zamanki alaycı ve mizah dolu söylediği şu sözlerle sonuçlandı: “Efendim kadınlar yalnız başına Kayseri’ye gideceklerse, kadınların halini bilirsiniz.. Acele edip kargaşa çıkaracaklar. Dedikoduculukları da cabası.. Gittikleri yerde de kargaşa çıkaracaklar, göçler olacak. Onun için herkes aileleriyle birlikte gitmelidir.”

Sonunda Meclis’in Kayseri’ye taşınmasının bir süre ertelenmesine karar verildi.

Dışişleri Bakanının Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan’la Yapılacak Konferans Hakkında Bilgi Vermesi ve Ülkedeki Taşıt Aracı, Un ve Ekmek Eksikliği Konusu..
(Tarih: 13 Eylül 1921-Birleşim: 75)

Dış İşleri Bakanı **Yusuf Kemal Bey** (Tengirşenk), Rusya ile yapılan Moskova anlaşması sebebiyle Rusya’dan dönerken, Bakü’de Nerimanofla yaptıkları görüşmeler sırasında bu Konferansın alt yapısının oluştuğunu anlattı. Sonra müzakarelere geçildi.. Bu arada soru-cevap şeklinde bazı konuşmalar geçti:

Mehmet Şükrü Bey (Koç, Afyon): “Bir şey öğrenmek istiyorum. (Yusuf Kemal Bey’e soruyor..) Sözleriniz arasında dediniz ki, müzakere konusu hakkında ben başka fikri savundum, arkadaşım başka.. Böylece ayrıldık. Arkadaşınız neyi savundu?”

Yusuf Kemal Bey (Tengirşenk, Dışişleri Baka-

nu): "Savunduğu fikri Bakanlığına yazmıştır."

Yusuf Bahri Bey(*) (Tatlıoğlu, Yozgat): "İdam cezasının affedilmesi istenen Yahya Bey kimdir?"

Yusuf Kemal Bey (Tengirşenk, Dış İşleri Bakanı): "Çok fedakâr biridir. Taşucu (Silifke) Kuvva-yı Milliyesindendir."

Mehmet Şükrü Bey (Koç, Afyon): "Edip Bey (Batum milletvekili) , Dışişleri özel yetkili heyetine uzman olarak atanıyor. Meselenin çözümlenmesinden önce bir uzman atanması ne derece doğrudur bilemiyorum. Bu konudaki görüşünüzü de öğrenmek isterim."

Yusuf Kemal Bey (Tengirşenk, Dış İşleri Bakanı): "Batum milletvekili Edip Bey'i delege olarak göndermek istedik. Bu konuda etkin olabilirlerdi.. Rusya Hükümeti yaptığımız Moskova Antlaşması gereğince Milli Misakımızı ve Batum'un bize ait olduğunu kabul etmiştir. Biz ise Batum Limanından serbestçe yararlanmamız karşılığında Batum üzerindeki haklarımızı Gürcistan Hükümetine bıraktık. Batum bizden çıktı ama, Batum milletvekillerinin bu sıfatları devam etmektedir. Çünkü Anayasa gereğince milletvekili seçildiği bölgenin değil tüm milletin milletvekilidir."

(*) **Yusuf Bahri Bey** (Tatlıoğlu): 1880 yılında Yozgat, Akdağmadeni'nde doğdu. Çiftçilikle uğraştı. Sivas Kongresi'ne (4-11 Eylül 1919) Yozgat delegesi olarak katıldı. 12 Ocak 1920'de toplanan Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na Yozgat milletvekili seçildi. Mütarekeden sonra İstanbul'un işgal edilerek Meclis'in kapatılması üzerine TBMM'ye Yozgat milletvekili olarak girdi. Mecliste İkinci Grup içinde yer aldı. 1923 seçimlerinde Meclis dışında kaldı. 1957 yılında vefat etti.

(Yusuf Bahri Tatlıoğlu, kitabımızın 34-36. sayfalarındaki 2. Grup listesinin 62. sırasındadır.)

Batum'un bir bölümü bizden gitmiştir ama diğer bölümü bizde kalmıştır, bu da unutulmasın."

Konuyla ilgili görüşmeler, Moskova Heyeti içinde yer alan **Dr. Rıza Nur** Bey'in konuşma ve açıklamalarıyla son buldu. Rıza Nur, âdeti olduğu üzere, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistanla yapılması gereken tamamlayıcı anlaşmalardan söz ederken konuyu yine mizaha çevirdi. "Adamlar bizi salladılar, söz verdiler gelmediler.." gibi sözlerle bilgilendirme yaptı.

İngilizlerle Esir Değişimi Konusu..

(Tarih: 29 Eylül 1921-Birleşim: 83)

Dışişleri Bakanı **Yusuf Kemal Bey** (Tengirşenk) bu konuda bilgi verirken şunları söyledi: "Ben biraz rahatsızım. Yüce Meclis'ten bağışlanmamı rica ederim. Bilindiği üzere Dışişleri Bakanı (Bekir Sami Bey) Londra'da bulunduğu sırada İngilizler'le bir esir değişim anlaşması imzalamıştı. Anlaşmanın 1. Maddesi gereğince biz ülkemizdeki bütün esirleri salverecek, 2. Madde gereğince de İngilizler Malta'da esir bulunanlardan bazılarını, bazı koşullara göre serbest bırakacaklardı.. Bazılarını ise serbest bırakmama hakkına sahip olacaklardı. Meclisimiz anlaşmanın bazı hükümlerine onay vermemişti... İngilizler Malta'dan 51 kişiyi Karadeniz limanlarından birine götürmek için bilgi verdiler.

... Fakat biz işin bozulmaması için, hayır Malta'dakilerin tümünü bize vereceksiniz diye diretmedik."

Emin Bey^(*) (Gevecioğlu, Samsun): “Bu konuda Hükümet ne görüştedir?”

Yusuf Kemal Bey (Tengirşenk, Dışişleri Bakanı): “Hükümetin bu konudaki görüşü, Malta’daki Türk tutuklular hakkında İngiliz Mahkemelerinin yetkili olduğunu kesinlikle kabul etmemektir...”

Hakkı Hami Bey (Ulukan, Sinop): “Öte yandan Osmanlılar arasında bir çok kötülükler yaptıkları kesinlikle bilinen bazı kişiler vardır. Bunlar hakkında Dışişleri Bakanlığı bir girişimde bulunmuş mudur? Bu kişilerin kimler olduğu belirlenmiş midir?”

Yusuf Kemal Bey (Tengirşenk, Dışişleri Bakanı): “Sözleşmeye şart koyabiliriz. Elimizde olmayan kişilerin İngilizler tarafından cezalandırılmasını Meclis yararlı bulursa bu şartı koyabiliriz.”

Sırrı Bey (Bellioğlu, İzmit): “Malta’da kalan 8 kişinin Osmanlı kanunlarına göre suçlu olduğunu onaylamış oluyorsunuz.”

Yusuf Kemal Bey (Tengirşenk, Dışişleri Bakanı): “Onların Askeri Ceza Kanununa göre suçlu olduklarını ileri sürüyorlar.”

Celse, bir çok milletvekilinin bu yöndeki sorularıyla devam etti. **Mustafa Kemal Paşa**’nın cevap konuşmasıyla sona erdi.

(*) **Emin Bey** (Gevecioğlu, Emin Gevelioğlu Samsun): Son Osmanlı Meclis-i Mebusan’ında Samsun milletvekili. Meclis’in işgal güçlerinin baskısıyla kapatılması üzerine Ankara’ya geçerek TBMM 1. Dönem’in açılışına katılmıştır. Meclis’te bazı Karadenizli milletvekilleriyle birlikte muhalif grup içinde yer aldı. (Emin Gevelioğlu, kitabımızın 34-36. sayfalarındaki 2. Grup listesinin 11. sırasındadır.)

Koçgiri ve Ümraniye Olayları..
Doğu İllerinde Güvenlik Konusu
(Tarih: 3 Ekim 1921-Birleşim: 85)

Mehmet Emin Bey^(*) (Lekili, Erzincan): “Efendim gizli celseyi biz istedik. Olayları pek çok defa görmüş ve Ümraniye’den, oralardan geçmiş olan bir arkadaşınızım. Koçgiri olaylarını tümüyle gördüm. Oradaki olayların gelişmelerini ortaya koymak, ülke siyaseti ve Ordu yönünden önemli olduğu için gizli celse istedik. Orada öyle işkence ve zulümler yapılmıştır ki, tüyler ürpertici. Bütün bu zulümler de B.M.M. adına yapılmıştır. Bunun açığa sızması ise çok kötü etkiler doğurur. Dışarda bilinse bile yabancı Devletlerin kesinlikle haber almamaları gereklidir.”

Hüseyin Avni Bey (Ulaş, Erzurum): “B.M.M. kendisini temize çıkarmak için çalışmalıdır. Bu gibi önemli meselelerin saklanması gerek duymamaktayım. Bütün dünya bilmelidir ki biz ülkemizin sahibiyiz. Yoksa iş bizim kötülük hânemize yazılır. Bir iki yıldan beri bu zulümler bizim bu yöndeki çabalarımızı sıfıra indirdi. Bilinmelidir ki verdiğimiz yetkileri kötüye kullananlar vardır. Bunlar karanlıkta kalmamalı, her şey bilinmelidir. Celsenin açık olmasından yanayım.”

(*) **Mehmet Emin Lekili**: 1883 yılında Bursa’da doğdu. İdari bilimler eğitimi aldı. Pülümür Kaymakamlığı yaptı. Bu görevi sırasında Koçgiri isyanı gibi Doğu Anadolu’daki birçok olaylara tanık oldu. TBMM I.Döneminde Erzincan milletvekili seçildi. Muhalif 2. Grup içinde yer aldı. 28 Aralık 1950’de öldü. (Mehmet Emin Lekili, kitabımızın 34-36. sayfalarındaki 2. Grup listesinin 20. sırasındadır.)

Hakkı Hami Bey (Ulukan, Sinop): “Efendim, Yüce Heyetinizin seçip görevlendirdiği Encümenlerin kararları okunacak olursa, bendeniz bu konuların ne açık, ne de gizli celsede görüşülmesine gerek kalmayacağı kanısındayım. Bu af dikkate alınmakla birlikte, olayları anlamıyor ve bu gibi olayların ortaya çıkışına inanamıyorum. Çünkü arkadaşların önergelerinde, orada tutuklu olanların affedilmesi, Yüce Encümeninizin de af kararını dikkate almakla birlikte, buna sebep olanların bulundukları yerlerde inceleme yapılarak ona göre işlem yapılması için bir Heyetin gönderilmesi.. Bu gibi olayların yinelenmemesi için gerekli önlemlerin alınması.. Bu olayların bazı çirkin bölümleri varsa, onların yerinde araştırılarak hazırlanacak rapor üzerinden Yüce Meclis’in bilgilendirilmesi isteniyor. İşte bütün bunların olabilmesi için bir inceleme Heyetinin kurulmasına karar verilmiş. Bu yüzden açık celsede sanmam ki falan memur orada şunu yapmıştır, denilmeyecek. Çünkü bu Encümen orada araştırma yapan Heyetin raporu üzerine kurulacaktır. Olayın elebaşları belirlendikten sonra, suçlular bunlardır denilir. Bunlar gizlenemez.. Şimdiden elebaşlar hakkında bir şey söylemek doğru olmaz. Bazılarının adı verilecek, fakat sonra suçsuz oldukları ortaya çıkacak. Şimdi bu araştırma heyeti nasıl olmalı ve kimler gönderilmelidir? Bunlar gizli kalacak.

Bugün için sorumluluğu üstlenecek ve halkın karşısında lekelenecek bir yer gerekiyor. Ben böyle düşünüyorum ve sanıyorum Yüce Heyetiniz de bu düşüncededir.. Onun için gizli celseye gerek görmüyorum.

(Gürültüler..)

İzin veriniz efendim, tabii ki bu Meclis'in önüne getirilecektir. Heyet nasıl gönderilecek ve kim gidecektir? Araştırma Heyeti göndermek gerekli midir değil midir? Olay vardır, olayın suçluları vardır. Fakat bunlar tam belirlenmeden isim açıklanmamalıdır. Hareket ancak Heyetin incelemesiyle anlaşılacaktır. Şimdiden arkadaşlarımızdan birkaç kişinin içyüzünü bilmiş olması o kişilerin suçlanabilmesi için yeterli değildir. Gerçekler oraya gidip olayı araştırarak Heyetin incelemesinden sonra ortaya çıkacaktır. Burada ne kadar gizli celse yapıldıysa hiç birisi toplanıp tutanağa geçmemiştir.”

Hüseyin Avni Bey (Ulaş, Erzurum): “Oradaki zalimlikler her yerde işitilmiştir. Avrupa da işitmiştir ve bütün gelişmelerini de bilmektedir. Onun için biz gücümüzü göstermek üzere açık açık konuşalım. Bir adam görevini kötüye kullanmıştır, cezasını çöksin. Yetkiliyim diye cezalandırmış, sorumluluğunu üstlensin. Burada bir milletin var olduğunu, burada diktatörlük olmadığını açık celseyle gösterelim.”

Bu arada Başkanlık Divanında bir çok milletvekilinin önergeleri birikmişti. Önergeler tek tek okundu. Önerge sahiplerinden biri de Afyon milletvekili **Mehmet Şükrü Koç** idi.

Söz alarak şöyle konuştu:

Mehmet Şükrü Bey (Koç, Afyon): “Düşman kırk sekiz saat değil, kırk sekiz dakika durmaz. Uşak düştü. Her gün bir yer düşüyor. Bu meseleyi bir iki saat içinde sonuçlandıralım. Dediğiniz gibi inşallah Uşak düşmemiştir. Kaymakamının Afyon'a gelmiş olmasından dolayı bu yanlış anlama olmuş olabilir. Afyonun savunulması uğraşı veril-

mektedir. Kırk sekiz saat zaman yitirilmesi doğru değildir. Mesele basittir. Yarından başlayarak şehre giriş vergisi uygulaması başlatılacağını ilan edersek zaman yitirilmiş olmaz. Bence Uşak düştü, Afyon'dan itibaren çok kanlı bir savunma var, Eskişehir de tehlike altındadır... Ankara'nın savunma hattı Kütahya, Afyon, Eskişehir'dir. Düşman kırk sekiz dakika durmuyor, biz kırk sekiz saat gecikmeyelim, gece de toplanalım. Bu durumda yarım saat içinde Bakanlar Kurulundan dört beş kişinin seçilmesini öneriyorum. Yarın bu bölgede çalışmalara başlasınlar. Bugün bu meseleyi çözümleyelim efendiler. Hatta gerekirse sabaha kadar çalışalım.

(Hay, hay.. sesleri)

Seçimimizi yapalım, teklif varsa söylensin. Gece gelip çalışalım.”

(Hay, hay.. sesleri)

Gece yarısı müzakereler devam etti. Beş adayla ilgili önerge verildi. Aralarından beş kişinin seçilmesi için Heyete girecek adayların isimleri açıklandı.

Mehmet Şükrü Bey (Koç, Afyon): “Dünden beri devam eden müzakereler benim sözlerim üzerine yapılmıştır. Bendeniz çok acele önlemler alınması için öneride bulunmuş ve bundan sonra onu başka arkadaşların önerileri izlemişti. Ben kısa bir kanunla hemen önlemlerin alınmasını istemekteyim. Bu önerim müzakere edilsin, düzeltme ve değişiklik istenirse onun üzerinde yapılsın. Bu kanunlaşmazsa başka güçlükler ortaya çıkar. Eğer böyle olmayacaksa işi doğrudan Hükümet'e bırakalım.

(Konu oylansın, sesleri üzerine..) Madem ki oylanacak, pek çok önerge var, hangisini kabul ede-

ceğiz? İzin veriniz daha söyleyeceğim açıklayıcı noktalar var. Olmazsa beni de Heyete alırsınız, bu arada her önerge sahibi de alınır ve Encümene gidip bilgi verebilirler.

Ömer Lüfti Bey (Yasan, Amasya): “Efendim beni de Encümene seçtiniz. Eğer her önerge sahibi beşer dakika dinlenecek olursa işi sonuçlandıramayız. Araya yemek zamanı falan da girecek..

(Gürültüler..)

... O zaman ben oy sayım heyetinden istifa ediyorum.”

Mehmet Şükrü Bey (Koç, Afyon): “Efendim bir saat önce verdiğimiz kararı kendimiz bozmayalım. O zaman Meclisin önemi kalmaz. Verilen karara uyalım.”

Koçgiri, Ümraniye isyanları ve Doğu illerindeki düzensizlikle ilgili yapılan müzakereler sonunda, Meclis’ten seçilecek 5 kişilik Heyetin, Hükümetle işbirliği içinde çalışarak sonuçlarını gece saat 10’a kadar Meclis’e sunmaları konusunda yapılan müzakereler, verilen pek çok önerge sebebiyle yetiştirilemeyeceği anlaşıldığından gündem 4 Ekim Cuma gününe bırakıldı..

(I. CİLDİN SONU)

İNDEK

Atatürk (Mustafa Kemal Paşa): Hemen her sayfada..

Abdülğafur İştin (Balıkesir): 36, 153, 158.

Abdülhalim Çelebi (Konya): 26, 95.

Abidin Atak (Lazistan): 36, 90, 91, 93, 99, 105, 179, 180, 226.

Adnan Adıvar (İstanbul): 22, 23, 79, 90, 93, 101, 109, 184.

Ahmet Hamdi Apaydın (Amasya): 34, 81.

Ahmet Ferit Tek (İstanbul): 103, 197, 200, 218.

Ahmet Muhtar Bey (Dışişleri Bakanı, İstanbul): 106, 171, 172, 180.

Ahmet Nafiz Özalp (Samsun): 35, 80, 104, 118, 125, 143, 151, 239.

Albayrak Gazetesi: 185, 186, 187, 188, 192.

Ali Fuat Paşa (Cebesoy): 22, 23, 24, 26, 27, 184.

Ali Sabri Güney (Silifke): 35, 233.

Ali Şükrü Bey (Trabzon): 32, 34, 49, 66, 67, 72, 193, 195, 196, 197, 203, 208, 211, 216, 241.

Anzavur (Ahmet): 20, 22, 83, 112, 153.

Avni Zaimler (Manisa): 150

Bekir Sami Kunduh (Dış İşleri Bakanı): 22, 23, 27, 199, 203, 204, 244

Celalettin Arif (Erzurum): 22, 25, 27, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 53, 64, 103, 114, 137, 157, 172, 182, 183, 188.

Çerkez Ethem: 6, 23, 24, 27, 112, 113, 120, 121.

Diyap Ağa (Dersim): 7, 79.

Damat Ferit (Sadrazam): 14, 15, 18, 23, 25, 60, 145.

Emin Gevelioğlu (Samsun): 35, 38, 245.

Fevzi Çakmak Paşa (Kozan, Adana): 22, 48, 50, 56, 126, 144, 150, 153, 162, 168, 169, 170, 173, 189, 196, 199, 204, 209, 211, 218, 240.

Hakkı Hami Ulukan (Samsun): 36, 64, 65, 71, 76, 139, 159, 168, 177, 204, 207, 215, 217, 221, 224, 236, 238, 239, 241, 245, 247.

Hamdullah Suphi Tanrıöver (Antalya): 72, 140, 161, 162, 181.

Hasan Basri Çantay (Balıkesir): 81, 211.

Hasan Fehmi Atac (Gümüşhane): 84, 85, 87.

Hulusi Kutluoğlu (Afyon): 35, 227, 229

Hüseyin Gökçelik (Elazığ): 99

Hüseyin Avni Ulaş (Erzurum): 14, 26, 32, 33, 34, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 113, 114, 115, 126, 134, 135, 145, 151, 152, 153, 161, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 180, 184, 185, 190-199, 200, 211, 237, 238, 246.

İsmail Şükrü Çelikalay (Afyon): 58, 63, 91, 231, 236.

İsmet İnönü: (Edirne): 22, 23, 24, 26, 29, 58, 59, 122, 234.

Kara Vasıf (Sivas): 23, 24, 36, 38.

Kazım Karabekir Paşa (Edirne): 42, 43, 45, 46, 126, 130, 131, 134, 135, 187, 188, 192, 193.

Mehmet Akif Ersoy (Burdur): 27, 35, 162, 167,

Mehmet Emin Lekili (Erzincan): 35, 246.

Mehmet Emin Bey (Ergani): 35, 97, 124, 125.

Mehmet Nusret Son (Erzurum): 35, 169, 171, 210.

Mehmet Rifat Arkun (Tokat): 36, 142, 143.

Mehmet Salih Yeşiloğlu (Erzurum): 35, 83, 103, 105, 113, 135, 138, 149, 150, 156, 161, 168, 192, 196, 211, 216, 217, 241.

Mehmet Şükrü Koç (Afyon): 35, 52, 53, 69, 70, 78, 80, 83, 84, 87, 89, 91, 92, 93, 95, 96, 98, 100, 101, 115, 123, 125, 135, 168, 181, 182, 238, 239, 242, 243, 248, 249, 250

Mehmet Vasfı Seçer (Şebinkarahisar): 35, 82.

Mehmet Vehbi Çelik (Konya): 48, 49, 123.

Mehmet Vehbi Bolak (Balıkesir): 81, 153, 215.

Muhittin Baha Pars (Bursa): 50, 133.

Musa Kazım Göksu (Konya): 90, 95.

Mustafa Atay (Şebinkarahisar): 36, 54, 55, 73, 112, 171.

Mustafa Lütfi Azer (Siverek): 36, 98, 99, 100, 238.

Mustafa Suphi: 127, 134, 172, 191, 192.

**Mustafa Zeki Saltık (Der-
sim):** 35, 97, 102.

**Müfit Kurutluoğlu (Kırşe-
hir):** 50.

Nazım Resmor (Tokat):
136, 142, 143, 182, 183,
184, 185.

**Ömer Lüfti Argeşo (Af-
yon):** 35, 216

**Ömer Lüfti Ünlü (Mani-
sa):** 36, 231, 233.

**Ömer Lüfti Yasan (Amas-
ya):** 34, 73, 75, 76, 103,
109, 144, 145, 153, 250.

Refet Bele (İzmir): 23, 26,
113, 122, 139, 185, 238,
239.

**Refik Şevket İnce (Mani-
sa):** 48, 50, 51, 182.

Rıza Nur (Sinop): 96, 215,
217, 229, 230, 243.

**Selahattin Köseoğlu
(Mersin):** 6, 33, 36, 37, 138,
200, 202, 217, 223, 228.

**Süleyman Necati Güneri
(Erzurum):** 35, 186.

**Şeyh Servet (Diyarba-
kır):** 22, 125, 126, 133, 135,
137, 182.

Sırrı Bellioğlu (İzmit): 35,
56, 101, 106, 124, 145, 153,
245.

Sırrı Özata (Ergani): 35,
97.

Tevfik Paşa (Sadrazam):
27, 145, 160, 161, 162, 167.

Topal Osman: 34, 67

Tunalı Hilmi (Bolu): 49,
81.

Vahdettin (Padişah): 14,
15, 30, 31, 48.

**Yahya Galip Kargı (Kırşe-
hir):** 49, 144.

**Yunus Nadi Abaloğlu (İz-
mir):** 151, 152, 153, 159,
161, 184.

**Yusuf Bahri Tatlıoğlu
(Yozgat):** 36, 243.

**Yusuf Kemal Tengirşenk
(Kastamonu):** 22, 27, 28, 87,
133, 203, 242, 243, 244,
245.

**Yusuf Ziya Eraydın (Muş,
Mersin):** 36, 107, 108.

**Yusuf Ziya Koçoğlu (Bit-
lis):** 34, 84, 87, 99, 100.

Ziya Hurşit (Lazistan):
176, 227.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	5
GİRİŞ (Kısa Kronolojik Bilgi).....	9
İlk Meclis ve Etkinlikleri.....	21
1. Mecliste 2. Grubun Oluşması ve Milletvekilleri.....	31
2. Grubu Oluşturan Milletvekilleri.....	34
Atatürk NUTUK'ta 2. Grubu Anlatıyor.....	37
Celalettin Arif ve Hüseyin Avni Bey Meselesi.....	40
Mustafa Kemal Paşa'nın Karabekir Paşa 'ya Cevabı.....	46
Meclis'te 23 Nisan'ın Bayram Olmasını İstemeyenler.....	47
2. GRUP ÜYELERİNİN MECLİS KONUŞMALARI.....	52
Milletvekili Seçildikleri Halde B.M.M.'ne Gelmeyenler (9 Mayıs 1920-Birleşim: 13).....	52
Askerî ve Siyasî Durum.. Dışişleri ve Bolşeviklik Hakkında Soru Önergesi (29 .5.1920-Birleşim:21).....	56
Askerî Durumla İlgili Soru Önergesi(3.7.1920-Birleşim: 26)	58
Ordunun Yeniden Düzenlenmesi, Vatandaşlardan Bedel Alınıp Alınmaması (4 Temmuz 1920- Birleşim: 27).....	64
Bazı Subayların Suistimalleri ve Fırar Eden Askerler Hakkında..(5 Temmuz 1920-Birleşim: 28).....	66
B.M.M.'ne Katılan Milletvekillerinin Yolluk ve Ödenekleri (18 Temmuz 1920-Birleşim: 37).....	71
Seçildikleri Halde Meclis'e Gelmeyenlerin Milletvekilliklerinin Düşürülmesi (18 Eylül 1920-Birleşim: 67).....	79
Halifelik Konusu ve İstanbul Hükümeti'nden Gelen Heyetler Hakkında (25 Eylül 1920-Birleşim: 72).....	81
Milletvekillerinin Ödenek ve Yollukları Hakkında (9-11 Ekim 1920-Birleşim: 80-81).....	83
Rus Bolşevikleriyle İlişkiler ve Kafkaslarda İmzalanacak Antlaşmalar..(17 Ekim 1920-Birleşim: 85).....	87
Konya İsyanı Soru Önergesi (23 Ekim 1920-Birleşim: 88)..	90
Konya Milletvekilleri Musa Kazım, Abdülhalim Çelebi ve Arkadaşları.. (24 Ekim 1920-Birleşim: 89).....	95
Eşkiyalar Tarafından Soyulan Milletvekilleri (15 Kasım 1920-Birleşim: 98).....	98
Gizli Celse Müzakerelerinde Konuşulanların Açıklanması.. Milli Savunma Bakanlığı Bütçesi.. Ermenilerle Müzakereler.. (20 Aralık 1920-Birleşim: 107).....	103

Çete Kurmak İsteyen ve Meclis'e Katılmayan Milletvekilleri.. (27 Aralık 1920-Birleşim: 123).....	109
Çerkez Ethem Meselesi (29 Aralık 1920-Birleşim: 125).....	112
1921 Bütçe Müzakereleri ve İstiklal Mahkemesi Hakimleri- nin Maaş ve Yollukları.. (8 Ocak 1921-Birleşim:131).....	123
Şeyh Servet Efendinin Komünizm Propagandası Yaptığı Suçlamaları.. (22 Ocak 1921- Birleşim: 131).....	125
Tokat Milletvekili Nazım Bey 'in Dokunulmazlığının Kaldırılması.. (1 Şubat 1921-Birleşim: 142).....	138
Londra Konferansına Katılacak Barış Heyeti (4-5 Şubat Mart 1921-Birleşim: 144-145).....	144
Sevr Antlaşması Hakkında, İstanbul'da Tevfik Paşa 'ya Çekilen Telgraf (8 Şubat 1921-Birleşim:147).....	162
Londra Konferansına Gitmek Üzere Seçilen Delegelere Verilen Direktif (12 Şubat 1921-Birleşim:149).....	168
Gaziantep Düşmesi .. (14 Şubat 1921-Birleşim:150).....	169
Dış İşleri Bakanlığı Bütçesi.. Azerbaycan, Ermenistan ve Komünizm Konusu (18-21 Şubat 1921-Birleşim: 153-154) 171	171
Londra ve Moskova Konferansları (17 Mart 1921-Birleşim: 8).....	180
Üçüncü Şube Mazbatası (21 Mart 1921-Birleşim: 10).....	182
Erzurum Albayrak Gazetesindeki Makale ile İlgili Müzakereler (18 Nisan 1921-Birleşim: 22).....	185
1921 Bütçe Müzakereleri (5 Mayıs 1921-Birleşim: 29).....	196
Bekir Sami Bey 'in Fransızlarla Yaptığı İkili Anlaşma ve Sonunda İstifa Etmesi..(12 Mayıs 1921-Birleşim: 32).....	199
Avrupa'dan Dönen Yusuf Kemal Bey 'in (Tengirşenk) Açıklamaları.. (27 Haziran 1921-Birleşim: 43).....	203
Yunan Taarruzu ve TBMM'nin Kayseri'ye Taşınması Konusu.. (23 Temmuz 1921- Birleşim: 54).....	204
Fevzi (Çakmak) Paşa'nın, Eskişehir'in Düşmesinden Sonra Cepheye Gitmesi (30 Temmuz 1921-Birleşim:57).....	211
Cepheden Dönen, Meclis İnceleme Komisyonu Raporu (2 Ağustos 1921-Birleşim: 59).....	215
Mali Durum.. İstiklal Mahkemesi Üyelerinin Ödenekleri (3-4 Ağustos 1921-Birleşim: 60-61).....	216
Başkomutanlık Kanunu (5 Ağustos 1921-Birleşim: 62)....	223
Askeri Durum (8 Ağustos 1921-Birleşim: 63).....	231

Vatan Savunması, Jandarmanın Düzeltilmesi, Anayasada Değişiklik..(11 Ağustos 1921-Birleşim: 64).....	236
İç İşleri Bakanlığı Bütçesi.. Meclis'in Kayseri'ye Taşınması (22 Ağustos 1921).....	239
Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'la Yapılacak Konferans ve Ülkede Taşıt Aracı, Un ve Ekmek Eksikliği Konusu.. (13 Eylül 1921-Birleşim: 75).....	242
İngilizlerle Esir Değişimi (29 Eylül 1921-Birleşim: 83)....	244
Koçgiri ve Ümraniye Olayları .. Doğu İllerinde Güvenlik Konusu (3 Ekim 1921-Birleşim: 85).....	246

NUTUK

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

752 SAYFA / TAM METİN

Günümüz Türkçesiyle sadeleştiren:

Yalçın Toker

Değerli milliyetçi yazar **RAHMİ TURAN**

18 Ocak 2008 tarihli **HÜRRİYET** Gazetesindeki makalesinde bu **NUTUK** hakkında şunları yazmıştı: "Nutuk'ta Atatürk'ün kullandığı dil, o günlerde kolay anlaşılmaktaydı. Fakat bugünkü kuşak tarafından rahatlıkla okunup anlaşılabilmesi için NUTUK'un sadeleştirilmesi gerekmektedir. İşte bunu, gazeteci arkadaşımız Yalçın Toker başardı. Şimdi elimde onun bu tarihsel görevi yerine getirerek sadeleştirdiği Nutuk var. Bir defa daha okudum. Atatürk'ün amaçladığı anlamlara bağlı kalarak, uydurukçaya kaçmadan, herkesin anlayabileceği kelimeleri kullanarak değerli bir kitap meydana getirmiş. Bu büyük eseri okumalarını her Türk'e tavsiye ederim."

YALÇIN TOKER'İN "ATATÜRK DİZİSİ" NDEKİ KİTAPLARI

ATATÜRK'Ü SEVİYORUM OKUMAYI ÖĞRENİYORUM Dizisi:

Çocuklarımıza okuma-Yazmayı Öğretirken Atatürk sevgisi kazandırılmayıp. El yazısı ile hazırlanmış olan aşağıdaki 12 kitap bu amaçla basıldı.

* Mustafa'nın Doğumu Ailesi - Okulu * Karga Kovalayan Küçük Mustafa * Adının Mustafa Kemal Olması * Babasından Miras Kalan Kılıç * Harbiye'de Milliyetçi Fikirler * Gazeteciliği ve Hapse Girmesi * Hürriyet Mücadelesi * Çanakkale Savaşı (Annesinin Kaçırılışı) * Dünya Savaşından, Kurtuluş Savaşına * Cumhurbaşkanlığı ve Atatürk Devrimleri * Soru - Cevapla Atatürk'ü Öğreniyoruz-1 * Atatürk'ü Öğreniyoruz-2

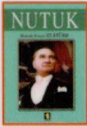

ATATÜRK KİTAPLARI Dizisi: 10 Kitap

* Kendi Anlatımıyla Hayatı * İlke ve İnkılapları
* Savaşlarda * İstanbul'da * Yakın Çevresi * Atatürk Şiirleri
* Bayram Şiirleri * Milli Şiirler

Sadeleştirilmiş ATATÜRK'ÜN Tam Metin NUTUK POLİTİKASI

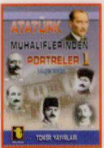

ATATÜRK'ÜN AÇIK VE GİZLİ CELSE MECLİS KONUŞMALARI

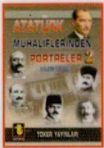

4 CİLT 1128 sayfa

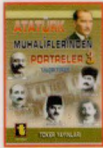
ATATÜRK MUHALİFLERİNDEN PORTRERLER

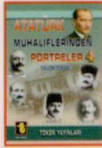
1. CİLT

2. CİLT

3. CİLT

4. CİLT

**TOKER
YAYINLARI**

Cennet Mah. Yavuz Selim Cad. No: 25
Küçükçekmece - İstanbul

Tel fax: 0212 601 00 35, Telfax: 0212 592 40 38
GSM: 0535 319 93 49 www.tokeryayinlari.com
email: tokeryayinlari@tokeryayinlari.com